61
Г-46

16

№16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՅՈՒՂԱԲԵՐ

ՍԵՐՈԲՅԱՆ-ԻՆՃԻԿՅԱՆԻ

Ի՛ 23-Ն ՀՈՒՆՎԱՐԻ 1929 Թ. ԹԻՖԼԻՍ

1563-42

2135 №35 16 61 / Ղ-46 2004

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Բէատէն սարոն Մէքայէլի տէր Պետրոսեան կոստանդնուպօլսեցւոյ՝ ՚ի լեզու աշխարհաբառ ։

՚ի Պատրիարգութեան կոստանդնուպօլսոյ՝ տն Ստեփաննոսի Ամենապատիւ Աղաւնեան Արքեպիսկոպոսի։

[illegible] ԻՒՂԱԲԵՐ ՕՀՐՈՒԵԱՆ ԽՆՁԻԿԵԱՆ 23 ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 1929 ԹՈՒԻՆ

Զ. Ը — Հատոր. Բ.

ՅՕՐԹԱԳԻՒՂ

1841

*Նա տէր զբժշկութեան գիտութեան և լցոյց զմարդիկ շնորհօք, զի պահպանեսցեն զանձինս իւրեանց. բայց պարտ է և ունկն դնել խրատատութեան բժշկաց՝ յարգելով զնոսա. քանզի ամ ոք անձին իւրում պահպանութեան փութաջան լինել պարտի, զգուշացեալ՚ի վնասակարաց՝ ըստ լոյ և ըստ փորձոյ՝ թէ յանձին իւրում և թէ յայլս:

|| Ղուէնոս Բնաշնենին:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Բժշկականութիւնը անանկ բարակ արուեստ մ՚ընէ՝ որ մարդուս մարմինը և բոլոր անդամները ու ներսի պատրաստութիւնը կը քննէ՝ որ անոնց հիւանդութիւնը ճանչնայ, և անոր կէօրէ մինասիպ դեղեր պատրաստելով՝ և տեսակ տեսակ հնարքներով օր մի առաջ ըուըոցընէ հիւանդը:

Թէպէտ սա՛նկ է, բայց անանկ գիտութիւն մ՚ընէ՝ որ թամ ձեռք բերելու համար կա՛րճ է մարդուս կեանքը: Օ՛րէ մասերը կամ հիսսէները շատ ըլլալէն ՚ի զատ՝ հիւանդներուն բնութիւնն ալ տարբեր էն, չի յիշենք բժիշկներուն մէկ զմէկու հակառակ կարծիքները ու տարվան օդին կամ հէվային ներգործութիւնները, որ անալ հանապազ փոփոխական է՝ մէկ կերպ չէ: Անոր համար հիմակվան խելացի և իմաստուն վարպետները՝ ամէն տեսակ հիւանդութիւնները ընդ համրապէս չորս դաս կամ պապէթ ըրին, և այս չորս տեսակին ալ զատ զատ անուններ դրին:

Որուն առջի տեսակին կըսեն՝ բխուէսսմէ կամ սխաթէմա խոուա ուլլի՛քօ, այսինքն՝ սուր տաքութիւնով հիւանդութիւններ, որ սովորաբար կը պըլլըրվին մարդուս սրտին

ու երակներուն , այսինքն՝ տամարներուն ։

Երկրորդ տեսակին կըսեն՝ սիսթէ՛մա նէռվօ՛զի , այսինքն՝ սինիրի հիւանդութիւններ , որ անմիջապէս կը փակչին մարդուս մեծ և պզտիկ ուղեղներուն , այսինքն՝ սինիրներուն և մուսքուլներուն , ու՝ մկանունքներուն ։

Երրորդ տեսակին՝ քաքէսսիէ կամ սիսթէ՛մա քիմի՛քօ ․ այսինքն՝ երկան բարակ հիւանդութիւններ , որ սովորաբար կը պըլլըվին կերակուրները քակելու՝ մարսեցընելու ու դուրս հանելու գործիքներուն վրայ ։

Չորրորդին կըսեն՝ լօքա՛լի ․ այսինքն՝ արտաքին հիւանդութիւններ՝ կամ մորթային ախտեր , որոնց շատերը ձեռահներուն վերաբերեալ ախտեր են ։

Շատ տեսակ գործածելու դեղեր կան ․ պէ՛տք է որ՝ կատարեալ բժիշկը անոնց ամէնուն , կամ հի՛չ որ չէ՛ նէ՝ յայտնի դեղերուն զօրութիւնները , ներգործութիւնները , չափերը , և բանեցընելու ատենները գիտնայ ․ որոնց պաղլիները մշտող կամ տիւրթիւձի (սթիմօլա՛նթիկ) բնութիւններ ունին , և պաղիներն ալ թուլացուցիչ կամ հովացուցիչ (.քօ՛նթռօ սթիմօլա՛նթէ) զօրութիւններ ունին ։ Չըլլայ թէ՝ մարդուս հիւանդութիւնը լաւացընելու տեղը՝ կեան

քին ղեան մը ընելէ · քանզի շատ հիւանդներուն ողջանալնին կամ մեռնելնին կը կարդաս ու կը հասկընաս աս հատորներուս մէջերը , պատճառն անանկ կը գտնաս որ՝ թուլացուցիչ դեղեր բանեցընելու ատենը՝ տխուրթիւնի և ուժ տըվող դեղեր բանեցընելէն եղեր են ողջանալնին՝ կամ տահա գէշ ըլլալնին : Բայց ա՛լ աւելի մտմտալով կարդալու ըլլաս , կիմանաս որ՝ շատերուն ալ մեռնելնուն գըլխաւոր պատճառը հիւանդութիւններնուն բուն պատճառը չի հասկընալ՝ և անոր նշանները աղէկ չի ճանչնալն է եղեր :

Աս ամենահարկաւոր բաները մտմըտալով՝ չափէ դուրս աշխատեցայ՝ Թոմմազինօի՝ վաքքայի՝ միլմանի՝ ալիպերթի՝ քուլէնի՝ աղէլլօի՝ թիսօթի՝ վալէօի՝ ռուպէյի՝ պօյավէռի՝ վէսլինձինի՝ բիէթռօ ֆռանքի՝ ֆէտէռիքօի՝ բէքէթի՝ ֆանձակօի՝ օտէռի՝ պռոմինայի՝ պռուշէի՝ և այլ ուրիշ հեղինակներուն գրքերուն մէջ նայելով , և անոնց յարմար վըկայութիւննին ժողվելով : Եւրոպացիք ինչպէս ամմէն բանի վըրայ՝ սանկ ալ բժշկական արուեստի վըրայ խիստ շատ գիրքեր ունենալով՝ հոգերնին չէ՛ ամէն բանը մէկ գրքի մէջ ժողվելու · որովհետև ուզողը կընայ

ուրիշ գրքերու մէջ գտնալ։ Բայց մեր ազգին համար՝ գրեթէ՝ մինակ մէկ հատիկ գիրք ըլլալով ընդհանուր բժշկութեան վրայ, նայեցանք որ՝ որչափ կարելի է նէ՝ բժշկութեան հարկաւոր բաները հոս ժողվենք, ոչ թէ՝ դուն ալ բժշկարանները կարդալով՝ հեշտ ու շուտով գտնաս, ինչ որ եւրոպացւոց գիրքերուն մէջ՝ 50 կամ 60 վարպետի գիրքեր կարդալովդ պիտոր գտնայիր։

Ասոնք գիտնալով՝ մի՛ սպասեր որ դուն անձամբ փորձ առնես ամէն ցեղ հիւանդութիններուն ու հասկընաս, ծերութիդ վրայ կը հասնիս, ե՞րբ պիտոր հանգիստ կեանք վայելես։ Հապա՝ ուրիշ վարպետ բժիշկներուն փորձը կարդա՛ ու հասկըցի՛ր, որ աս բժշկարանը քեզի էթրաֆըլը կը սորվեցընէ, ուրիշներուն փորձովը արուեստ սորվէ՝ քու օգուտդ ընտրէ՛. ան ատենը ո՛րչափ աղէկ ու հեշտ կըլլայ քեզի։

Քառասուն կամ 50 տարուան վարպետ բժիշկ մը՝ 30 տարուան բժիշկէն շատ էվելօք բան գիտէ, որովհետեւ շատ տեսակ հիւանդներ տեսեր է, և շատ փորձեր ունի միտքը ժողված։ Մէկոր քու ձեռքդ ծանր հիւանդ մը ըլլայ նէ՝ խորհուրդ առնել (քօնսուլթօ) ընելդ վարպետ բժիշկի մը հետ՝ քանի՞ խելացութիւն կըլլայ քեզի տա-

նոր խորհրդովը, թէ որ աղէկնալու ցաւ է նէ՝ կը բըռնես աստուծով կըողջըցը-նես, թէ որ չըողջնալու ցա՛ւ է նէ՝ յետ կը քաշվիս կամ ջունութ կը նայիս, մեռնի ալ նէ՝ քուկին անունիդ կոտրութիւն մը չըլլար՝ ճամբով նայվելուն համար։ Հապա՝ 50 կամ 60 վարպետ բժիշկներ մէկ տեղ ժողվըվածի մը պէս՝ քեզի ամէն կերպովը կը պատմեն, կը հասկըցընեն ցեղ ցեղ հիւանդութիւններ, անոնց ամէն նշաններովը քու առջիդ հայլիի մը պէս կը ցըցընեն։

Դուն ալ ան ատենը աղէկ մը կը տեսնես ու կը հասկընաս որ՝ թուլացուցիչ ու հովացուցիչ դեղեր գործածելու ատենը՝ ուժ տըվօղ դեղեր կամ կերխումեր տըրվելէն՝ հիւանդները աւելի ծանրացեր են կամ մեռեր են. ինչպէս որ վերն ալ ըսինք։ Նմա՛նկ է նէ՝ ո՛չ ուժին շատութիւնը օգուտ կընէ հիւանդին, և ո՛չ չափէն աւելի տըկարութիւը. միջակ կամ չափաւոր ուժէն աղէկը չըլլար։ Իրաւցընէ՛ բժիշկին մեծ վարպետութիւը այս տեղը այս պիտի ըլլայ՝ որ հիւանդին չափէն դուրս ելած թէ՛ ուժը՝ և թէ՛ տկարութիւը առջի չափը բերէ. ո՞չ զի լըսըլըման ըլլան ներսի հիւթերուն կարգադրութիւնները. որուն կրկին յե՛տ դառնայ գայ ուզած առողջութինիս։

Պանք որ՝ այս ուզած առողջութիւնիս միայն չորս բանով կրնանք ափ ձգել, ու-դարձեալ վայելել: Նախ և առաջ՝ ամէն զեան տրվօղ կերխումէն և ասոնց նման վը-նաս տըվօղ բաներէն հեռանալով հեռա-նալ: ը. Վարպետ բժիշկի ձեռք իյնալ: թ. Խարմ (թաղէ) դեղեր ափ ձգել: ժ. Հիւանդը բժշկին ինչպէս որ պէտք է նէ՝ հնազանդիլ:

Ասոնք են բժշկութեան գլխաւոր կանոն-ները. ասոնցմէ դուրս կան ուրիշ հանգա-մանքներ ալ. բայց անոնք կամ շատ բարակ և խորունկ բաներ են, որ մենք գրելու արժանի չըսեպեցինք, կամ աւելորդ են՝ հիմակվան մեր ազգին վիճակին կամ սո-վորութեանը նայելով:

Բայց աս ալ պիտոր գիտնաս, որ դեղե-րուն շինվելու կերպը չի կրկնելու համար՝ ուր որ փարէնթազիզի մէջ՝ Ռ. և Թ. գի-րով, կամ մինակ՝ Թ. Ի. հանդիպիք նէ՝ հան-դերձ Փրէնկի բախամով, որ է ցուցակ ու-չէթթայի. անոնք պիտի փընտըռվին հա-տորներուն եաքի ծայրերը, մէկէն սկը-սեալ ինչվան հատորներուն վերջանալը: Ողջ լերուք:

ՀԱՏՈՐ Ա։

Ի ՎԵՐԱՅ ՊԷՍ ՊԷՍ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ։

—

Հասարակութե՛ մէջէն հիւանդութիւնը անպակաս ըլլալուն սէպէպներուն վրայ իբրև ներածութիւն։

Պատճառք։

*. 1. Մէն մէկ հիւանդութիւններուն պատճառները պաշխա պաշխա իրենց տեղը պիտի խօսինք. այս տեղը մէզի ֆարզ կը սեպենք աչէսէվիյէ խօսիլ, թէ ինչու համար հասարակ ժողովուրդին մէջը հիւանդութիւնը շատ կըլլայ, և ինչու համար մէկը հիւանդութենէ մը ըռնըվելէն ետքը՝ առողջութիւնը ձեռաց կերթայ. անկէց ետքը մէկ հիւանդութենէ մը կը խալըսի՝ մէկ պաշխայ հիւանդութեան մը մէջ կիյնայ, անկէց տահա ուրիշի մի. ինչվան նոյն առաջին անգամի հիւանդութիւնը խեղճին կեանքը փըլըցընելով՝ մեռնելուն սէպէպ կըլլայ։

Այս բաներուս պատճառները պէտք է որ ամենուն ալ իմացընենք. որ հէմ սախընմիշ ըլլալուն, հէմ հէքիմութե՛ զէնահաթը մէկ պօշ զէնահաթ մը նէ եղեր տէյի չի բամբասեն. հասկընան քի՝ բժըշկութե՛ իսթիպարը կոտրողները հիւանդ մնալուն քիչ մի պատճառները իրենք են՝ որ բժիշկին դրած կանոնովը չեն կէչինմիշ ըլլար, և բէհրիզին կէօրէ չեն երթար. քիչ մը նալ՝ զէնահաթէ խապար չունեցող և բժիշկ ենք տէյի պըտըտող խաբեբաներն են, որ հիւանդը խաբելով՝ և անշահ և զեան ըրվօղ դեղեր տալով՝ հիւանդին կեանքը իրենց ձեռքը խաղալիկ կընեն, և ասոր ալ պատճառ կէնէ

հիւանդը՝ կամ անոր քովի գտնըվողներն են, որ կերթան անանկ մարդոց ձեռք թէսլիմ կընեն իրենց կեանքը։ Լաքին ասիկայ չի գիտնալով է․ չեն փարխ ընէր թէ՝ ձեռքէս բան կուգայ ակըլի պարծենցող բժիշկը շիտա՞կ մի կը խօսի, սո՞ւտ մի կը զրուցէ․ և ասիկայ զատելու կանոններ չունին, անոր համար խօլայ կը խաբուին, և չեն մեղադրըվիր․ լաքին այս չի մեղադրըվելնին իրենց կեանքը թէհլիքէներէն չի խալըսեր․ հասկըցողին ալ չի հասկըցողին ալ զեանը մէկ էօրինէկ է։ Անոր համար այս գիրքիս մէջը՝ էն առաջ կը խօսինք հասարակութեն մէջ շատ գտնըված հիւանդութիններուն պատճառներուն վըրան։

Երկրորդ՝ հասարակութեն մէջ գտնըված հիւանդութիւնները էվէլցընօղ սէպէպներուն վըրայ։

Եւ երրորդ՝ հիւանդութիւնը չի պաշըլայած իքէն՝ երևցած նշանները ճանչնալով՝ գալու հիւանդութեան առաջը առնելուն, կամ հիւանդութիւնը տէֆ ըլլալէն ետքը՝ միճաղըրզութեան վախտը հիւանդը խաբէ ընելուն վըրայ։

*․ 2․ Հասարակութեն մէջ շատ գտնըված հիւանդութիններուն պաշըրձայ սէպէպներուն մէկն է երկան ատեն և շատ հոգնիլը, ասկէց պրծլի անգամ անանկ մէկ թուլութիւն մը՝ և հոգնիլ մը կուգայ վըրանին, որ շատ ուշ խելվընին գլուխնին կուգայ։

Շատ իւֆիւնէթլի հիւանդութիւններ կըլլան ասկէց․ ինչպէս են՝ հիւննադ, զաթլըճէմդ, կամ կուրծքի իւֆիւնէթ․ այս հիւանդութիւններուս առաջը առնելը երկու թարզով կըլլայ․

Մէկ մը՝ այս հիւանդութիս պատճառող բաներէն սախընմիշ ըլլալ, որ շատ հեշ խապիլոլիշ բան է։

Երկրորդ՝ ծանր հոգնելներ և աշխատութիններ քաշելը իւթիզայ ալ ըլլայ՝ որ առանց անոր չի կըրնայ կէջինմէ գըտնել մարդըս, պէտք է՝ որ պաղըշկեցընօղ ուտելիքներ գործ ածէ․ իլլէ սխութկա, և կաթնեղէն ուտելիքներ, կամ ջուր՝ մէջը քիչ

մը քացախ կամ լիմոն՝ և շաքար խառնելով . այս խմելիքըս հէմ առողջարար է՝ հէմ համով , հէմ ուժ կուտայ՝ հէմ սէրինութիւն կուտայ :

Եւ փարաղի թուլութիւը թարդ թարդ նշաններով կերևի մարդուս վրայ , լաքին ամէնուն մէկէն ալէսէվլէյէ պատճառը մէկ է , այսինքն՝ մէկ չօրնալ մը . և թէզ բժշկելիքը տեսնըված է սխաութկա խմելով , և ըլըճախ ջուրի մէջ մըտնելով , և վերջապէս՝ կուլու կաթ խմելով . այս միջոցիս տաք դեղերը և հիւթեր ունեցող և շատ պէտնէյլիճի ուժ տըվօղ ուտելիքները ինչվան մեռնելու ճամբայ կը բանան : Մէկ ուրիշ թուլութիւն մը նալ կայ որ՝ իրաւ թուլութի կըրնանք ըսել սէրպեստ . և ասոր պատճառն է ալքստութիւը , որով մարդ իրեն հալէն անիզ ըլլալով՝ չի կըրնար ուզած բաները առնել և ուտել . ուտելիքին՝ հասպ էլ զարուր՝ աժանը կը նայի , աղէկը նայելու տէն չունի , շատ ալ կը հոգնի կեջինմէ վաստըկելու համար . ուժը տեղը բերելու ույղուն բաներ չի կըրնար ուտել :

Ասոր առաջը առնելը կըլլայ աղէկ չօրպաներով և թիրիթներով , և քիչ մը նալ աղէկ գինիով , ուր տեղ որ գըտնըվի . չէ նէ՝ խմելու ջուրին մուխայէթ թող ըլլայ , գէշ և խապա և լէղի և հոտած ջուր չի խըմէ :

* . 3 . Հաստրակութն մէջ շատ դուհուր ըրած հիւանդութիններուն երկրորդ պատճառը՝ շատ պաղ և ցուրտ տեղեր կենալն է , և ինքը զինքը պաղէն չի կըրնալ սախընտըրմիշ ընելն է , իլլէ՝ երբոր շատ հոգնելով տաքցած է մարմինը . տաանկ եղած ատենը պիրտէն պիրէ պիւթիւն մարմնոյն արտաշընչութիւը կը գոցվի , արտաշնչութը դուրս ելլալու հիւթն ալ մարմնոյն ներսերը տաղըլմիշ ըլլալով՝ շատ և ծանր հիւանդութիւններ կը պատճառէ . և էքսէրի՝ հիւննադ , և կուրծքի խաֆիւնէթներ , և զաթիւլճէմպ , և կրակոտ սանճիներ՝ կամ թաթար

խամներ ։ Ուղղը կըլլայ այս հիւանդութեանըս պատճառներէն սախընմիշ ըլլալով՝ հիւանդութիւն ալ ազատ մնալ ։ և այս իլլէթներըս շատ մարդու մահուան պատճառ կըլլան ։ Հիւանդութիւնը տեղաւորուածին մէջ՝ առջի նշանները մէյտան կելլան ։ և այս նշաններըս քանի մի օր անցնելէն ետքը՝ կերևին պա՛ղի անդամ, այսպիսի նշան մը երևցածին մէջ՝ պէտք է թէղ մը ափիւն առնել ։ ոտքերը ըլըճախ ջուրի մէջ դնել ։ և հետագայ խըմելիքներուս մէկը խըմել ըլըճախ և շատկէկ ։

Ա՛ռ աւուճ մը միւրվէրի և օխլամուրի ծաղիկ ։ դի՛ր մէկ թէմիզ երպըլխի մը մէջ ։ վըրան 16 դրամ մեղր և 12 դրամ աղէկ քացախ լի՛ց ։ վըրան հարիւր տիրեմի մը չափ փէք տաք ջուր լի՛ց ։ դըդալով մը խառնէ՛ որ մեղրը հալի ։ վըրան մէկ լաթով մը գոցէ՛ ։ քիչ մի պաղելէն ետքը՝ մէկ լաթէ մը քամէ՛ և խըմցո՛ւր ։ ասանկ բաներու միւրվէրի ծաղիկը և օխլամուրի ծաղիկը շատ պէտք ըլլալուն համար՝ շատ մարդ վախթին ծաղիկը կը ժողվէ ու կը չորցընէ ։ պէտք է որ՝ ժողվածին պէս քեօլկէ տեղ մը դընես՝ չորցընես, չէօփերը մէջէն ժողվես ։ և ախլըուր շիշէի մը մէջ դընես ։ բերանն ալ աղէկ մը գոցես ։ կեցած տեղը լինքնիրեն սեցածները հանէ՛ շիշէին մէջէն ։ զէրէ խըմելու դեղի հետ խառնել չըլլար ։ շատ մարդ կա՛յ՝ որ միւրվէրին հոտէն հաղ չըներ ։ թէպէտ գէշ հոտ չէ՛ ։ ասանկներուն սատէ միւրվէրին տեղը՝ ռօպ տի սամպուքօ ըսվածը բանեցո՛ւր ։ որ շինելուն թարզը գրեր ենք բժշկական բառարանին մէջը ։ խըմելիքին մէկը այս էր որ ըսինք ։

Երկրորդ խըմելիքն է այս ։ առ 16 կամ 20 դրամ գարի ։ հինգ հարիւր տիրեմ ջուրին մէջ սալթ գարին այնքան եփէ՛ որ գարիները ճեղքըվին ։ 1 դրամ կիւհերչիլէ ալ լի՛ց մէջը, եփ մը տահա գալէն ետքը՝ քամէ՛ մէկ կըտաւէ մը ։ վըրան 12 դրամ մեղր ։ և 8 դրամ քացախ լի՛ց ։ մեղրը հալելու համար աղէկ մը խառնէ՛ դըդալով ։ տուր հիւանդին՝ որը ըլ-

ճախ խըմէ · այս խըմելիքըս աղէկ մէկ համ մը կու-
նենայ · չեփած իքէն գարին տաք ջըրով լըվալու է,
որ վըրայի փոշին վար տայ ·

Պաղինները գարիին համար քամիստ է կըսեն ·
լաքին պօշ լախըրտը է · պաղի մարդու քամի պատ-
ճառէ նէ՝ անոր գարի մի՛ տար, գարիին տեղը չավ-
տարին ալ կը բըռնէ · այս դեղերովս շատ անգամ
հիւանդութե առաջը կառնըվի · և թէ որ սանկ չըլ-
նես , և սանոնց տեղը տաքութի տըվօղ դեղերով՝
կամ վըրան եօրղան եօրղանի վըրայ չարելով , և
օտան կըրակով տաքցընելով , և բէնչիրէները գո-
ցելով՝ զօրաքի հիւանդը քըրտընցընեմ ըսես նէ՝
գէշ կընես ։ Անատօլու պաղի տեղեր , և ըստամ-
պօլ ալ մէկ մարդ մը քիչ մի քէֆը ավրածին պէս՝
Թիրեաքով խըրմըզ կը խըմցընեն , որ ույմիշ չըլլար ·
զէրէ Թիրեաքին մէջը աֆիոն և շատ պահարեղէններ
կենդանուն համար՝ տաքցընօղ և տիւրթիւճիւութի
տըվող է · Պաղի տեղ սխտորով Թիրեաք կընեն ,
որ տահա՛ գէշ է · զէրէ սըխտորին ալ Թապիյէթը
տաք է · Պաղինները պաշխայ Թարզ բաներ կընեն ,
որ կամ հիչ շահ չե՛ն ըներ · կամ զարարնին կը
դըպչի · սանոնցմէ աղէկ սախընմիշ ըլլալու է ·

* · 4 · Երրորդ պատճառն է՝ հոգնած իքէն պաղ
ջուր խըմելը · ասոր գործքերն ալ ինքը զինքը պա-
ղեցընողին պէս են · լաքին խըճըան Թէզով և անկէ
աւելի զարպըը կըլլայ ։ Ասկէց շատ գէշ հիւանդու-
Թիւններ զուհուր ըրած են · հիւննագ , կուրծքի խու-
ֆիւնէթներ , զաթիլյճէմպ , սև ճիյէրի խուֆիւնէթ ,
փորուն մէջ ուրքան ալեաթներ կան նէ՝ անոնք ամէ-
նըն ալ այս պատճառովս կըրնան խուֆիւնէթլենմիշ
ըլլալ · փորը կուռենայ , կը փըսխէ , սիալք զօռուլ
կուգայ , և շատ սըխընթըներ կը քաշէ ։

Ասոնց առաջը առնելու շատ աղէկ դեղերն են ,
շատ արիւն առնելը հիւանդութե նոր պաշըլյած
ատենը · ըլըճախ ջուրին հինգ բային մէկին չափ հե-

ռը կամ խառնելը , և շատկեկ խմելը , պօղպզին և կուրծքին և փորուն վըրայ ըլըճալս ֆօմէնթներ զարնելը , քիչ մը կաթով ըլըճալս ջուր խառնել՝ և հօքնա ընելը , ասոր ալ՝ անկէց առաջպատմածիս ալ՝ արիւն առնելէն ետքը՝ ոտքը տաք ջուրի մէջ դնելը շատ ֆայտայ կընէ ։ Արիւնը հանելէն ետքը՝ այս Թեղքիպս ալ (Թիւ ․ 16 ․) կըրնաս տալ հիւանդին ․ ասիկայ գործածելու ատենը՝ իխթիզայ է քի՝ ըլը-ճալս ըլլայ , վերօգրեալ գարիով եփած ջուրն ալ ըլըճալս կըրնայ խմել հիւանդը այս զուհուրաթիս վախտը ։ Աճայիպ է քի՝ գեղացի րէնչպէր՝ կամ ձի և պաշխայ տաւար պէսլէմիշ ընող մարդիկը՝ հոգ-նած իքէն՝ պաղ ջուր խմելուն զարարը ըլլալը գիտնալով իրենց ձիերուն և կովերուն և եզներուն չեն խմցըներ քի՝ չի հիւանդանան և չի սախաթին ․ իրենց եկածին պէս՝ հիչ սախընմիշ չեն ըլլար , հիչ մէկը չի կայ քի՝ ձին հոգնած իքէն ջուր խմցընէ , անկէց ետքը տանի ախոռը կապէ ․ գիտէ որ անոնց այն ատենը ջուր տալը՝ անոնք մեռցընել է ․ լաքին ինքը այս Թէհլիքէէս ալա չի վախնար , անկէց պաշ-խա տահա շատ օրինակներ ունինք՝ որ մարդըս իր հայվանները իր անձէն աւելի էսիրկէմիշ կընէ ։

*․ 5 ․ Չորրորդ պատճառը ամէն մարդու վը-րայ ալ կը բանի , լաքին ամէնէն աւելի րէնչպէրնե-րուն վըրայ ․ և այս է՝ հավային մէկ խարէր չըլլալը , շատ կըլլայ որ՝ մէկ օրը շատ անգամ՝ պիրտէն պիրէ տաքէ պաղը և պաղէ տաքը կանցնինք ․ և այս հավայ-ին բէրմունքն է՝ որ ամէն երկիր մէկ Թարզ չըլլար ։ Անկէց սըխ սըխ կը պատճառին նէվզլի , և ու-րիշ իջուածքի մութալիս հիւանդութիւններ , ան-կէց սախընմիշ ըլլալուն Թարզը այս է որ՝ տայմա հավային բէրմունքին իխթիզային ինչ լաթ պիտի հագնիս նէ՝ անկէց քիչ մը աւէլ պիտի հագնիլի ․ աշնան ատենը եկածին պէս՝ ձըմըռվան լաթերը կանուխկէկ հագնելու է , և գարնան ատենը այնքան

շուտով հանելու չէ ։ Խնլոյի ռէնչպէրները՝ որ բան բանելն իքէն հանուած կըլլան , իրիկվըները տու-ներնին հանգչած ատէննին վրանին շատկէկ լաթ կառնեն , և ով որ միւսատաւէ կըլնէ՝ վրան լաթ չառ-ներ , շատ անգամ մեծ մեծ զարարներու կը հանդիպի ։

Պօլսի տեղկոյ՝ որ հաւան գէշ է ․ չէ թէ իրեն թապիյէթովը , իլլէ խարէրսիզ ըլլալով , մէկ օրը քառսուն թարզ դառնալով , ասանկ է ըստամպօլու-մօտերը քեազըրխանէին հաւան , ասոնց մօտ եղած տեղերը՝ շատ կը գըտնըվին ըսըթմա , և ուրիշ ասոնց պէս բաներ ․ որ ասանկ տեղերու համար էնտէմիքա կըլլան ։ Պօլսի՝ հաւան կրակի պէս տաք իքէն՝ ափան որը երկինքին երեսը ամպ մը կը պատէ , բարակ մէկ հով մը կելլայ , անձրև կուգայ , պիրտէն պիրէ հաւան կը ցըրտէ ․ այն մարդն՝ որ չէյրէկ մը առաջ տաքու-թենէն կը հեւար , և կը քըրտընէր , պիրտէն պիրէ ցըրտէն կը դողայ՝ և կը սարսափի , և վրան պաղ պաղ անձրև գալով՝ քըրտինքին վրայէն կը թըր-ջի ․ տաքէն պաղը պիրտէն պիրէ անցնելով՝ ինչ զարարներ կըլնան ըլլալնէ՝ անոնք ամենն ալ կըլ-լան , և նոյն դեղերը և խըրատները տէքքաթով բա-նեցընելու է ։ Թէ որ անձրևէն ետքը՝ նորէն ա-րևը բացվի , և հաւան տաքնայ նէ , այնչափ զեան չըլ-ներ ․ լաքին թէ որ ցուրտը երկննայ նէ՝ շատ մարդ-կը հիւանդանայ , ճամբորդը պօլսի հեղ ճամբան եր-թալն իքէն՝ անձրևի կը բըռնըվի կը թըրջի , չի կըր-նար սախընմիշ ըլլալ , խօնախին տեղը հասածին պէս՝ թաց լաթերը հանէ ու չոր լաթեր հագնի նէ՝ զարար չունի ․ լաքին ասոր միւսաատէ ընելէն պօլսի հեղ ինչվան զաթիլճէմպ եղած՝ և հիւանդը մե-ռած է ։ Մարմինն ու ոտքերը թըրջած որ ըլլան՝ տաք ջըրով լըվացվելէն աղէկ դեղ չըլլար ․ սալթ ոտքերը թըրջին նէ՝ տաք ջուրի մէջ թող դընէ ոտ-քերը , պօլսի մարդոց ոտքերը թըրջածին պէս՝ սան-ձիլ մը րասա կուգան ․ ասանկները ոտքերնին տաք ջըրով լըվանան նէ՝ ասանկ սանձիլէս կազատին ․

թէ որ տաք ջուրին մէջ քիչ մը աղ սապոն հալեցընես նէ՝ տաշած աղէկ դեղ կըլլայ, և աղէկ թէյսիր կընէ։

*. 6. Հինգերորդ պատճառ տէյլի դընելու բաներնիս՝ եսա ալ գիտեմ՝ որ շատ մարդ պարապ բանի մը տեղ պիտի դընէ. զերէ քեսկին և ծանր հիւանդութիւններու պատճառ ըլլալը քիչ կըլլայ. լաքին շատ ազատեղի և երկան բարակ հիւանդութիւններ պատճառելով՝ զարարը ըլլալը ինքեար չըլլըվիր։

Եւ այս է որ՝ շատ տեղեր, և մեծամեծ քաղաքներուն մէջը պիլէ, մանհալլէններուն փիսութիւնները և ծուրութիւնները սօխանը ծալով կը փըստին, և դեշ հոտերնին բէնչիրէններուն մէջէն տուները բանելով՝ հաւան կը մընտըռեն, սանկ դեշ հոտերու աւըչմիշ եղողներուն հիչ նեղութի չի տար այս հոտըս, լաքին ընելիքը կընէ. աւըչմիշ չեղողներուն հարցընելու է սոր դեշութիւնը։ Այսոր վըրայ քիչ մի երկանկէկ գրել կուզեմ, լաքին թող կարդացողը ներէ. զերէ բանի տեղ չի դրված մէկ բան մը ըլլալուն համար՝ հիչ մէկուն ականջը չենք կըրնար խօսքերնիս թէյսիր ընել տալ։ Քաղաքներուն մէջը ամէն տեսն զանկութիները թէմիզին կընեն քի՝ սօխանները ակըրվին, լըվացվին, թէմիզ բըռնըվին, տեսն տեսն ջուր ցանեն. ասոնց ինչ կըրնայ ըլլալ պատճառը, պէլլի է քի՝ աշէօտէվիյէ ամէնուն անկասկած պաշտպանութին է, ամէն սօխանի գըլուխը տեղեր կան՝ կամ կըրնան ըլլալ, որ մանհալլէին փիսութիը անկէց մէյ փ ըլլայ՝ երթայ. սոկնայ քիչ աշխատութիւն կուզէ, հէմէն ակելով մը կըրնայ ըլլալ. լաքին մանհալլէցւոց թէմպէլութին է քի՝ սոկնայ ընելու խուշէնմիշ կըլլան, մանհալլէն կը հոտեցընեն, և իրենք թիւրլիւ պէ թիւրլիւ աղտեղի իլլէթներու և հիւանդութիւններու մէջ կիյնան. անոր համար պէտք է այս տեղս գրել թէ՝ սանկ դեշ հոտերը մարդուն ինչ զեան կըրնան ընել։

Թամըմ մը մանհարէր հոտեր կան՝ որ մօֆէթթէ

կրավին , և խորունկ մատէնըլի տեղերէ կելլան · ա-
սոնք ատամնրգական ուժ չունենալովը, և հավային ձեւ-
լանին հետը չի խառնըված ըլլալով՝ մէջերնին շատ
գէշ նիւթեր խառնըված են · և մարդ այս հավան
առածին պէս՝ անխոտ կը մեռնի : Ջէհիրներուն մէ-
ջը այս Թարղ հավայէն աւելի ուժով զէհիր չի կայ ·
ղարարի Թարաֆէն անկէց քիչ զեան տըվօղն է կայ-
նած ջուրէն եղած հոտը · ինչէ՝ Թէ որ մէջը աղբի
պէս՝ և կամ կենդանիի լէշի պէս փըտտած հոտած
բաներ կենան · և տանկ կըլլան մահալլէներուն փոս
ջուրերուն վազած և պիրիքմիշ եղած տեղը :

Հաս բժիշկներ՝ ափրիկէի և եգիպտոսի և հա-
պէշի մէջէն ժանտախտը հիչ պակաս չըլլալուն պատ-
ճառը նեղոսին ջուրին կայնիլ՝ և հոտած և փըտտած
շոգիներ հանելն է կըսեն · շատն ալ երուսաղէմի մօտ
եղած մեռեալ ծովուն շոգիներուն վըրան կը ձը-
գեն · ասոնց մըն որ է նէ՝ մէկ ըսել է · զէրէ գէշ
ջուրի պուղուներ են · Հիմա դուն մըտմըտա նայէ
քի՝ ինչէ ժանտախտի առեն սօխանները փոս ձը-
գելը որքան Թէհլիքէլի բան է · զէրէ հիչ չեղած
տեղը՝ ժանտախտ փէյտահ ընէ նէ՝ եղած տեղը
տոհմ աւելի աղդըրմիշ ընելուն շիւպհէ չի կայ ·
Պօլսի տեղ չէքիրկէ շատ կըլլայ · բնակիչները կը
գուշակեն՝ խոշոր կուտան, որ եկող տարին ալ ժան-
տախտ պիտի ըլլայ · պատմութիւններուն մէջն ալ սէպէ
Թէ տոյնմայ տանկ է · տարի մը չէքիրկէ, միւս տա-
րին ժանտախտ, անիկայ տանկ ըլլալուն աղէկ Ֆար-
խին գացեր են · լաքին պատճառը գիտցողը կըրնայ
այսպիսի մարգարէութիւն ավըել : Չէքիրկէները կը
սատկին , երղըն երղըն կը մնան , հիչ մէկը անոնք
վերցընելու հոգ չըներ, կը փըտտին · գարունը և ա-
մառը վըրան կուգան, հոտած շոգիները հավան կավ-
րեն, անկէց ժանտախտ կուգայ · Թէ որ վախԹին ա-
սոնք ժողվըվէին՝ և Թաղվին, կամ վառէին՝ կամ ծովը
նետվին, ժանտախտէն վախ չի մնար մէկալ տարին:

Ասոնք ֆամըրղի փորիղ և Թօլօզա քաղաք-

[illegible]

[illegible]

*. Դ. Պոլսոյ քաղաքները և գիւղերը կամ որ՝ [illegible] [illegible] [illegible] Հայոց կոչուած անունը ալ կը

գըտնըլլին . և ամէնկայ տաշամ դէշ և տաշամ մանխա-
թարալը է , ջուրը անանկ կայնած տեղը հաւելով՝
ամըռվան տաք օրերը չէօրլիւկէն տաշա խօլայ և
շատ չօգլիներ կը հանէ վեր . Մեծանուն բժիշկին
մէկը մէկ պըղտիկ քաղաքի մը բնակիչները կանչե-
ցին , որ իրենց երկիրը զուհուր ըլլած սըթման տէֆ
ընէ . Բժիշկը գնաց , սօխախներէն անցնելը իքէն՝
կայնած ջուրերուն հաւին չէր կըրնար դիմանալ , հի-
ւանդութեան պատճառը հասկըցաւ՝ որ այն եղած
պիտի ըլլայ . իւլէ որ՝ նոյն քաղաքին մը մահալէն
որ անանկ կայնած ջուրեր չկային նէ՝ այն սէմթը
այս հիւանդութիւն ալ չիկար . շատ աղէկ կըլլար՝
որ այն տեղայինք ամէնն ալ այն կայնած ջուրերուն
սէմթերը ծըգէին , քաղաքին չոր կողմը երթային
բնակէին . Այս սէպէպներուս վըրան էվէլցուր նա
և գէղի տըներուն այն հալը՝ որ օտաներուն մէջը
հավա չի բանիր . պէտք է քի՝ հավան մէկ տեղ մը
շատ մընայ՝ չի փոխվի նէ , թէհլիքէլի գառա հիւմ-
մաներու պատճառ կըլլայ . գիւղի օտաներուն ալ
շատը , իւլէ ծըմեռ ատեն , անանկ է որ՝ քանի մի
շաբթըվան հավա կըգըտնըվի մէջը .

Մէկ պըղտիկ օտայի մը մէջ վեց եօթը հոգի մէկ
ըղմէկու վըրայ խաւիֆ եղածի նըման կըմնան . հան
կըպառկին , հան կելլան . պէտքի փորու աւելորդը
դուրս հանած ամաննին՝ օթուրախն ալ հան կը պա-
հէն , բէնչիրէնին ալ վեց ամիս բաց՝ վեց ամիս գոց
կըլլան . անանկ տեղերուն հավան անանկ դէշ կըլլայ
որ՝ թէ որ մէջինները ատեն ատեն դուրս չելլան նէ՝
շատ քիչ ատենի մէջ կը մեռնին . Անկից զուհուր
ընելու հիւանդութիններուն առաջը առնելը՝ ամէն օր
մէյ մէկ երկ երկու անգամ բէնչիրէները բանալով
կըլլայ . իւլէ առտըվըները քընէրնուն նոր ելածնուն
պէս , իրիկվըներն ալ պառկելէն առաջ բանալու , և
քիչ մի ատեն բաց թողելէն ետքը՝ գոցելու անանկ
պառկելու է , այս տիքքաթներս որ խօլայ բան մը
նէն՝ շատ զըրմանալի աղէկութիւններ կընեն .

* - 8 - Մ եկնուորդ տեղերը կը նըմանին գինու-
վութիւնը · ամէնէն հզօրանալիքն չի պատճառեր · ըստքին
պտուղն տարին մարդ կըսպաննէ · ոչ առանձին կերպով և
ոչ ամբողջ · այս մտքութեանցը միապետելու եղող խնդ-
ները շատ անգամ կարծեքի իւ ծինականութեներու և
զանթկրկնելի բառս կուգան · որով առաջա ատիտաքա-
քեն չի կըշտացած լըլէն՝ կը մեռնին կենդանուն ։

Թէեւ որ բաղդներընին բանի մը՝ այս ըսած հիւան-
դութիւններէն ազատվելու ըլլան նէ՝ ծերութեան
տարիքին չի հասած լըլէն՝ կամաւոր մը ծերութեան
անձնագնութիւնները կը քաշեն · լըսէ՝ թերմանէդիկա-
թիւնը · որուն վրբենը կերպով հըլլայ, և ա-
նոնք կը մեռնին · աչքերը գրգռութե տըկար բանե-
րու իրենց միտքէն ալ եղած ըլլալով հէչ մէկ
դեղ մը տանց թէյրներ չըներ · և ամէնէց տեղեր-
գծնիքէն եղած հիւանդութիւնները և թուլութիւն-
ները՝ տեղե քի՝ տարին անբուժելի են ։

Թէեւ որ տարւոյն այս թարգը բանի, և մեռնողները
պակսին և առնաթ չի կանչցող գինովները ըլլան նէ՝
երանելի է այն քաղաքին, ամէնէն զօրաւոր դէշութիւն-
ներուն մէկ հատիկ դեղը՝ խըմելիքի միապետելու
չըլլալն է, ամէնէն պաշխան դեղ չէնք գիտեր ։

Հասարակութեան մէջ՝ ուտելիքներուն ալ շատ ան-
գամ հիւանդութիւններու սեպեպ կըլլան, և ատոր
պատճառներն են · նախ՝ երբ որ ամբարվըլնէ ժող-
վըված ցորենը՝ կամ հաց ըլլալու պաշխայ բաները
դէշ տեղեր պահըված ըլլալով մըգլոտած և գէշցած
ըլլան, ցորեն առնողները հաց ընելու համար՝ երբ որ
ցորենը գէշցած տեսնեն նէ՝ պէտք է քի՝ առաջ-
կուց լուանան և չորցընեն, և անկէց ետքը տէյիր-
մէնը՝ քաշեն ալիւր ընեն և հաց շինեն, թէ որ ա-
լիւրը աղէկ չըլլայ նէ՝ խըմորը շաղած ատենըդ հե-
տը քիչ մը գինի խառնէ · և առէթէն քիչ մը եվէլ
թող կենայ փուռին մէջ ։ Երկրորդը՝ են աղէկ ցո-
րենը պիտի բենչպերին ամպարին մէջը կենալով
կավըրվի · կամ բէնչպերը պահելուն թերթիպը չի

դիմանալուն համար , կամ պահելու մինասիպ տեղ չունենալուն համար ․ պզտի տանիկ ամպարի մէջ դըրված ցորենը խըղմիշ ըլլալով՝ անանկ գէշ հոտ մը կը հանէ՝ որ ալըշմիշ չեղող մարդը չի կըրնար դիմանալ։

Անանկ աւրուած ցորենը խուլլանմիշ չըլլալը՝ ամենէն աղէկ է ․ և թէ որ խուլլանմիշ ըլլալը խիթիգոյ ըլլայ նէ՝ սախընմիշ ըլլալու բաները ամէնուն մալում են ․ ըռվալ , և չորցընել , և եօքը աղալ , և միայն աղէկ գալ , և շատ շաղել , և փըռան մէջ շատկէկ ձըգել , ևայլն։ Երրորդ՝ աղէկ ցորենէն ալ գէշ հաց կըլլայ շինվիլ ․ այսինքն՝ երբ որ միայն դըռնելէն եօքը՝ վըրան թեթև և քիչ գոցես , որ միայն աղէկ մը չեփգայ , և քիչ եփես , և երկանա տեն պահես ․ ասանցմէ մի որ ունէ նէ՝ զեան կը քաշէ ․ լաքին մանր տղայք և ծերերը և սաղըրղները աւահա աւելի զարար կը տեսնեն։

*․ 9 ․ Պէօրէկ և պօղաչա և քեահի և ասոնց նըման բաներ շինելը՝ հայլին թախլիթն է ․ և պազի տեղեր այն տէրէճէն հասած է՝ որ շատ մեծ զարարներ կըլլան ասկէց։ Այս խամուր իշիներըս՝ կամ հիչ մայալանմիշ եղած չեն , կամ շատ քիչ , հում , եղտա , մէջերնին ալ եղտա բաներով լեցված , կամ թթու բաներով ․ և նաչվան հիմա գըտնըված ուտելիքներուն մէջ հիչ մէկ հատ մընալ չիկայ՝ որ չի մարսըվելու թարաֆէն ասոնց հանի։

Ասոնք շատ բանեցընողները էքսէրի կընիկ մարդիկ և տղայքն են ․ երանի թէ սալթ ասոնք չուտէին , զէրէ ասոնց հիչ ույմիշ չըլլար ․ ինչէ մանր տղայքը , որ քանի մի օր մէկ ըզմէկու եաւէ անանկ բաներով կապրին , և միտէնին չի կըրնար ասոնք թամ սինտիրմիշ ընել ․ այս սաւենէն կը պաշլայե ասոնց փորը սըտտէլի պաշլանկըճներ ․ և հիւթերնին ամէնն ալ կը թանձրանան , որով շատ հիւանդութիւններու մէջ կիյնան՝ կը թուլնան , բարակ հիւմմայ , և աքձիյէրի ինչէթ , և պաղ ուռեցքներ , և սը-

[illegible]

[illegible] կցինեն ․ բայց նա այս բառամներուս չափ չէ ․ և ամէն մէկն ալ մեկնել մեկնել այս անգամ դրելը խապիլալով է ․ զանի մի ալեքսանդրեան կանոնները դրված ենք մեր քերականական քառարաններուն մէջը՝ չիրաց բառին վրայ․ հոս և հոն դրածներուն հերին թող ըլլան ․

Հասարակութեան այս բաներէն զատ չըլլալուն պատճառաւ անդէպերը՝ կրնամք անոնց ծանր ծանր ա- նելը, և ալ նիկ ծանրը, և չափաւոր հաղները, և բայց անոնց չափերն չե կենալը, կանոնաւորներ չի պատահելը, և կանոնաւոր ելլալը ․ ձեռ որ այս դէշ բառն ունեցիրներ ուտել, և չափաւոր չափաւոր ուտել, և ալ նիկ չի ծանր, և հազ ուտելին նորքը՝ չափաւոր պառկիլ, և երկան ա- մեն քնանալ, և անոնց ելլալու խուշէնալը ըլլայ․ և պառկած անողին որ հասարակէ մօտ ելլայ․ առանց մարդու բառն բառներուս դրանով իր վրան կրնայ թելադրաբար ըլլալ, թէ կերակուր ուտելու՝ և թէ ու- րիշ բաներու համար ալ շատ աղէկ կըլլար՝ որ դե- ղագէտները և բժշկապետները մեզի օրինակ առնէինք․

*․ 10․ Տուներուն շինքն ալ կրնամք հասարակաց հիւանդութեան ախտերուն զերծ խօթել․ նոյն ալները իրենց թացութիւնովը զատ ըլլա-

ըէն պաշխայ՝ այն Թացութիւնը մահուէնը և քիլերը դըրված ուտելիքներին ալ կալըէ, քիւֆլէթմիշ կը-նէ. Թախըմ մը հիւանդութեան ալ առկէց կելլէ։

Ասանկ Թաց տեղը բնակողը՝ Թէ որ կէնձ մարդ-է նէ՝ առաջները այս բանիս ղեամը չի կըրնար աղէկ մը խմանալ. լաքին ատոնք կամաց կամաց կուժօմեան, և իրենց գործքերը աւելի կը ցըցընեն տղայկան-ներուն և տղայոց և հիւանդութիւնէ նոր ելլողնե-րուն վըրայ։ Այս անկարգութեան ձարը շատ խօլայ կըլլար, ասանկ գետնի վըրայ օտաները գետնէն մէկ քանի մատնաչափ մը վեր վերցընելով. և ներքին խում՝ և չախըլ քար՝ և խօրասան՝ և Թուղլայի՝ կամ քիրեմիտի կըտորվանք՝ և քէօմիւրի Թօզ՝ և ատոնց պէս ուրիշ բաներ լեցընելով. մինչվան որ ղե-մինը պէտք եղածին չափ բարձրանայ, ասոր պէտք է աղէկ տիքքաթ ընել. և ով որ տուն պիտի շինէ նէ՝ նայի քի՝ հէչ որ չէ նէ՝ տանը մէկ դիուն օլսուն առաջը բաց ըլլայ, մէկ պաշխայ տիքքաթ ընելու բան մը նալ՝ տանը երեսը՝ Թէ որ կըրնաս նէ՝ եըլտըզ փօրեազի՝ կամ շիտակ փօրեազի դարձընես. այս որ կըսենք նէ՝ ըստամպօլի համար է. ուրիշ երկիրնե-րուն չոր և սերին հովը որ դիէն կը փըչէ նէ՝ այն դին դարձուր. ասով տանը հավան շատ աղէկ կըլլայ։

Հասարակութեան մապէյնը երեք բային երկուքը այս ըսած խօսքերըս պարապ բաներ կը սէպեն, լա-քին գիտնալ պէտք է քի՝ հասարակութեան Թահմին ըրածէն շատ աւելի տիքքաթի լայըխը են այս բա-ներըս. և Թէ որ պէտք եղածին չափ ասոր տիք-քաթ և ինհիմամ ըլլալի նէ, քիչ հիւանդ կըլլայ քի՝ հալա փոխելու համար տունը ձըգելու ուրիշ տեղ երթալու միւհթաձ ըլլայ։

*. 11. Խըմած ջուրը աղէկ ըլլալու է ըսինք. և աղէկ ջուրը ֆարխ ընելու պաշըրձա նշանները ա-ատոնք են, որ ղահրէ եփես նէ՝ խօլայ եփվի. սապօ-նը խօլայ քէօփիւրթմիշ ընէ, բերնի մէջը մէկ պաշ-

խաձայ բանի մը պէս համ չի տայ, ոչ աղի, ոչ լե-ղի, ոչ անուշ, ոչ թթու, ոչ կծու, ոչ բերանը փու-թըռցընող. այլն. Եւ ամանի մի մէջ՝ իւղէ պիլլուրի մէջ կենայ նէ՝ փաս չի կայլ:

Գինի և րաքի քիչ խըմելու է, և այն ալ ջրելով չինուած ըլլալու չէ, պաղի գինի շատ քեսկին փորու-ցաւ պատճառելով՝ ինչվան մարդ կը մեռցընէ, կամ թեղ մը գլուխը կը ծանրացընէ, զերէ գինին ա-նուշցընելու համար հետը միւրտէսէնկ կը խառ-նեն, կամ ալչի՝ կամ պաշլըայ բան կը բանեցընեն, որ շատ զարարլը բաներ են. միւրտէսէնկէն սէ-պէպլէնմիշ եղած փորուցաւը չըռընալու պէս բան մը նէ՝ շատ դըժուար աղէկնալուն համար. որուն վըրան տես մեր բժշկական բառարանին մէջ՝ բիժմ-պօ բառը:

*. 12. Վերը գրած բաներնիս՝ հիչ չի կեցած տեղը հիւանդութի փէյտահ կընեն. հիւանդութիը ըռնելէն ետքը՝ գէշ ճամբայ ըռնելով՝ հիւան-դութիւնը զարարըրըղ իքէն՝ մահաբեր կընեն:

Շատ տեղ հասարակութեան մէջ մէկ թահմին մը զափթ ըրած է. կըսեն թէ՝ հիւանդութիը քակողը քըրտինքն է. ուստի մէկը քիչ մը քէֆը ավըսըլը ե-րեւցածին պէս՝ շատ մը տաք խըմելիք կը խըմցընեն, վըրան ալ աղէկ մը կը գոցեն, որ քըրտընի. ամիկայ թէք եանըլըշ չէ, չիֆթ եանըլըշ է. և մէկ հատն ալ կօգտէր՝ հերիք էր՝ շատ մարդ մեռցընելու:

Եւ հիւանդութիը ըռնածին պէս՝ շատ մը մարդ քըրտընիմ ըսելով՝ ինքը զինքը կըսպաննէ. և ա-նանկ աշիքեար նշաններով ամիկայ խապաթ եղած է որ՝ աձապ զօռաքի քըրտինքը մարդ կը մեռցընէ՞ մի, թէյի չիւպհէ ընելը՝ աձապ խուրշինով մէկ մարդուն խաֆային նշան առնես և զարնես նէ՝ այն մարդը կը մեռնի՞ մի, թէյի չիւպհէ ընելու պէս բան է:

Արիւնին հետը գըտնըված ջրային հիւթերը քըր-տինքին մարիփէթովը արիւնէն զատելով և դուրս

ըլլալով՝ արիւնը աւելի կը թանձրանայ՝ կը չորնայ, և ուֆիւնէթլէնմիշ կըլլայ . և չիւնքիւ ամէն ծանր հիւանդութիւններուն արիւնը ղաթը թանձրացած կըլլայ, մէկ քանի հիւանդութեան 'ի զատ, որ քիչ են՝ և քիչ ղուհուր կընեն . ատոր համար աշիքեար կը տեսնըվի քի՝ ատանկ քըրտինքըս հէլհէլպէթ հիւանդութիւը պիտի էվէլցընէ, արիւնին մէջի դըռնըված ջուրը պակսեցընելուդ տեղը՝ ձեռքէդ կուգայ նէ՝ տահա էվէլցուր ։ Գեղացիները պիլէ կիմանան և գիտեն քի՝ ղաթիյլ ձէմպէն բըռնըված ատեննին, կամ կուրծքերնին պաշխայ ուֆիւնէթ մը եղած ատենը, արիւննին թանձրացեր է, չի կընար կոր ձէվլան ընել, տամարին վրայ նայիս՝ չոր և սեւցած և ուֆիւնէթլէնմիշ եղած կը տեսնես . չոր բանէն ջուր հանես նէ՝ չի թըրջիր, տահա աւելի կը չորնայ . մէկ բան մը այրելն լքէն՝ ջուրը քովէն հեռացնես նէ՝ երոցքը չանցնիր, աւելի կը բըռընկի ։

* . 13 . Լաքին հիւանդութիւններուն նոր պաշլըյած ատենը քըրտինք պէտք ըլլալը՝ իրաւ եղած պիլէ ըլլայ նէ՝ քըրտընցընելու համար բըռնած ճամբանին գէշ և մնահաբեր է . առաջին թարզն է՝ հիւանդին պառկած օտային տաքութիւը էվէլցընելով և հիւանդին վըրան եօռղաններ էրդմիշ ընելով հիւանդը պունալթմիշ ընել, և կեօյա քի խըղդել է . ըլխը ըլխը ամէն ծակ կը գոցեն, չատ իհթիմամ կընեն, չըլլայ որ պաղուկ մէկ հավա մը մըտնէ հիւանդին եղած տեղը . ատանկով անտեղի հավան թէզ մը կը հոտի՝ կավըրվի ։

Հիւանդին պիւթիւն էթրաֆը եղած հավան տահա թէզ ավըրվի տէյի՝ թանձր եօռղաններ թէտարիք ըրած են, և այս երկու բանըս առողջ մարդու մը ընես նէ՝ ատանցմէ պաշխա բան ընել չուզէր՝ այն մարդուն վըրան քէսկին կրակոտ հիւմմայ մը գալու, և կուրծքին մէկ դին ուֆիւնէթ փէյտահ ընելու ։

Շատ անգամ ինծի րաստ եկած է որ՝ հիւանդին

պառկած տուն մըտածիս պէս՝ սօլուխըս կըտրած է, ասանկ մէկ տաքութի մը զապթ ըրեր է տուն. և բընջըրէները բանալ տըլած եմ նէֆէս առնելու համար. Ամենուն աշիքեար է քի՝ ձուկին համար ջուրը ինչ է նէ՝ մարդուս համար հաւան անկէց աւելի է. հաւան գէշցածին պէս՝ երբ որ հօտիլ կըսկըսի՝ հելպեթ մեր կեանքը թեհլիքեի մէջ կիյնայ, և հաւան մարդուս մարմինէն ելած շոգիներովը տա-հա թէզով կավըրըլի, ինչէ՝ երբ որ այն մարդը հիւանդ ըլլայ նէ. Ողջ մարդուց նէֆէսին համար մէկ օտային հաւան ինչ աւերէճէ ալըշելը իմանալու համար, մէկ պըզտիկ օտայի մը մէջ քանի մը հոգի՝ քանի մը սահաթէն պէրի նըստած՝ և դուռը գոց իքէն՝ հոն մտնայ նաալ մարդ մը՝ աղէկ փարխին կերթայ, տանհա աւելի կիմանայ՝ թէ որ մէկ կիրակի կամ տաղաւար օր մը խալապալըխ եկեղեցիի մի մէջ մըտնէ, ինչէ՝ թէ որ եկեղեցին պըզտիկ՝ և բընչըրէները գոց ըլլան, և այն մարդոնալ ժողովուրդին կայնած տեղէն քիչ մը բարձրկէկ տեղ կայնի.

Մէկ հիւանդ մը այսպէս օտայի մէջ պառկած տեսար քի՝ պըխըրնթըլի մէջ է, օտայի դուռը՝ և բընչըրէն բաց, և հիւանդին վըրայի եօրղաններն թեթեցուր. տես թէ որքան կը թեթեւնայ հիւանդըդ.

Հիւանդը քըրտընցընելուն մէկ պաշխայ թարզն ալ այն է՝ ասանկ մարդուց մաղէյնը, որ տաք գինի կամ թիրեաք կը խըմցընեն, սար մէջ մըտած եղզաները ամէն ալ մուխաթարալը են՝ երբ որ հիւմմայ ունենայ հիւանդը, պըղնի տեղալ զաֆրան կը խըմցընեն՝ որ տաքն գէշ է, ամէն հիւմմայ ունեցող հիւանդութիւններուն պէտք է պաղըցընցընող և փորը կակուղ ըրնող դեղեր տալ. այս ըրածներս ամէն ալ տաքութիւն կուտան, և փորը խապղի կը քաշեն. կը հասկըննաս կոր՝ որքան գէշ դեղեր են ասոնք: Թէ որ նոր հիւանդութիւնէ ըրընըված խեղճին տըրված թիրեաքին և գինիին չափը՝ հէչ հիւանդութի չունեցող առողջ մարդու մը

տըրվէր, չիւփհեոյզ կը հիւանդանար. հիւանդի որ տըրվի նէ՝ մեռցընել չէ՞ մի. Ասանկ մինասէպէթ-սիզ դեղերով մեռնողներ շատ կան. և այս տեղըս մէկ քանի երևելիները պատմել կուզէի, լուքին ամէն օր լսատ կուգայ, քինչ եղած բան չէ՝ որ չիւփհելի ըլլայ, և ես ալ խապաթ ընելու հոգնիմ.

Պէւքի մէկը խնձի ըսէ քի՝ քըրոմինքով աղեկցած հիւանդ շատ կայ. և բժշկական զէնահաթի խուսուսին թէճրիւպէն՝ սէպէպէն տահա աղեկ զօրութիւն ունի. կըսեմ քի՝ իրաւ է, որ քըրոմինքը պաղի հիւանդութիւն կաղեկցընէ նոր ըսկըսածին պէս. տասանկ են՝ սուս ղաթլըճէմները, պաղի գյնախի ցաւերը, և պաղի իջուածքներ. լուքին այս հիւանդութիւններըս քըրոմինքով աղեկնալուն սէպէպը այն է քի՝ մարմինին արտաշընչութիւնը խափանելէն առաջ եկած կըլլայ այն հիւանդութիւնը, ցաւը ափանըղ պիրտէն պիրէ կը բընէ. այն ատենը քըրոնըցուր. Լուքին նայէ քի՝ հիւմմայ վըրայ տալով և իւֆիւնէթ բերելով հիւթերը չի թանձրացընէ. այս չեղած իքեն՝ քըրոնըցըմօղ տաք դեղ տաս նէ՝ մարմինը տաքցընելով արտաշընչութիւնը կը բանայ, և հիւանդութեան սէպէպը տէֆ կընէ.

Այս միջոցիս այն ալ պէտք է նայիլ՝ որ արիւնին ձեվլանը չեվեւցընես. զերէ արեան ձեվլանը եվելնալով՝ քըրոմինքը դուրս ելլելու տեղը՝ կը կըտրըվի, այս բանիս խնձի անանկ կուգայ որ՝ միւրվէրի ծաղիկէն աղեկ քըրոնըցըմօղ դեղ չի կըրնար ըլլալ, Երբ որ հիւանդութեան սէպէպները տէֆ եղած են, և սալթ միզաղըրղութիւնը մնացած է նէ՝ անոր ալ աղեկ է քըրոմինքը. զերէ հիւանդութեան սէպէպ եղող դէչ հիւթերուն խապաները փորէն դուրս ելլալէն ետքը՝ նօսրերն ալ քըրոմինքով կելլեն. և արիւնը իր հետը խառնըված աւելորդ ջուրերէն մաքրըվելով՝ իրեն առաջին տէրեճէին ու սըրայն կը հասնի. Այս միջոցիս քըրոմինքը մախսուսէն՝ կամ միւլհաղայ չընելով կայնեցընելու, և կըտ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

խոց բանէ մը չի պատճառիր․ և քիչ մի մէկ մորթ մը քէֆ ըլլայ նէ՝ ուչքը կը կորսնցըրի․ և նավզը օրէ օրէ նուաղ կը պաշլայէ․ և պօղազը կը չորնայ, և գլուխը կը տաքնայ․ այս բանծներըս ամէնն ալ հիւանդային ալ մախսուս են․ Տըգէտները աւէթ խուզրէ հիւանդութեան պաշլանկըճը սև և թանձր գինիի աւելի ինթիպար կընեն, որ տահմ գէչ է․ չէրէ սև գինին ձէրմակէն աւելի խառղ կընէ մարդըս, չէռին ալ մէկ պօլ վաղում մը չի տար․ տամարներուն և չահ տամարներուն ուժը կեղերցընէ, և արիւնը կը թանձրացընէ․ որ ատոնք ամէնն ալ հիւանդույն քեա-

կինեալուն պատճառ կըլլան․

*․ 14․ Հիւանդներուն տըրված ուտելիքներն ալ հիւանդութիւնը կեղերցընեն․ հիւանդութիւնը հեչպէթ մարդը կը զայիֆցընէ, քօվիններն տեանէլով զայիֆութիւնը՝ ճան պօղազըտան կեչինիր տէյի՝ խօռք մը պէլլէմիշ ըրած են․ ուտելիք կը բերեն, ուտելու զօռ ալ կընեն, չեն նայիր քի՝ միտէն կերակուրը մարսելու խուվէթ ունի՞ մի․ տար ալ չափը հիւանդին իւր իշտահն է․ Ըստանկով միտէն նաֆիլէ տեղը բեռնաւորելով՝ ներսի ալէաթները ամէնը մէկէն ոտք կը հանեն, հիւանդան կեղերնայ, հիւանդը անօթի չի մեռնի ըսելն իքէն՝ կուշտ կուշտ կը մեռցընեն, տար ալ տիքքաթ ընեն նէ՝ ըռածիս իրաւ ըլլալը իրենք իրենցմէ կըրնան հասկընալ․ առողջ մարդիկ ալ կերակուր կերածներնուն պէս՝ մէկ մըռիլ մը և երքը մէկ տաքութի մը կուգայ․ հիւանդայ ըռածնին ալ ասանկ կըլլայ․ Անօթի կը մեռնի հիւանդը տէյի վախնալը պարապ բան է․ հի՞չ մէկ հիւանդ մը անօթութիւնէ մեռած չունի, և թէ որ հիւանդին միտէն կերածը մարսելու խուվէթ ունենայ նէ՝ իշտահը կը բացվի․ ուտելիք ուտել ինքը կուզէ․ հի՛չ զօռ ընելու համաթ չէ՛․ Սալթ ջուրը իրենց սնունդ կուտայ պէտլէմիշ կընէ․ և շատ հիւանդ ալ տեսնըված է քի՝ քանի մի շաբաթ տայիմա մէկ ըղ մէկու եռեւ

ջուրին պայծառոյ բան չէին գըտներ բժշկութեանը . և ա-
ասոնց ազդեցութեան առանձին՝ կերպակերպ տարբերութիւններն ա-
ւելի մէկ թեթևութիւն մը կըլլայ . պէտք չէ թէ բանե-
րը աղքատները կը շարունակեն , անոր համար հիւան-
դը աւելի կը տկարանայ։ Մէկ մարդ մը հիւանդութեան
բըռնըւելածին պէս՝ մարմնաւոր ուժը կը տկարանայ .
ինչ որ ուտէ նէ՝ մարմինը մէջ կամըրի կը փըտայ . և
ասոր համար հիւանդին ուժը չերկնցըներ . հիւանդութիւնը
կը ժողովցընէ . անոր համար ինչ որ մարմինը մէջ երթայ
նէ՝ հիւանդին մէկ իրաւ զէհիր մը կըլլայ . ուժէ
կը ձըգէ . և ասոր համար անգամ փորձըւած է ,
կը տեսնեն քի՝ ուժերնին ուրիշ դեղ տալ կերա-
կուր ուտող խեղճերը՝ քանի որ ուտեն նէ՝ ու-
խընթընին կէսկէնոյ և բահանեթ կըլլան .

Կերակուրին բաղթ շատութիւնը չէ . անանկ բաներ ալ
կուտան հիւանդին քի՝ քիչ մըլ ուտէ նէ զըեան է ,
մըսի ջուրի վըրայ եփած չորպաներ՝ միսին եղէն ալ
ջուրին անցած ըլլալով , հաւկիթ , պէքսիմէթ , խաշ-
լամա միս , քէպապ , ասոնք ամէնն ալ կը կերցընեն՝
թէ որ հիւանդը ասոնք ծամելու խալէթ կամ ա-
տելու ձէարէթ ունենայ նէ , հէլ հէլպէթ այս բա-
ներըս ուտող հիւանդին հալը դէշի պիտի երթայ .

Թէ որ աղւոր մարդու մը հասած միս՝ կամ ըլե-
կած հաւկիթ՝ կամ շատ եղած մըսի ջուր տալու ըլ-
լաս նէ , զէհիր կերածի պէս ախըրնթընեք կը քա-
շէ . և իրաւ այս ըսած բաներըս զէհիր են . կը
փըսխէ , սիրտը կը ալխըմըվի , փորը կը քըշէ , վըրան
տաքութիւ կու գայ , խեւքը կը թըռցընէ , և խա-
ռամուխ՝ կամ հասարա դուրս կուտայ .

Այս կերակուրներս առողջ մարդը այս հալին
մէջը կը խօթեն . հիւանդի տըրվելու որ ըլլան նէ՝
հիւանդին ներսը առաջկուց տաք , միսէն ալրած
հիւթերով լեցուն , որքան թաղէ եղած ըլլայ միսը՝
կամ հաւկիթը , ասոնց հետ խառնըվելով այն տա-
քութեն գործքովը մարսելու չի համար կը թըթուի ,
քանի մի սահաթ անցածին պէս՝ վէրը դըրված բա-

ները երկան կելլան, հիմա խելք ունեցող մարդը Թող կշռէ քի՝ այս կերակուրներըս հիւանդին տալ մինասիպ է մի. Երկու հազար տարի է քի՝ հիբոկրատէս բժիշկը ըսեր է. և անկէց պէրի որքան մեծամեծ բժիշկներ կան նէ՝ ամէնն ալ ըսած են քի՝ քանի որ մէկ հիւանդին միտէին մէջը ավրած բանէր կան, այն հիւանդին առած կերակուրը անիկայ պէսլէմիշ ըլլելու տեղը՝ տահա՛ աւելի կը տըկարայընէ զայիֆլէթմիշ կընէ. զէրէ այս կերակուրներըս միտէին մէջը գըտնըված գէշ նիւթերուն հետ խառնըվելով՝ սնունդ չի տար, պէսլէմիշ չըներ, ինքն ալ կավըրվի. և նոր հիւանդութիւններու շատ պատճառ մընալ այս կըլլայ. Փարիսին գացող վարպետ մարդիկները ըսերեն քի՝ այն հիւմմայէ ըռնըված հիւանդը՝ որ աղէկ միսի ջուրի վըրայ չօրպա խըմած է, ուժովնալուն տեղը՝ տըկարացեր և հիւանդութիւնը տահա գէշ էղեր է. Վէսկին հիւմմայ ունեցող կամ միտէն ավրած բաներով լեցուն հիւանդի մը թազէ միսի ջուրի վըրայ չօրպա կերցընելն ու ավրած և հոտած և որդնոտած միսի ջուր խըմցընելը մէկ ըզմէկէ հի՛չ ֆարխ չունին. զէրէ որքան թազէ ըլլայ նէ՝ չի մարսած լիքէն՝ պիտի հոտի միտէին մէջը, ինչպէս որ առաջկուց ըսած ենք.

Այս մուխաթարալը թահմինըս խելացի մարդիկ պիլէ պա՛զի անգամ կը բանեցընեն, թէ հիւանդը պէսլէթմիշ ընել՝ սնունդ տալ պէ՛տք է, ասանկներուն պէ՛տք է այս բժըշկական առածըս աղէկ մը պէլլէթմիշ ընել քի՝ ինչ բան որ հիւանդութիւնը կը տըկարայընէ՝ սալթ այն բանն է որ հիւանդին ուժ կըրնայ տալ և պէսլէթմիշ ընել. Լաքին այս բանիս վըրայ ինատ ընօղ շատ կայ, և այս ինատութիւն է՝ որ հիւանդութիւնը գէշի կը տանի, և շատ մարդ թէլէֆ կընէ. քաղաքներուն և գեղերուն մէջը հիւընդցող և մեռնօղ քսան հիւանդին տասն և չորսը՝ և պէլքի տահա՛ աւելին՝ ողջ կը մնար, թէ որ հիւընդցածին պէս՝ հալան աղէկ տեղ մը վերցընէին,

և այս բոլոր Թարգլերուս հիչ մէկին չի նայելով սառուկ ջուրէն զատ՝ բան չի տային անոր։

Գէշն այն է որ՝ Թապիյէթին ուզածին ալ դէմ է այս ամէն բաներնիս․ հիւանդներուն կրակը և տաքութիւնը և երոցքը որ ներսէն կիմանան , և կաշիներնուն չորութիւնը , և պըռկունքին՝ և լեզուին՝ և պօղազին չոր ըլլալը , և շէօրին կարմրութիւնը , և տայմա պաղուկ և սէրինցընող բան ուզելնին , և սէրին տեղէն խօշլանմիշ ըլլալնին․ ասոնք ամէնն ալ կիմացընեն քի՝ պաղըշկեցընող բանով տէֆ պիտի ըլլայ հիւանդութիւնը․ տաքցընող բաները տահա աւելի ազըրմիշ պիտի ընեն։ Լեզուին աղտոտութիւնը կը ցըցընէ քի՝ միտէին մէջն ալ խալատալըխ կայ , որըտներնին խառնըվիլը , փըսխել ուզելնին , մէտէնին ուտելիք չուզելը , իւղէ միսէ իքրահ ընելնին , նէֆէսներնուն հոտելը , վերէն վարէն քամի ելլելը , Թապըղութիւններին գէշ հոտելը․ ասոնք ամէնն ալ միտէին մէջ շատ աւրած բաներ կենալնուն նշան են․ և ասոնք փորուն մէջ կեցած իքէն՝ ինչ բան որ հոն երթայ նէ՝ կաւրուն․ պէտք եղածը այն է որ՝ պաղըշկեցընող խըմելիքներով միտէն լըվացվի և թէմիզնայ․ և ասոնք ջրով խառնըվածին պէս դուրս ելլալը խօլայ կըլլայ։ Քանի որ միտէին մէջ գէշ բաներ կենան՝ լեզուն և բերնին համը լեղի կըլլայ , և նէֆէսը կը հոտի , տաքութիւնն ու հիւմման չի կըտրիր , Թապըղութիւնը գէշ կը հոտի , և շէօրը քիչ և կարմրագոյն կելլայ։ Հիւանդին այս վիճակը տէֆ չեղած իքէն՝ միսին ջուրը , հաւկիթը , միսը , և ինչ կերակուրի մէջ որ ասոնք մըտնեն , Թիրեայքը , գինին , և ամէն տաքցընող բաները խիստ զէհիր են , իւէ հայրը։ Այս բոլոր զէհիրնիս պաղի հիւանդչիմեցընեն ալ նէ․ տայիմա և հէլպէթտէ մէկ երկան բարակ գէշ հիւանդութեան մը թէմէլ կը ձըրգեն․ որ կամաց կամաց քէզքլէշմիշ ըլլալով տաէն ենցնելէն ետքը՝ մէյտան կելլէ , և շատ աշխատութիւններով՝ և շատ փարայ մասրաֆ ընելով՝ կիւճ-

պէլա կը մեռնի հիւանդը, և այնքան նեղութիւններէն կազատի ։ Այս ալ ըսել պարտքերնիս է քի՝ պաշխայ մէկ գէշ թարզ մը տահա կայ հիւանդի դեղ ընելու ․ որ է՝ հիւանդութ̃ը նոր պաշլայածին պէս հիչ ետին առաջին չի նայած՝ շէրպէթ տալ, կամ փըսխեցընող դեղեր խըմցընել, ասկէց՝ թէ որ մինասիպէթսիզ ժամանակին ըլլայ նէ՝ անթիւ անհամար և հիտապըղ հիւանդութիւններ փէյտահ կըլլան ։

Պաղի հիւանդութիւնները նոր պաշլայած ատեննին՝ իրաւի խըթիզայ է ասանկ ներսը թէմըզցընող դեղեր տալ, որ բժշկարանիս գընացքին մէջը ամէն մէկ հիւանդութ̃ կարգին իր տեղովը կը խօսինք․ լաքին ինչվան որ այն նշանները չի տեսնաս նէ՝ ասիկայ աղէկ գիտցած ըլլաս քի՝ տայիմա զարարը են ասոնք․ և իւֆինէթ ունեցող հիւանդութիւններու ալ թէհլիքէ են ։

* ․ 15 ․ Սամիկները՝ փըսխեցընող կամ քըշօղ դեղ թարիֆ ըրած ատեննին՝ մէրամին այն է քի՝ միտէին խալապալըխը՝ և սիրտ խառնըվելուն պատճառը՝ և բերնին անհամութ̃ը՝ և ծարաւը՝ և ուտելիքէ իքրահ ընելը տէֆ ընեն, և հիւմմային մայան տկարացընեն՝ զայիֆլէթմիշ ընեն ․ լաքին ասոնցմէ այնքան խմաստ ումմիշ ընողը էքսէրի կը խափվի ․ զէրէ այս ըսած բաներուս պատճառները՝ շէրպէթով և փըսխեցընող դեղերով տէֆ չեն ըլլար, լեզուին վըրայի աղտին փակչըտուք ըլլալը կիմացընէ քի՝ միտէին և պաղըրսախներուն մէջի գըտնըված՝ և անոնք խուշաթմիշ ընող աղտերը՝ և աւելցուք աւրած բաներն ալ փակչըտուք են ,

Բերանը լըվալով, հօքնայ ընելով, կարկառա ընելով, ասանկ փակչըտուք բաները չեն տէֆ ըլլար, թէ որ հիւանդութ̃ը նոր պաշլայած օրերը՝ քանի մի օր հիւանդը մէկ ըզ մէկու վըրայ սատէ ջուր խըմած ըլլայ , և լեզուին վըրայի աղտին փակչըտուք ըլլալը պակսած ըլլայ նէ՝ խայիլը չի կայ՝ միտէին և պաղըր-

տախտակներուն տալով թելմիդցընելը . ըսելուք է որ՝ իրենք իրենցմէ զատուին . այն տանը խոլէջ կերլան դասըս , ընկերին համար տեղը կուգայ . լեզուն կը թելադրէ , և տարասութիւն կանգնի . Մինչեւ հայերէն հիւանդղին լեզուն է . Նոր պաշտպան տանը հէջ մեկ գեղ մը չի կրնար մեկէն ՚ի մեկ թելադրընելու ոչ միայն՝ և ոչ լեզուն . տանն մը ըսելուք է նախընթացը և պագելեցընող գեղեր և խոժոռելիներ գործ ածելու , ինչպէս որ տաքք ինչն իրեն թելադրման . այն տանը հէջ մըջող և փոխող գեղերը ըսելուք չեն , փոխանակը գալը՝ և ջերմըրդարկալը՝ և ծարաւութիւն ինքնիրեն կանգնին . Ոչ յս գեղերով չէ թէ այլ դժտա մը յուլատ . ինչ՝ զինուած կըլլայ ծանրելել . միտեն և պատրաստիները պարզող գեղերը տանը ալ մեկ կըծուան մը ունին , միշտ դրդուիչ բնութիւնով թեթեւ կըննեն . անոր համար տանեցման կերլընց ինֆիւնեթը և ցաւը . հիւթեղին ալ ցաւ եղած տեղը կը փակեն , հիւանդութեան պատճառ եղող հիւթը տաճաղեկ մը եփած յոլլալով՝ դուրս ելլալը դժուար կըլլայ . Անոր համար գեղերը տաքք դուրս հանելուտեղը՝ արիւնին հետ խառնըլով՝ և արիւնը նոսրցընող հիւթերը դուրս հանելով՝ արիւնը տաքաւելի կը թանձրանայ . ալեկ և խիթիչալը բանը դուրս կը հանեն թեւենք կըննեն , գէշ և խիթխալող և գրգռալը բաները անանկ ները կը թողուն .

Ինֆիւնեթ ունեցող և պաշխալ ծանր հիւանդութիւններուն նոր պաշտպան տանը՝ էն առաջ արիւն առնել , և շատ սերմեցընող խոժոռելիներ խըմցընել , և տանելով ներսի հիւթը քիչցընել՝ և նօսրըցընել ըսելուք եղած կըէն , առաջ փոխեցընող գեղ տալը՝ շատ գէշ և թեթեւելեւ բաներ կըննէ , միայն ինֆիւնեթը տաճխեցընել կըննէ , այծեղերին և սև ձիջերին ալ ինֆիւնեթ կը բերէ , հիւանդը խըղդըլըդուքի մեջ կը ձգէ , և խելքը կը պակսեցընէ .

Քրտինք գեղերը պահել անդամ՝ միայն անոնք մեկեն ինֆիւնեթլենախըմիչ կընեն , որ ինչպէս կը

մեռցնեն կամ մեռնելուն դուռը կը տանին հիւանդը , աճեմի և ազէտ և ռամիկ մարդիկ ասոնք գործածելով այս բանձներուս օրինակը հիչ պակաս չէ աշխարհքիս մէջէն . մէկ մարդուն լեզուն չորցած և խուֆիւնէթլէնմիշ եղած և աղտոտ խաշաթմիշ ըրած տանէր՝ թէմիզցընելու համար աղով սփկելով շուփերը ինչ կընէ նէ՝ այս ճինս հիւանդներուն քըշող և փըսխեցընող դեղերն ալ անանկ կընեն .

Խելացի մարդիկ ամէնն ալ այս գրքիս մէջը գրած խօսքերնուս հաւանութի՜ կուտան հէլպէթաէ . և այս բանձներըս չի հասկըցողներն ալ շատ խելացութիւն կընեն՝ թէ որ չի հասկըցած բաներնուն վըրայ դատաստան չի կըտրեն , ինթիզարը մէկ բանի մի վըրայ է խօսքերնիս , և անանկ բան մը նէ քի՝ պէլքի կենացը մէջը հիչ հօգ չէ ըրած լսելու՝ և իմընիրեն քըննելու . անոր համար՝ այս խուտուսին իրեն պիւթիւն կեանքին մէջը՝ այս բանիս մշղուլ եղող և տայմա ասոր թէճրիւպէն առնող մարդուն խօսքին հաւատալ պէտք է . այս խօսքերըս ամէն բժիշկ մէկ բերանով կըսեն . ասլը իմ իճատ ըրած խօսքըս չէ . Հիւանդին բան մի՛ կերցընէք , ապքէն պուռնալթմիշ մի՛ ընէք , և ապրութի՛ սըլող դեղեր մի՛ խըմցընէք՝ որ ապրութինին չէվրընայ , կըսենք նէ . ասկէց բժիշկին մէկ ֆայտա մը չի կենայը ամէնուն մալիւմ է , ասոնք ամէնն ալ հիւանդին ֆայտային համար է՝ որ չի գիտնալով իրենց զեան մը չի դըպչի . Ամիրտար հաղորթուոր թէճրիւպէլի բժիշկներ պաշլանկըճէն ինչան հիմա , որ ամէն հիւանդութիւններուն թապիյեթը և քէֆը քըններ թէփթիշ ըրեր և ճանչցեր են . ամէնը մէկէն մէկ բերանով ասանկ բաներուն մախաթարալը ըլլալը կը վըկայեն նէ՝ զէնահաթի ակեահութի չունեցող մարդուն ալ՝ ասոնց ըրած խօսքին հաւատալ կըլլայ . և հիչ մէկ մարդ մը չի կըրնար ըսել քի՝ խաշլամայի ջուրի չօրպա՝ կամ հաւկիթ՝ կամ միս՝ կամ պէքսիմէթ առնէք ըսօղպասուը՝ մի՛ առք զարար է ըսօղ

բժիշկին աւելի խելացի եղած ըլլայ։

Առանկ բաներու վրայ խօսիլ՝ և ամէն օր ատանկ բաներու բասա գալը բժիշկներուն շատ մեծ նեղութիւն է, այսինքն վախերնին ալ այն է․ չըլլայ քի՝ իրենք մէկ հիւանդի մի գեղ տալն իքէն՝ ատանկ մէկ ադետ մը պաշխայ բան թարիֆ ընելով՝ խանաըրմիշ ընեն․ որով հէմ հիւանդը թեհլիքէի մէջ կեյնայ, հէմ բժիշկն ալ նամուսը տեղը կը բամբասեն՝ հիւանդը մեռցուց ըսելով։

Հիւանդութիւն գաղտնիքներին ընդոյ գիտի ըլլալի, և ինչ թարզ բեհերեզ գիտի դրել՝ հիւանդը խաբելու համար։

*․16․ Հասարակութեան մէջ գործածուած բեհրիզին և գեղերուն թեհլիքէին թարիֆ ընելիս եաքը՝ ամէն ծանր հիւանդութեան նոր պաշտպանած տեսնը մինասիպ եղած բեհրիզին վրայ խօսելու տեղն է․ տեսնենք որ ալէսուլիյէ ամէնուն մէկէն աչքին գալու ճամբան մին է։ Բեհրիզի վրայ աղէկ ակնաց ըլլալու և իմանալու ուզող մարդը՝ այս գիրքս պէտք է որ տեղքաթով կարդայ․ զէրէ այս բժշկարանիս գլխացքին՝ վարքէին մէջը՝ հիչ մէկ տեղ մը մինասիպէթ չէ․ առաջ բեհրիզի վրայ խօսելու․ անոր համար ամէն ալ հոս ժողվեցինք դրինք, ինչ որ գիտնալու իմթիղալը բաներ կան։ Այս տեղս դրըած ալէսուլմիյէ կանոններուն մուղայիր բեհրիզ պէտք եղած հիւանդութիւններուն համին՝ ատեն իրենց կարգը բեհրիզի վրայ խօսած ենք, և ոչ տեղ որ բեհրիզ ընել պէտք է տեղի գրըած տեսնես նէ՝ գիտնալ պէտք է որ՝ այս գլուխիս մէջ գրըած կանոններուն մուաֆըգըթը իմացընել կուզենք։

Ինչ հիւանդութիւն որ ըլլայ, տակա չեկած՝ քանի մի շաբաթ առաջ, կամ քանի մի օր առաջ, մէկ միճազըղութիւն և տկարութիւն մը փէյտահ կընէ, մէկ քընհաւութիւն մը, թեթև թմրութիւն մը, շարժելու իւշէնմիշ կըլլայ, իշտահը կը դոցվի, մարմինն կը ծան-

րանայ, թեղ մը կը հոգնի, գլուխը ծանրութիւն մը կի-
մանայ, խորունկ և տայլիմա մաղկըն չխառալով կը քը-
նանայ, լաքին քնանալէն մէկ ռահաթութիւն մը և մէկ
թեթևութիւն մը չիմանար առողջութեան ատենին պէս.
Ֆէրահութիւնը կը փախչի, կուրծքը մէկ թեթև նե-
ղութիւն մը կիմանայ, նաւզը անկանոն կըլլայ՝ ատե-
թէն դուրս ռապութասըզ, կը մըսի, խօլեյ կը քըր-
տընի, ոտքի անգամ ալ հիչ չի քըրտընիր.

Այս ըստածներս ամէնն ալ ծանր հիւանդութիւն
գալու խըրատուցըներ են. լաքին մըքան ծանր որ ըլ-
լայ՝ գալու հիւանդութեան առաջը առնելը դժուար
բան չէ. և ատոր չորս կանոն ունինք շատ խիթի-
զալը. որ ատոնք բռնողին նէ՝ շատ հիւանդութիւններ
աղէկ մը չեկած կըքէն՝ ետ կը դառնան.

Կանոն՝ Ա. Ամէն հոգնեցընող աշխատութիւն-
ներէ ետ կենալ. և ֆէրահութիւն տըլող էյլէնճէի
մը մէջ ըլլալ.

Կանոն՝ Բ. Զոր ուտելիք՝ կամ հիչ գործ չածել,
կամ շատ քիչ, և զգուշանալ՝ սախընմիշ ըլլալ իւղէ
մըսէ, մըսի ջուրէ, հացէ, հաւկիթէ, և գինիէն ալի-
թիւն ալիւթիւնէ ետ կայնիլ.

Կանոն՝ Գ. Կես սահաթը անգամ մը՝ ֆինճան մը
մեղրով և քացախով շինուած գաղջի ջուր՝ կամ մուր
վերի ծաղիկին ջուրը խըմել, որ շինելուն թարզը
առաջները յիշեցինք. ըլըճախ ջուր ալ պէտք է
խըմել այս միջոցիս մէջը, ամէն մէկ բաժակ ջուրին
մէջը կես խահվէի ֆինճանի մի չափ քացախ՝ կամ
սիրքէն ճէպին խառնելով, այս եղքի ըստծ դեղըս
ամէն մարդ կըրնայ ընել, հիչ մէկ մասրաֆ մը չու-
նի, թէ որ քացախ չիկենայ նէ՝ սատէ ըլըճախ ջուր
ալ կըրնայ խըմել. Փախաթ ամէն մէկ բաժակին մէջ
ութ կամ 12 տրէմի չափ սիրքէն ճէպին թող խառ-
նէ. մինոր մեղր ունինէ հալըր՝ կըրնայ երկու կամ
երեք դգալ մեղր խառնել խմելու ջուրին մէջը.
մուրվերի կամ օխլամուրի ծաղիկի ջուրերն ալ ֆայ-
տալըեն, նոյնպէս կաթի սիրուաթկան ալ աղէկ է.

Կանոն՝ Դ։ Կամ սառէ ըլլձալու ջուրով, կամ վըրը գըրված ջուրը հօքնա թող ըլլայ · ան եպէկիւմէճին խոտէն և ծաղիկէն երկու ավուճ, կըտըրտէ, վըրան 100 տրէմ մը եփ ջուր լի՛ց · լաթէ մը անցո՛ւր քամէ՛ · և քամուկ ջուրին մէջը ութ տրէմ մեղր լի՛ց · խառնէ, և առով հօքնա ըրէ · էպէկիւմէճի եղած տեղը ասիկայ կըլլայ, չի գըտնըված տեղը՝ ասոր տեղը կը բռնեն եափրըշղան խոտը, համէմ չիչէկին, մառուլը, և սպանախը։

Ղատ մարդ կայ քի՝ սառէ ըլլձալու ջուրէն զատ ինչ իչմիքան ըլլայ նէ՝ փայտա չըլլէր, ասանկներուն իրենց թապիյէթին կէօրէ դեղ ըլլալու է · և հօքնան շատ տաք ըլլալ պէտք չէ, միշտ ըլլձալու ըլլալու է · այս թարզով շատ անգամ ծանր ծանր հիւանդութիւնները քէզքէն տէփ կըլլան, և տէփ չի կըլլան ալ ըլլալ նէ՝ հէլպէթտէ քի թեթև կըլլան, և թէհլիքէնին քիչ կըլլայ։ Ատեն իսուլէ այս ըստծներուս զըթը կըլլէն · զէրէ այս նշաններուս երևցածին պէս՝ կը պաշտպէն միս ուտել, հաւկիթ ուտել, և մըսի ջուրով չօրպա խըմէլ, խառնեղէնները և եէմիշները մէկ դի ձըգել կը պաշտպէն, որ շատ փայտալը բաներ են · սև գինի և ուրիշ սէրթ խըմելիքներ կը խըմեն՝ միաէնին ուժովցընելու համար · լայքին քիչ մի առողջութիւն և ուժ մնացած կայ նէ՝ ան ալ առով թէլէֆ կըլլայ։

Այս ճամբովս ամէն աւելորդ հիւթերը ներսը կը մնան՝ հափսը կըլլան · հիւանդութեն պատճառող հիւթերը չեն նօարընար, դուրս ելլալունին դժուար կըլլայ, աւելի կըծու կըլլան, ճէվլան առնելու ույղունութի չեն ունենար · ասոր տեղը՝ թէ որ նօարըցընող և պատըշկեցընող խըմելիք մը ըլլայ նէ՝ կը նօարըներ հիւանդութեն սէպէպ եղող հիւթը, արիւնը կը թէմիզցընէ, և քանի մի օրէն ետքը՝ այս գէշ հիւթըս՝ կամ աղըով կամ շէռով կամ քըրտինքով դուրս կելլայ։

* . 17 . Ե՛րբ որ հիւանդութիւնը կը ծանրանայ, և հիւանդը քիչ կամ շատ մոլիլ կը պաշըրայէ, որ սէպէ թէ՝ ամէն ծանր հիւանդութիւններէն առաջ զուհուր կընէ, և ալէսէվիյէ այն միջոցին պիւթիւն հիւանդին մարմինը մէկ զայիֆութեան մը մէջ կիյնայ, և մարմինին դըրսի դին՝ սէպէ թէ՝ ամէն տեղերը մէկէն կը ցաւին. այն ատենը թէ որ ոտքի վըրայ չի կըրնար պըտըտիլ նէ՝ պէտք է տէօշէկին մէջ պառկեցընել, կամ ամէն ատենվանէն աւելի բան մը վըրան առնելով՝ րահաթ թող նըստի, և ամէն մէկ չէյրէկը անգամ մը՝ թաս մը միւրվէրի կամ գարըի ջուր թող խըմէ՝ որ վերը յիշեցինք. ատոնք չեղած ատենը՝ կամ քացախով կամ լիմօնով կամ մեղրով խառնած ջուր թող խըմէ.

Հիւանդները մըսած ատեննին վըրան շատ մը բաներով գոցելու կուզեն. լաքին աղէկ տիքքաթ ընելու է քի՝ մըսելը քիչցած ատենը վըրան շատ գոց չըլլայ, որ թապիէթձէ տաքութիւնը եկած ատենը՝ վըրան չափէ դուրս ծածկոց չի գըտնըվի. տահա աղէկ կըլլայ՝ թէ որ ատէթ եղածէն քիչ ըլլայ ծածքերնին. խապա խուշ թիւյլիւ շիլթէի վըրայ պառկիլ, և վըրան բուրդէ եօռղան առնել՝ հիւմմայ ունեցողներուն համար աղէկ չէ, իլլէ խուշ թիւյլին ըրված տաքութիւնը շատ իւֆիւնէթ կուտայ՝ և տաքութիւնը կեվէլցընէ. անճախ՝ թէ որ առողջութեան ատեննին սանկ տէօշէկներու ալըշմիշ եղած ըլլան նէ՝ սէրին օրերուն հալին կըրնանք սանկ տէօշէկի միւսաատէ ընել, լաքին տաք և ամըռվան օրերը չըլլար. և քանի որ հիւմման քէօկին բռնէ նէ՝ սամանի վըրայ պառկեցընելը տահա աղէկ է. վըրանին ալ մէկ չարշավ մը գոցվի՝ բամբակ և բուրդ եօռղանէն շատ աղէկ է.

Վըրայի եօռղանը վերցընելով և թեթև բանով մը ծածկելով շատ զուհըր ըրած կայ քի՝ հիւանդը թեթևցեր է, և հիւանդութիւնը մէկ նոր խըյաֆէթ մը մըտած է. և ես ալ շատ հիւանդի սանկ ընել

տըրված եմ։ Տաքութիւնը և հիւմման երևան ելածին պէս՝ պէտք է բէհրիզին մուխայէթ ըլլալ։

Նայելու է քի՝ հիւանդին պառկած օտան շատ տաք չըլլայ, քիչ մարդ ըլլայ, և շատ ձայն չի հանեն, և պէտք չեղած տանը հիւանդին հետը հիչ մէկը չի խօսի. հիւանդին հիւանդութիւը եվելցընօղ և շատցընօղ և հիւանդը խենթեցընօղ բաներուն ամէնէն խուվէթլին՝ հիւանդին պառկած օտան շատ մարդ կենալն է. իլլէ՝ թէ որ անոնք ալ հիւանդին տէօշէկին էթրաֆը խուշաթմիշ ըլլած նըստած ըլլան՝ մեռելի քով նըստածի պէս. այս շատութիւը իրենց նէֆէսովը հավան կավրեն, նոր հավա գալ թող չեն տար. հիւանդին արիւնը և տաքութիւնը գլուխը կը ցաթկէ, ուղեղը կը պաշլայէ էօրսէլէն-միշ ըլլալ, հիւանդը փորուն աւելորդը՝ կամ չէռը պարպածին պէս՝ այն աղտեղութէ ամանը օտայէն շուտ մը դուրս տէֆ ընելու է քի՝ հոտը օտային մէջ եայըլմիշ չըլլայ։ Պէտք է օրը երկու անգամ օտային փէնճէրէները բանալ, և հիչ որ չէ նէ՝ ամէն մէկ բանալուն մէկ մէկ չէյրէկի չափ բաց թողուլ. այնքան ատեն դուռն ալ բաց թո՛ղ՝ որ հաւան նորոգվի։

Չինքի պէտք չէ քի՝ հովը շիփ շիտակ հիւանդին մարմինին վըրայէն անցնի. բէնճէրէները և դուռը բացած ատենըդ հիւանդը թող գոցվի, թէ որ բարձր քառիօ՛լայի մէջ պառկած է նէ՝ բէրտէները քաշէ. յած տէօշէկի մէջ պառկած է նէ՝ վըրան գոցելէն աղէկ է՝ էթրաֆը սանտալիա և խակէմրի շարել՝ և անոնց վըրայէն չարշավ մը փաթտել. որով հիւանդին նեղութի չի տալով՝ էթրաֆը բէրտէ մը կը քաշվի, հավային պաղութիւը հիչ իրեն չի դըպչիր։ Ցուրտ օրերը սալթ քանի մի թաքիքէ բաց թողուս բէնճէրէն՝ հերիք է. ամըռվան տաք օրերը գիշեր ցերեկ բէնճէրէին մէկը բաց թող տալը տահա՛ աղէկ է. լաքին ասոր ալ մեծ մուխայէթութիւն պէտք է։ Այոլնի մէջ մէկ առողջ մարդ մը գիշերը պառկած օտային բէնճէրէն բաց

Թողու նէ՝ երթեւս օրը պառկած տեղէն հիւանդ կ'ելլէ · յուլիս ամսու մէջ պաղի երկիր բէնչիրէն բաց ձըգելը ցերեկը՝ արեւ զարնել կը բերէ · Թաց երկիրներ գիշերը բէնչիրէ բաց ձըգելի նէ՝ նեխաղել կը պատճառէ · ամէն մարդ իր երկրին հավային թավլյեթը գիտէ, անոր կէօրէ հոգալու է բաց կամ գոց ձըգելը ։ Մի եւ նոյն բաստամիօլ քաղաքին մէջ՝ տեղ կայ որ՝ գիշերը բէնչիրէ բանալը աղէկ է, տեղ ալ կայ որ՝ զարար է · Թուղթ մը տաքցընես կրակին վըրայ, եւ վըրան քացախ ցըրցըքնես, անկէց ելած խուճանը հավային փտութիը տէֆ ընելուն համար աղէկ է ։ Հավան շատ տաք եղած օրերը թէ որ հիւանդը շատ սըխընթըյի մէջ ըլլայ նէ՝ պաղի պաղի պաղ ջրով տէօշեմէն սրբէ, կամ սէօյիւտի տալեր ջուրի մէջ թաթխէ ու աղէկ մը թըրջէ, եւ հիւանդին օտան մէկ տեղ մը կախէ ։

Ուտելիքի թարաֆէ՝ հիւանդը ամէն թարզ չոր ուտելիքներէն սախընմիշ թող ըլլայ · ուտելու կերակուրը այս թող ըլլայ · որ ամէն երկրի՝ եւ ամէն ժամանակի ալյմիշ կըլլայ · նէմչէ արփասին՝ կամ ֆըռէնկ արփասին չորպան, եւ ամէն երեք կամ չորս սահաթը անգամ մը խարէրձէ կերցուր հիւանդին ասկէց · թէ որ հիւմման շատ է նէ՝ չամհամ աղէկ է եավան չորպան, եւ քիչ քիչ տուր ։

Թէ որ գարի՝ կամ բըրինձ՝ կամ չոր սիզէլէա գըտնըվի նէ՝ ասոր հետ կըրնաս խառնել եւ եփել, հետն ալ քիչ մը աղ դընելով · քիչ բամպնիս՝ երեք չորս կուտ մը ըլլայ հերիք է, եւ եարարմ կընէ ։

Այս ուտելիքին տեղը ամըռվան եէմիշներ ալ կըրնար ուտել հիւանդը, լաքին հասուն ըլլալու է · իլլէ՝ թուրունճ ու բօրթուգալ, ձըմեռն ալ չոր պտուղներէ եփած խօշաֆ կըրնաս տալ · ինչպէս են՝ խնձոր, միւրտիւմ երիկիին չորը, չորցած քիրազ, եւ պաշխայ ասոնց պէս բաներ, իլլէ՝ լիմօն տատ ։

Եէմիշի խղին տալըրնաս նայելով՝ պէտքի զարմացող՝ չաշմիշ եղօղ՝ թաճիւպլէնմիշ եղօղ ըլլայ ·

ըսքին հիւանդութիւնը հիւմնոյի ձինսերէն՝ կամ պաշխայ ծանր հիւանդութիւններէն ըլլայ նէ՝ հասուն պտուղներուն ֆայտան շատ տեսնըված է.

Բժշկութեն հին ձամբան ու կարգը բռնող վարպետները հիւմնոյսա մարդոց պտուղ ուտելու խայել չէն ըլլար. ըսքին հիւանդութեն թապխէթը ու պտուղներուն խուվէթը մէկ ըզմէկու հետ աղէկ մը բուպար ընող մարդոց խելքը խօլայ կը պառկի. քի՝ պտուղները հէմ հիւանդին ծարաւութիւը կանցընեն՝ հէմ կը պաղըշկեցընեն. որով հիւմման կը տկարացընեն, ավլած սաֆրան կաղէկցընեն, փորը լոյծ և ազատ կը պահեն. իլլէ պտուղներուն մէջէն շէռ բայող թապխէթ ունեցողները, ինչպէս են՝ սեխը և ձմերուկը. հիւմնոյ ունեցող մարդոց տահա՛ աղէկ ույխիշ կըլլան. Ասոնք մէկ դի թող մընան. հիւանդները իրենք ալ այս պտուղներըս շատ կուզեն, և շատ լըսած և տեսած ենք քի՝ բժիշկը պտուղ ուտելը հիւանդին եասախ ըրած ըլլէն՝ հիւանդը գաղտուկ չի կըրնալ սաբր ընելով իրեն ուզած պտուղը իշտահով կերած, և անոր վըրայ աղէկցած է. Ըսած խօսքիս հաւանութի չի ալըլօղը թող թէձրիւպէ ընէ փորձէ. մէկ անգամ մը թէձրիւպէ ընելով կը տեսնէ քի՝ ինչ ֆայտա կընեն ասոնք. հասարակութեն մէջ խել մը խօսքեր կը պըտըտին, որ պտուղներուն իխթիյարը կը կտրեն.

Օրինակի համար մէկ քանին ըսերենք այս տեղըս, և քըննենք, և թէֆթիշ ընենք. քիրազը ըսերէ քի՝ թութը եանէս չի հաւնի նէ՝ զիս ուտողին ձիտը իմ կոթիս պէս կընեմ, ով որ քիրազին խօսելու խուվէթ ունենալուն կը հաւատայ նէ՝ այս խօսքիս ալ կըրնայ հաւատալ. Քիրազը իլլէ հասունը, չէ թէ պտուղ, դեղէրու սըրան պիլէ կը մըտնէ անթիսքօռպութիքօ դեղերուն մէջէն. սքօռպութը զայիֆութէ կուգայ, անոր դէմ դնող դեղը զայիֆութի պիտի չունենայ, ուժ պիտի տայ. ինչպէս կըլլայ քի՝ հէմ ուժ տայ՝ հէմ զայիֆցընէ. զայիֆցընելը տկարա-

ցընել ըսել է, այսինքն՝ պեսլէնմիշ չըներ. հիչ մէկը չի կրնար ըսել քի՝ քիրազը պեսլէթմութին չի տար. Ղէֆտալինին համար կըսեն թէ՝ հիչ չիկեցած իքեն՝ ըսըթման խմաս կընէ. չէֆտալի չի բուսած երկիրը ըսըթմա չըլլար. այս պտուղս ալ պաղըչկեցընօղ է, և մէկ լեղի տամար մը ունենալուն համար մէ՛միւլէ քի՝ միտէյին ուժ ալ տայ. Լօքին պէտք է գիտնալ քի՝ սոր խամը ուրիշ պտուղներուն ամէնուն խամէն աւելի զարարլը է.

Խաւունին համար ալ ատեն մը ասանկ կըսէին. Լօքին հասուն և անուշ ըլլայ նէ՝ պաշխայ պտուղներուն ամէնուն վըրայ այս աղէկութիւնս ալ եվէլ ունի քի՝ սըրտի ֆէրահութին կուտայ սանց տաքութին տալու։ Ըսել կուզեմ թէ՝ քօռտխալէ ըսված դեղերուն սըրան կըմընայ, համը մէկ պահալի մօտ բան մը ունենալուն համար, աղէկ պաղըչկեցընօղ է, որ կուտը չորս պաղըչկեցընօղ կուտերուն մէկն է, չէօ բացօղ է. սոր համար ըսըթմայի և հիւմմայի համար չէ թէ սալթ ույղուն ուտելիք. իլլէ քի՝ դեղ ալ է. Խարբուզնալ սոր պէս է. Լօքին պահարեղէն համ և քօռտխալի թասիյեթ չունենալուն համար՝ խաւունէն վար է, մէջի թէլի պէս մըսերն ալ դժուար կը հալին. անոր համար՝ կամ հասունը ուտելու է՝ որ այս թելերը հալած ջուր կըտրած ըլլան, կամ սալթ ջուրը ծըծելու՝ փօժան դուրս տալու է։ Լօքին պտուղներուն ամէնուն համար մէկէն գիտնալ պէտք է քի՝ սանց խամը չըլլար, հասունը պիտի ուտվի. և շատ ուտվին նէ՝ միտէն կը տկարացընեն, կը ղըյիֆցընեն, եել կը պատճառեն, և փորը կուռեցընեն:

Այս փոր ուռեցընելը ամէնէն աւելի՝ խաւունը ունի, սանք գիտնալէդ ետքը՝ հիչ վախնալ չուզեր. հիւմմա ունեցող հիւանդներուն ալ տուր քիրազ, չիլէկ, պէղիւրթլէն փուշին պտուղը, եայըրն. որ պտուղին ատենին որ հասնի.

Խնձորը և տանձը և սալորը սանց չափ կակըղ-

ցընօղ չեն, եօղերնին քիչ է. ասոր համար շատ ույ-ղուն չեն այս ձինս հիւանդներուն։

Ասոնց սըրան է նամ և սերկեւիլը՝ այվան, լոքին հաստատակութիւնը անմայիլ է քի՝ խընձորը և տանձը և այլան աղէկ են ըսելով՝ կուտան հիւանդին, մե-կալներէն չեն տար։ Ձինս մը ջըրոտ խնձոր կայ քի՝ կըրնայ հիւանդը ուտել։ Բորթօգալի և թու-ռունձի ջուրերը. ասոնք պէտակլալ կըրնաս տալ հիւանդին, շաքէկ ջըրով եզմիշ ընելով։

Պաղի հիւանդ, ինչ թէ որ ալըշմիշ եղած ըլլայ նէ, ուրիշ հիչ մէկ բանով մը չի կըրնար ծարաւութիւնը անցընել. ֆախաթ պէտալլի ջուր խըմելով. ամմա պէտք է քի՝ մէկ անդամին շատ մը մէկէն չի խըմէ, որ միտէն չի ծանրանայ՝ և հալմէթ չի քաշէ։

Թէ որ քըշիկ քըշիկ և սըխմա խըմելու ըլլայ նէ՝ շատ աղէկ դեղ է, խաջվալըթըլի ասեն բօրթուքալ՝ կամ ալուճ խավունի ձեւք կըրնաս ձըգել նէ՝ շատ աղէկ բան է. ֆախաթ խառըստինին և մէջի բալըսի զարերնին չըլլար, գէրէ տաքութիւնը կեվեցնեն։

Խըմելու բանը անանկ մը ըլլալու է քի՝ ծարա-ւութիւնը անցընէ, հիւմման ակարացընէ, արիւնը նօսըրցընէ, փորը թուլցընէ, փորուն դուրս ելլալը և չէալը և առատանիկութիւնը խօլայլաթմիշ ընէ։

Վերը ինչ խըմելիքներ որ թէրթիպ ըրինք նէ՝ ամէնն ալ այս աղէկութիւններս ունին, ամէն մէկ բուքալ ջուրին մէջը ֆիլճան մը՝ կամ ֆիլճան ու կէս՝ վերը դըրած պտուղներուն մէկուն քամուք ջուրէն խառնելը աղէկ է։ Հիւանդներուն հարկ է՝ հիչ որ չէ նէ օրը երեք կամ չորս բուքալ բան խըմել այս ջուրերէն, սըխ սըխ և քիչ քիչ թող խըմէ. այսինքն՝ ամէն մէկ չէյրէկին ֆիլճան մը, խըմած ատենն ալ պաղ չըլլայ ջուրը, քիչ մի պաղը կոտրած ըլլայ։

Թէ որ հիւանդին ամէն օր փորը դուրս չելլար, չէալը քիչ է, և բէնիկը կարմիր է, և հիւանդը սայըխ լամիշ կընէ, և հիւմման և տաքութիւնը քեսկին է, և գըլուխն ու մէջքը փէք կըցաւի, և փորը կերկի է,

և դըպչինէ՝ ցաւ կմնայ, և սըխ սըխ սիրտը կը խառնըվի, սառէ ջըրով կամ էսպէկիւմեձիով հօքնա ընելու է՝ ինչպէս որ վերը ըսինք:

Եւ այս հօքնան հի՞նչ որ չէ նէ՝ օրը մէկ անգամ մը օլսուն ընելու է. թէպէտ հասարակութիւը այս դեղիս ալ մահանայ կը դնէ, լաքին հիւմմոյատ հիւանդութիւներուն ասկէց աղէկ հօքնա մըմըսալ տէ գըլանալը կըծ բան է. իլլէ այս վերը գրըւած ղուհուրաթներըս որ ըլլան նէ՝ մէկ անգամի հօքնան աւելի ֆայտա կընէ, քան թէ անոր չորսին հինգին չափ ըլըձախ ջուր խըմէրնէ: Ամէն մէկ հիւանդուն ինչ հօքնա պէտք ըլլալը իրենց տեղերը կը խօսինք. լաքին այս տեղըս ըսածնիս, իլլէ սալթ ըլըձախ ջըրով հօքնան՝ ամէնուն ալ օգտիչ կըլլայ, հի՞չ մէկին զեան մը չունի. թէ որ հիւանդը կը քըրտընի, և այն քըրտինքէն թեթևութիւն կըմնայ նէ՝ պէտք չէ հօքնա ընել:

*. 18. Քանի՛ որ հիւանդին ուժը տեղն է՝ օրը հի՞չ որ չէ նէ՝ պարէ սահաթ ու կէս, կամ սահաթ մը տէօշէկէն թող դուրս ելլայ, կամ պարէ կէս սահաթի մի չափ, թէ որ խալի՛լ է. այս բանըս կըպակսեցընէ հիւմման և տաքութիւը, գլխուն ցաւը, և սայըխլամիշ ընելը. Հիւանդութիւը քակօղ քըրտինք եկած ատենը՝ տէօշէկէն դուրս ելլալը աղէկ չէ. լաքին այս ձինս քրտինքս ալ պէլլի է, փորը քակվելէն և շէռը շատնալէն էտքը կուգայ հիւանդութեան վերջանալու ատենները:

Ամէն օր տէօշէկէն դուրս ելած իքէն՝ տէօշէկը շիտկել պէտք է. և ամէն երկու օրը անգամ մը՝ թէ որ կըրնաս նէ, տէօշէկին և եօրղանին չարշաֆները և իր շապիկը և իչտոնին, եայլը, փոխելու է:

Հասարակութեն մէջ այս ըսածիս ալ դէմը տիրած է, որ շատ զարալը և թէհլիքէլի բան է. հիւանդը տէօշէկէն՝ հանել կը վախնան, աղտի մէջ՝ փըտած և աշխած լաթեղէններու մէջ կը թողուն, որով հի-

ւանդութիւնը չէ թէ այլթ իր տեղէն ձեթ կըմնայ , այլա չի պակսիր , այլ և կ՚երկնցուի ալ .

Ցէօշէկէն դուրս չելլալ , և լաթերը չի փոխելը հիւանդութիւնը շատ կը ծանրացնէ , թէպէտ բժիշկը կը վճռէ թէ՝ հիւանդին մէկը սատ և երկու օ- վընէ պէտք ափեզ ցը փէզ խափէ և ալչիկալմէշ ը- նել պաշտպանած է , այլթ լաթերն ու շալշափը փո- խելով՝ մաքրութեան ալչիկալմէշ ընելը անդաւ .

Այսպէս թէ՝ հիւանդը շատ վախի է , այս բանդը չի կըրնար գիմնաւ , տեօշէկէն չի կըրնար ելլել , այս պատճառաւ ուշ է , իրաւ ըլլալ այլթ հիւանդը հօգի այլն իրէն կըլլայ , անկէց ասոր ալէն ալէն կըրնայ լաթերը փոխելու մէկ երկու թուքիէ մը տեօշէկէն դուրս հանել ու գիմնաւ , և քիչ մը ատէն անցածին պէս՝ քերպահութիւն մը և նոր ուժ մը կիմնայ վերան , որով կամաց կամաց հիւանդութիւնը պակսիլ կը պաշտայէ : Քիչ մը ատէն տեօշէկէն դուրս կենալուն մէկ ալէկութիւն ալ այն է թէ՝ հիւանդին ջեռը կը շատցնէ՝ և իսկոյ դուրս կը հանէ , պակինները կան թէ՝ տեօշէկին մէջն իրէն չէն կըրնար շառել , հէլ հէլուէթ տեօշէկէն ելլել պէտք է , շատ ծանր հիւանդութիւններ այլթ այս թալգափ նայելով թէքմիլ ալէկցած են , և ալէն հիւանդութիւն աւանդ ընելով շատ կը թեթեւնան , թէ որ այս բանձրը չընեսնէ՝ էքսէրի գէզերէն մէկ ֆայտա մը չէս կըրնար առնել : Կուզենք թէ՝ հասարակութիւն իմացընենք , քիչ ատենվան մէջ իր փորըշն կատարելու հիւանդութիւնը այնպէս փէք սխրընթը ասոր նայել չըլլալը , քէօկին գէզեր ասրվելու որ ըլլան՝ ասոր չէն բժշկեր հիւանդը , պարզ հէզ կը մեռցընեն , և անանկ կարգաւն հիւանդութիւն , այս չընեն ալ նէ՝ հիւանդութիւնը շատ երկան կը քաշէ , և գէզ մէկին չէնեք , և անէ ըլլալէն ետքը՝ անանկ էսէրներ կը թողու՝ որ հիւանդէն չեն զատուիր հիչ :

Հիւանդութիւնը ալէկ խառնէ ընելու շոգակէ . հիւանդութիւնէ նոր ելլողներուն ալ ալէկ նայե-

լու է ։ այս միջոցին քանդակէշխնծա կըրակի ։ Հիւանդութեան ու կատարեալ առողջութեան միջակէտն է ։ և առողջութիւն չէ ։ ասոր համար կատարեալ հիւանդութիւնն է պակաս մէկ հիւանդութիւն մինակ այս է ։

Հիւանդութեան գնացքին՝ կամ՝ փոփոխին ատենը՝ հասարակութեան պէսպէսիշ ըրած կանոնին վերայ կէրակուր կերցընելու խայրէթ ըրածներնուն ուէքի՝ ասոնց շատկէկ կերցուցելու խայրէթ կընեն ։ որով շատ կերկընցնեն այս միջոցը ։ պարզ անգամ՝ հիւանդութիւնը եա կը դառնայ՝ և առաջին գէշ ըլլալէ՝ կը մեռցունէ ։ պարզիւ առ երկուն և մէկ ուրիշէ հիւանդութիւներու կը փոխէ ։ Հիւանդին քանի որ քիչնայ նէ՝ կամաց կամաց հիւանդին ուտելու կերակուրին չափը ավելցնելու ։ ըսէին քանի որ հիւանդը հիւմմայ և առողջութիւն առնէ՝ մէջի քուր ։ և միս ։ և հաց առ տալու չըլլար ։ Հիւանդին անցածին պէս կընա կերակուրներուն չէշիտը փոխել ։ բիրիջի մէն ։ կամ՝ կէնձ հարթու մէս ։ և թէթև ձուկ ։ և քիչ մը մէջի քուրով եփած չորպա ։ և քամխատն ազէկ գինի ։ ասոնք ամէնն ալ կըլնան տալ ։ ըսէին միսերը մասայչ պիտի ըլլան ։ և մէջին քուրը շատ եագլը ըլլալու չէ ։

Այս ուտելիքներս չխիտը են ։ և թէ որ չափաւորապէս ետևըշընին կեօրէ մէկհատպար և ամխոլմիշ ըլլալով տրվին նէ՝ հիւանդին ուժը աէգը կը բերեն ։ ըսէին թէ որ խենթէ՛ւ շատ գործ ածվին նէ՝ հիւանդութիւնը կը նորոգեն ։ եա կը դարձընեն ։ զերէ միայն թէ՛ հիւանդութեան համար և թէ՛ տառած դեղերուն համար շատ ակարացած ըլլալով՝ մարսելու ուժը շատ քիչ է ։ և իր ուժէն ուէքի բան որ խուսէ ըլլալի իրեն մարսելու ։ անոնք չէն մարսըվիր ։ միայնին մէջը կափըլփին ։ ինչպէս որ մայլուծ է ։

Այն ատենը շատ կըլլայ քի՝ հիւանդին եա կը դառնայ ։ ուժը աէգը չի գար ։ գըլուխը կը ցաւի ։ կը թմրի ։ և չի կըրնար քնանալ ։ թևերը և ոտքերը կը ցաւին՝ և առողջութիւն կխափանայ ։ բանհաթորը կըլլայ ։ սիրտը կը խառնըվի ։ կը փըսխէ ։ փորը կը բըշէ ։

ալքատէ կ'ելլայ ։ որն հասարակութեան ամբողջ բաժնը ․
պահելու անզգամ բնական հիւանդն՝ ֆիզիքական ընթա
նուագայ ․ և ոչինչ եղանակաւ գործ կ'աւարտ ։

Հիւանդին կերակուրը քիչ տալով՝ այս ամեն
բաժնեցութեամբ ատաղձը կտրելու ․ ասոնց հէք մէկը
չըլլար ․ և թէ՞որ հիւանդութիւն նոր ելլելու մը կա-
զեր որ թեզ մը աւր մերը գայ ․ ընդհանուրին աղէկ
նայէ ․ մանաւանդ եթէ [illegible] ․ զէրեւ հիւանդը պէտք է մէջ
ընողը և [illegible] կերածը չէ ․ մարսածն է ․ քիչ
ատամը կը մարսէ ․ պէտք է մէջ կ'ըլլայ ․ և օրէ օր վե-
րայ կուգայ ․ շատ ատամը պէտք է մէջ չըլլար ․ օրէ օր
եա կը զարնէ ․ և աղէկցայ ընկեր իրեն կը մեռնի ․

* ․ 19 ․ Ծանր հիւանդութիւնները թէքմիլ աղէկցը-
նելու ․ և իրենց անցնելէն ետքը՝ հիւանդութեան
եռեւը մը չի թողելու ․ և եա չի դառնալու վերայ խը-
թիզալը գիտուելիքները աղէկ միտք պահելու համար՝
մէկ քանի կանոններու տակ թափ կընենք ․

Կանոն՝ ա ․ Թէ հիւանդներուն և թէ հիւանդու-
թենէն նոր ելլողներուն քիչ կերակուր տալու է՝ [illegible] ․

Կանոն՝ բ ․ Ամեն մէկ ժամուն մէկ տեսակ կերակու-
րէն աւելի չտանեն ․ և տեսակն ալ թէզ չի փոխեն ․

Կանոն՝ գ ․ Ծամելու ինչ բան որ կերակուրին մէջ
նէ՝ ամենն ալ աղէկ մը ծամեն ․

Կանոն՝ դ ․ Խմելիքին չափը քիչցընեն ․ ասոնց
ամենէն ալյուրն և աղէկ խմելիքը՝ ջուրն է ․ չորս
բաժին մէկը՝ կամ երեքին մէկը՝ ճերմակ և թեթև
գինի հետը խառնելով ․ որ միատեղն ատ այս քիչ քիչ
քիչ քիչ ․ այս միջոցիս շատ խմելիք խմելը՝ չի թո-
ղուր որ միանգամ թէզով ատ տանէ ․ մարսողութեան
քէաեր կուգայ ․ ախորժակը պէտք է մէջ կ'ընէ ․ ասքերը
ուռենալուն պատճառ կ'ըլլայ ․ և պահելու բարակ հիւմ-
մայի մը մէջ ձըգելով՝ հիւանդը օրէ օր կը մաշեցընէ ․

Կանոն՝ ե ․ Շատկէկ ժուռ թողտալ՝ կամ ոտքի
վերայ ․ կամ խօշիով ․ կամ ձիով ․ ձիով ժուռ գալը
ամենէն աղէկն է ․ անոր համար ով որ տանը հաղըր

ձի ունի, քիթը պխակ չեղայ. ձի չի հեծնար՝ և զը-
բօսնելու չի երթար նէ՝ այեկ չըներ. ամէն որ ձիով տեղ
երթալ կուզէ նէ՝ ցերեկվան հացը ուտելէն առաջ
թող ելլայ. մինչեւ եարը ելլալ հիչ չըլլար. հացէն
առաջ ժամու գաւը խըմած կը բանայ. որով միտէն կե-
րածը մարսելու կարողութի կունենայ. կերակուրէն
ետքը ըլլայ նէ՝ հեւ հեղեթ մարսողութիւը կաւրէ՝
ամէն ու փորայ կըլնէ և կը գեշցընէ և հիւանդու-
թիւնը կը նորոգէ.

Կանոն Զ. Զինուրի հիւանդները խիկիմին փախ-
ուները կը գեշնան, սաւեթ խոզէ խմթիող է. քի՝ խիկի
մըները քիչ կերակուր առնեն, որ խալայ և բաշխաթ
քընանան, և նեղութիւն չի քաշեն.

Կանոն Է. Խօթը սահաթէն աւելի և ութը սա-
հաթի մօտիկ անօշէկին մէջը պէտք է որ՝ ննան.

Կանոն Ը. Ամէնկ հիւանդութեկ ըլնըլվըլնե-
րուն սէպէ թէ անննան ալ սըրերը կուռենան, որ
մեկ փախնալու բան մը չէ. և թէ որ բեհըրիզին այեկ
նայի՝ և միքը գինքը ախըրնալըրմիչ ընէ նէ հիւան-
դը՝ այս ուռեցքըս նեղութիւն չի տար. և թեզով
կանցնի. լըքին չարժումալ պէտք է խորեըձէ.
նըստած կամ պառկած տեղը ննալը գէշ է.

Կանոն Թ. Ամէն որ փորը գուլս ելլալը հարկ
չէ. լըքին երկու կամ երեք օրէն ալ աւելի խապղ
ննալու խույխութի չունիմք, թէ որ ախկայ բառա
գայ նէ, երրորդ օրը՝ կամ առհմ կանուխ՝ հիւան-
դին հօքնա մը ընելու է. խլէ՝ երբոր կը ահմնես քի՝
խապղութիւնէն գլուխը կը ցաւի, և տաքութիւն
կուգայ խրէնը, և փորը կուռենայ՝ և բահաթ-
սըզ կըլլայ, և քնհատութիւն կուգայ վրան՝ և կը
ծանրանայ.

Կանոն Ժ. Թէ որ շատ զայիֆութիւն կը ննայ
վըրան, և հիւմման հիչ պակաս չէ, և ամէն ատեն
կուգայ. և միտէն խառնակ է. օրը երեք անգամ այս
գեղըս թողանէ. (Թիւ. 16.) որ մարսողութիւը կու-
ժովցընէ, չեռը կը քալեցընէ, և հիւմման տէֆ կըլնէ.

Կանանց՝ ժամ․ Թեև մը իրենց բանին գործին ե-տևէ իյնալը աղէկ չէ․ ասոնցմէ ընողները երկան-ատեն հիւանդութէ կը նեղուին․ խելքերնին գլուխ-նին չէ գար․ և խայլին է քի՝ հիչ աղէկութի չի տես-նեն անկէց ետքը․ զերէ աղէկ մը ուժերնին տեղը չեկած իքէն՝ աշխատիլ կըսկըսին․ խուզխուզիչ կըլ-լան․ նորէն կը հիւանդանան․ Լա ռիքառութա է բէձձիս ռէլլա քառութա․ այսինքն՝ դարձ հիւան-դութէ փառանգաւորագոյն է քան զըուն իսկ հի-ւանդութէ․ ևանի՝ հիւանդութեան իւղիւիկը շատ փախիտալը և գոռալը բան է առել հիւանդութենէն․

Քանի մի օր համբերելնին չի բանին նէ՝ ուժերնին քիչ ատենի մէջ տեղը գալով իրենք ալ կըրնան չը բանածներնուն տեղը բռնել․ լաքին թէ որ ուժեր-նին աղէկ մը չեկած՝ բանելու ըլլան նէ․ ուժերնին քետերլենմիշ կըլլայ․ հեմ առողջութիւննին ետ կը դառնէ․ հեմ գործերնին․ Ասոր համար այս բանիս վրայ ալ չիտակ է այն խօսքը որ՝ քիչ թամահը շատ զեան կը բերէ․ այսքանիս հերիք թող ըլլայ՝ Երբոր առանց բժիշկի նայելով ասլթ թերթիփ-ներով և բէհրիզով դէֆ ըլլայ հիւանդութիւը․ լաքին ամղի այս թերթիփներըս պարապ կերթան․ բժիշկ կանչել պէտք կըլլայ․

Ի՞նչ Թարզ հիւանդութեան ըլլալը բժիշկները ընդմի՞ ճանչնան խօ՛ հասկընան․

*․ 20․ Մէկ հիւանդի մը թարզը և ինչոր ըլ-լալը հասկընալու և աղէկ քէշֆ ընելու համար պէտք է քի՝ բժիշկը շատ գործադրութիւն ունենայ և փորձըված և շատ հիւանդի վրայ թէճրիպէ ըրած ըլլայ․ և շատ տեքքաթ ընէ․ իլլէ՝ իր չի տե-սած հիւանդին վրայ քի՝ ասլթ պաշխայ մարդիկ հիւանդութիւնը թարիֆ կընեն․ ինչպէս որ պազի րասթ կուգայ՝ երբոր մէկ հեռու երկիրէ մը հիւան-դի համար բժիշկի մը խորհուրդ կը հարցընեն՝ առ-

ներմէջ կ'ըլլան. Հիւանդը քովը եղած ատենն ալ այս ախտանքները խնթիղալը են, լաւքին հետամտին հանին տաքան աւելի. և թէ որ դըրսէն խորհրդուած ակղբնաւորութիւնը չիտակ չէ՞ նէ` այս հանգամանքները խնամողներուն ըսածովը հասկընալու` բժիշկին ճառագայն ալ խնամողներուն քէ` չիտակ ըլլայ. անոր համար անանկներուն ասոր ճառագայթ չի տար, և նորէն այնպէս եղած բաները հարցընելը աւելի աղէկ է, և այս հարցմունքները չի մոռցըլելու համար` այս տե-

ղեր իշարէթ կընենք որպէսով.

Է — Աւելորդ հարցմունքներ.

Քանի՞ տարուան կայ հիւանդը.
Առաջկուց խառնուրդ ունեցե՞ր էր մի.
Իրեն ազգերուն թարգը ի՞նչպէս է.
Ո՞րքան ատեն է որ հիւանդ է.
Հիւանդութիւնը ի՞նչպէս պաշլայեց.
Տաքութիւն ունի՞ մի.
Նաբզը սի՞րթ է մի, կակո՞ւղ է մի.
Ուժը տաքա վարո՞ն է մի, եօխսա ակարցա՞ծ է մի.
Առաւօտները ինչվան իրիկուն անկօշի՞կը կը պառ-կի, թէ պաղի պաղի կեցայ.
Ամէն սահաթ մէկ խարէ՞ր է մի.
Հանգի՞ստ է մի, անհանգի՞ստ է մի.
Տաքութի՞ւն մի ունի, պաղութի՞ւն մի.
Գլուխը, պօղազը, կուրծքը, միավէն, փորը, մէջքը և անդամքները ցաւ ունի՞ն մի.
Լեզուն չո՞ր է մի, ծարաւութիւն ունի՞ մի, բեր-նին համը դէ՞շ է մի, սիրտը կը խառնուի՞ մի, ա-խորժակը կը գանի՞ մի, իշտահ ունի՞ մի.
Փորը սըխ սըխ դուրս կելլա՞յ, եօխսա սէյրեկ.
Փորան աւելորդին գոյնն ու հոտը ի՞նչպէս են.
Շատ կը շռէ՞ մի, շէռը ի՞նչպէս է, և սըխ սըխ կը փոխուի՞ մի ընէկը.
Կը քրտնի՞ մի, կը թքնէ՞ մի, կը քնանա՞յ մի.
Շունչ առնել ատրը դժուարի՞ է մի.

Ի՞նչպէս կը կենայ՝ քանի որ հիւանդացեր է։
Ի՞նչ դեղ առեր է, և դեղերը ի՞նչ ըրեր են իրեն։
Առաջկուց ալ այն հիւանդութենէ բռնուած ունի՞ մի։
Կընիկ մարդոց և մանր տըղոց հիւանդութիւններուն պաշխայ հարցմունքներ կան․ անոր համար՝ թէ որ հիւանդը կընիկ մարդ է՝ կամ տըղայ, վերոգըրեալ ամէն հարցմունքներէն զատ՝ պէտք է այս հարցմունքներուս ալ ջուղապ տալ։

{ — Կընիկ մարդոց համար հարցմունքներ։

Ամսական պարտքերնին կուգա՞յ մի, և կանոնաւո՞ր է մի։
Ծոցվո՞ր են մի, և քանի՞ ամսուան ծոցվոր են։
Տղացկա՞ն են, կամ լուխուսա՞յ են մի։
Տղան խօլայ աշխարհք եկա՞ւ մի։
Լուխուսայութեան ատենը վազելու արիւնը՝ կամ լօքի ըսուած ջուրը ատէթ իւզրէ թարզով վազե՞ց մի, և տահա կը վազէ՞ կոր մի։
Կաթ ունի՞ մի, և տղային ի՞նք մի կաթ կուտայ։
Հայիզին տեղը պաղի հեղճերմակ ջուր կը վազէ՞ մի։

{ — Չօճուխներուն համար հարցմունքներ։

Քանի՞ տարուան է՝ շիտակը։
Քանի՞ առղան բուսեր է։
Առղան բուսնելուն իքէն կը հիւանդանա՞յ, և ռահաթսըզ կըլլա՞յ մի։
Ծաղիկ կամ խըզամուխ հանե՞ր է մի։
Փորէն պաղի սօղուճան կելլա՞յ մի։
Փորը կուռենա՞յ մի։
Ռահաթ կը քնանա՞յ մի։

Այս ալէսէվիյէ հարցմունքներէս զատ՝ ամէն մէկ հիւանդութեան վըրան զատ զատ հարցմունքներ կան ընելիք, պէտք է որ անոնց ալ ջուղապ տըրուի։

Անճինա՝ կամ հիննաք հիւանդութեանը՝ պօղազին թարզին վըրայ շատ հարցընելու և գիտնալու բաներ կան։ Բէրիբնէւմօնիա՝ կամ զաթիւլճէմպ հի-

ւանդութեան պէտք է հասկընալ ցաւին տեղը, հաղը, սրտին սըխմըվիլը, և թուքին ինչպէս ըլլալը. այս թարզիս փոյտալը և խըթիզալը ըլլալը շատ պէտքական բան է գիտնալը, և ո՛րքան որ երկան բան կերեւին նէ՝ խօլայ են. և ասոնք գիտնալով՝ բժիշկը հիւանդութիւնն ալ խօլայ կը ճանչնայ.

Բժիշկը պաղի հիւանդի քով երթայ նէ՝ չիւնքի նաւզը նայելը ատէթ է, հիւանդը զանն ընելով քի՝ նաւզը իրեն ներսի գիլին պատմութիւնն է, բժիշկը հիւանդին հարցընելուն տեղը՝ հիւանդը բժիշկին կը հարցընէ իրեն ի՛նչ հիւանդութիւն և ի՛նչ ցաւ ունենալը. բժիշկը մէկ բան մը հարցընելու ըլլայ նէ՝ նաւզըս նայէ տէ գիտցի՛ր կըսէ հիւանդը.

Շատ ալ կան քի՝ բժիշկը բան մը հարցուցածին պէս՝ բան չի գիտեր եղեր ըսելով՝ կը ճամբեն. ասոնց պէտք է մէկ մարգարէ մը, կամ մէկ սուտ բժիշկ մը՝ որ փալճիի խօսքերու պէս չի զատելու և եալըշըլըղ խօսքերով հիւանդը խաբէ.

Նաւզը երեք բան կը ցըցընէ. սրտին շարժումը, արիւնի թանձրութիւնը, և սաղութեան տէրէճէն.

Ծերօնացւոց բըժիշկներուն համար՝ պաղի պատմութիւններու մէջ՝ կէս սահաթ հիւանդին նաւզը նայելով՝ հիւանդութիւնը ի՛նչ ըլլալը կը գիտնայ տէյի՝ ըսեր են, ամէն հիւանդութեան համար հասկընալ խարիլսըղ է. շատ հիւանդութիւն կայ քի՝ նաւզէն բան չիմացուիր, առողջ մարդէն փարխ չունենար. պաշխայ հիւանդութիւնները, ինչպէս են՝ գլխոյ ցաւ, խապղութիւն, իւֆիւնէթլի հիւմմայ, եայլն. անոնք մեր բժիշկներն ալ կը ճանչնան. Այսքան գիտելիքները համառօտութեան հերիք սեպելով՝ քանի մը գիտելիքներ հոս դնենք բժշկական զէնահաթը գործածող մարդոցը համար, որ խըթիզալը բաներ են.

Բժիշկ մը մէկ հիւանդի մը նայելու ըլլայ նէ՝ անոր թապիյէթին վըրայ չորս աչքով նայելու է.

Մարդոյս թապիյէթը անանկ մէկ բան մըն է քի՝ մարդոյս կենացը վըրայ թամ պահպանութիւն կընէ.

կեանքը աւրող պատճառներուն դէմ կը դնէ, և անոնք տէֆ ընելու կը հոգնի. ինչ խատար որ իրեն ուժը իրեն միւսաատէ կուտայ. Այս կանոնիս հաստատուն և չի փոխվելու ըլլալը ամեն մեծ և երևելի և Թապիյէթճէի ուստայ և շատ բան գիտցող վարպետները և բժիշկները կը հաստատեն.

Այս Թապիյէթս է քի՝ ինչպէս որ քաշողական խուվէթը երկինքին երեսը աստղերը և մոլորակները իրենց տեղը և որրան հաստատ կը բռնէ՝ որ չեն խախտիր, ոչ մէկ ըզմէկէ շատ կը հեռանան, և ոչ աւելի կը մօտենան. ասոր պէս ալ Թապիյէթը մարդոյս մարմնոյն վերայի հիսսէները՝ և ամենուն ալ իրենց խառնուածքը՝ և իրենց տեղը կը բռնէ ամուր. այս հիսսէներուն մէկ ըզմէկու հետ ույմիշ ըլլալը՝ և մէկ ըզմէկէ կախում ունենալը՝ ամենն ալ ասոր գործքն են. Ասով է որ ամեն մէկ զգայարանք իրեն մախսուս եղած գործքը թէքմիլ կընէ, իրեն պէտք եղածը կը հոգայ. իրեն մախսուս ամեն զգայութիւններ կունենայ մարմնոյս աս դին անդին.

Անոր համար բժշկին էն աչքի միւլհազան այս պիտի ըլլայ քի՝ Թապիյէթը աչքին առջևէն չի հեռացընէ, անիկայ իրեն կանոն բռնէ. և իր տր-ված դեղերը և թէտբիրները տայիմա Թապիյէթին եարտըմ ընելու պիտի ըլլան.

*. 21. Չինքի այս պահպանիչ օրէնքը մարդըս իրեն տըլ վիճակէն առաջ եկած թէհլիքէներէն հըֆզ կընէ, անոր համար գործը բժշկին գործոյն ույղուն մէկ վախճան մը ունի. և ինչ որ Թապիյէթը իր գործքը որպէս բռնելով ընելու էր նէ՝ բժշկական զէնահաթն ալ այն պիտի ընէ. կէօյա քի Թապիյէթին չի հասած բաներուն եարտըմ պիտի ընէ, հիւանդը բժշկելը կըլլայ՝ չէ թէ թէզ՝ կամ ուշ՝ կամ տկար՝ կամ ույղուն շարժմունքը պիւթիւն պիւթիւնէ դադրեցընելով, այլ չափի դնելով և շինելով. Պօտտօ բժիշկը այս խնթիզալը կանոն

աղէկ միտք առնելով՝ իր բժշկական գիրքը անանկ շարադրեց քի՝ մարդս կաղմուէն վրայ գրած խօսքերն ու դեղերուն խուսէթին վրայ գրածները մէկ ըղմէկ կըբանան․ քուլիլին գործքը կլանտուլաներուն գործքին ույլուն սեպեց, և ըսաւ քի՝ բըժըշկական զննահաթին նայեցուածքը կամ նիւթը և սեպեալը՝ կեանքը պահպանող կարողութիւններուն առողջացուցիչ ուժին դեղերուն խուսէթովը եարդըմ ընելն է․ Լոքին բժիշկին հերիք չէ ալլթ թապիյէթին ուժը և անոր խելայի գործողութինները ճանչնալ․ պաշխայ բաներ ալ կան քի՝ պէտք է իրեն գիտնալ, և անոր կեօրէ վարվիլ հիւանդին դեղ ընելու ատենը, իրեն խորհուրդը և մտածմունքը պիտի ըլլայ՝ թէ հիւանդութեան պատճառները ի՞նչ են, և թապիյէթը ինչ ճամբով յաղթել և դուրս վռընտել կուզէ․ պէտք է պատճառներուն ուժը հիսապ ընել, հիւանդութիւնը զայթ ըրած տեղերուն կակուղութի և խիթիղալը ըլլալը նայիլ, և իր ընելու խմտարը՝ հիւանդութեան ժամանակներուն և տերեճէներուն ույտարմիշ ընել․ Հիւանդին վրայ քննութի ըրած ատենը՝ պէտք է զատ զատ քննել անոր խառնըլուածքը, նազիքութիը, քիչ բանէ ինճիմիշ ըլլալը, մէկ բանէն իքրահ ընելը, պաշխայ մէկ բանը մէկէն ուզելը, ատէթ ըրած բաները, զննահաթը․ բանած բաները, ատէթա ապրելուն՝ և խառրէին թարզը, տարիքը․ երիկ մարդ ըլլայ՝ կամ կընիկ մարդ ըլլայ․ տարվան թարզը և էյամը, հավային ընտոր ըլլալը, գըտնըլած քաղաքին տեղը, եայլն․ ասոնց հի՛չ մէկը զանց ընելու չէ, ամենն ալ քննելու է․ և այս մասերուն ամենուն ալ խելացութով միւլհազան է՝ որ փորձառու բժիշկը պաշխայ բըժիշկներէն շատ աղէկ կընէ․ Այս ալ գիտնալ պէտք է քի՝ բժշկութինն ալ բնական և բարոյական ունի․ մարդս մըտացը բերմունքներէն և կիրքերէն ալ՝ տըըլ պատճառներէ եկածի նըման թարզ թարզ հիւանդութիններ կուգան․ և տըըլ պատճառէ եկած

հիւանդութեանն ալ վերջի մխիթարելիս պատճառ խառնըւելինէ՝ կը ծանրանայ։ Անոր համար վարպետ բժիշկը պէտք է՝ կէօյա քի՝ հիւանդին սրտին մէջ մըտնել. այն տեղի եղած արզուները, կիրքը, պէտք եղած բաները, խայրէթը, որոնցմէն մէկ բանի վրայ կարիքը, կամ մէկ բանին մէյլ ընելը, մէկ բանի մի ումուտ ունենալը. ասոնք ամէնն ալ տեսնել, որ ըզ-գայարանքներուն և էօրկաններուն վրայ թէյսիր կը նեն ասոնք ամէնն ալ։ Այն ալ թէֆթիշ ընել թէ՝ մարդուս միտքը և մտածմունքները մարմնոյն վրայ ինչ թէյսիր ունին, այս ամէն մտածութիւնները մէկ տեղ գալով բժշկական զէնահաթին մէկ խորունկութի-ւն մը և մէկ մէնշուրութիւն մը կուտան, որ էն խորունկ փիլիսոփայութեան հետը պարապար կըլլայ, հիչ մէկ գործնական զէնահաթ մը այսքան բարակ մտածելիք-ներ չունենար իր գործոյն խիզմէթը։

Ըսինք քի՝ հիւանդութեան սէպէպը բընտըռելը՝ հիւանդութիւնը յաղթելու պաշլըմա մէկ թէմէլ մը պիտի ըլլայ. տօխկայ ամէն բժիշկ գիտէ, լաքին ա-մէնն ալ պէտք եղածին չափ տիքքաթ չեն ըներ։

Այս մատտէին տիքքաթ չընող բժիշկը՝ առանց խըլըւնալի և առանց տէյնէկի իրեն չի գիտցած ճամբան գացող քէօր մարդու մը կը նմանի, և քանի՛ որ բաստ գալով տալը սէպէպին ուղղուն բաներ կընէ իր բժշկութեանը մէջը, այնքան ալ շաշըրմիշ կը-նէ՝ եաղըլմիշ կըլլայ։ Անոր համար հիւանդութեան սէպէպը խորունկկէկ թէճրիպէ ընելը՝ քննելը՝ զէ-նահաթը տահա շիտակ և տահա ուժով կընէ. ինչ-պէս որ Ֆէռնէլ իմաստուն բժիշկը կը գրուցեր, ինչպէս որ՝ կըսէ, փիլիսոփաները՝ որոնց բանը գոր-ծը ամէն բաներուն տիքքաթ ընելն է, և ամէն բա-նին սէպէպը իմանալուն խելք տալով և տիքքա-թով կը փնտըռեն. այս փիլիսոփաներուն առաջը առանց սէպէպի հիչ մէկ բան մը չըլլար։

Նոյնպէս բժիշկներն ալ՝ որոնց գործը մարդուս առողջութիւնը և րահաթութիւնը պիտի ըլլայ, ինչոր

տեսնան նէ մարդուս վրան՝ պէտք է քի՝ եանէ լինան այն բանին սէպէպը հասկընան. զէրէ առանց ատոր ոչ հիւանդին իլլէթը կըրնան բժշկել, և ոչ առողջ մարդուն ինքը զինքը խապրէ ընելու և չի հիւանդանալու խըրատներ և կանոններ կըրնան տալ։

Ալիպէտ. այս խօսքերուս մինասիպէթովը կըսէ քի՝ մէկ մարդ մը տեսայ, որ շատ առեննէն պէրի՝ թիղի լաւընձէա ըլլած վէրէմին աշիքեար նշաննե-րը երևցեր էին վրան, բժիշկները ատոր մեռնելը մօտ կարծեցին. լաքին տաւհամ վարպետ բժիշկ մը ուզեց, որ քովը երթալով՝ և բարակ բարակ քննելով՝ և հարցընելով՝ վէրէմի պէս հիւանդութիւնը ֆրռէնկի ելաւ, հիւանդութեան ինչ ըլլալը իմանալէն ետքը՝ ույղուն չափով ալ սիւլիւմէն տալ պաշլայեց. և սրալը ույղուն եօլով մը այս ճամբաս բռնելով՝ հիւանդը հիւանդութենէն ազատվեցաւ.

Անանկ է նէ՝ լիւզումլի է եղեր հիւանդութիւններուն առըլ պաշլանկըճը քննել, թէֆթիշ ընել. որ հիւանդութիւնը ինչ ճինս ըլլալը և ինչ թապիյէթ ունենալը հասկըցվի։ Լաքին սէպէպ որ կըսենք նէ՝ խել մը տիւզմէ և սուտ սէպէպներ կան որ՝ հին ատենները սալթ պաղի բժիշկներուն երևակայութեան մէջը կային, որոնք իրօք չէն բասատ գար և զուհր ընելու բան չէն. ինչպէս են՝ արիւնին և պաշխայ ճէվլանի մէջ եղող և շարժող հիւթերուն փըտտիլը. եայլն. սէպէպ ըսելով՝ ատոնք հասկըցընել չեմ ուզեր. զէրէ ատոնք սուտ բաներ են, և իրաւ ալ ըլլան նէ՝ դժուար կը հասկըցվին, և զէնահաթին խեր մը չունին. առըլ բժիշկը սալթ բժըշկական սէպէպները պիտի քըննէ թէֆթիշ ընէ, որ պէլլի բաներ են, պէլլի նշաններ ունին, մարդս խօլայ կըրնայ հասկընալ։ Թախըմ մը թէճրիւպէ առնօղ ըլլած բժիշկներ՝ որ թէճրիւպէ ընելէն զատ բան չէին գիտեր, այս բաներուս դէմ կեցան, մէկ հիւանդութեան սէպէպը այնքան բարակ բարակ հարցընել քըննել թէֆթիշ ընել հասկընալ ինչ պէտք է ըսին. ուր

[illegible] որ կը [illegible] այն ցաւը [illegible] [illegible] [illegible]
հիւանդաց [illegible]։ Շատ մը [illegible] բժիշկներուն [illegible]
պէտք էին. և այս [illegible] դպրոցական Պատրիա-
նոսը բժշկական էր. Երկրոր Թագաւորն ալ [illegible]
[illegible] [illegible]. Մէկ Թագաւորը [illegible] Թէ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] կը [illegible]. Մէկ ալ Թա-
գաւորը [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
բժիշկ [illegible] ըլլալ [illegible]. Երկրոր Թագաւորն ալ
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ու [illegible] Մէկ [illegible]
[illegible] այս [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] է [illegible] [illegible]
[illegible] է հիւանդութեան [illegible] [illegible]. այն [illegible]-
[illegible]. [illegible] [illegible] ըլլալը չի [illegible] չի կայ.
[illegible] [illegible] [illegible] է. [illegible] Թէ որ հիւանդու-
Թիւը [illegible] է. պէտք է [illegible] [illegible] մը [illegible]
ըլլալով [illegible] համար ախտաժետներուն [illegible]-
[illegible], [illegible] [illegible] ըլլալնին. [illegible] [illegible] [illegible]-
Թիւնը բաներուն [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible]. [illegible] [illegible] է. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] և [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] Թէ [illegible] համար [illegible] [illegible].
և [illegible] որ [illegible] բժիշկը [illegible]. Հիւանդին [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] Թէ [illegible] բժշկութեան
Թագաւորն մէկ [illegible] [illegible] կը [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] ախտաժետներուն հիւանդութեան [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] հիւանդութեանը [illegible]-
րուն [illegible] ըլլալը. [illegible] և [illegible] և [illegible]-
[illegible] [illegible] ըլլալ հիւանդութիւնները [illegible]-
Թեան ախտաժետներուն [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
բժշկելու. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] կայ. [illegible] և [illegible]
[illegible] չի կայ. Այլև [illegible] է [illegible] որ ա-
խտաժետներուն [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ըլլայ նէ, [illegible] որ [illegible] և [illegible]-
[illegible] [illegible] և [illegible] և [illegible] [illegible]

ըեցուն ըլլան, փըսխեցընող դեղ տալը մինակ չէ։

Մարդուս կաշին գալափուշտին հետը իլհախութիւն ունենալուն համար՝ պաղի հիւանդութեան բեհլիվան եախըսի զարնել չըլլար՝ գալափուշտին և չէրը մէջէն անցնող քիւնկերուն տիւրթիւճիւթի չի տալու համար. տահա պաշխայ շատ բաներ կան քի՝ հիւանդութեան ասըլ տեղը գտնալը խըթիզալը բան ըլլալը կիմացընեն, որ դեղը անոր կէօրէ տըրվի։

Մօրկանէլի բժշկին ըրած ֆայտալը աշխատութիւնը այս բանիս վըրայ շատ լոյս տըվաւ. իրեն ([illegible]) շինած պատուական գիրքը նոր բժշկական թէֆթիշներու թեմէլ ձըգեց։

Անկեց ետքը եկող անդամազննին բժիշկները աշխատեցան իրենց անդամազննական թէֆթիշներովը հասկընալ քի՝ հիւանդութիւն մը ներսի ալեաթներուն ինչ կընէ, և անկեց ինչ նշաններ զուհր ըրած են. ասով անդամազննութիւնը բժշկութեան տահա աւելի մօտեցաւ, և մեռած մարդոց մարմինը կըտըրտելէն՝ ողջերուն տահա աւելի շահ եղաւ։

Բժշկական իլիմը թէճրիպէէն աւելի միւթէպէր բըռնող վարպետները այս թարզս չէին ընդունէր. լաքին մեծն Գալիանոս՝ որ այս սըրային մէջէն էր, ասոր ֆայտան աղէկ գիտցաւ. այս թարզ անդամազննութիւնըս այս ետքի օրերըս դեղ տալու և ասոնց թէյսիր ընելու թարզին վըրայ ալ էվէլցք խեր ըրաւ։ Ըստ իրաւի՝ թէ որ հիւանդութեան տեղը չի գիտնաս նէ՝ ինչպէս խայիլ կըլլաս դեղ տալ և ֆայտայ ումիտ ընել անկէց. այս թարզ անդամազննութիւնը խալքերէն կըսեն անաթօմիա բաթօլօճիքա, այսինքն՝ անդամազննութիւն ախտաբանական. և թամլյէթը մարդուս կազմութեան ավըրվելու ատենները ինչ վախնալու հէյէթներու մէջ մըտնելը մեզի իմացընողը այս է։ Մարդուս կեանքը տանջանքի մէջ ձգող հիւանդութիւններուն շատը կայ քի՝ հիւանդը մեռնելէն ետքը ալեաթներուն մէջը հիչ մէկ նշեր մը չեն թողուր. որով կէօյա քի հիւանդը

տուանց սեղմելոյ մեռած կըլլայ. Ասանց գործքերուն խառնուրդէն եղած կըլլայ հիւանդին մեռնելը, և գործքը չեն եղներ. լաւքին պարզ հիւանդներուն պէտքականները առնած ըլլալով՝ գործքերը խառնուր կը մեռնի. և այս պէտքականներուս առնելովը մեռնելքին եղքը անդամազննութիւնով կը ճանչցուի։

Խելք կըսուրեւ է քի՝ անդամազննութիւն՝ չեղնելքի հիւանդը մեռնելքին եղքը կըլլայ. հիւանդին էն վերջին ժեղեձէն կխմացընէ. պաշըլըմա մը պէտաթներուն վըրայ հիւանդութիւնը պաշըլայելը պէտք չընեք. լաւքին թէվոծլիուով կըլնայ համկըռով վերջանա մարդը, և անոր կէսոյն տըներուն դեղ ընել՝ չի մեռած ըլլէն. Հիւանդութեան սաըլ ամեղը ծուբ ըլլալը ըմնաւէն այս պէտկութիւն ալ կըլլայ քի՝ մէկ պէտաթ մը պաշլայ հետու պէտաթի մը հեա լինէ ըլհամուն ունի սրինիրներուն պիթիշըլխութեան մարքիֆէթովը, և մը գործարանքին հիւանդութեան էսէրը մը պէտաթին ստեղծ կը դըրպի. և ասոր կէսոյն կըլնայ ուջըլուն ամեղէք՝ բէհզիվան եախըլըսի, և նախուս եախըլըսի, և խայթան եախըլըսի, և ասոր պէս բանէր բանալ. Ինչպէս աչքի ցաւի համար՝ թեւին կամ էնքաէն վըրայ եախը բանալը՝ թէպէտ հնուց մընացած է, լաւքին աղէկ ըլլալը հէմ թէձրիպէն հաստատած է, հէմ նոր թէֆթիշներով չհաստ եղած է։

Է. 22. Հիբոկրատէս բժիշկը ամէն բժիշկներէն առելի՝ դեղ տալուն ուջըլուն սանէնը կընայէր. մէնն Գալինոս հին բժիշկը, և նորերէն Պօռաւո բժիշկն ալ թէմպիհ կընեն քի՝ դեղ տալու սանէնը հիւանդութեան վարըղչին և ժեղեձէն աղէկ ոիքքաթ ընելու է։

Հիւանդութեան վերջերը տըրվելու դեղը ծը՛ հիւանդութեան պաշլանկըչը կը տըրվի, և ծը մէջին սաէնները, վախիթսիզ առնըլած դեղը՝ թապլէթին գործքին և նիյէթին ուրալը ըլլալուն դէմ կըդնէ. այս խիթիղալը բանիս թէ որ ինհմալ ըլլայի՝ հիւանդութիւնը բըռնած սանէնը սահմա քէօկին բըռնելուն՝

և զուհուրաթները շատնալուն և քէսքիննալուն սէպէպ կըլլան, նոր բաներ երեւան կելլան, և քօքլի բռնած պէօհրանը՝ որ հիւանդութեան հիւթը դուրս ձգելու համար է, կը խափանի։

Ասանկ ընող միւլահազասըզ բժիշկը այն րէյին կընանի որ՝ առանց ժամանակի և առանց տեղի տիւմէն խուլլանմիշ ըլլալով զօռով նաւը խառան կընըստեցընէ՝ կամ ծովուն տակը կիջեցընէ. հիւմմաներուն և իւֆիւնէթներուն և էզանթէմաներուն և արիւն երթալներուն և պաշխայ ասոնց պէս հիւանդութիւններուն բժշկութիւնը՝ ֆախաթ հիւանդութեան առենը և տէրէճէն կէօզէթմիշ ընելով կըլլայ։

Երկան բարակ հիւանդութիւններուն ալ այս ճամբաս ույտուրմիշ ընելու աղէկ աշխատեցաւ Պօռտօ բժիշկը, և իրաւի որ՝ հիւանդութիւնները բժշկելու թիւրլիւ պէ թիւրլիւ ճամբաներ կան. լաքին ամէն բժիշկներու իխթիզայ է դեղերը հիւանդութեան առէնին և տէրէճէին ույտուրմիշ ընել, այս որ չըլլայ նէ՝ ուրիշ ճամբաները մէկ խեր մը չեն ըներ։

Հիբոկրատէս կըսէ քի՝ դեղ տալու ֆըրսանը ձեռքէդ հանելէդ ետքը՝ տըրված դեղերըդ տայմա կեանքին պահպանողութը կըպակսեցընեն. ըսըթման քէսկին բըռնելէն իքէն՝ քընաքընա տըրվի նէ՝ ինչ շահ կըլլայ հիւանդին. քրիզին առէնն ալ տիքքաթ ընելու ժամանակներուն մէկն է, թապիյէթին բըռնելու ճամբան զատօղը, և հիւանդութիւնը աղէկի կամ գէշի թարաֆը դարձընօղը այս ժամանակն է։

Անոր համար այն ժամանակը բժիշկը աղէկ կէօզէթլէմիշ ընելու է թապիյէթին գործքերուն, իւլէ՝ երբօր հարաքէթը դէպ՚ի աղէկի թարաֆ տեսնայ նէ. հինները ասոր այնքան տիքքաթ կընէին քի՝ ամէնուն գիրքերուն մէջն ալ ասոր վըրայ խօսք կը գըտնըլին. և ինչվան որ հիւանդութեան վարըշը աղէկ մը թէֆթիշ ընելով չի հասկընային նէ՝ ուժով դեղ չէին տար հիւանդին։

* 23. Սալէս բժիշկը կըսէ թէ՝ մէկ բժիշկ մը հիւանդին խառնըւածքը աղէկ ճանչնալու ըլլայ, չէ թէ բժշկութի, այլ հրաշագործութիներ ալ կը կընէ. և հախ ունի իր ըսածին, զէրէ՝ զէնահաթին մեծ դժուարութիւնը ասոր վըրայ է. սալթ ասիկայ կըրնայ սորվեցընել՝ թէ դեղ տալու ալէսէվիյէ կանոնները երբ ույղուն կուգան գործ ածելու, և երբ չեն ույմիշ ըլլար. մարդ կայ որ՝ թէպէտ հիւանդութիւնը պաշխայ մարդու վըրայ ալ զուհր ըրած է, լաքին այն պաշխասինին տըւած դեղըդ անոր ալ տաս նէ՝ գէշ կընէս. ասոր համար բժիշկները մի և նոյն բանի համար մէկ ըղ մէկու դէմ ֆէնտեր գործ ածելու մեծարուր կըլլան ։ Խառնըւածքէն առնըւած իշարէթները շատ անգամ այըլ հիւանդութեանը մախսուս դեղերէն աւելի խուվէթլի կըլլան. ասոր համար է քի՝ բժշկական զէնահաթը թէքմիլ դըրքի մէջ թօփ ընելը դժուար բան է. հէլ հէլպէթ վարպետ և շատ հիւանդ տեսնող բժիշկէ սորվիլ պէտք կըլլայ շատ բանը ։ Սթահլ անուն նէմցի բժիշկը՝ խառնըւածքը հիւանդութեան թարզը փոխելով տալու դեղերուն թէրթիպն ալ կը փոխէ ըստ վարպետներուն առաջիններէն մէկը եղաւ. ասկէց առաջ ամէն հիւանդութեան մէյ մէկ ալ դեղ մախսուս ըլլալով՝ հիւանդին խառնըւածքը հիչ չէին նայէր. թէճրիւպէով տեսանք՝ ասոր տիքքաթ ընելը զէնահաթին շատ խիթիզալը բաներուն մէկն է ։

Եւ այս մեծ հեքիմնալը կըսէ քի՝ պաղի մարդոց պաղըսախներուն մէկը կամ մէկալը, ալէսէվիյէ կազմութեանը խիթիզայէն մուղայիր մէկ կազմութի մը կունենայ քի՝ որ ձինս մախսուս հիւանդութիներու ույղուն կընէ այն մարդը. այս ույղունութիներըս պաղի թարզ դեղ խապուլ չեն ըներ, որ հիւանդութե ձինսին նայելով խիթիզալը կը սեպվին. ասոր ֆարխին չերթալով՝ այն դեղը որ տալու ըլլաս՝ կամ հիւանդութե ձինսը պիւթիւն պիւթիւնէ կը փոխվի, կամ այըլ հիւանդութեանը վըրայ մէկ պաշխայ մը

նալ կեվելնալ․ Ասոր համար բժիշկները տայմա հիւանդին աքճիյերին և սև ճիյերին և տալախին և գալափուշին և պաշխայ պաղըրսախներուն տխղէններուն վըրայ բարակ թէֆթիշներ կընեն․ լաքին այս ալ գիտնալու է քի՝ պաղըրսախներուն մէկուն մախսուս կազմութիւնը պաշխայ պաղըրսախներուն վըրան թէյսիր չըներ ամէն ատեն․

Փարիզու սէն լուի անուն հիւանդանոցին մէջ մէկ կէնճ կընիկ մը կար՝ որ ամէն հայիզին ատենը միտէն ուղեղին վըրայ թէյսիր ընելով կը խենթենար․ և հայիզը քանի որ քըշեր նէ՝ խենդութիւն ալ այնքան կը քըշէր, հայիզը կըտրածին պէս խենթութիւնը կանցնէր․ ասոր համար պաղի ալէաթներուն հիւանդանալուն ատենը՝ ուրիշ ալէաթներուն ինչ ըլլալը և ինչ վիճակի մէջ գըտնըվիլը նայելու է։

Հիւանդները մէկըզմէկէ ունեցած փարխերնին՝ գըրուէն խմացընելու նշաններ չունին․ և այս է քի՝ բժշկական զէնահաթը այս թարաֆէն կը դժուարցընէ։ Հօֆֆման բժիշկը աշիքեար կըսէ քի՝ հիւանդութիւններուն ճինսերէն շատ է հիւանդներուն մէկըզմէկէ փարխը ։ և ասոր վըրայ բժիշկը խորունկ մտածութիւններ ընելու է, Մարդ կայ որ՝ հիւմմայէն բըռնըված ատենը՝ բէհրիզը զեան է, հիւանդութենը էն քեսկին ատենը պիլէ պէսլէմիշ ընել տալ պէտք է․ պաշխաներ ալ կան քի՝ թէթև հիւանդութէ մը բըռնըվածներուն պէս սըխը բէհրիզ դնելու է․ շատ մարդ կէնճ և ուժով կազմութի ունին, լաքին արիւն առնելը դժուար է․ շատին ալ անանկ կերևի քի՝ կազմութիւնը զայիֆ է, չոր, ցամաք, և զայուն․ լաքին քիչ մի արիւն առնելով՝ կը թեթևնան․ ասոր համար ըսինք վերը քի՝ պաղի մարդուն խառնըրվածքին նայելով՝ հիւանդութիւնը մախսուս սեպված դեղը չես կըրնար տալ․ պաշխայ դեղ պէտք է տալ։

Թապիյէթճէ խօլայ պըլըրվօղութիւնը կամ նազիքութիւնն ալ շատ սըխը իլհախութի ունի խառնըրվածքի և կազմութեան հետ․ ասոր վըրայ ալ շատ

մտածութիւններ պէտք է ընել, մարդուս դրած բաները՝ առանց աւելաթներու և առանց հոգւի խապարաներու վրայ դըպածի պէս՝ չեն թէֆսիր ըներ· եօրխունէկը զէհիրներն են, այս զէհիրներուն մէջ անանկը կայ քի՝ կենդանիէն զատ հիչ մէկ բանի մը զեան չի տար· թէպէտ քեզարը մատէնները հալեցընելուն համար թահմին կընըրվի թէ՝ մարդուս ներսին աւ զեան մը պիտի դըպցընէ· լաքին աքդուալի լաւռ· չէռմզօ ըրլած ջուրը հիչ մէկ բանի մի զեան չունի· անձախ մարդուս միտէին մէջ դացածին պէս սինիրներուն և քառաձամիներուն կը դըպչի· քօնվուլսիօնէ կը բերէ և կը մեռցընէ:

Ասոր զըթը պաղի բաներ կան քի՝ ձանըրզ բաները խարապ կընեն· մարդուս այնչափ ֆայտայ են քի՝ առանց անոր չի կըրնար ըլլալ· ասոր աւ եօրխունէկ ունինք ջուրը· մէջը բան մը ձըգես՝ երկան ատեն կենայ, կը թըրջի, կը լըխսի, կակըրլի, նէմութը քիւֆ կը պատճառէ, քարը կը փըտտեցընէ, խնչվան մեծամեծ շէնքերը՝ թէ որ ասկէց չի պահպանվին նէ՝ կը փըլչին՝ խարապ կըլլան:

Ասոր պէս չէ մարդուս· խերը բէք շատ է, և ամէնուն գիտցած բանն է, այս պաշլանկըճիս վրայ թէմէլ ձգված է գործնական բժշկութե այս վարդապետութիը, որ ցաւը ասդիս ան դին տաղըթմիշ ընելով՝ ախուրթիւճիւթիւնէն եկած շարժմունքին քէսկինութիւնը կը կտրէ· բէհլիվան եախըսին և պաշխայ ճինս եախըները այս կանոնիս և այս մըտքիս վրայ խճատ եղած են:

*· 24· Բժշկական զէնահաթին թէրթիպ ըրած դեղերուն շատը գործ ածելէն հիչ մէկ խեր մը չէր ըլլար, թէ որ պաղրաախները մէկ մէկու խլհախութ ունենալով՝ մէկլին խնացումը մէկալին անցնելու ճամբայ չի կենար· ասանկ ձամբա չեղած ատենը բըժիշկին տըված դեղը ո՞ր տեղէն պիտի երթար ազճիկերին ֆայտայ ըներ· զերէ դեղը միտէն պիտի

երթայ ․ և ագձլյերը միտքին հետ մտանց խղճախ-ութիւն չունի ։ Այս խղճախութենս՝ համակրութի (սիմբաթիա) կըսուի ․ և ասոր գործովը՝ մարդուս մէկ թարաֆէն հիւթ դուրս ելլալու ճամբա տաս նէ՝ պաշխայ ճամբա մը նալ խնքիրէն կը գըտնէ հիւթը դուրս ելլալու ․ Մէկ աղջըկան մը հայիզին ատենը միտրէն կէրկխութի մը ունենալով՝ հայիզին սըխըն-թը քաշելն իքէն՝ թևէն արիւն առնել թէրթիպ եղաւ ․ և կըրնամ ըսել թէ՝ նէշտէրը թևը մըտա-ծին պէս միտրէին ալ արիւնը պօշանմիշ եղաւ ․ ասոր պէս տաքմ շատ էօրնէկներ ալ կան բժշկական պատմութիններուն մէջը ․ Մարդըս մէկ միւսթաքիլ ղաթ մը ունի հակակրութի (անթիբաթիա) ըսուած ․ որ միայն՝ պաղի բաներ կան քի՝ հիչ չի կըրնար վեր-ցընել ․ խելացի բժիշկին մէկը կըսէ քի՝ կենդանական պաշտանկըճը մարդուղութեան ուժին վըրայ թէյսիր ընելուն ինչ աէրէճէ ըլլալը՝ ասոր չափ ուժով հա-կըցընօղ բան չիկայ ․ որ պաղի ուտելիքի կամ դեղի քէսկին զըթութի կունենայ մարդըս ․ որ չի կըրնար յաղթել ․ Մարդուս այս միւսթաքիլութիը կամ ծը-նողքներէն կանցնի զաւակին ․ կամ նոյն մարդը աը-ղայ իքէն մէկ սէպէպով մը ձինս մը կերակուրէն իք-րահ ըրած է ․ մէկ մը տաքա անկէց չի կըրնար ուտել ։

Եւ այս բանիս վըրայ թամլյէթ ըսած բանը աշխ-քեար նշաններ ունի՝ երբ որ կերակուրը ուտելու ըլլայ նէ՝ այն նշանները վըրան կերևին ․ հիչ մէկ շիւպհէ մը չի մնար ․ չենք կըրնար ըսել թէ՝ միտքին մէկ մախսուս կազմութենը՝ կամ նազիքութենը համար ձինս մը կերակուրը խապուլ չըներ ․ զէրէ կը տես-նանք քի՝ միտքի հետ խղճախութի չունի այս զը-թութիս ․ պաղի մարդ հաղ չըրած բանը տեսնե-լով՝ սալթ սիրտը կը խառնըվի ․ միտքին բան մը չի դըպած իքէն՝ կը փըսխէ ․ փորը բան մը չի գացած իքէն՝ սանձի կը բռնէ ․ պաղիները սալթ հոտը առ-նելով կը փըսխեն ․ և մարդ ալ կայ քի՝ չուղած դե-ղին կամ ուտելիքին անունը լսելով՝ ներսը սակն ու

վըրայ կըլլայ։ Անոնք կը ցըցընեն քի՝ այս բանին մէջ շատ մաս ունի երևակայութիւնը. բերանը կը չորնայ, և չէնեէնները կը գոցվին, կեօյա քի՝ այն կերակուրին ճամբայ չի տալու համար. և միտէին թապիյէթճէ շարժմունքը վերէն վար լքէն՝ այն ատենը վարէն վեր կը դառնայ. կեօյա քի՝ չուզած բանին դէմ կելլէ քի՝ ետ դարձընէ. ուզած բաներնիս որ ըլլայ՝ բերաններնուս ջուրը կը վազէ միայն տեսնալով՝ կամ անունը լսելով. կեօյա քի՝ կերած ենք ու այն ջուրը պիտի եարտըմ ընէ քի՝ միտէներնուս մէջը խօլայ մարսի։ Հիւանդ մարդուն իշտահն ալ բժիշկին պաղի քերէ խըլավուզ կըլլայ դեղը անոր կէօրէ թէրթիպ ընելու, լաքին սաղ ղառողութենը շատ ախք.քամժ և շատ բարակ թէֆթիշներ ընել պէտք է, հիւանդին երևակայութիւնը ավրած կըլլայ, բըռնած բէհրիզէն օտանմիշ եղած կըլլայ, տեսած և լսած ատեքլիքներուն մէջը խելքը կը պըտըտցընէ, որ բանն որ իւր առողջութեան ատենը իրեն համով եկաւ նէ՝ այն բանին կամք կընէ՝ կը պաշլայէ ուզէլ. այս իշտահը չէ ըսածնիս, և իլլէ ասիկայ էքսէրի ղալըպըը է.

Պաղի մարդ ալ քէֆն ավրածին պէս հիչ մէկ դեղ մը չառած, հիչ մէկ բէհրիզ մը չի բըռնած, մէտէն մէկ բան մը կուզէ, քանի որ ուտէ՝ կը թեթևնայ, և ֆայտայ կը տեսնէ. ասըլ իշտահը այս է. և բժիշկը թէ որ հիւանդին վըրայ այս թարզէս իշտահ մը տեսաւ նէ՝ կըրնայ իրեն թամ խըլավուզ բըռնել։

Լաքին ասիկայ ալ պէտք է թէճրիւպէ ընել քի՝ իշտահը ո՛ր թարզն է՝ հասկըցվի. զէրէ աղէկ և ասըլ իշտահը պաղի կըլլայ քի՝ հիւանդութեն մէջը զուհր կընէ. շատ փափաքով ուզած բանը կերցուր մէկ անգամ մը, լաքին շատ քիչ. ըսենք թէ պատառ մը, թէ որ այն մէկ պատառէն չի գանի՝ և տահա ուզէ նէ, պատառ մը տահա տո՛ւր, թէ որ թեթևութիւն իմանայ նէ՝ մի՛ վախնար կերցո՛ւր այն բանը. ո՛րքան ղալըպըը ալ պէնզէմիշ ըրածես նէ՝

գիտնաս քի՝ այն մարդուն հախին չէ. լաքին երկու-րան պէտք է քի՝ այս բանին վըրայ միաքըդ տանես. մէկ մը քի՝ շատ մը մէկէն չի կերցընես, և մէկ մը նալ քի՝ ամէն անգամին հիւանդութեան վարըշը նայիս, անոր կէօրէ խուլլանմիշ ըլլաս:

Կըլլայ քի՝ հիւանդը շատ փափաքով բան մը կուզէ. զէրէ երևակայութիւն անանկ պէլլէմիշ ըրեր է քի՝ իրեն ֆայտայ է. առաջին անգամ կերածներուն երևակայութեան ուժը տահա բանելով թաբլյէթճէ փոփոխութիւնը կըյաղթէ, չի ցըցըներ, հիւանդին վըրայ երևցած շէնութիւնը և ֆէրահութիւնը՝ հիւանդութիւնը թեթևնալուն նշանը չըլլար, իրեն կամքը կատարած ըլլալուն վըրան ուրախանալ մը կըրնայ ըլլար:

Ասոնք անցածին պէս՝ ուզած բանին սըլ խըճրան կամ քեարը կամ թէյսիրը մէյտան կելլէ. թէ որ զարարը էր նէ՝ ամէն զարարները մէկէն կը թափէ, վախնալու բաներ մէյտան կը հանէ, ասիկայ խուլլանմիշ ըլլալը մեծ վարպետութիւն է, և բժշկին մեծ վարպետութիւնը և շատ խելացիութիւնը ասով խայաթ կըլլայ, ասոր վըրայ ալ մախսուս կանոններ դընել չի կըրնար ըլլալ, բժիշկին իր ըրած թէճրիւպէներով և ուքքաթով սորվածը ըլլալու է:

Ատէթ ըրած բանն ալ շատ մեծ խուվէթ ունի մարդոյս վըրայ, թաբլյէթը մարդոյս այս միւսթաքիլութիւնը անոր համար թէսարիք ըրած կերևնայ քի՝ իր գործողութիւնները ամէն ատեն մէկ թարզ չըլլան. ամէնն ալ գիտեն քի՝ մի և նոյն բանը՝ որ առաջին անգամ գործ ածելուն ատենը շատ ուժով թէյսիր ըրաւ մարդու մը վըրայ, թէ որ շատկէկ գործ ածէ նէ՝ այն առաջին անգամին թէյսիրը օրէ օր կը պակսէ. ինչվան պիւթիւն պիւթիւնէ կը կորսըվի. կըլլայ մէկ հասարակ ուտելիք մը, ոչ աղէկ կընէ՝ և ոչ գէշ. ասանկով մարդոյս միտէն զէհիրի պէլէ ալըշմիշ կըլլայ. Աֆիոն գործ ածող մարդիկ ասոր վկայ են, նոր պաշլայած ատեննին աղէկ թէյսիր կընէ վըրանին. ժամանակ անցնելով՝ առաջին

քէյֆը չի տար · ինչվան մեծնալը կըլլան օր օրէ եփէլցնել , էն եաքը մեծնալը կըլլան հէլպէթտէ հետը աք սիւլիւմէն խառնել ։

Էնֆիէի սորվող մարդը՝ թէ որ փըռընգտալ ուզէ նէ՝ էնֆիէին հետը պաշխայ բան մը քաշելու է , չի սորվողը սալթ էնֆիէով կը փըռնգտայ ։

Ասոր համար է քի՝ բժիշկները մէկ դեղ մը հիւանդին խելը առնէն սըրայով տալու ըլլան նէ՝ արան քանի մի օր այն դեղին գործածութիւնը կը կտրեն · կամ հիչ դեղ չեն տար · կամ պաշխայ մը կուտան · որ դեղին միտէն ալըշմիշ ըլլալով՝ դեղը ֆայտասըզ չըլլայ · անոր համար պէտք է քի՝ ատէթ ըրած դեղին ուժը իմանող բժիշկը ։

Գիտնալու է քի՝ մարմնոյն մէկ թարաֆէն հիւթին մէկը դուրս ելլելու ճամբայ գըտեր է նէ՝ այն ճամբան բաց մնալ պէտք է · գ՛ցրէ անիկայ գոցվածին պէս՝ դէշ կըլլայ · երկան բարակ հիւանդութիւնները բժշկելուն ճամբուն մէկը և պաշըլըման այս է քի՝ առաջնուց ատէթ եղած և եաքէն խափանված վազմունքին մէկուն ճամբան նորէն բացել ։

Ի՛նչ հիւանդութիւն՝ որ հետը վազմունք մը ունի նէ՝ երկան քըշածին պէս ատէթ մը կըլլայ , որուն կըսեն թապիյաթի սանի · որուն բժշկելը դժուար կըլլայ · և վազմունքով դուրս ելլալու բանին պաշխայ ճամբայ մը չի տաս նէ՝ թէհլիքէլի ալ կըրնայ ըլլալ ։

Ասանկ են՝ հազը , իշուածքը , փըսխելը , խսհալը , և ուրիշ վազմունքները · սպազմներն ալ պազի հեղ ատէթ ըլլալէն զատ՝ հօրմէն մօրմէն զաւակներուն ալ կըրնան անցնիլ · այս բաներուս վըրան՝ Աթահը բժիշկին չափ խորունկ մտածութիւններ ըրող և աղէկ վարդապետութի հանող հիչ մէկ վարպետ մը ելած չէ ։

Թապիյէթճէ վազմունքներու պէս՝ մարդըս զէնահաթճա վազմունքներու ալ կըսորվի կըսէ , և ասոր բերած էօրնէկները՝ ամէն մարդու գիտցած բաներ են · պազի մարդ կայ քի՝ ամէն տարի մայիսին կամ սէպտեմպէրին մէջ՝ հիւանդութի ունենայ չունենայ՝

տրին առնելու տալ տրվեցուցեր է, ժամանակը ան-ցընէ ու միասն տակէ ընէ նէ՝ բաժանթողղ կըլլայ · պա-ղին խմբէթինճինէ գուլու կուտայ · պաղին խուֆիւ-նէթլի հիւանդայէ կը բըռնըվի · պաղին պաշխա թարզ ծանր կամ թեթեւ հիւանդութիւններու կենայ ·

Եւ մէկու մը համար Սթահլ կըսէ քի՝ արիւն առ-նելու առենը անցածին պէս՝ թեւին միջին տամարին նեշտեր մըտած տեղը ճէվիզի չափ ուռ մը կելլար՝ և կը ցաւէր · Մէկը ժամանակով օմուզները ամէն տարի համամաւի ընել, և չիշէ քաշել կուտայ եղեր · քանի մի տարի չէ ըրեր, ինքն ալ թապլըէթովը մէ-ջքը սեւամաղձոտ (քարասափրալը) մարդ մըն էր ·

Անկայ վաղանցնելէն քանի մի տարի ետքը՝ ափ անօրղայն համամաթներուն տեղը չիշ խօթածի պէս քէսկին ցաւ կմնայ, և կէրկխու մը զուհր կընէ՝ համամաթ ընել չի տար՝ խնատ կընէ, նորէն առէթ չըլլայ տէյի · Ջօգուղութէ լէւզօֆլէկմաձիա բռված ճինը վըրան կուգայ՝ և մարդը կը տանի ·

Մարդուն կէչինմէին և բանելուն և ապրելուն թարզն ալ շատ թէպտիլութիններ կընէ բժշկական թէրթիպներուն վըրայօք, զինուորներուն ամէն պէ-ղէթլէրիները տալիմա տալըմըշի մէջէն · կարդա-լու գրելու ետևէ եղողներունը՝ սէպէ թէ տալիմա կայնած են · ասոնց դեղերն ու թէրթիպն ալ հէլ-պէթ մէկ ըղմէկէ փարխը պիտի ըլլան ·

Խալըխճիներուն հիւանդութիւնները պաշխայ ճին-սի պէս ըլլալով՝ դեղերնին պաշխայ ըլլալու է, խա-տիւպէճ գործ ածող սըվաճիները և նախաշները իրենց մասնաւոր հիւանդութի մը ունին քի՝ պաշխայ թարզով կը բժշկըվի, պաշխայ սանճիներուն պէս չի նայվիր · եալըըճիներուն և ժիվայով բան բանող-ներուն պէղէթլէրիները թուլցած բառալըխի պէս բաներ կերևին վըրանին: Մարդոց ապրելուն ա-մէն թարզը իրեն մասնաւոր մէկ պաշխամայ հիւան-դութիւն մը ունի · և ասոր վըրայ Ռամածինի ան-ուանի վարպետը մասնաւոր ճառ մը շինված ·

Պուքան ալ թէպէտ համառօտ և կարճ, լուքին ողէկ
ախքքաթը կը խօսի :

* . 25 . Տարիքն ալ մարդուս թապիյէթին հետ իլհախուն ունենալուն համար՝ դեղերու և բժշկական զէնաշաթին մէջն ալ կը խառնըւի . զէրէ ժամանակը մարդուս խօլոյ պըլըլըւօղութէ և նաղէքութէ վըրայ փոփոխութիններ կուտայ, դեղերն ալ այս կարողութիններուս վըրայ պիտի թէյսիր ընեն . անոր համար ատոնց վիճակին և ույղունութը պիտի նայվի :

Մարդուս ամէն մէկ տարիքը զատ զատ թապիյէթ և շարժմունքներ ունի . բժշկութիւը հէլպէթ ատոր պիտի նայի, հավալէ ըրված հիւանդութիւը և ուղէղին խաֆիֆնէթէն զուհր ըրած հիմմաները՝ տղայոց մախսուս են . նոր չափահաս եղողներուն զուհր կըլնէ էքսէրի արիւն թըքնել, և քըթէն արիւն գալ, չափահաս ըլլայնէ՝ կատարելապէս և թէքմիլ մայասըլի կիյնայ . և պաշխաճայ՝ իրօքօնտախ և մէլանքօլիա հիւանդութիններու կը բըռնըվի :

Փորուն ամէն պաղըսախներուն հետ սև ճիյէրը և անոր վըրայի տամարները և շահ տամարները մախսուս և միւսթաքիլ մէկ զայիֆութի մը կունենան :

Ծերութիւը շատ հիւանդութիններ ունի հետը, որ կազմութե կըտորներուն ամէնը մէկէն սարսմիշ կըլնեն, ատոնք ամէնը մեռնելուն մէյ մէկ կըտորներն են . ինչպէս որ ըսաւ հին հեղինակներուն մէկը . և զէնճիրլամէ մէկ ըղմէկու եաւէ կուգան . օրէ օր թիւըլիւ պէ թիւըլիւ ճամբով մարդուս կէնայը ուժը կը կըտրէն, մեռնելու մէկ պատրաստուի մը կուտան հաղըրլաթմիշ կընեն, ճամբա մը կը բանան, ծերերուն պաշխաճայ զամխոտ հիւթերը պատրաստող և դուրս հանօղ ամանները զայիֆլէնմիշ եղած կըլլան . հիւթերուն շարժմունքը կը ծանրանայ . և անոնց հիւանդութիններուն ամըլ սէպէպը՝ ուժերնուն քակվիլ և զայիֆնալը, և պակասիլն է :

Եւ ասկէց առաջ կուղան ոխութիւն երկան բոլորէ

հիւանդութիւնները, որ ծերերուն կենացը տխուշման են. ասանկ են՝ Թարդ Թարդ խջուածքները, ըլլնէ-ֆէսութիւնը, հազը, ասմլան, նէվլաղիը, ըմխալյու-թիւնը, թէ պիւթիւն մարմնոյն՝ և թէ պաշխանձայ փորուն, անդամալուծութիւնը, և օրէ օր հալիլը. ասոր համար մարդոյս տարիքը հասկընալը հիւանդութեան շատ ֆայտայ է. և ատեն մը ասիկայ մոռցըված ըլլալուն համար էր քի՝ բժշկութեան ղէնահաթը անկատար մնաց։

Երիկ մարդուն և կընիկ մարդուն գործարանք-ներուն ու կենսական գործքերուն ալ մէկ ըզ մէկէ շատ ֆարգ ունին. և այս փարգը՝ ասոնց կենսական գործքերուն մէջ մէկ խիթխղալը ըլհախութիւն մը մէյ-տան կը հանէ. Հիպոկրատ կըսէ քի՝ կընիկ մարդիկ իրենց մարմնու մէկ զաթ մը և միւսթաքիլութիւն մը ունին քի՝ ամէն հիւանդութիւններուն մէջ բժիշկին պէտք է քի՝ այս զաթըս և միւսթաքիլութիւնս քըննէ և հասկընայ. և այս է ամնական պարտքը կամ հայիզը։

Հայիզը նոր սկսած տարիքէն մինչվան 50 կամ 55 տարիվան ըլլանը նէ, որ իրենց հայիզին էն վերջին սինօրն է, կընոջ գործարանքներուն մէջը տայիմա մէկ խառնակութիւն մը կըլլայ. որ բժշկական ղէնահաթին հեռևող մարդը ասոր ալ էվելօք պէտք է քի տիքքաթ ընէ. հայիզը նոր պաշլայելու ատենը թախըմ մը մուխաթարալը նեղութիւններ, տղայ բերելու ատենը քաշած ցաւեր, ըղղային կաթ տալ, կամ թէ որ ինքը կաթ տալ չուզեր նէ՝ պաշխայ թարզ նեղութիւններ, և ամենուն վերջը հայիզին կըտրըվելու ատենը պաղիներուն մեծ հիւանդութիւններ կըլլան. և ասոնք կը ցըցընեն քի՝ կընիկ մարդուն միարէն ծանր և քէսկին և անհամար հիւանդութիւններու պատճառ կըլլայ ինքն իրեն. Այլ և կընիկ մարդուն նազիքութիւնը երիկ մարդունէն շատ աւելի է. և չէ թէ սալթ իրենց կազմութեանը վըրայ, այլ նա և պիւթիւն կեանքին էթրաֆներուն վըրայ կը տիրէ, սի-նիրներուն խօլայ պըլլըվօղութեանը համար է քի՝ կը-նիկ մարդոց հիւանդութիւնը մէկ խալերէ վըրայ չի

մնար ․ բժշկելն հեմ դժուար կըլլայ հեմ չափհելն ։

Հիւանդներուն ամէն օր կերած կերակուրնին և խըմածնին և ապրելու թարզերնին ալ դեղերնուն իճրան ու թէյսիրը թարզը կը փոխէ ․ անոր համար բժիշկին պէտք է քի՝ հիւանդը ամէն անգամ տես-նելուն՝ ինչ ուտելը ինչ խըմելը հարցընէ ու տեղեկանայ ․ մէկ տեղ մը հիւանդը խել մը ատեն ռահաթ նստելէն կամ պառկելէն ետքը՝ դեղ տալն ու՝ չափաւորապէս ժուռ գալէն կամ աշխատելէն ետքը խըմելը մէկ չէ ․ կերակուր չի կերած լքէն ծոմ բերնով առնըված դեղը պաշխայ իճրա և թէյսիր կընէ ․ քիչ մը խահվալթը ընելէն ետքը առածը պաշխայ թարզ թէյսիր կընէ ․ շատ մը հաց ուտելով փորը լեցընելէն ետքը առածը պաշխայ թարզով կը բանի , կամ հիչ ալ թէյսիր չընէր տեղին կեօրէ ։

Ուտելիքներուն մէջ անանկ բաներ կան քի՝ դեղին թայիյէթին զըթ են ․ կամ դեղին ուժը կը կըտրեն՝ ֆայտասըզ բան մը կընեն , ինչպէս՝ չէքուլթթայով չինուած դեղ գործածող հիւանդը կաթ ուտէ նէ՝ դեղէն հիչ խեր մը չի կըրնար տեսնել ․ այլ և՝ կերակուրը ինչպէս որ գործարաններուն հարաքէթին և գործոյն վըրայ կը խառնըվի , նմանապէս անոնց ըզգայական կարողութենը և խուվէթին վըրայ ալ իճրա և թէյսիր ունի ․ անանկ մը կը փոփոխէ արիւնը՝ և պաշխայ հիւթերը՝ և սինիրները քի՝ պաղի բաներ աւելի կը դըպչին այն կերակուրը ուտելէն ետքը , քան թէ անկէց առաջ ։

Այս զաթըս և միւսթաքիլութիս կերակուրներուն մէջն ալ կայ՝ մէկ ըղմէկու նայելով , մի և նոյն սեղանի վըրայ՝ նախ քէպապ , և անկէց ետքը թահինով եփած կերակուր մը ուտէ նէ , հիւթերը կավբըվին , կամ էզանթէմա մը կամ խմբէթինձինէ մը կը հանէ ․ այս բաներուս տէքքաթ չընէ բըժիշկը նէ՝ կը զարմանայ կը մնայ շատ անգամ, թէ ինչի՛համար երէկ այս ինչ դեղ օգուտ ըրաւ , այսօր չընէր կոր ․ կամ երէկ զեան մը չըրաւ , այսօր կը

դըրպչի կոր, ասոնց շատին սեպէպը՝ կերակուր առնելուն ատենը և առած կերակուրին չափը և թարզը կըլնան ըլլալ։

*․ 26․ Դեղ տըված ատէնըդ՝ գըտնըված երկրին օդին ալ պէտք է նայիլ, այս բանիս տէքքաթը ամէնէն առաջ Հիպոկրատէս պաշըլայեց ընել. ամէնուն ալ մալիւմ է քի՝ թէպէտ պիւթիւն աշխարքիս մէջ գըտնըված մարդիկները ամէնն ալ մարդու թարաֆէ պարապար են, լաքին տեղերնուն կէօրէ՝ և մէկ ըղ մէկէ հեռաւորութէնը կէօրէ՝ քիավէթնին ալ մէկ ըղ մէկէ ֆարկլը են, խառնըվածքնին ալ, ատէթնին ալ, հիւանդութիւննին ալ։

Ինչպէս որ ծաղիկը և զարզավաթները տընկած հողին թապիյէթին կէօրէ դիմար կընեսնէ, ասանկ ալ մարդուն բժշկութէ թարզը գըտնըված երկրին կէօրէ ըլլալու է, քլիմային կամ օդին գործն է որ ամէն մէկ տեղին հիւանդութէ տեսաթէզին զատ ըլլալով՝ բժշկելուն թարզն ալ մէկ այեար չի կըլնար ըլլալ։ Հիպոկրատ ըսած է քի՝ մարդոց կենացը և առողջութէնը վըրայ թէյսիր ընօղ պատճառներուն նշանները կազմըվածքին վըրան կերևնան,

Մարդոց բնական և բարոյական գործքերուն վըրան քլիմային թէյսիրը մէկ նոր հեղինակ մը մասնաւոր ճառովլաղէկ իսպաթ ըրած է, կըսէ քի՝ արտաքին պատճառները պաշխայ կենդանիներուն վըրայ այնքան շատ չեն թէյսիր ընէր, մարդոց վըրայ շատ թէյսիր կընեն։ Տաք երկիրներուն մարդոց դիւրագգայութիւնը՝ խօլայ զըլըլըօղութիւնը շատ չափէ դուրս է. և ասոր պատճառն է սինիրներուն ծայրին տաքութէ համար եայըլմիշ ըլլալը, որ այն մարդիկը առողջ պահողը այս եայըլընութիւն է, ասկէց է քի՝ անանկ երկիրներուն մարդիկը թմբեցընօղ խըմելիքներու և դեղերու վըրայ հոգի կուտան,

Պաղի տեղ կայ քի՝ աֆիօն շատ կուտեն, ինչպէս եգիպտոս և հապէշիստան. պաղի տեղ րախի շատ կը

ե

խըմեն, ինչպէս են՝ պաղատատու Թարաֆները. ասկէց է նաև այն՝ որ ասանկ տաք երկիրներուն մարդիկը այնքան զէվքի սէֆայի մէշղուլ կըլլան քի՝ սէպէ թէ՝ զէֆք ընելը իրենց շատ իխթիզալը գործ մը նէ՝ կերակուր ուտելու և ջուր խըմելու պէս. ասանկ տաք երկիրներըս տուրղուն ջուրեր շատ ըլլալուն համար՝ մարդուն վըրայ անանկ մէկ թուլութիւն մը կուգայ քի՝ դեղ առնելը իխթիզայ կըլլայ.

Տաք երկիրները բժշկութիւն ընելուն թարզը պաշխայ է, ցուրտ երկիրներունը ուրիշ է, երևելի հեքիմակներուն մէկը կըսէ քի՝ տաք երկիր ծնած ու մեծցած մարդուն առեղ մը խօթելն ու՝ սիպիրի մէջ ծընած ու մեծցած մարդու մը ողջ ողջ վըրայի կաշին քերթելը, ցաւ պատճառելու կողմանէ մէկ ըզմէկէ քիչ փարխ ունին. Պատճէզ կըսէ քի՝ հիւսիսային ցուրտ աշխարհներուն մէջը՝ մարդույս կենդանական պաշլանկըճը՝ սէպէ թէ՝ մէկ թանձր նիւթի մը մէջ փաթթուած է, որ սաստ ուժով ու խուվէթլի և թէյսիրլի դեղեր կըրնան առնել հիւանդները, և այն դեղերն ալ կրնան ուժով թէյսիր ընել վըրան. հիւանդ տեսնելու շատ պըտըտող բժիշկին շատ իխթիզայ է այսպիսի քլիմային դարաֆէն եղած փոփոխութիւնը քննել և մէքքամ ընել, որ դեղը տեղին կեօրէ տայ. Այս քննութիւններէն այս ալ կը փաստըկվի որ՝ եղանակներուն և էյեաններուն՝ նայելով՝ հիւանդութեան զօրանալիքը կփմանայ, և կը գուշակէ՝ խապար կուտայ բժիշկը, և անոր կեօրէ առաջքը առնելու դեղ գործ կածէ. պաղի ցուրտ երկիրներու համար կըսեն քի՝ ձըմեռվան վերջին օրերը գարնան գալու առենը զուհր ըրած հիւանդութիւնները շատ մարդ կը մեռցընեն. և Պըլէկօն երևելի բժիշկը՝ որ երկան առեն բժշկութիւն ըրաւ մինօրքա կղզին մէջը, կը վկայէ քի՝ տաք երկիրները՝ ամըռվան վերջին օրերը աշունը մտնալու առենը շատ մարդ կը մեռնին.

*. 27. Բժիշկին պաշլըճա տիքքաթ ընելու բանէրուն մէկն ալ հավան է, միտէին և պաղըրսախնէրուն նայելով՝ կերակուրը ինչ է նէ, աքճիյէրին ալ նայելով՝ հավան նոյն է. հավա ըսածնիս մէկ նօսր և բարակ հեղուկ մը նէ՝ որ ամէն տեղ կը մըտնէ, և շատ բանէր կըրնան խառնըվիլ մէջը. որուն վըրայ էրկաննէկ կը գրէնք մէր բժշկական բառարանին մէջ՝ Արիա բառին վըրայ, այս տէղըս մէր ըսային որքան որ իխթիզայ է նէ՝ այնքանը կը խօսինք.

Հավան մէր կեանքին պաշլըճա թէմէլնէրուն մէկն է. լաքին շատ բան կըրնայ ավրել ատիկայ.

Եւ այս ըսածնիս հին բժիշկնէրուն ալ ծանօթ էր, և այնքան ատոր ֆայտան և զէանը աղէկ հասկըցեր էին քի՝ հավա թուլումպային կամ քէօրիւկի պէս բան մը նալ իճատ ըրած էին հիւանդին պիւթիւն էթրաֆի գըտնըված հավան թազէլէթմիշ ընելու համար. Մէր էթրաֆի եղած հավային հետ այնքան իլհախութի ունինք քի՝ մէր պըզտիկ տղայութէ տանէնէն պէրի շնչառութէ այն հավան գործածելով՝ ուր որ երթանք՝ այն հավան կամ անոր նմանը կը փընտըռենք, անկէց թէմիզ պիլէ գըտնենք նէ՝ չենք ուզեր. մեզի նեղութի կուգայ ինչվան որ սորվինք. Խասիլի է քի՝ նօսթալճիա ըսված իլլէթը այս պատճառէս եկած ըլլայ պաշխաճայ և միւսթաքիլ. զէրէ իխթիզալը պատճառներու համար խուրպէթ կեցող և իւր հայրենիքը դառնալ չի կըրցող մարդոց ռաստ կուգայ, ինչպէս որ իւր տեղը պիտի խօսինք. Հավա փոխելուն աղէկութիը ամէնէն առաջ Հիբօկրատէս հասկըցուց. և անոր ըսածին հէճ դէմ դընօղ մը չիկայ այս խուսուսին.

Հավային իխթիզա եղած բանը այս է քի՝ տաքուկ ըլլայ, և չափաւոր նէմութի մը նալ ունենայ, ասոնք էրկուքն ալ չափէ դուրս ըլլան նէ՝ կը փըտտեցընեն. ինչպէս որ ամէրիկայի անթիլլէ ըսված կըղզիներուն համար ճանապարհորդները կըսեն քի՝ հավան շատ տաք և շատ նէմլի ըլլալուն համար՝ միսը մըր-

թելէն ետքը չէյրեկ մը չանցած կորդնայ · մարդ մը մեռնելու ըլլայ՝ հոգին տըլածին պէս թաղելու, թաղման կարգը թաղելէն ետքը կատարելու է, չէ՛ նէ մեռնելն ու հոտելը մէկ կըլլայ։

Հավային ափանսըզ փոփոխութիւններէն էվէլըք տիքքաթ ընելութիւնը շատ խիսթիղալը բան ըլլալը ամէնուն ալ գիտցած բանն է · և ասկէց սախընմիշ ըլլալով՝ ի՛նչ հիւանդութեան մէջ կիյնայ մարդ՝ բըժըշկարանիս մէջը տեղն 'ի տեղը խօսիմ պիտի · լաքին ատէթը այս սրաս ու կարգս և կանոնս ալ կավրէ։

Հիւսիսային երկիրները, ինչպէս են՝ մոսկովի մէջ, և շվէտ, և տանիմարքա, և այլն · ատէթ է քի՝ բաղնիքները շատ տաք կընեն, կէօյա քի՝ մէջը մըտանօղը կեփի, ձըմեռվան շատ պաղ օրերը այն տեղի մարդիկ բաղնիք կը մըտնեն, և ելածներնուն պէս՝ տահա տաքութիւնը վըրանին իքէն՝ պուզի պէս ջուրի մէջ կընետվին · ասիկայ մենք որ ընենք՝ զաթիյըձէմպը ըլլալու ալ առեն չի մնար, հիւանդ չեղած կը մեռնինք · անոնք շատ քէֆլէնմիշ կըլլան, կէօյա քի՝ մարմիննին երկաթ է, կրակի պէս բաղնիքին մէջ թավլամիշ ըլլալէն ետքը՝ պաղ ջուրին մէջն ալ կը մխեն, չէլիկ կը դառնայ։ Սթահլ կըսէ քի՝ շատ ցուրտ տեղծնած ու մեծցած մարդոյն՝ չափէ դուրս տաքութիւնը այնքան շատ չի դըպչիր, տաք երկիր սորվօղները քեսկին ցուրտի չեն կըրնար դիմանալ · ասոր պատճառը այն է քի՝ ցրտութիւնը մարդոյս մարմնոյն մէկ ուժ մը կուտայ քի՝ հավային ամէն թարզ փոփոխութենը կըրնայ դիմանալ։ Տաքութիւնը մարդըս ուժէ կը ձըգէ, տաքութիւնը քանի որ պակսէ նէ՝ իրեն նեղութիւնը և րահաթսըզութիւնը կը շատնայ · անանկ որ՝ սիպիրու ամըռվան շատ տաք օրն ալ հինտիստանցին չի կըրնար դիմանալ, կըրակին քովէն զատվածին պէս կը փատնայ։

Ատինամիքա ըսված հիւմմաներուն՝ որ հիւանդը շատ թէզով ուժէ կը ձըգեն, և ասթէնիքա ալ կըվին · ցուրտ հավան շատ աղէկ գալը ամէն առեն շատ

մեծամեծ բժիշկներէ փորձըված է, Պաւթեղ կըսէ քի՝ այս ձինս հիւանդներուն՝ հավան որքան որ թանձր ըլլայ, և քիչ տեղի մէջ շատ հավա ոըլխըշմիշ եղած ըլլայ, այնքան աղէկ է. զերէ քիչ մը տեղ շատ կենաց սերմայէ կը գըտնըւի։ Հիները սոր աշնայ չէին, նոր քիմիական գիտութիւն է քի՝ անիկայ մեզի սորվեցուց. ասոր համար է քի՝ քաղաքներուն հավան խըռ տեղերուն և գեղերուն հավային չափ առողջ և բնական չէ։ Լաքին շատ տեսնըված է քի՝ աքձկյերի հիւանդութի ունեցող մարդոյ՝ սերթ և թեմիզ հավան զէան կուտայ, բահաթսըզ կընէ, քաղաքի մէջ բահաթ կըլլան. զերէ քաղաքներուն հավան աւելի պաղղամ կը քակէ։ Անոր համար բժիշկներուն խիթիզայ է քի՝ հավան ինչ բանով կավբըւի ու կապականվի նէ՝ այն բաներուն տեխ.քաթ ընէ, հաքընայ, և իւր հիւանդը անոր կեօրէ կառավարէ, թայց երկիրներուն հավային գէշութիւնը՝ և պուլաշըխութի եղած տեղերուն հավան թեմըզցընելը բժիշկին թերթիպովը պիտի ըլլայ.

Կիւյթօն մօռվօ անուն ֆռանսըզ վարպետը՝ մեծամեծ քաղաքներուն հավան թեմըզցունելու համար ալեաթ մը իճադ ըրեր է. և շատ մեծ ֆայտա ըրաւ կըսեն ֆռանսըզ մատենագիրները։

Այս ալեաթս մեկ հովի պէս բան մը հանելով՝ քաղաքին վըրայէն ըսըթմա պատճառօղ հավան կը քըշէ կըտանի, քաղաքը այն հիւանդութէ պուլաշըխութէն կազատէ։ Լաքին ալեաթին բէսիմը ինչպէս ըլլալը չենք գիտեր, սալթ գործքը մեզի մալիւմ է։

*. 28. Հիւանդութիւները տարւքին թարզերուն կեօրէ ալ կը փոխվին. անոր համար բժշկելուն թարզին ալ փոփոխութի կը մընէ հէլպէթ. Հիբոկրատէս ալ իր գիրքերուն մէկուն մէջը կըսէ քի՝ գարնան էյամին մարդը և ամըռվան և աշնան և ձըմեռվան էյամներուն մարդը մէկ ըղմըկէ ֆարխ կըլլան։

Հիւսիսային և հարաւային խառնըրվածքներուն շատ

գեղեցիկ և փիլիսոփայական քննութիւններ թեֆթիշներ կընէ . որ իրեն գրքին մէջ տեսնելը աղէկ է , հոս առնենք նէ՝ երկան կըլլայ . կը նայինք քի՝ պաղի առեն մէկտիւղիէ ձինս մը հով կը փըչէ . և երբ որ լոտոս փըչէ նէ՝ մարմինը կը թուլցընէ , և կենդանական գործքերուն մէջը մէկ խառնակութիւ մը և վէլվէլէութիւ մը կը ձըգէ , ասոր նայելով հէլպէթ փօրեազ հով փըչած առենը հիւանդին ինչ դեղ կըներ նէ՝ լոտոս հովային ալ այն դեղը չէր կըրնար ընել . կամ դեղը փոխելու է՝ կամ չափը , էյամներուն և հովային ոխքքաթ ընելով . առէթա բժիշկներէն աւելի մէնշուրուէ և մեծ անուն վաստըկող բժիշկներն են՝ Սիտէնհամ , Պէյլու , Հթօլ , ևայլն : Գաղիանոս բժիշկը՝ որ բժիշկներուն գիտութեան շատ իխթիզալը բաներուն վըրայ հասուն մտածմունքներ ըրած ունի , հախ ունի որ կըսէ թէ՝ մարդըս պաշխայ հայվաններուն պէս չէ , հայվաններէն աւելի այս զաթըս և միւսթաքիլութիններս ունի՝ որ իրեն մըտքինը պաշխաներուն կըրնայ հասկըցըներ , և պաշխաներուն միտքը ինքը կըրնայ հասկընալ . լաքին ասոր դէմ հարիւրաւոր կիրքեր ունի՝ քի՝ ներսը կը կըդըրդեն , և հազար թարղ չարչարանքներու մէջ կը ձըգեն . Մարդըս մախսուս եղած կիրքերն են մէկ բանի մի կիւձէնմիշ ըլլալ և սիրտը մաշեցընելը , երկան երկան հասխմութիւնը և խարեզ պահելը , նէֆսանիյէթ ընելը , նախանձը , մաղրուրութիւնը , մէկ բանէ մը ֆէսֆէսէ ընելը , մէկ բանէն օսանմիշ ըլլալը , որ մարդուն հոգին կը քաղէն , և անտանելի բաներ են . ասիկայ ինչ բաներ ընելիքը՝ և բժշկական զէնահաթի մէջ ասոր քննութիւնը թէֆթիշը որքան իխթիզալը ըլլալը երկանկէկ գըրած ենք այս բժշկարանիս մէջ , սինիրլի իլլէթներուն ալէաէվլիյէ պատճառներուն վըրայ խօսած առեննիս . այն տեղը իր ասըլ տեղը ըլլալուն համար՝ հոս չենք խօսիր : Ասոնք են բժշկական զէնահաթին պաշըլճայ ալէսէվլիյէ գիտելիքները , որ պաշխաձայ գիտե-

ւէքները բժիշկը իր խելքովը և իմաստութեամբը պիտի գըտնէ · կը մնայ քանի մի գիտելիք ալ դնել դեղ գործածելուն թարզերուն վրայ, որ ատոնք ալ խիթիղալը գիտելիքներ են ։

*· 29 · Տգէտ և բան չի գիտցող բժիշկներուն մեծ պակասութիւններուն մէկը այն է. քի՝ դեղ գործածելուն ճամբան չգիտեն, պօշ և փայտասըզ դեղեր խուլլանմիշ կըլլան, որով հիւանդին միտքէն պարապ տեղը կը լեցընեն՝ խալտալըլս կընեն · տալըլ գիտութենէն աւելի խօլայ հաւնելութիւնը զօրացած է այս խուասուլին՝ մարդոյս վրայ · անոր համար մարդս իրեն երեւակայութիւնովը իրեն երջանկութիւնը կաւրէ ։

Շատ դեղերու հախսին զուրըլած փայտաները բաստ կելէ զուրըլածքներ են · մեր տոեններս ալ որ թէճրիւպէ ըրաւ, և ո՛ր տեղ որ թէճրիւպէ ըրին, ատանկ դեղերէն փայտա մը չի տեսան · սալթ սպէչալներուն սէրմայէի բէռ, և տգէտ բժիշկներուն հիւանդը օյալանտըրմիշ ընելու ճամբաներ են, պաշխայ բան չեն · ինչպէս որ մեր բժշկական բառարանին մէջ շատ դեղերու համար կը տեսնես ։

Այլեւ՝ հիւանդութեան պատճառ եղող նիւթոյն թէյսիրը էշկէարէ չէ, այղունութիւն է · այսինքն՝ ամէն մարդու վրայ մի և նոյն պատճառը մէկ թարզ թէյսիր չըներ, մէկուն վրայ մէկ թարզ, պաշխայի մը վրայ պաշխայ թարզ մը թէյսիր կընէ · և ատանկ հիւանդութիւնը յաղթելը դեղի ուժով չըլլար, խալայի ճամբայ բռնելով կըլլայ, Հիւանդութիւնը բըժշկելու համար աղէկ դեղ գըտնելով չի լըմըննար բժշկական ղէնահաթը, հիւանդին վրայ ինչ նշան տեսնելով՝ այն դեղը պաշլայեցիր նէ գործածել, քանի որ այն նշանը հիւանդին վրայ տեսնես՝ այն դեղն ալ պէտք է որ խուլլանմիշ ըլլաս, տար աղէկ թէճրիւպէ ընել պէտք է ։ Վարպետ եղող բժիշկները չէ թէ տիւղմէ բաներու և թահմիններու վրայ իրենց բժշկական թարզին թէմէլ կը ձըզեն,

իլլէ՝ թէճրիւպէին վըրայ, այս բանիս վըրայ Փետէ-րիք Հօֆման մեծ անուն նէմցէ բժիշկը շատ աղէկ խօսած է, և իրաւի՝ դեղին պատճառը տահա տէֆ չեղած իքէն՝ դեղը փոխել, և հիւանդութիւնը նոյն իքէն՝ պաշխայ դեղ տալու ինչ հաճաթ,

Դեղերուն սըխ սըխ փոխվելը՝ հիւանդներուն թէզով բժշկըվելուն էնկէլ կըլլայ, ինչդեղ տանք տէյի բժիշկին շիւպհէի մէջ ձգալն ալ՝ բժիշկին ագի-տութիւնը մէկ մեծ խապաթ մըն է, երկան բարակ հի-ւանդութիւններուն շատ ֆայտա ընող դեղին ալ եր-կար ատեն խուլլանմիշ ըլլալը ալըշընմիշ ըլլալով պիտի ըլլայ։ Պաղի ֆռէնկի ունեցող երիկ մարդ և կընիկ մարդ՝ փարիզու սէն լուի հիւանդանոցը կը բերէին, նոյող բժիշկները ումուտնին կըտրած ըլ-լալուն համար, Ալիպէռ բժիշկն էր այն հիւանդա-նոցին բժիշկը։ Առանց ժիվայով շինած դեղեր թէրթիպ ըրաւ, որ նոր պաշլայած օրերը ատեն մը ֆայտա չըրին. լաքին առանց շահ չընելուն չինայե-լով Ալիպէռ՝ դեղը մէկ զմէկու ետևէ խուլլանմիշ եղաւ, մինչվան հիւանդները քեզքէն աղէկցան. մատէնի ջուրեր գործ ածելուն ֆայտան տարի անց-նելէն ետքը երևան կելլէ պաղի տեղ պաղի մար-դուն վըրայ։ Լինֆայի ամաններուն պաղի հիւան-դութիւններուն՝ չէլիքլի ըրված դեղերը ֆայտա կը-նեն. սինիրներուն ալ՝ անթիսփազմօտիքօ դեղերը շահ կընեն. լաքին ամէնն ալ գիտեն քի՝ երկու կամ երեք շաբաթ խուլլանմիշ ըլլալով բան չըլլար. օսանմիշ ըլլալու չէ, երկան ատեն խուլլանմիշ ըլլալ պէտք է՝ լաքին քիչէն պաշլայելով։

Այս տեղս համառօտ մը ասիկայ գիտնալու է քի՝ վերերը ըսինք որ սորվիլը դեղին ուժին պակասութիւն կուտայ. մէկ դեղ մը երկան ատեն խուլլանմիշ ըլլ-վի նէ՝ ընտականի պէս եղած կըլլայ՝ թէյսիր չըներ, խեր չըներ. հապա մէկ զմէկու ետևէ խուլլանմիշ ըլ-լալու է որ կըսենք նէ՝ միտէն դեղին ալըշտըրմիշ չընելու համար թարզը կայ. երկու կամ երեք կամ

չորս օր մը այն դեղը առնելէն ետքը հիւանդը՝ օր մը կամ երկու օր առա տալու է․ ասանկով միտէն ալըշմիշ չեղած լեքէն՝ դեղը երկան ատեն առնըւած ըլլալով փայտա կընէ․ Դեղը տալու ատենին վերայ շատ խօսք եղած է վարպետներու մէջը, թէ երբ տալու է քի շահ ընէ հիւանդին․ Բքէհլու և աւիշկ և արիւն և կամ շինօղ ալեաթներուն վերայ թէյսիր ընելու համար տըրւած դեղերը՝ մարսողութե առնենէն հեռու մէկ ատեն մը տալու է․ կենսական ալեաթները կամ զգայարանքը շինելու համար տալու դեղըդ անանկ ատեն տալու է որ՝ այն ալեաթները դուրսէն մէկ մըշտմունք մը չունենան, անոր համար՝ ափիոնը և ասանկայ թմրեցընօղ դեղերը տայիմա իրիկվընները տալը աղէկ է, պէտք է որ այս խրատը և օրան և ատէթը և կանոնը հիչ չի մոռնայ բժշկութիւն ընօղը․

* ․ 30 ․ Բժիշկը հիւանդին ախշէթթան չի գըրած լեքէն՝ իխթիզայ է քի՝ առաջկուց հիւանդը ինչ հիւանդութե քաշեր է նէ՝ գիտնայ, դեղ առնող մարդուն վիճակին վերայ շատ իճրայ և թէյսիր ունին անցած գացած հիւանդութիւնները․ անոր համար ասիկայ իմանալը շատ իխթիզալը է․ ըսենք թէ՝ երկու հիւանդ կան՝ որ զատունցեր մուաղմ հիւանդութե մէջ ինկեր են․ մէկը տայիմա զէֆքի սէֆայի մէջ ուտելու խըմելու և ուրիշ հեշտութիւններու ինքը զինքը տըւած է առաջկուց, մէկալը չափէ դուրս արիւն երթալու իլլէթ քաշեր է․ հիւանդութիւը նոյն, լաքին դեղը զատ պիտի ըլլայ․ առաջինին տալու է հիւթերը պարպօղ և թէմիզցընօղ դեղեր, երկրորդին տալու է անալէթթիքա ըրած դեղերը․ Էրիլէսիփայէն ետքը եկող արօրլէսիան էքսէրի կը մեռցընէ․ կերածը չի կըրնալ մարսելէն պատճառածը զարարըղէ, մէկալին չափ մահաբեր չէ․ պաղըսախներուն ավըրշըկիլը թէ որ ֆէպրուէ քուառթանայէն՝ կամ երեք օրը անգամ մը բռնող

ըոլթմայէն զուհր ըրած է նէ՝ շատ դժուար կըլլայ տէֆ ընելը . զուհուրաթով յառաջեկած պատճառէ մը եղածը բժշկելը խօլայ է . ուրանձա և թէմիւհէհի ունեցողներուն և անդամալոյծներուն հիւմմա զուհուր ընէ նէ՝ աղէկ նշան է ։ Մէկ հիւանդ մը մէկ տանին մէջ երկու հիւանդութիւն մէկէն ունենայ նէ՝ որ հիւանդութեան վարըշը չափուխ է նէ՝ առաջ անոր դեղ ընել պէտք է . զէրէ երկան բարակ հիւանդութիւնը քիչ տանին մէջ չի բժշկուիր , պաշլայելէն եօքը՝ մէկ զմէկու ետեւէ խուլամնիշ ըլլալու է ։

Պաղի հիւանդութեան նիւթեր կան քի՝ մարդոյս ներսը մէկ քէօշէ մը մնտած և պահուած՝ կեօյա քի՝ քնացած են , խալէի մէջ պահուած թշնամիի պէս , անոնց դեղ խեր չըներ . լաքին պաղի դուրսէն մէկ պատճառ մը կը մըշտէ անոնք՝ և կարթընցընէ՝ և երեւան կը հանէ , և այն տանը կըրնաս դեղ ընել ։

Ասոնկայ պաշլըմա կերեւի՝ երբոր ֆռէնկլի համար դեղ ընելու աղէ բժիշկը , քանի որ այս հիւանդութիւս և տար զէհիրը գաղտուկ է՝ ալըված դեղըդ-տար դէմ հիչ մէկ բան մը չըներլով շխատ միտէն և անկէց պաղքտախները կերթայ պայաղի կերակուրի պէս , ֆայտալը մէկ փոփոխութիւն մը չըներ . լաքին երբ որ մէկ պատճառով մը երեւան ելած ըլլայ , այն տանը ժիխլալը դեղեր գործ ածելով՝ քիչ օրվան մէջը կըրնաս հիւանդութիւնը աղէկ մը տէֆ ընել . այս նիւթըս՝ որ բժշկական ընախօսութեան կը վերաբերի , դեղտալու թարգին վըրայ ալ շատ լոյս կու տայ ։

Պաւթեղ բժիշկն ալ գիտէր ասիկայ , և շատ իմաստութիւնը կը խօսի , ըսելով քի՝ այն դեղն որ կենսական գործողութեան սըրտըլղութեան են բարձր տէրէճէի հասած իքէն ֆայտա կընէ , զաթը և սըրլ մօտիկ եղած տանը հիչ մէկ խեր մը չըներ , բժիշկներուն շատը ֆարխին գացած են քի՝ կօթթայի և պաշխայ հիւանդութեան պէս տանն տանն բըռնօղ հիւանդութիւններուն՝ թէ որ չի բըռնած տանը դեղ ընես նէ՝ խեր չըներ ։ Գաղիանոս իր գըրքերուն

մէկուն մէջը կըսէ քի՝ բժիշկը փիլիսոփայ պիտի ըլլայ. լաքին անոր փիլիսոփայութ̃ն նիւթը պաշլըճա իրեն թէճրիւպէները պիտի ըլլան. Ալիպէս կըսէ քի՝ հիւանդանոցի բժշկութ̃ն ըրած տանները այս բանին՝ թէ իմ և թէ աշակերտներուս խելքը աչէկ պահած է, որ տայիմա ամէն հիւանդի ինչ դեղ որ պիտի տըրվի նէ՝ իքթիզայ է քի՝ բժիշկը անիկայ աչէկ քըննէ, և տալէն ետքը՝ հիւանդին վըրայ ըրած իճրան և թէյսիրը խնամով, ուրիշներուն խօսքին չի բըռնըրվի չի խաբվի.

Զէրէ ուրիշները որքան վարպետ և արժանահաւատ մարդիկ ալ ըլլան՝ անոնց խօսքերէն աւելի՝ իրեն թէճրիւպէները բան կը սորվեցընեն.

Իլլէ՝ երբ որ մէկ բժիշկ մը իր խելքը բանեցընելով՝ ամէն բանին թէճրիւպէն ինք ընէ նէ տիքքաթով՝ կը պաշլայէ շատ եանղըլըշներ և շատ սուտ վարպետութ̃ններ երևան հանէ՝ որ հիներուն գիրքերուն մէջը գըրված են. զէրէ հիներուն շատը պարապ բաներով և սալթ ռէնկէն և հաւէն նմանցընելով դեղերուն խուվէթներ կուտային.

Ռէնկէն նմանցընելով՝ փիլիսոփային մէկը ռավէնտին համար կըսէ քի՝ դեղին գոյնը կը ցըցընէ որ՝ մարդուն փորէն սաֆրա կը պարպէ, զէրէ սաֆրան ալ դեղին է. Եւ այս խօսքիս երկու մանան ալ ռավէնտին մախսուս չէ. դեղին դեղ կայ քի՝ հիչ սաֆրայի չի դըպչիր, ինչպէս է՝ օափիմնթօ ըռվածը, որ սաֆրա չի պարպելէն զատ՝ զէհիր ալ է.

Եւ սաֆրա պարպօղ դեղեր ալ կան որ՝ հիչ դեղին չեն, ասանկ խօսքերըս ախտարքին տըված կանոններուն կը նմանին, որ կըսէ թէ՝ առիւծ կենդանակերպին տակը ծընած մարդը ուժով կըլլայ, և շատ նուֆուս կուննենայ. կարիճ կենդանակերպին իշխանութ̃ն տակը եղողը չարագործ կըլլայ, եայլն.

Կեօյա քի՝ երկինքը իրաւ իրաւ առիւծ կայ, և մախսուս տանէն ունի իր իշխանութ̃իը բանեցընելու, որ աշխարհիս մէջը գըտնըված սահիհ առիւծ-

ները պիլէ մարդոյն վրայ այսքան իշխանութիւն չունենին , մարդոյս հետ մէկ աշխարհքի մէջ , և շատ անգամ ալ մէկ տան մէջ կեցեն .

Թախըմ մը աստղաբաշխներ երկինքին մէկ կողմի աստեղքներուն շարւածքը առիւծի ձև նմանցընելով անոր անունը դըրեր են . ետքէն էգ մը մարդիկ ալ այս անունըս նայելով այս աստղերուն վրայ ասըլ կենդանիին ուժէն աւելի ուժ թահմին կընեն .

Ասանկ եանըլըշ թահմիններ բժըշկական գէնահաթին մէջն ալ մտած է . պազի դեղերուն վրայ պազի բժիշկներ՝ կամ զուհուրաթով կամ սատէ թահմինով մէկ խեր մը գիտնալով՝ փայտային ույղուն անուն դըրին . պազի ներեր ալ՝ անոնք հէլպեթ բան մը գիտէին քի՝ ասանկ ըրին ըսելով, իրենց՝ թէճրիւպէն մէկ դի կը ձըգեն , անոնց խօսքին կընային .

Շատ օրինակներ ունինք ասոր , լաքին բաւական ըլլայ մեզի բանզէհիր ըսուած նիւթը . ասոր անունը կը ցըցընէ քի՝ ամէն զէհիրի դէմ պիտի գնէ . խիչվան հիմա բժիշկներուն թէճրիւպէ ըրածը կը ցըցընէ քի՝ հիչ մէկ զէհիրի մը դէմ չի դըներ . զիրէ զէհիրներուն հիչ մէկուն բանզէհիր ըրվի ակլ թերթիպ չի կայ այսքան նոր ելած բժշկարաններուն մէջը . և կըրնամ ըսել քի՝ հիչ մէկ՝ հիւանդութեան մը մենչիւր դեղ չէ .

Միտէն խուվէթլէնտիրմիշ ըսել և հիւմմայուն տաքութիւնը կըտրել ունի . լաքին ասկէց շատ աղէկ դեղեր կան որ՝ այս խուվէթները ունին . և բանզէհիրին անունը նոր բժշկաց ռիչէթթաներուն մէջը՝ սէպէ թէ՝ պիւթիւն պիւթիւնէ մոռցըված է .

Լաքին անատօլու պըտըտող մարդիկ թող վկայեն քի՝ ինչքան սուղ կըծախվի այս նիւթըս այն տեղները . ասկիէն շատ սուղ է . և խուվէթը լըման զանն ընելով՝ մէկ մարդ մը զէհիրլէնմիշ ըլլայ նէ՝ ասիկայ փընտըռելու ետևէ կենալով՝ ժամանակ կանցընեն . այս դեղըս կուտան , ասոր կիւվէնմիշ ըլլալով՝ պաշխայ դեղերու հոգ չեն ըներ , մարդը չարաչար կը

մեռցընեն ։ Բանդէհիրի վաճառականներն ալ իրենց փայտալը առ ու տուրին՝ ասկէց մէկ զեան մը չիդայ, խոթիպալը չի կորսուիր տեղի թարգ թարգ խնդալու բաներ կը խօսին․ կեօյա քի՝ եալտըզ ոսկիով քերելու է ջուրին մէջ և խըմցընելու է․ անանկ որ՝ թէ որ մէկը բանդէհիր գըտնէ՝ և եալտըզ ոսկի չի կըրնայ գըտնելնէ՝ դեղէն խեր մը չի տեսներ․ ասանկ աւանց թէճրիւպէ ընելու սալթ անունին նայելով՝ դեղին խաւվէթ տալու ըլլայ նէ՝ շատ կը խաբուի ։

Այս բաներէս զատ, մերերը ըսինք քի՝ ամէն մէկ հիւանդ մէյ մէկ զատ թապիյէթ և խառնըւածք ունի, կեցած տեղին հալան ուրիշ հալայէն փարխը է, հիւանդութենը սէպէպը մէկ չէ, եանի․ ի՞նչպէս խմանալու է թէ՝ տըված դեղըդ այն հիւանդին խե՞ր կընէ՞ մի չընէր մի ։ Հիչ մէկ բժիշկ մը չի կայ որ քընա քընան ամէն ըսըթմայի աղէկ է, զերէ նէօւպէթը կը կըտրէ և ըսըթման տէֆ կընէ ըսած ըլլայ․ լաքին Բաղման քաղաքի հիւանդանոցին բժըշկապետը Փուլէն անուն՝ կը պատմէ քի, 1770 ին Բաղման քաղաքին մէջ զուհր եղած ըսըթմաներուն քընաքընա տալը զեան կընէր․ ամէնըլի առինամեք ահիւմմայի կը դառնային՝ երբ որ այս դեղըս կառնէին ։

Ասոր տեղը առնիքա ըսված ծաղիկին ջրով մըրթպուխը կուտար Փուլէն․ և որոնց որ տըվաւ նէ՝ աղէկ եկաւ․ հիմա կըրնա՞նք մի ըսել քի՝ քընաքընան ըսըթմային զարարը է, առնիքան ասկէց շատ աղէկ է ։ Պէլլի է քի՝ մէկ մարդու մը աղէկ եկած դեղը՝ պաշխասին դէշ կուգայ, կամ ոչ փայտա կընէ և ոչ զեան ։ Ասոր համար հիւանդը բժշկելու համար աղէկ ճամբայ բըռնել ուզող մարդը՝ պիտի նայի մարդուն կազմութիւնը՝ տարիքը և խառնըւածքը, և տարիին էյամը, և այլն․ պա՛զի անգամ խոթիղայ կըլլայ քի՝ տըրլ հիւանդութիւնը մէկ թարաֆ ծըգես, հիւանդութեան զուհուրաթ եղած իքինճի իլլէթին մէկը բժըշկելու հօգնիս․ պա՛զի անգամ մախսուս մէկ պըզըլիկ զէնահաթճա հիւանդութի մը հա-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ընել, իր բռնած ճամբուն վրայ հանդըլմիշ չի ըլլար, և Թարգը փոխելու իխթիզայ չըլլար, ինչէ՝ Թապիյէթին գործն ու դեղին իճրան և Թէսիրը մէկ ըզմէկէ փարխ ընելու խատիր չէղող բժիշկը՝ դեղերուն Թապիյէթն ալ չի կրնար ճանչնալ:

Հիւանդը մեռնելէն խալըսած ատենը՝ էվէլըզ շիւպհէլի կը մնայ քի՝ զէնահա՞թն էր մի հիւանդը ազատողը՝ եօխսա զէնահաթը Թապիյէթին գործէն աւելի մէկ բան մը չըրաւ, սալթ անոր գործի՞ն մի հետեւեցաւ. կըլլայ ալ որ սալթ Թապիյէթը ըլլայ բան տեսնողը, և դեղերը չըլլային նէ՝ պէլքի հիւանդը տահա առաջ ոտք կելլար: Կըլլայ քի՝ հիւանդին զաթը կարգադրութիւնը ու դեղերուն խուվէթը մէկ րաստ կելէ բան մը եղած ըլլայ. և թէ որ այն դեղերը պաշխայ հիւանդի մը՝ նոյն հիւանդութեան վրայ տալու ըլլաս նէ՝ հիւանդին կեանքը Թէհլիքէի մէջ կրնայ իյնալ. որքան բժիշկներ կան քի՝ Թապիյէթին ըրած բժշկութիւնները իրենց դեղերուն սեպելով էղիւնմիշ կըլլան՝ կը պարծին, և սալթ պարծանքով անցնին նէ շատ աղէկ է. այն դեղը Թէճրիւպէ ըրած ենք ըսելով պաշխաներուն ալ կուտան, և կը մեռցընեն: Լոքին բժիշկներուն ատէթը այն է քի՝ Թապիյէթին ըրած մարիֆէթը իրենց պարծանք կը բռնեն, դեղին ըրած զեանը հիւանդին սապըռսըզութեան՝ կամ սախընմիշ չըլլալուն կուտան. մէկ անգամ մը ասանկ դեղերէն աղէկցողը շատին էօլիւմին սէպէպ կըլլայ:

Ղատ քիչ բժիշկ կը գըտնըվի քի՝ վարպետութիւնով և խելքով այս բաներս փարխ ընէ. տես որ սալթ Թէճրիւպէն ո՞րքան մեծ եանըլըշութեան մէջ կը ձըգէ այն բժիշկը քի՝ առանց բժշկութեան գիտնալու՝ սալթ Թէճրիւպէով հիւանդի դեղ ընելու ճէսարէթ կընէ. և ասանկներուն վրայ առաջները տեղ տեղ խօսեցանք, խորունկ բժշկական տեղեկութեան գիտնալու է քի՝ այս եանըլըշներս չընէ բժիշկը:

*. 31. Ալէսէվլիյէ ամէն հիւանդութիւն երկու հեռաւոր սեպեպ ունի՝ որ ախտաբանական տրամադրութիւն (տխաթեզի բաթօլօճիքա) կըսվի.

Մէկը ուժին շատութիւնն է, որ էքսէրի իւֆիւնէթլի հիւանդութիւններ կընէ՝ և արիւն առնելով և քօնթռօ սթիմօլանթէ և անթիֆլօճիսթիքօ ըսված դեղերով նայել կըլլայ, ասոր կըսվի տխաթեզի Սթէնիքա. Մէկ ճինան ալ ուժին քիչութիւնն է. ասանկներուն ալ ուժ տըվօղ և սթիմօլանթէ ըսված դեղերէն տալու է, ասոր ալ կըսվի տխաթեզի Ասթէնիքա. Եւ էքսէրի քռօնիքա (երկան բարակ) ըսված հիւանդութիւնները ասանկ են. և չիւնքի այս տխաթեզի ըսածնիս մէկ նոր ելած վարպետութիւն մը նէ՝ մօտա տէյի շատ բժիշկ ինչ հիւանդ տեսնան նէ՝ արիւն կառնեն. որ շատին ֆայտա է, լաքին շատին ալ զեան է. այսինքն՝ տխաթեզին կէօրէ է ֆայտան ու զեանը. Ասոր վըրայ երկանկէկ պխտի խօսինք մեր բժշկական բառարանին մէջը՝ Տխաթեզի բառին վըրայ. Նոյն բառարանին մէջ այլ և այլ բառերու վըրայ բժշկական ալէսէվլիյէ գիտելիքներ շատ կան. անոր համար կը յանձնենք որ մեր գիրքովը բժշկութիւն ընել ուզօղը՝ այն մեր շինած բառարանը ձեռքէն ձըգելու չէ.

[illegible] . ԺԶ. [illegible] . ԻԱ. [illegible] . ԻԳ. Ջերմախտային և [illegible] հիւանդութիւններ . ՀԱՅ.

[illegible] վրայ խօսելիք բաներ.

*. 32. Բոլթմա կամ հիւմմա կամ ֆէպպռէ ըսելը՝ շատ մը իլլէթներու անուն է, և ասոնք քընող թէֆթիշ ընօղ, և ճանչըլըլէլէն ետքը իրենց պատճառները գըտնել՝ և ֆարխ ընել՝ և ըռըտըռնել՝ և վերջը դատել՝ կամ սխալ կըտրել՝ և առաջը առնել սորվեցընօղ խօսքերուն կըսվի տենդաբ

բանութին , խո՛ բիւէթօլօճիա ։

Ըսըթման կամ հիւմման հիչ մէկուն չի խղճար, ոչ տարիքին, ոչ էրիկ մարդ՝ կամ կնիկ մարդ ըլլալուն և ոչ խառնուածքին. աւելի ուժով կը բռնէ ուժով մարդիկը, զայիֆներուն վրան կամաց կամաց երևան կելլայ. պազի հեղ պայաղի և մինակ, և պազի հեղ՝ կամ առջևէն կամ ետևէն կամ իրենց հետը մէկ պաշխայ իլլէթ մը՝ կամ հիւանդութին մը կունենայ։

Լաքին չենք կրնար սինօռ կտրել քի՝ ըսըթման ի՞նչ է. և տար աշքեար և մախսուս և խըթիզալը թարզը և տիպաճէն կամ ուսուլը չենք կըրնար զատել։ Ըսըթմային հետ եղող նշանները բէք շատ են, որ իրենց երևելով ըսըթմայ ըլլալը կը հասկըցընեն, և անոնց շատն ալ չըլլալով չենք կըրնար իլամ ընել քի ըսըթմա չի կայ։

Այն հէքիմները՝ որ կըսեն քի ըսըթման թապիյէթին մէկ ուստատանլըխն է՝ որով մուրտառ քէրէստէները թէմիզ քէրէստէներէն կը զատվին, և թէ՝ մէկ կեանքի ֆայտալը իլլէթ մը նէ՝ որով թապիյէթը ամմէն թարզ ճամբաները կը բանեցընէ՝ մահը հեռուցընելու համար, անոնք ալ հիւանդութին՝ ի՞նչ ըլլալը հասկըցընելու տեղը՝ իլլէթին գործքերը կը հասկըցնեն։ Կենդանական և տնկական գործարանքներուն մէջն ալ մէկ պէլլիսիզ պատճառ մը և ուժ մը կայ քի՝ կըտրըլված տեղերը նորէն կը բուսնին՝ կամ մէկըղմէկ կուգան կը կըպչին, կոտրած և զատուածները մէկ կըլլան, և զարարլը բաները կը զայիֆնան՝ կամ պաշխայ բաներու մէջ կը խառնըվին, կամ կը զատվին՝ կամ դուրս կը ձըգվին։

Այս պատճառը և պաշլանկըճը՝ որ սինիրներուն խօլայ ըլլըլվող մանրաթելերուն և նալիք ծուծերուն վըրայ կըլլայ, միջամունքներով իրեն թէյսիրը տահա էվէլի կէվէլցընէ, և շատ ըսըթմաներու մէջ ուժով մէկ արթընընալ մը կունենայ. շատ անգամ ալ իրեն զեան կը բերէ։ Այս պաշլանկըճն բըռնող և պիւթիւն պիւթինէ խափանող և զայթ ընող պաշ-

լանկըճներնին՝ փըտտած բաները , նեֆես առնելու ույղունութիւն չունեցող հավաները, զէհիրները , հեւային մէջ խառնըված մանր և զէհիրլի հիւռէները, որ միազմա կըսվին, մէկ ըզ մէկէ պուլաշմիշ եղօղ խըլէթները, տրտմութիւնը , հոգին տկարութե և պայղընութե մէջ ձըգօղ ամէն կիրքերը, և խըսթըղալը կերակուրին և պէտլէնմիշ ըլլալուն պակասութիւնը :

Պէլքի ըսըթմայի կամ հիւմմայի աղէկ կանոն տըրվի ըսելով ըսըթման առէթ չեղած մէկ տխուրթիւճիութէ մը մշտըրվելով , և անոր դէմ դնելով, գործողութիններէն մէկուն սախտըրվելէն առաջեկած մէկ խըլէթ մը նէ : Լաքին ինչ որ է նէ՝ անունին վըրայ երկան խօսելէն և մտածելէն աղէկ է անոր զաթը և միւսթաքիլութիւնները և փարխերը իմանալ, և իրաւի որ շատ ըսըթմաներուն մէջ՝ խըլէթին պատճառը կենտական պաշլանկըճէն ուժով կըլլայ , և ան ատէնը չենք կընար ըսել թէ՝ թապիյէթը այն խըլէթին դէմ կըդնէ, խըլէ՝ դէմ դընելու խայրէթ կընէ :

Մասնաւորէն ըսըթմաներուն վրայօք :

* · 33 · Ըսըթմաները երկու ճինս կը բաժնուին պաշլըճայ · մէկ ճինսին կըսենք՝ ըսըթմա մապէյն տըվօղ , կամ հիւմմա միջոց տըվօղ , կամ ջերմն՝ ըսըթմա · լա" ֆէպրըս ինթէռմիթթէնթի , և տաճ" ըսըթմա · մէկ ալ ճինսին կըսենք՝ ըսըթմա անընդհատ կամ ըսըթմա միջոց չի տըվօղ · որուն լա" կըսեն՝ ֆէպրըս քօնթինուէ , և տաճ" հիւմմա մապէյն չի տըվօղ : Ասանկ հիւմմաները՝ որ բռնելու ըլլան նէ , հիչ ազատ չեն թողուր հիւանդը · և ատոնց վարըշը փոշթայի պէս ոչ ցորեկը և ոչ գիշերը միջոց կամ արա չի տալով՝ մապէյնսիզ և վախիթսիզ կը քշեն կերթան , մինչվան որ՝ հիւանդը կամ ըռըտնայ՝ կամ մեռնի , և կամ պաշխա թարզ մէկ խըլէթի մը դարձըննէ :

Ըւէռեվէլէ ըսըթմաներուն վըրայ, որոնք հայ՝ նըավէն ջէրմէր, նաև մէջոց տըվօղ դործէրուն տէնդէր.

Ատոնց տոհմանները.

*. 34. Պաշըլմա ըսըթմաներէն են ատոնք, և անանկ ըսըթմաներ մընեն քի՝ ատեն ատեն կուգան, աղատ ժամանակներ կըթողուն, պաղելն շատ և պաղելն քիչ. և գալու ատենները մէկ անգամ մը պէլլի ընելէն ետքը՝ շաշըրմիշ չեն ըներ.

Ատոնց խտալերէն կըսվին ֆէպպրի բէռիօտիքա ինթեռմիթթէնթի, կամ ֆէպպրի տ՛աչչէսսօ. լաքին ամէն ըսըթմա՝ որ ատեն կամ միջոց կուտայ, ամմա պիւթիւն պիւթիւնէ չէ՝ և սալթ պաշլանկըճը կուտայ, ատոնց ամէնուն ալ ինթեռմիթթէնթէ չըսվիր. և այն պէլլի ատենները՝ որ ըսըթման կըկատղի նէ, անոնց կըսենք խտալերէն բառօսսիզմօ. և այս անունըս սալթ միջոց տըվօղ ըսըթմային հախին չէ, ինչ հիւանդութիւն՝ որ պա՛զի կըթուլնայ՝ և պա՛զի կըկատղին, անոնց ամէնուն ալ քէսկիննալուն բառօսսիզմօ կըսվի.

Ասկէց կըրնաս հասկընալ քի՝ բէք շատ է ինթեռմիթթէնթի ըսված ըսըթմային ձինսերը. զէրէ սալթ աշիքեար միջոց և ատեն և մապէյն տըվօղ ըսըթմային չի տըվիր կոր այս անունս. պա՛զի անանկ ըսըթմաներ կըլլան քի՝ ըսըթմա չեն, կամ ըսըթմայի չեն նըմանիր, լաքին սէպէպնին մէկ է, և բըժշկելու թարզերնին այն է. Եւ երկու բառօսսիզմօին միջոցին ատենին՝ որ է ըսըթմային թող տըված ատենը, ինթեռմիսսիօնէ՝ կամ միջոց տըվօղութիւն կըսվի. անխըտար ֆարխ չի տար հիւանդութենը, մինչև որ ասկէց խապիլլի է ըլլալ ինթեռմիթթէնթէին ձինսը ֆարխ ընել՝ այըրմա ընել. զէրէ ինթեռմիսսիօնէները խուսուր կըլլան, այն միջոցին ալ հիւանդին վրայ զայիֆութի և թուլութի

և ըսըթմա քաշողի կերպարանք կերևին · խշտաց չուննենար, և շատ ջուր խմել կուզէ ։

Եւ ըսըթմային թող տալը՝ որ աբխուէսսիա ալ կըսվի · ինթէուիթթէթէ ըսված ըսըթմաներուն ամենուն ալ պէլլի չէ՛, և շատ հեղ հիւմմաներէն մէկ աշխքեար և պէլլի և միւսթաքիլ փարխ մը չուննենար, լաքին եկեր նորէն կատղելուն և քեսկիննալուն տէրէճէներուն փարխ մը որ ըլլայ նէ՝ անվախտը այըրտ կըլլայ ։

Ըսըթմային նշանները ։

*· 35 · Ըսա ըսըթման պագի հեղ իրեն գալուն առաջկուց նշաններ կը ցըցընէ, և պագի հեղ խաֆիլ մը կուգայ · և թէ որ պաշխայ իլլէթի մը քիւվէթով ծածկըված չէ նէ՝ ըսըթմաներուն ատէթճէ նըշանները վրան կերևան ։ Թէ որ ասիկայ ատէթճէ սըրայով պիտի ըլլայ նէ՝ հիւանդը առաջ պիտի մըսի, և ետքը պիտի տաքնայ, և տաքա ետքն ալ պիտի քըրտընի · և այս քրտինքովս ըսըթմային այն ատէնվան քեսկիննութիւնը կանցնի ։

Լաքին պագի հեղ հիւանդը հիչ չի մըսիր, կամ առաջէն տաքութիւնը կուգայ՝ ետքը կը պաղի · կամ տաքութիւնը դըրսէն օտար մարդու չիմացվիր · կամ շատ քիչ կըլլայ, կամ սալթ մէկ դին կըլլայ, կամ ըսըթմային քեսկիննութիւնը մէկ պաշխա թարզով մը կանցնի՝ որ այս հիւանդութեանս մախսուս չէ ։

Անոր համար՝ էն առաջ դժվար է մապէյն տըվօղ հիւմմաները մապէյն չի տըվօղ մէկ տիւզլյէ հիւմմաներէն զատել՝ փարխ ընել, և իլլէ՝ էֆէմէ՛ռա՝ կամ օրական ըսված ճինսէն · և այս դժվարութիւնը կը վերնայ՝ այն ատէնը հասարակութեան մէջ շատ գտնըված ըսըթմաներուն ճինսէն, և արդէն, և հիւանդին առաջկուց քաշած իլլէթներէն, և երկան ատեն պաղ տեղ ձալէն, և քիչ ատէնվան մէջ տաքութիւնը աւելի շատնալէն ։ Եւ վերջապէս՝ թէ որ տաքութեան միջօցները քիչ ըլլան, և աբխուէսսիան

տէրթճէ և սըրալը ըլլայ, և արխաէսախայըն տէնը շըռւէ նէ՝ չէռւին տակը քիրէմիտի թօղի ըէնկով փօյա կինչնայ:

Ըսըթմայէն Եարը Եարը ըլլալը՝

*. 36. Իւէռիօտիքա ինթէռմիթթէնթէ ըսված սըրալը ըսըթմաներուն տէթէն և սըրայէն դուրս էն այն ըսըթմաները, որ թէպէտ ասոր շատ կընըմանին, լաքին ուրիշ իլլէթներ էն:

Ասանկ էն այն իլլէթները՝ որ կը պատճառին սինիրներուն իլլէթլի և սախատ ըլլալէն, ռէւմաթիզմօ և թէմրէլի և ֆռէնկի իլլէթներուն ավլած կծու հիւթերը՝ որ դուրս ելլալ պէտք էն, ներս քաշվելէն. պաղըրսախներուն վըրայ դժվար քակվելու խցանք կամ էնկէլ մը փէյտահ ըլլալէն՝ չի՛ռռօ կամ քառաչինօմա ըսված ուռեցքներէն և եարաներէն՝ կամ խոցերէն, կամ իսթէռիզմօ ունեցող կամ ծոյվըր եղող կնիկ մարդոց շատ խօլայ պըզըլվօղ և խօլայ ֆիթ տըլօղ ըլլալէն, որ ասանկ խօլայ պըզըլվօղութի կամ խօլայ ֆիթ տըլօղուի իբօքօնտռիա ունեցող հիւանդներուն ալ շատ րաստ կուգայ:

Պէլքի պաշխա միշամունքներէն ալ ասանկ րան կը պատճառի՝ որ մէզի մալիւմ չէ. այս իլլէթներուն հիչ մէկը՝ ո՛չ քընաքընա մօլիկ կընէ, ո՛չ սօլֆաթօ տի քինինօ, և ո՛չ ուրիշ դեղեր՝ որ ըսըթմաներուն ֆայտա էն, ասոր համար թէպէտ քէսկիննալու զատված տէն ունին, և տէն մը նալ պիւթիւն պիւթիւնէ թո՛ղ կուտան. լաքին այս ըսըթմաներէն դուրս էն: Պա՛զի կըլլայ քի՝ ասըլ ըսըթմաներուն սէպէպին հետը կը խառնըվին այս սէպէպները. այն տէնը հիւանդութիւնը խառն 'ի խուռն րան մը կըլլայ, և ճանչնալը նալ, և բժշկելն ալ շատ զօռ կըլլայ:

Ասոր դարմանները։

* · 37 · Րուէթձէ հիւանդներուն՝ թէ ըսըթմայի և թէ մէկ ուրիշ հիւանդայի ձինսին մօտիկ և եախըշըխըլը սեպեպները ինչվան հիմա մեզի մալիւմ չեն, ըսըթմային ույղունութէն տըվօղ սեպեպները՝ կըրնան ըլլալ սաըլ նոյն ըսըթման՝ որ առաջկուց բռնած է, և աղէկ մը չէ բժշկըված, զայիֆութիը, տալին էյամները, գարուն և աշուն հավային թաց և տաք ըլլալը, և մարմինին շատ խօլայ ֆիթ տըվօղ ըլլալը, և մէկ տեղ մը մնացած և հոտած ջըրերուն փուղուները, և պաղի տեղ պուլաշըխութիւն նալը։

Այս ըսըթմային պատճառը այս բաներուս ո՞րն որ ըլլայ նէ՝ չենք կըրնար ըսել, քի՝ մէկ հատիկ պատճառը այսինչ բանն է, թէպէտ գործը մախսուս այն պատճառէն առաջեկած կերևի, որ ուրիշ պատճառներէն ալ կըրնայ ըլլալ։ Որպէս ըսըթման սինիրներուն մախսուս եղած և միւսթաքիլ իրեն թարզով ինձինմիշ ըլլալէն ալ կըրնայ ըլլալ, և ասոր հերիք և խանտըրըճի խապաթ կըրնան ըլլալ քըշօղ դեղերը, և արիւն առնելը, որ պաղի հեղ առաջկուց կըտրած և դադրած ըսըթման ասոնք նորէն երևան կըհանեն։ Այս բանիս խապաթ մընալ այն է քի՝ կիւքերն ալ կըրնան դադրած և կըտրած ըսըթման արթընցընել, և հիչ չեղած ինքէն ալ փէյտահ ընել։

Քընաքընան՝ որ ըսըթման կըբժշկէ նէ՝ խուվէթը լեղի և սըխմօղ ըլլալէն չէ՝ սինիրներուն ուժ տալէն է, այլև աֆիօն նալ պաղի անգամ ֆայտա կընէ ըսըթմաներուն նէ՝ սինիրներուն այս հիւանդութեան հետ ույղունութէն ունենալուն մեծ խապաթն է։

Ասոր մէկ պաշխայ խապաթ մընալ այն է քի՝ այս ձինս ըսըթմայէն նոր ազատօղ կնկանը հայիզին ատենը եկածին պէս՝ նորէն ըսըթման անիկայ եօրւեշեմիշ կընէ. և ինչ ատեն որ առաջկուց կըբռնէր ըսըթման նէ՝ նորէն բռնած ատենը՝ նոյն առաջկուց ատէթ ըրած վախթը չի փոխեր։

Ըսըթմաներուն բաժանմունքները.

*. 38. Սարպեաները այս ձինս ըսըթմայիս շատ բաժանմունքներ կուտան. կանոնաւոր ադէթձէ և սըրալը (ռէկօլեա՛ռէ), և ադէթէ դուրս և սըրասըզ (էռռաթիքա), չի խառնած պարզ և սադէ (սէմբլի՛չէ), և խառնըլված բաղադրեալ և խառըշըխ (քօմբօ՛սթա). Կանոնաւոր և սըրալը և ադէթձէ չի խառնըլված սադէ պարզերուն մէջ կը խօթեն ամէն օր բռնօղ ըսըթման (գուօդիտիա՛նիան), երկու օրը անգամ մը բռնօղը (թէռցա՛նիան), երեք օրը անգամ մը բռնօղը (գուառթա՛նիան), և չորս օրը անգամ մը բռնօղը (գուինթա՛նիան), և պաշխա տահա շատ էվէլ միջոց տըվօղները, որ այս ձինսերըս շատ քիչ գուհը կըլնեն: Անկանոններուն կամ սըրասըզներուն մէջ կը խօթեն այն ըսըթմաները քի՝ թէպէտ ամէն օր կը բըռնեն, լաքին երկու՝ կամ երեք՝ կամ չորս օրը անգամ մը շատ խուտուրմիշ կըլլան. և ասոնց կըսեն գուօդի տիանա թէռցանա, կամ գուօդիտիանա գուառթա՛նա՝ կամ գուինթա՛նա: Այս սըրայիս մէջն են նաև տօբբիա և տուբլիքաթա և թռիբլիքա՛թա ըսված ըսըթմաները, որքանի առաջ երթանքնէ՝ ասոնց ինչ ըլլալը տեղին տեղը կը սորվիս.

Պաշխա անուններով ըսըթմաներ ալ կան այս սըրայիս մէջը, որ են՝ ձըմեռվան ըսըթման (վէռնա՛լէ), աշնանային ըսըթման (աութուննա՛լէ), բարենշան ըսըթման (պէնինեա), մաքրօղ ըսըթման (տէբուռաթի՛վա), ավրօղ ըսըթման (քօռռուբթի՛վա) և թէհլիքէլի (բէռնիչիօ՛զա) ըսըթմաները.

Եւ վերջապէս՝ էբիտէմիքա՝ էնտէմիքա՝ և սբօռատիքա ըսված ձինսերը. որոնց առջինը այն ձինսը կը ցըցընէ քի՝ մէկ երկրին մէջ մէկ զատ ատեն մը շատ մարդու վըրայ կը գտնըվի. Երկրորդ ձինսը այն է քի՝ մէկ երկրի մը մէջ հիչ մէկ տարի մը պակաս չէ, սէպէ՛ քի՝ այն երկրին պաշըրմա հիւանդութին է:

Երրորդ ձինսը այն է քի՝ սէյրէկ և ֆախաթ սալթ

քանի մը մարդու վրայ կը գտնուի :

Այս ըսած բաժանմունքնիս բժշկական ղէնահաթին մէկ պաշըլըմա ֆայտա մը ընող բաժանմունքներ չէն, և ատոնց հիչ մէկուն իրեն մախսուս և մէնշուր և միւսթագիլ ըլլալը դեղ չենք կընար տալ, ինչվան իրենց ասըլ թապիյէթը և զաթը և ասըլը չի հասկընանք նէ · զէրէ սըրալը ըսված ըսըլթմաներուն գալու ատեննին ալ սահաթով տաքիքէով անանկ զատված չէ.քի՝ ֆիլան սահաթէն կամ ֆալան տաքիքէէն առաջ որ զուհըր ընէ նէ՝ թէհլիքէ կը ցըցընէ ըսես · և ուշ գալու ըլլայ նէ՝ աղէկ է ըսես :

Եւ նշաննին և զաթերնին և ասըլ իրենց միւսթաքիլութիւննին մէկ եղածնին պէս՝ իլաճն ալ մէկ պիտի ըլլայ · ըսըլթմային թապիյէթը քանի մը պաշտուն սավմա հարևանցի երևոյթներով չի փոխվիր · մի և նոյն ըսըլթման պազի մէկ ոլիչիմ կառնէ , պազի ալ մէկ պաշխա ոլիչիմը, մէկ ձևի վրայ չի մնար · լաքին ո՞ր ոլիչիմ որ առնէ նէ՝ տայիմա բժշկելու թարզը մի և նոյն է՝ չի փոխվիր · զէրէ սատէ երևոյթը կեօրիւնիւշը բժշկելու կանոն կամ չըրբը չի կընար ըլլալ :

Շատ և պաշըլըմա վարպետներ ըսինքի՝ վերէմէն և պաշխա բարակ հիւանդութիւններէն առաջ եկած ըսըլթմաներէն պաշխա՝ անանկ ըսըլթմա մը չի կայ.քի՝ ամէն օր մէկ զատ ատեն մը ունենայ տէ՝ նէօվպէթը քէսկիննայ շատնայ՝ ինկէց եաքը թուլնայ · և թէպէտ ատանկ ըսըլթմաներուն շատը սըրալը և ատէթձէ միջոց տըվօղ ըսըլթմաներէն դուրս են , լաքին անանկներ ալ տեսած ենք.քի՝ ասլա չիւփհէ չէն վերցըներ · և այս ըսըլթմաներուն վարըշը թէացանա տօբբիա ըսված ըսըլթմային վարըշին հիչ չէր նմաներ : Ամէն օր բռնօղ ըսըլթման շատ ատեն առտըվան դէմ կը քէսկիննայ, և կէս օրվան կամ իրիկվան դէմ եկօղները չիւփհէլի են , խապիլ է.քի՝ սըրալը ըսըլթմաներուն պաշխայ մէկ ճինսէն ըլլան, թէպէտ անանկներ ալ կան.քի՝ առտըվըններ չի բռնելով ալ՝ առտըվըները բռնօղ սըրալը գուօցի-

տիանա ըսըթմայէն ֆարխ չունին. Թէռցիանա ըսավուած ըսըթման՝ որ է երկու օրը անգամ մը բռնօղը, և շատ զուհր կընէ.քի՝ կէս օրէն ետքը կըբըռնէ. լաքին անանկներ ալ տեսած ենք.քի՝ առտըւընէ կըպաշլայեն. Այս ձինս ըսըթմաս օր մը կը բռնէ, օր մը չի բռներ, և հիւանդը օր մը նեղութի կը քաշէ, մէկ ալ օրը րահաթ կըմնայ.

Պժիշկները այս ըսըթմայիս ուժով կամ թոյլ բըռնելուն նայելով՝ երկու ձինս կը բաժնեն.

Մէկին էգզուիզիթա (զարիֆ), և մէկալին նօթա (պէլլի) կըսեն, լաքին խուլասամիշ ըլլալու թարաֆէն ֆայտա մը չունի այս բաժանմունքիս տիքքաթ ընելը. Այս ձինս ըսըթմաս պաշխայ ձինսերէն խօլայ կավըրըլի, և կըլլայ մուխաթարալը ըսըթմա, (բէռնիչիօզա ինթէռմիթթէնթէ). և շատ հեղ ալ էբիտէմիքա կըլլայ. Գուառթանա ըսված ըսըթման երեք օրը անգամ մը կըբռնէ, և իրիկվան դէմ կուգայ, երկու գիշեր մէկ ըզմէկու վըրայ րահաթ անցընել կուտայ, երրորդ գիշերը րահաթսըզ կընէ.

Գալը կիմացնէ մէկ քէսկին պաղութիով և մըսելով մը, որ երկան ատեն կըքըշէ, տաքութիը տաճ երկան կը քըշէ. և թէ որ այս ըսըթմաս իրքէյֆին ձգես նէ՝ հիւանդին շատ նեղութի կուգայ, երեսին րէնկը անանկ մէկ թարզ մը կը դարձընէ քի՝ սալթ ըսըթմալըներուն մախսուս է, և աղէկ մը բժշկըվելէն ետքը պիլէ՝ նորէն ետ դառնալը շատ խօլայ է. Այս ըսըթմային շատ զուհր ընելու ատենը աշնան էյամն է, և փոքրափորին մէջ եղած պաղըրսախները ինձիթմիշ կընէ. Գուինթանա ըսված ըսըթմանն ալ տեսըված է.քի՝ չորս օրը անգամ մը կըբըռնէ, երեք օր չի բռնելէն ետքը.

Լաքին պօղի հեղ ըսըթման անանկ թոյլ մը կը բռնէ.քի՝ տիքքաթ չըլլըվիր, և չի սեպվիր, և եանղըլըշ հիսապ ըլլալով՝ երկու օրը անգամ մը բռնօղ ըսըթման՝ չորս օրը անգամ մը բռնօղ զանն կըլլըվի.

Սըրալը կըկնակի ըսըթմայ ալ կըլլայ, որ կըսվի՝

գուօտիտիանա տօբբիա լէճիթթիմա , և ասոր ալ մէկ անգամ մը բռնելէն ինչվան մէկալ անգամին բռնելը՝ մէկ խաբէր փարխալըզ մապէյն կանցնի , թէպէտ օրը երկու անգամ կը բռնէ , լաքին երկու անգամին ալ միևնոյն ըսըթման չէ :

Թէռցանա տօբբիա ըսված ըսըթման այն է քի՝ ամէն օր կը բռնէ . լաքին երրորդ օրվան բռնած ըսըթման՝ առաջին օրվանին պէս կըլլայ , և չորրորդ օրվան բռնած ըսըթման՝ երրորդ օրվանին պէս կըլլայ : Ատէթ ուզրէ այս ըսըթմաս աշնան ատենը կըլլայ . լաքին պաշխա ատեններ ալ շատ զուհր կընէ . և վերջը ալէսէվիյէ երկու օրը անգամ մը բռնող ըսըթմայի կը փոխվի : Թէ որ երկու օրը անգամ մը բռնող ըսըթմային բռնելու օրը՝ երկու անգամ բռնէ մէկ օրվան մէջը նէ՝ անոր կըսվի Թէռցանա տուբլիքաթա , և այս ատէթ ուզրէ վէրէմլիներուն կըլլայ : Ասանկ իմացի՛ր նաև Թէռցանա Թռիբլիքաթա ըսված ըսըթմային համար ալ , որ պիրինճի և ուչինճի օրերը երկերկու անգամ կը բռնէ , և իքինճի և տէօրտինճի օրերը մէյմէկ անգամ ,

Տօբբիա գուառթանա ալ կըլլայ , որ երկու օր մէկ զմէկու վրայ կը բռնէ , երրորդ օրը չի՛ բռներ . առաջին օրը բռնած ըսըթման՝ չորրորդ օրը նորէն կը բռնէ , երկրորդ օրվան նաև հինգերորդ օրը :

Գուառթանա տուբլիքաթա ըսված ըսըթման առաջին և երկրորդ օրերը հիչ չի բռներ , երրորդ օրը երկու անգամ կը բռնէ : Այս ճինս ըսըթման , և գուառթանա Թռիբլի՛չէ , և գուառթանա Թռիբլիքաթա ըսված ճինսերը շատ քիչ զուհր կընեն :

Փռանք բժիշկը կըսէ քի՝ այսքան երկան ատեն՝ որ հիսապսըզ հիւանդներ տեսեր եմ , այս ճինս ըսըթմա հի՛չ մէկ հատ մը նաև տեսած չունիմ , և մէկ հիւանդ մը տեսայ՝ կըսէ քի՝ շատ ամիս ըսըթմա կը բռնէր ամէն օր , լաքին վեցերորդ օրը բռնող ըսըթման շատ քէսկին և շատ ուժով կըլլար . լաքին այս ճինսըս սըրալը ըսըթմաներուն կարգէն և սօյէն և

պտղէն չէր։ Գարնան ատենը բռնող ըսըթմաները՝ աշնան ատենը բռնօղներէն այս փարքը ունին քի՝ գարնան ըսըթմաները գէշ և սուր խլէթներուն մէջ կըլլան, և ըսըթման կըտրած ատենը միութիւն միութիւնէ չի կտրիր հասարակ ըսըթմային մէջ, սալթ կը թուլնայ։ Ատէթձէ ըսըթման կըտրելուն արխռէսսիմ կըսվի, որ կըրակը մարիլ ըսել է, թուլնալուն ռէմիսսիօնէ կըսվի՝ որ միւտատէ ընել ըսել է։

Շատ անգամ այս ըսըթմաներուս մէջ մէկ խուփինէթի մը պէս բան մը պահված կըլլայ, ձմեռվան էյամներուն վախթէն ծածկելով․ և կըրակի մէջ՝ առաջնթէ ըսված ըսըթմաներուն խօլայ կը փախվին, ինչէ՝ թէ որ քընաքընա տըրվի՝ կամ առքյնօղ բաներով դեղ ըլլըվինէ, որ երկուքն ալ այս ձինսի աղէկ չեն։

Ասոնց ատէթձէ երևոյթն է գուօտիտիանա՝ կամ թեռցանա սէմըրիչէ՝ կամ թեռցանա տօբըլա ըսված ըսըթմաներուն նման, և խօլայ կը բժշկըվին արիւն առնելով, քչօղ և աղի և բայօղ դեղերով։ քինչուհր կընեքի՝ սոր քընաքընա մէջք ըլլայ, և ատէթ խուզրէ հինգ անգամ բանելէն ետքը՝ ինքնիրեն ալ կանցնի, և ձմեռվընէ ծածկած ձինս ձինս րահաթսըզութիւններէն ալ հիւանդը կազատէ․ լաքին վէրէմի մէյլ ունեցօղ մարդոց՝ այս ձինս ըսըթման դէշ կը բերէ, առանց զեան մը ընելու չի թողուր երթար։ Աշնան ատենվան ըսըթմաները՝ կամ գուառթանա կըլլան, կամ թեռցանա տօբըլա կըլլան, և սաֆրավի մախսուսութի մը կունենան, դժվար կը բժշկըվին, խօլայ ետ կը դառնան, շատի վըրայ եայըլմիշ ըլլալով էրխաէմիքա կըլլան։

Այս ըսըթմային միւտատէ ըլլըվի՝ կամ մինասիպէթսիզ թարզով նայվինէ՝ թարզ թարզ երկան բարակ խլէթներու ճամբայ կը բանան, կամ փոր քըշուքի մէջ բան մը փէյտահ կընեն, կամ պուլաշըխ քէսկին հիւմմայի կը դարձնեն․ որ է քառա հիմմա ըսվածը։ Այս ըսըթմաներուն մէջն ալ թէհլիքէլիներն ալ կան, որ շատ տաք և թաց երկիրները գըտ-

նըվելով՝ շատ մարդ կը մեռցընեն. և ասոնք մաշա-բեր կըլլան՝ հետերնին թմրեցընող հիւանդութիւն մը ունենալով. կամ տամլա՝ կամ գօնվուլսիօնէ՝ կամ քօլէրա՝ կամ աղմա՝ և ուրիշ ծանր նշաններ հետը ունենալով: Եւ այս բաներովը փարխ կըլլան բարենշան ըսըթմաները ուրիշ գէշ ըսըթմաներէն՝ փէպպրէ բէռնիչիօզաներէն. որ իրենց շատ ատեն ճալըփիլն՝ հիւանդին առողջութեանը թէմէլը կը խախտեն: Կիզլի ըսըթմայ (փէպպրէ լուալմթա ինթէռմիթթէնթէ) կըսենք այն ըսըթմաներուն՝ որ զարարըզ թարզով մը մէկ պաշխա հիւանդութեն մը պէս կըլլան. և ըսըթմայ ըլլալնին սալթ իրենց նէօվ-պէթէն կը հասկցվի, և սըրալը ըսըթմաներուն պէս քընա.քընայով կըբժշկըվի.

Ըսըթմաներուն գուշակութիւնները.

*. 39. Ըսըթմա մը թէ որ աղէկ և մինասիպ թարզով չի բժշկըվի նէ՝ անոր վերջն է լէհճէին ալըրվիլ և գէղնիլը, սինիրինճի խուվէթին և ամէն ուժին պակսիլը, տամարներուն և ամաններուն ուժէ ինալը, հիւթերուն ներս քաշվելը՝ պէտք եղած թարզով չըլլալը, հիւթերուն թաշմիշ ըլլալը՝ և մէկ տեղ մը կէօլէնմիշ ըլլալմալը, կաշիին տակի և մարմնոյն մէջի ջուր եղած սախատութիւնները, աւելորդ միս փէյտահ ըլլալը, կլանտուլէներուն թըխանըխլըխը, ներսի աւէաթներուն թըխանըխլըխները, սարըլըխը, դըժուարաշնչութիւնը, սինիրներուն սախաթութիւնը, տամլան՝ որով մարմնոյն մէկ կողմը չի բռներ, զգայարանքներուն կապվիլը, պիւթիւն մարմնոյն կերած կերակուրէն պէսլէնիշ չառնելը, և վերջապէս հալեցընող տաքութիւն մը:

Ասոնք պաղի հետ ըսըթմային պաշլանկըճէն ալ կը պաշլայեն կուգան հիւանդին վըրայ, այնքան գէշութիններուն մէջը պաղի հետ աղէկութիւններ ալ կըլլան, որ ըսըթման պաշխայ մէկ ծանր հիւանդութիւն մը կըբժշկէ. իլլէ՝ երբ որ այն հիւանդութենը պատ-

ճառ՝ մէկ պաշխայ ըոլթմայի մը ույղունսուզ թարզով բժշկըվիլը եղած է նէ։ Եւ բժշկութեան զէնահաթին մէջ պարապ տեղը չէ քի՝ ճինս մը ըոլթմայի տէրուռաթօրխա անուն տուեր են, որ մաքրիչ ըսել է․ Ջէրէ ըոլթման՝ և խլէ գարնան ատենը զուհր ըրածը կը ցըրուէ և կը բժշկէ շատ ճինս քաքէսախաներ, մաագնատակներուն թանձրանալը, աւիշկեան ամաններուն զայիֆ և անգործ մնալը և թխանըխութիը, վէրէմի մէյլ ունենալը, և պաղըրսախներուն մէջ պահուած կըծու բաները, թարզ թարզ ճամբաներ տեղէն կը խախտէ, և մարմինէն դուրս կը հանէ, փոքրափորին և աքճիյերին մէջը ժողվըված թանձր պըլղամները կը քակէ՝ կը հալեցընէ, և դուրս ելլալու ճամբան կը դընէ։

Անոր համար մէկ ըոլթմա մը թէ որ սատէ սինիր ըոլթմասի չէ, և բժշկելու աճէլէ կըըլվինէ, ասկէց զուհր կըլլան թարզ թարզ հիւանդութիւններ․ թէ ծանր և թէ երկան բարակ․ և ասկէց զուհր եղած հիւանդութիւնները բժշկելուն ասըլ ճամբան՝ ըոլթման նորէն եա դարձընելն է, լոքին այս ալ առաջկուց եղած ըոլթման բժշկելէն շատ դժուար է։

Ասկէց կը պատճառին միտէյի թարզ թարզ խըլէթները, սըխմըլիլը, ցաւը, փըսխունքը․ և միտէյին մէջ շատ եէլ փէյտահ կըլայ՝ և պաղըրսախներուն մէջն ալ եայըլմիշ կըլայ․ փոքրափորին մէջի պաղըրսախները կը թանձրանան, խլէ տալախը և սև ճիյէրը, և չխռռօ ըռլած ալինդ և ամուր ուռեցքներ փէյտահ կըլլան, ասոնցմէ կը պատճառի այնքան դժուարաշնչութիւն, և չիւպհէլի հազեր․ և սինիրներու վըրայ կերթայ պազի անգամ հիւանդութեան նիւթը, որով երևան կելլան սբազմօներ, քօնվուլսիօնէներ, դողդըղալ, զնախ տեղերու ցաւ, միակողմանի ըլալ՝ որ բառալիսի կըսվի, աչքի կուրութիւն, խլութիւն, և ուրիշ գէշ գէշ հիւանդութիւններ, և մարմինին վըրան եարաներ դուրս կուտան։

Լոքին ըոլթմային հետ միւսատայէյով վարմէն

ալ շատ աղէկ չէ․ կամ թէ որ իր թոպլխէթին թու-ղում՝ որ բժշկի․ տարուալ հիւանդութիւնները գէշ են․ Թէպէտ հասարակութեան մէջ ալէսէվլյէ ըսս ըննս տրուած է քի՝ ըսըլթման խնքնիքեն պէտի բժշկըվի․

Այս պատճառներէս առաջեկած գէշ հիւանդութիւնք-ներուն հախին՝ չի գիտցողներուն շատը քընաքը-նային վըրան իֆթիրա կընեն․ ըսքին թէ որ ժամա-նակով գործ ածել պաշըսյէին նէ՝ ասոնց հիչ մէկը չէր ըլլար․ անոր համար քընաքընան գործ ածելու էհմալ ընելնին է աւելի շիտակ պատճառը․

Ամըռվան կամ աշնան ատենը զուհր ըլլած ըսըլթ-մանը, խլլէ երբ որ կայնուկ և հոտած ջուր շատ եղած երկրի մէջ ըլլայ, այնքան զարարըղ բան չէ․ մէկ մը նալ կընայիս որ խաֆիֆ կը դառնայ բէռնիշիօղս ըսված ըսըլթմա կըլլայ․ որ թէ պաշլանկըճէն քընա քընա տալով առջը չառնըվի նէ՝ կը մեռցընէ․ կամ ուրիշ ծանր իլլէթի մը կը փոխվի, որուն թէհլիքէն ալ թեթև չէ․ Տկար մարդիկ և քաքէօսիա ունեցող-ները և էխտիարները և մատըրաշ տղաքը և փափուկ կընիկ մարդիկը՝ որ շատոնց պէրի ըսըլթմա կը բըռ-նեն, թէհլիքէէ ազատ չեն․ և բժշկական զէնահա-թին գործածութիւը մեզի սորվեցուցած է քի՝ մէկ ըսըլթմա մը որքան հիննայ նէ՝ այնքան աւելի դէմ կը դնէ դեղերուն, և բժշկըվիլ ալ նէ՝ նորէն ետ դառնալը խօլայը է․ Եւ պաշխաճայ միւսթաքիլայս թոպլխէթս ունին աշնան ատենը զուհր ըլլած թէռ-ցանա և գուառթանա ըսված ըսըլթմաները․

Ըսըլթմային բըռնելուն մապէյ՚ը ո՛րքան քիչ ըլ-լայ, և ըսըլթման ո՛րքան սըխ բըռնէ նէ՝ այնքան խօ-լայ կը ծանրանայ, և որքան ուշ ետ դառնայ նէ՝ այն-քան ալ աշիքեար վախ կըլլայ քի՝ երկան բարակ հիւանդութեան կը դառնայ։ Առաջին զուհուրաթին՝ թէ որ ըսըլթման գարնան ատենը զուհր եղած է, կամ հիւանդը տաքութի տեւօղ ճամբաներ կը բա-նեցընէ, բէհրիզին մուխայէթ չըլլար նէ, խաֆիֆ-նէթլի հիւանդութի է եկածը։ Աշնան ատենը զուհր

լուած թէռցանա տօբբիա ըսուած ըսըթմաներուն սօնը կըլլայ սաֆրավի հիւմմա, որ այս խուսուսիս շատ մուխաթարալը է ։ Սուշուշ բըռնօղ ըսըթմաներուն սօնը կըլլայ տալախի թանձրանալ, ոտքերու ուռեցք․ ջըրգողութի̃ , անասարքա և խառօթօռաշէ և աշինթէ ըսուած ճինները, սարըլըխ, և սև ճիկերին վըրայ սէրթ շիռռօ ըսուած ուռեցքներ ։

Տալախին ուռեցք ըլլալը շատ անգամ ըսըթման բըռնած տեղը պէլլի կըլլայ, ոտքին ուռեցքը պաղի հեղ հիւանդութե̃ հիւթը հոն ժողվըվելէն ըլլալով՝ կըսուի քախիթիքօ․ պայզի անգամ հիչ մէկ զեան մը չունի ։ Լաքին շատ հեղ գէշ նշան է՝ թէ որ սոլվէնթէ ըսուած դեղերով կամ քըլիսաքըլիայով տէֆ չըլլայ նէ տալախին ուռեցքը, և պօլ չէռ գալով ալ ոտքին ուռեցքը չինջնայ նէ ։ Շատ անգամ՝ ըսըթման խըրեն անէթ եղածէն ուէլը կանոնս կամ ուշ գալէն մէկ փոփոխութիւն մը զուհր չըլնէր․ լաքին պաղի հեղ անէթ եղած անէնէն կանոնս բըռնելը ըսըթմային ծանրանալուն նշանն է ։

Այս տեղս մինակից կըսեպեմ այս ալ իշարէթ ընել քի՝ թէռցանա տօբբիա ըսուած ըսըթման բըժշկըվելէն առաջ պայաղի թէռցանա կըլլայ, և անկէց ետքը կը բժըշկըվի ։ Բերնին մէջ և պըռկունքներուն վըրայ մանտըրտիկ սիվիլճիքներ ելլալ, կամ մանտըրտիկ եարաներ փէյտահ ըլլալ և մէյտան ելլալ և խապուխ կապելը՝ ըսըթմային թեղ մը բժշկըվելուն նշանն է․ լաքին շատ անէն ասոնք զուհր ընելէն ետքն ալ երկան քըշէ նէ ըսըթման, հիւանդը իր ումուտէն կըխաբվի ։ Վաքան կըսէ քի՝ այսքան երկան անէն որ բժշկութի̃ ըրի, հիչ մէկ հիւանդ մընալ չի տեսայ քի՝ ըսըթմային մըսեցուցած անէնը մեռած ըլլայ, միայն բէռնիչիօզա ըսըթմային կըլլայ կըսէ ասիկայ ։ Ուրիշ բժիշկներուն մէջէն տեսնօղ կայ․ ըսըթմային տաքցուցած անէնը մեռնիլ անանկ հիւանդի կըլլայ քի՝ առաջկուց ծանր հիւմմա մը՝ կամ ըսըթմա մը քաշած է ։

Պաղի հեղմանը տղայքը ըսըթման բըռնելն իքէն՝ վըրանին քօնվուլսիօնէ կուգայ, անկէց կը մեռնին:

Ըսըթմաներուն դեղերը.

*. 40. Մէկ մարդը ըսըթմա մը նայելու ժամանակնիս՝ չէ թէ սալթ ըսըթմային երբ պաշլայելը նայելու է, այլ և տիքքաթ ընել պէտք է այն տարւան հաւային բերմունքին, հիւանդին թապիյէթին և կաղմութենը, և խառնըրվածքին, առաջկուց քաշած հիւանդութիւններուն, նոյն ըսըթմային հեռաւոր պատճառներուն, և պաշխայ այն ըսըթմային հետը խառնըված իլլէթներուն՝ թէ որ կան նէ:

Ասոնց ամէնուն տիքքաթ ընելով՝ կըրնաս հասկընալ թէ՝ այն ըսըթման իրեն հալին թողուլ մի պէտք է, դեղ մի ընելու է, և ինչ դեղ ընելու է:

Թէ որ դեղ ընել պէտք է նէ՝ էն առաջ իխթիղամ է հիւանդութեան սէպէպ եղող բաները ամէնն ալ տէֆ ընել. և ինչ բան որ ըսըթման հիւմմայի կը դարձընէ նէ՝ անոր առաջը առնել:

Առաջին անգամ բըռնած ատենը՝ իրաւ որ ըսըթման կտրելու համար դեղ տալը ֆայտա չըներ. լաքին թապիյէթին գործքին հետևելով՝ պէտք է քի՝ ըսըթմային պաղութիւնը վըրայ եկած ատենը դողալը չափաւորել՝ մէկ ըլլըճախ և մինասիպ պահարեղէններով խառնըված ջուր մը տալով, լաքին ջուրը շատ չըլլայ. կամ վըրան գոցելով և տաքցընելով. և թէ որ հիւանդը ծեր և զայիֆ է նէ՝ պէտք է այն հիւանդին ուժ տալ՝ որ կեանքը թէհլիքէի մէջ չիյնայ. լաքին նայելու ալ է քի՝ ուժ տամ ըսելն իքէն՝ պաղութենէն ետքը գալու տաքութիւնը չի քեսկինցընես և չուժովցընես: Տաքութիւնը շատ որ ըլլայ նէ՝ կըրնաս թեթևցընել վըրայի եօրղանը քիչցընելով, պաղկած օտային հեւան թաղէլէմիշ ընելով, և մէկ թթվըշաղ խըմելիք մը տալով, իխթիղային կեօրէ արիւն առնելով կամ սիւլիւք փակցընելով. և այս իխթիղային նշանները են՝ շատ քեսկին գլխոյ

յաւ ու ծանրութի, ուժով և սէրթ նաւղ, հիւանդին սպրդնալէշ ըլլալը, իլլէ՝ թէ որ հիւանդը լէյուն և արիւնային է։ Տաքութիը անցնելու ատենը եկած քրտինքը իհթիմամով պիտի բռնէ հիւանդը՝ և պիտի համբերէ. լաքին քրտինքը աղէկ է եղեր ըսելով՝ աւելի քրտնելու համար տաքութի տուող դեղեր չառնէ. կամ թէ քրտինքը նեղութի կուտայ ըսելով՝ քրտընած իքէն չի բացվի, և պաղ չառնէ։ Ասոնք որ ընես նէ՝ բորթմային նէօվպէթը անցածին պէս՝ շատ րահաթ կըլլայ հիւանդը, և բորթմայէն առաջ գալու դէշ և զարարը բաներուն ալ առաջը կառնըվի։ Բորթմային նէօվպէթը անցնելէն՝ և հիւանդը րահաթ ըլլալէն ետքը՝ թէ որ լեցունութի ունի հիւանդը, և լեցունութիը աշքեար է նէ՝ արիւն առնելու է։

Թէ որ շիւփհէ կընես քի՝ միտէյին մէջ համ և անմարս նիւթեր կան, կամ աղէկ ասանկ ըլլալը գիտես, առաջկուց անոնք դուրս հանելու հազըրութիը ըրէ՝ սէրինլէտիճի խըմելիքներով կամ քակօղ դեղերով. կամ թէ որ ելլալու հազըր են նէ՝ անոնք դուրս հանէ՝ փըսխել տալով՝ թէ որ այն զեան տըվօղ նիւթերը միտէյին մէջն են նէ. և թէ որ պաղըրսախներուն մէջն են նէ՝ քըշել տալով։

Թէ որ հիւանդին վըրան այս թարզ դեղեր իքթիզա ըլլալու նշաններ չես տեսնար նէ՝ այն ատենը պէտք է քի՝ այս դեղերը ամէնն ալ ետ ձըգես, և բորթման իր քեզքէն բժըշկելու խայրեթ ընես։

Այս ըլլալու համար պէտք է քի՝ ի՞նչ խըրտար բաներ կան՝ որ բորթմայի պատճառ կըրնան ըլլալ նէ՝ հիւանդը այն ամէն բաներէն ետ կայնեցընես, կամ տիքքաթով բէհրիզ ընելով, կամ թօնիքօ և լեղի դեղերով, կամ քընաքընայով, որ ուրիշ դեղերուն էն աղէկէն շատ աւելի աղէկ և փայտալը են, իլլէ՝ սօլֆաթօ տիքինինօն։ Այս դեղին ուժը տահա աղէկ մը մեզի մալիւմ չեղած իքէն՝ բորթման զուհուրաթով և ոչ թէ մէկ վարպետութիով մը անանկ դե-

ղերով կը բժշկուէր քի՝ մէկ ըղձկու զըթ են . և ինչպան հիմա մեր օրերը պիլէ շատ դեղեր գործ կածեն պաղինները, և անանկ կը գովեն քի՝ ըլլալու բան չէ։ Անանկ որ՝ փըսխեցընող և քըշող և տաքցընող և պահարեղէն և տաքութիւր կըտրող դեղերուն ամէնն ալ գովելի են եղած՝ ըսըթման կը բժշկեն տէյի։ Պաղինները կը գովեն նաև ալքալինօ ըսված դեղերը, պաղինները թըթուները, պաղինները օըխմաղները, պաղինները փորը թոյլ և կակուղ բըռնօղները, և այն առէնէն պէրի ըսըթմայի փայտայ ընելու դեղերուն անունները շատցած են՝ և օր է օր կը շատնան առանց թէֆթիշի և օրնամիշ ընելու՝ ըսըթմայի դեղ տըվող մարդոց մարէյնը . լոքին շատ դեղ մըտիկ չընող և շատ պօշ բաներով չի բժշկըվող ըսըթմաները տաւան շատ են։

Այս առէններս ըսըթմայի փայտայ տէի անուն վատըկող դեղերն ալ առնցմէ աղէկ չեն . և շատ են՝ իբրջաստանօ ըսված ծառերն և ձերմակ սէօյուտին կեղևները, առնկըքա, և ձէօուրպանօ ըսված արմատը, և ուրիշ շատ անհամար դեղեր։

Անանկ դեղերըս պաղի հեղ ըսըթման կը բժշկեն . և պաշըրձայ գարնան առէնը զուհր ըրած ըսըթման, և սաֆրավի ըսըթման՝ որ մարէյն տըւօղ ըսըթմաներուն առէնը երևան կելլէ . լոքին առաջկուց տկարացած է փըսխեցընող և լուծող դեղերով։

Լոքին աշնան առէնը զուհր եղած երեք օրը անգամ մը բըռնօղ ըսըթման՝ որ ըսըթմաներուն ամէնէն գէշն է, կամ թէհլիքէլի ըսթմաները շատ բաներ մըտիկ չեն ըներ։ Եւ ամէն բժիշկ՝ որ քինէ առէնի մէջ ուժով դեղով մը շատ բժշկել ուզէ նէ՝ քընաքընայի կամ սօլֆաթօ տի քինինօյին կերթայ, զէրէ ասկէց խուվէթլի դեղ չի կընար ըլլալ. որուն չինելուն թարզը տես (Ր . Թ . 79 .)։ և այս տեղըս այս ալ յիշենք քի՝ պաղի ըսըթմաներ ալ այս դեղիս ալ դէմ կը դընեն . կամ ատով տէֆ ըլլալէն ետքը՝ նորէն կը դառնան։ Լոքին ասկից խառն

ըսըթմաներուն կըլլայ քի՝ հետերնին պաշխայ հիւանդութիւն կայ, կամ հիւանդին խառնըւածքին խըթիզայէն, կամ այն ատենուան այն երկրի հավայէն, կամ երիտեմիյայէն. անանկ քի՝ չի գիտնալով քընա քընա պէտք չեղած տեղը՝ քընա.քընա կը տըրվի, կամ պաշխայ դեղով տալու տեղը՝ մինակ կը տըրվի, որ հետը ուրիշ դեղեր խառնըւած ըլլային նէ՝ անոնք ալ ըսըթմային հետ խառնըւած ուրիշ հիւանդութիւնները կը բժշկէին. Անոր համար ուրիշ դեղերուն վրայ թէֆթիշ ընելն ալ պարապ բան չէ. և պաղի անգամ նոյն խակ զէհիրլի սըչան օթին պիլէ ֆայտայ կընէ թիւթիւն տալով, և քընա.քընա անթիմօնիալէ՝ կամ մէռքուռիալէ՝ կամ օբբիաթօ՝ կամ առօմաթիքօ դեղերով՝ կամ նիշատըրով խառնելով՝ տահա խուվէթլի կըլլայ։ Լաքին պաղի հեղ ալ հետը հի՛չ պաշխայ դեղ չուզեր. իլլէ թէ որ պէտք եղած չափով տըրվի՝ և երկան ատեն գործ ածվի, և դեղը հիլլէլի չըլլայ. պաղի հեղ այս դեղս ալ շատ ֆայտայ կընէ (Ռ. Թ. 80.)։ Այս թէրքիպս ալ քէմ չէ (Ռ. Թ. 86.)։ Իլլէ՝ աղքատներուն ըսըթման անցնելէն ետքը՝ նայելու է քի՝ նորէն ետ չի դառնայ։ Եւ ասոր առաջքը կըրնաս առնել դեղըդ երկան ատեն գործ ածելով, և իլլէ՝ հիւանդին բէհրիզ դնելով՝ որ խօլայ մարսելու և պէսլէյիշ տըւօղ կերակուրներ ուտէ, և չափաւորապէս ալ աղէկ հին գինի խըմէ. և վերջապէս՝ լեղի և չէլիկլի դեղեր ալ գործ ածէ։ Ըսըթմաները առաջ ինչ ատեն կուգային նէ՝ այն ատենները խիթիզայ է կէօզէթմիշ ընել, թէ որ հիւանդը կնիկ մարդ է նէ՝ հայիզին ատեններն ալ կէօզէթմիշ ընելու է. զէրէ այս հիւանդութիւնը այն ատենները խօլայ ետ կը դառնայ. և մէկ թեթև հընհընուք մը՝ կամ հիչ մէկ բանի մը տեղ չի դըրվելու քըչիկ տկարութիւն մը նորէն երևան կը հանէ ըսըթման, որ պիւթիւն պիւթիւնէ բժշկած զանն կընէիր։

Թաց և դէշ հօտերով միւլէմմա եղած հավայէն

հեռու փախչիլը՝ չէ թէ սալթ թող չի տարչի՝ բժշ-կըված ըսըլթման նորէն ետ դառնայ, այլ և շատ հեղ ինքիրեն կը բժշկէ ալ անանկ ըսըլթմանները քի՝ հիչ մէկ ուրիշ դեղ մը չէին խապուլ ըներ.

Հիւմայ · գՃ ։ Փեղդաէ ջօնլինոսս · էփ ։ Շարա-նաչ գէնդ · հայ ։

Մադէյն չէ գտաօշ Հիւմայէն գերէշէնէրը և անդա-ճաս ըլլալը ։

*. 41. Ըժիշկները անպակաս և մասկէյն չի ուվօղ կըսեն այն հիւմմային՝ որ մէկ անգամ բըռնելէն ետքը՝ խայրի չի թողտար, ինչվան որ հիւանդը կամ աղէկնայ՝ կամ մեռնի, կամ ուրիշ ձինս հիւանդութեան մէջ իյնայ. և թէպէտ հիւմմաները կամ ըսըլթմաները պաղի հեղ անպակաս մէկ հիւանդի մի վըրայ մնալու պէս կերևին, լաքին այս ձինս հիւմմաները անանցմէ շատ ֆարխըլը են.

Անպակաս ըսելով՝ տայիմա մէկ թարզ քէսկինութիւն ունեցօղ հիւմման հասկըցընել չենք ուզեր։

Այս ձինս հիւմմաս բըռնել պաշըլայած ատենէն՝ քանի երթայ կը քէսկիննայ՝ և կը ծանրանայ, ինչվան էն քէսկին տէրէձէն կը հասնի, և ետքը կը պաշլայէ միլայիմնալ ուշ կամ թեզ, կամայ կամայ կամ չափուխ մը. Եւ ինչպէս որ մէկ ճամբորդ մը ճամբայ քալելն իջէն՝ կէս սահաթ մը կամ տահա աւելի կայնի՝ և ետքը նորէն իրեն ճամբան քալել պաշլայէ նէ, անոր համար չենք ըսեր թէ՝ տայիմա ճամբայ չըրաւ, չէրէ քիչ մի կայնելը տայիմութեը զեան մը չունի. Ասոր պէս ալ այս հիւմման ֆարաղը մէկ մը կը քէսկիննայ՝ մէկ մը կը միլայիմնայ, լաքին հիւանդին աղատութե ատեն չի տար՝ ինչպէս որ ըսըլթման կուտայ. անոր համար այս ձինս հիւմմաներուս՝ շարունակ ալ, մէկ տիւզկէ ալ, մասկէյն չի տուօղ ալ կըսենք. Եւ իրաւի որ՝ անանկ հիւմմայ

տեսնուած չէ քի՛ պաշլանկըճէն մինչվան սօնը քըշէ մէկ տէրէճէ քէսկինութիւնով, և ո՛րքան որ քէսկին ըլլայ մէկ հիւմմայ մը նէ՝ մուլայիմնալովը քիչ մի ռա-հաթութի կուտայ հիւանդին։ Եւ այս մուլայիմնա-լու մապէյնին՝ որ ըսըթմային ըլլար նէ՝ ափիռէսսիա կըսուէր, հիւմմային՝ որ մապէյն չի տար, ռէմիսսիօնէ կըսուի, զէրէ այս հիւմմաս հիւանդութեան ուժը և խըզը կինճէցընէ։ Նորէն քէսկինալուն ալ՝ որ ըսըթմայինը բառօքսիզմ կըսուէր, հիւմմայինը էզա-չէռպաձիօնէ կըսուի, այս ռէմիսիօնէ և էզաչէռպա-ձիօնէ ըսուածները թարզ թարզ ըլլալովը՝ զատ զատ անուններ ալ ունին. որ են ռէկօլառէ, անթիչիփան-թէ, սուպինթռանթէ, սուպքօնթինուա, ռիթառ-տանթէ, և անօմալէ. պազի հիւմմայ աշիքեար ռէ-միսսիօնէ ունի. և պազին ալ շատ պէլլի չէ, մէկ խա-բարի պէս քիչ փարք ընելով՝ կընեղէ հիւանդը։

Առաջինին կըսուի՝ քօնթինուա ռէմիթթէնթէ. երկրորդին՝ սալթ քօնթինուա կըսուի. և սանք զա-տելը շատ խիթիղալը է. շատ իմաստուն և խելացի վարպետներ ըսեր են քի՛ ռէմիթթէնթէ ըսուած հիւմմաները ամէնն ալ ըսըթմաներուն սըրան մըտ-նելու են։ Եւ ուրիշներ ալ կան քի՛ ըսըթմային վըրայ քիչ մի տայիմայութի մը և մապէյնսիզութի մը տեսածներինուն պէս՝ ըսըթմաներուն սըրայէն կը հանեն. որ երկուքն ալ ղալէաթ թահմիններ են. զէրէ անթիչիփանթէ ըսուած ռէմիթթէնթէն ըսըթմանե-րուն սըրան չի մըտնար. և թէռձանա տօբբիա ին-ֆլամմաթօռիա ըսուած ըսըթման ալ թէպէտ հիւմ-մայի պէս է, լաքին հիւմմաներուն սըրան չի մըտնար։

Այս ըսածըս թէճրիւպէով աղէկ հասկըցուած է, զէրէ անթիչիփանթէ ըսուած հիւմմային՝ քընաքը-նան ղեան կընէ, թէռձանա տօբբիան կըտրելու մախ-սուս դեղը այս է. լաքին ինֆլամմաթօռիա ըլլալուն համար՝ առաջ պէտք է արիւն առնելով ռէմիթթէն-թէի դարձնել ու նմանցընել, ետքը ինթէռմիթ-թէնթէ ընել՝ որ քընաքընայով խօլայ կըբժըշկը-

վի , ինչպէս որ առաջկուց գրեր ենք։

Թէ որ պաղի հեղ տեսեր են բժիշկները քի՝ ռէմիթթէնթէ հիւմման սօն տէրէճէն հանելու և թէքմիլ ըլլալու ատենը ըսըթմա եղեր է , ասով մեթանէթլի խապաթ չըլլար քի՝ այս հիւմմաներուն պաշլանկըճն ալ ըսըթմա է եղեր . զերէ շատ հեղ կըլլայ քի՝ պաշխայ խըլէթներ ալ՝ որ ինթէռմիթթէնթէէն կամ ըսըթմայէն շատ փարխ ունին , կը դառնան ըսըթմա կըլլան . և ըսըթմաներն ալ պաշխայ հիւանդութեան կը փոխըլին , որ առաջկուց ըսած ենք։

Հիւմմայ ըսըթմա խըլէթիս պաշլանկըճը։

*. 42. Բուքրաթ՝ թէ որ հալըյին բերմունքը կամ էրիտէմիյին զաթը և միւսթաքիլութիւնը ըսըթմա շատ կը բերեն , և թէ որ ասոնք շատ կըլլան , և պաշխայ ծանր խըլէթներուն ուժը անցածին պէս՝ ըսըթմայի կը դառնան , և սուպինթուանթէ կամ սուքքօնթինուէ ըսած հիւմմաներուն հետը ըսըթմայի նշաններ կերեւին , և երկու ճինս ալ այն տարվան մէջ այն երկիրը շատ կը գըտնըվին . հասկունենանք այն ատենը ըսելու թէ՝ ըսըթմաները հիւմմայի սըրա անցած են։ Եւ ռէմիթթէնթէ ըսած հիւմմաներուն պաղին ալէկ կըլլայ՝ որ պէնինեա կըսվի , և պաղին գէշ կըլլայ՝ որ մալինեա կըսվի , և ասոնց մէջ մինասիպէթլին ալ կայ , մինասիպէթսիզն ալ կայ . որ առաջինին լէճիթթիմա կըսենք , և երկրորդին՝ սբուռիա։ Եւ այս սբուռիա ըսած ճինսիս քէսկիննալը՝ պաղի հեղ օրը անգամ մը կըլլայ , և կըսվի անֆիմէռինա . պաղի հեղ օր մը կը ծանրանայ՝ օր մը թեթև կանցնի , և կըսվի թռիթէօֆիա . պաղի ամէն օր կըլլայ . լաքին առաջին անգամին պէս երրորդը կըլլայ , և երկրորդին պէս չորրորդը , ասոր ալ կըսվի էմիթռիթէօ։

Պաղի ալ ամէն չորս օրը անգամ մը կը ծանրանայ հիւանդութիւնը , և ասոր կըսվի՝ թէթառթօֆիա . լա-

քին այս ճինսըս շատ քիչ զուհր ըրած ճինսերէն է. այս ըսած ճինսերըս ասըլ հիւանդութեան մէջ այնքան փարխ չեն ունենար քի՝ ատոնց ամէնը մէկ մէկ զատ զատ ճինս ըսենք, ինչպէս որ պաղի բժիշկներ ըրեր են. և այս բժիշկները էմիթրիթէօ ըսած ճինսին մէկ մախսուս սահման մը սինօռ մը չեն կըրցած տալ, և ատանկ ատեն ատեն ծանրանալ՝ փէպրուէ լէնթա ըսածին և զարունդընօզ հիւանդին վըրայ ալ կը տեսնենք: Պաղի վարպետներ քօնթինուա և ռէմիթթէնթէ ըսած հիւանդները մէկ ըզմէկէ փարխ ընել ուզելով՝ ըսին թէ՝ հիւանդին պատճառը պիւթիւն պիւթիւնէ ծածուկ է:

Լաքին ռէմիթթէնթէին պատճառներուն տեղը աշիքեար է. որ կամ միտէյին մէջ կըլլայ՝ կամ պաղըրսախներուն մէջ՝ կամ ատոնց ճամբաներուն մէջ, և երբ որ կը տեսնէին քի՝ աւելի ծանր է հիւանդին և քօնթինէնթէ ըսած ճինսին մօտ է, կըսէին թէ՝ իլլէթին պատճառը արիւնին հետ խառնըված է:

Լաքին քաքէթիքա և սուբրուռաթօռիա ըսած հիւանդներուն ալ՝ որ աշիքեար ռէմիթթէնթէ են, հիչ մէկ միտէյի կամ պաղըրսախներու մէջէ ավըրվածութիւն մը և պատճառ մը չեն ցըցըներ:

Նոյն իսկ իւֆիւնէթլի հիւանդին՝ որ պաղի հեղ նէօվպէթով կուգայ, և շատ հեղ ալ էղաչէռպաձիօնէ կունենայ, ասոր ներսը ավըրված նիւթերուն նշան ալ չի ցըցըներ քի՝ միտէյին կամ պաղըրսախներուն մէջ ծնած և փըտտած ըլլան:

Եւ զատա հիւանդին՝ որ այս ալ էղաչէռպաձիօնէ ունի, որքան ատեն որ կը քըշէ նէ՝ միտէյին կամ պաղըրսախներուն մէջը ավըրվածութէ նշան մը չի ցըցըներ. հիւանդին պատճառները ի՞նչ ըլլալը՝ և ո՞ւր տեղ ըլլալը հասկըցնի նէ՝ հիւանդներուն աս-կէց մէկ աղէկ բաժանմունք մը կըլլայ, և երևցած և պէլլի նշանները ատոնց պէլլիսիզ պատճառներուն հախին քիչ մի տեղեկութի կամ խապար կուտան, որ կատարեալ տեղեկութի չենք կըրնար ունենալ՝ կամ

ակեաւ ըլլայ։ Նոյնպէս որ ըսըթմաներուն համար ըսինք, հիւմմաներն ալ ատանկ աշքեար երևցած նշաններուն նայելով՝ երեք թարղ կը բաժնըվին, սինիրի (նեւռօզա), սաֆրավի (կաստրիքա), և խըֆլընէթլի (ինֆլամմաթօրիա)։

Սինիրի՝ կամ գուրու հիւմմա · թճ. Ֆէպպրէ լօնլէնտա նեւռօզա · իտ։ Տենդ անընդհատ ջղային · հայ։

Գուրու հիւմմային օրինակը։

* · 43 · Այն սինիր հիւմմասին՝ որ մեր զգայարանքներուն ներքին չէյնալու պատճառներով կը կառչի · և այս պատճառներըս շատ բարակ մէկ կըտորով մը թէյսիր կընեն, և սինիրներուն շատ ախուշման են · այս հիւմմային բժիշկները առէթ խուզէ նեւռօզա՝ կամ սինիրի կըսեն · պաղները մալինեա՝ կամ գառա հիւմմա կըսեն, և պաղներն ալ բէսթիլէնցիալէ կըսեն՝ որ ժանտախտ և պուլաշըխ ըսել է։

Ասոր ծնունդը։

* · 44 · Այս հիւմմաս ամէն ատեն մէկ թարղ չերևիր, պաղի ատեն մէկ երկրի մէջ շատ մարդու վըրայ մէկէն կը գըտնըվի · և պաղի սէյրէկ կըլլայ, քիչ մարդ կը բըռնէ։ Իրեն խճրաները պաղի հեղամնը մէկէն թեղմը երևան կը հանէ՝ եւումուրճախ հանելով, և բըռնած մարդոյ շատը մեռցընելով։

Բժիշկները փարխին դացած են քի՝ այս մահաբեր հիւանդութիւն քիչ օրվան մէջ կառնէ կը ծախէ, կամ շատ դէշ էֆէմեռա հիւմմայի պէս երկու օր փախաթ մէյտան կուտայ։ Պաղի հեղալ՝ նոյնպէս որ առաջկուց ըսեր ենք, ըսըթմայի պատճառներուն հետ կը խառնըվի, և հիւանդը սահաթներով և օրերով կըրահաթցընէ · ըսքին վերջապէս թէհլիքէլի կը դառնայ։ Շատ անդամ պաշլայած ատենը քանի մի օր անդադար մէկ սիւզիյէ կը քըշէ, հի՛չ ալա

կամ մայէյն չի տար , և տանիկ եղած տեղը հի-ւանդութե̃ ուժը՝ կամ ոսկորներուն վրայ կըլլայ , կամ շարժմունք տըւօղ մուսքօլներուն վրայ , կամ կենսական պաշտանկըճներուն վրայ · որ են խօլայ պըլըրվօղութիւնը՝ և խօլայ ֆիթնէութի̃ը , (սէնսիպիլիթա՝ և իռռիթապիլիթա) ։

Ասոր ոսկոր հիւմմասի ըսվելէն զատ՝ ուրիշ անուն մը նալ տուեր են քի՝ պիւթիւն պիւթիւնէ թեմըլսիզ է · զէրէ պազլները ֆէպպաէ բութախտա կըսեն որ , չիւրիւք հիւմմա ըսել է ։ Այս հիւմմային պատճառին հետ ուրիշ հիւմմաներ ալ կը խառնըվին՝ որ ծանր հիւմմայ կը պատճառեն , և պաշըըճայ սաֆրավի հիւմմային պատճառները տար հետ շատ կը գըտնըվին · պազի ալ իւֆիւնէթլի հիւմմաներ և տեղական եէրլի իւֆիւնէթներ ալ կըլլան ։

Եւ այս հիւմմաս զուհր ըրած տեղերէն ալ առնելով՝ բժիշկները այս հիւմմաներուս թարզ թարզ անուններ կուտան ։ Կէմի հաստալըղը (Նավալէ) , քալէ հաստալըղը (քասթալէնսէ) , հաստախանէ հաստալըղը (նօզօքօմիալէ) , և ասոնց ամէնն ալ կամ պայազի կըլլան կամ խարըշըխ ։

Լոքին ամէն հեղ այս հիւմմային վարըշը ծանր և քէսկին հիւմմայի պէս չըլլար , պազի հեղ կամաց կամաց մէյտան առնելով՝ շաբաթներով կերկըննայ · և պազի հեղ այս ալ մէկալներուն պէս էբիտէմիքա կամ պուլաշըխ կըլլայ ։

Ալէսէվիյէ պատճառները ։

*· 45 · Մէկ մարդ մը ինչ տարիք ըլլայ նէ ըլլայ , կըրնայ այս հիւմմայէն բըռնըվիլ · թէ երքէկ ըլլայ թէ աղջի · և ամէն խառնըվածքի ալ ույղուն կուգայ այս հիւմման ։ Ասոր նըման հիւանդութիւններ պաշխայ ձինս կենդանիներուն վրայ ալ կերևին պազի հեղ , և անոնց մէջն ալ կոտորած կընեն՝ մէկ ըղմէկէ պուլաշմիշ ըլլալով · լոքին շատ հեղ սալթ մարդոց վրայ կըլլան ։ Պաշխայ ինչ ձինս հիւան-

դուԹիններ կան նէ՝ անոնց ամէնուն նշաններն ալ այս հիւանդուԹենս հետ կը տեսնըվին ։

Ոմզի հեղ գաղտուկ տուզալս խուրմիշ կընեն ․ ոմզի հեղ ալ Թէհլիքէն աչիքեար կը ցըցընեն, անանկ որ՝ պատճառը մարդ աչիքեար չի տեսնալով կը զարմանայ Թէ՝ կենդանական ուժը ինչմէ համար այսքան շուտով զայիֆնալով հիւանդը տասնկ մեծ մուխաԹարայի մէջ ձըգեր է ։ Ջերե նշաններն սըրասըղ ըլլալով, հիւանդուԵը ծանրանալուն հետ հէչ մէկ միննասիպէԹ մը չունին ․ սինիրները աւելի խօլայ պըլըրվող ըլլալով՝ անկանոն և սըրասըղ շարժմունքներ երևան կը հանեն, կամ պիւԹիւն պիւԹիւնէ անշարժ և Թմրած կը մնան, և անոր կըսեն՝ Թիֆօ ։

Եխումուրճախ ։

*․46․ Շատ երևելի և գիտուն վարպետներ, և մեծանուն Վարքա բժիշկն ալ եխումուրճախը այս սըրայիս մէջ կը դընեն, մէկ ձինս մը սինիրի հիւանդուԹիւն է ըսելով ։ Լաքին չինդի սէպէքի՝ տայիմա եխումուրճախին հետ մէկ եամբուռ մը զուհըր կընէ ․ անոր համար Քուլէն ինկլիզ բժիշկը եղանԹէմա ըսված հիւանդուԹիւններուն սըրան կը խօԹէ ։

Եւ այս տարաափելի և զարհուրելի իլլէԹս սինիրի չըավիր, Թէպէտ սինիր հիւմմաափին շատ կը նըմանի, կենդանական խուվէԹը շատ Թէզ ակարայընելուն՝ և հիւանդը երկու կամ երեք օրվան մէջը մեռցընելուն համար ։ Շէհրիմանեան Ստեփաննոս հայկազուն բժիշկը իրեն անդեզայ ժանտախտի անունով շինած գեղեցիկ գրքին մէջը՝ երեք ձինս եխումուրճախ կը բաժանէ․ իւֆիւնէԹլի, սաֆրավի, և սինիրի՝ որ է նէռվօզա ըսվածը ։

Ինչպէս որ եւրոպացի բըժիշկները հիւմմային բաժանմունք կուտան, որով կերևի Թէ՝ այս խմաստուն մարդս ալ այս հիւանդուԹիւս մէկ զատ ձինս մը հիւմմայ կը սէպէ ։ ԵղանԹէմա հիւանդուԹիւներուն սըրան մըտնալը տահա մինասիպ կը տեսնըվի՝

հնարը խաղաւարտ հասպա՝ կամ եռամբու ունենալուն համար ․ ինչպէս որ ելլանձլին ալ, Թէպէտ չիտակը հիւմմա է, լաքին եւմրու դուրս տալուն համար՝ եղանթէմա սեպուած է։

Փախաթ՝ չիւնքի եղանթէմաներուն շատը մէկ մարդու մը վրայ սալթ մէկ անգամ մը կըլլան, անկէց խալըսէլէն ետքը՝ մէկ մը տահա այն իլլէթէն վախ չեն ունենար ․ ասոր համար պաղի եւրոպացի բըժիշկներ՝ որ իրենց երկիրը այս հիւանդութեան սալթ անունը լսած են, զինքը տեսած չունին։

Ասենոք ասոր աշը ընել մըտքերնուն անցուցեր են՝ ծաղիկի աշի պէս, զերէ ծաղիկն ալ եղանթէմաներուն սըրան է ․ Ասանկ երկու բժիշկ եւրոպայէն սուլթան Համիտին օրովը ըստանպօլ գալով՝ մէկը իրեն միւշտէրիներէն մէկին վրայ եխումուրճախի աշ ըրեր է, և մէկալը ալ իրեն վիճուտին վրայ ․ այս աշ եղողներուն երկուքն ալ մեռեր են, ասոնց մահուանը պատճառը այս հիւանդութիւն եղանթէմա է տէյի Թահմինինին չէ ․ ամէն եղանթէմա մէկ մարդուն վրայ փախաթ մէկ անգամ կըլլայ տէյի Թահմինինին է ․

Ջերէ ելլանձլին ալ եղանթէմա է, լաքին մէկ անգամ մը հանողը ասանկ մէկ ույղունութիւն մը կունենայ այս իլլէթիս քի՝ ետքը պատճառները զուհր ըրած ատենը հիչ ելլանձլիս չի հանողներէն խօլայ կը հանէ ․ Եւրոպացւոց շատ գիրքի մէջ, թէ բժըշկական գիրք ըլլայ՝ և թէ պաշխայ ձինս, գըրուած է քի՝ եխումուրճախը մէկ անգամ մը հանողը թէ որ ազատի նէ՝ անկէց ետքը մէկ մը տահա չի հանէր ․

Լաքին Թէճրիւպէն ասոր զըթը կը վկայէ, ինչվան վեց և եօթն անգամ եխումուրճախս զուհր ըրած կայ մի և նոյն մարդու վրայ ․ և եւրոպացւոց ղալէաթ Թահմինին պատճառը այս է քի՝ իրենց երկրին մէջը եխումուրճախս չեն տեսած ․ Ի՛նչ սուտ խօսք ըլլայ ասոր համար նէ՝ խօլայ կը հաւատան ․

Լաքին անատօլուի երկիրներուն մէջ այս Թահմինս եայըլմիշ ըլլալը Թէհլիքէլի է ․ որ մէկ անգամ մը

հանած եղողը՝ ինքն իրեն կիւլէնմիշ ըլլալով՝ ինքը զինքը թէհլիքէի մէջ կը ձգէ. և շատ անգամ թէլէֆ կըլլայ։ Հին զամանի ընել մըն ալ կայ քի՝ վաթսուն տարիքը անցնօղ մարդը եխումուրճախէն չի բռնըլվիր. այս զամանիս ալ շատ ծերերու գլուխ կերած է, և իրաւի՛ որ այս հիւանդութիւնս կարիճ և կիւմրահ՛ արիւն ունեցող մարդոց շատ ոխուշման է։

Լաքին սըրան գայ նէ՝ ծերերն ալ կը բռնէ. և թէպէտ բռնըլվողներուն քառասունէն կամ յիսունէն մէկը ձօրով կըլլայ քի՝ վաթսուն տարին անցած ըլլայ. լաքին քիչ կը բռնէ ըսելուն ու հիչ չի բռըներ ըսելուն մէկ ըղ մէկէ ֆարխը շատ է։

Հասըլը քէլամ, նոր եւրոպացի բժիշկները եխումուրճախին համար ինչ որ կը խօսին՝ չի գիտնալով կը խօսին. և անոնց խօսքերուն կիւլէնմիշ չըլլըլիր։

Եխումուրճախին նշանները։

*. 47. Եխումուրճախէն բռնըլվօղներուն նամզը տայիմա քէսկին հիւմմայ չի ցըցըներ. շատերուն շահ տամարներուն չափուխութիւնը առողջութեան ատենէն աւելի չէ։ Լաքին նամզը ամէն իլլէթներու մէջ զալեաթըղ նշան չէ. թէճրիւպէով հասկըցված է քի՝ սինիրի հիւմմաներուն ատենը շատ անգամ նամզը թապիյէթճէ ալ չափուխ չըլլալէն մատէ՝ կամաց ալ կը զարնէ։ Անոր համար այս ճինս հիւանդութիւնս կը ճանչցըլվի քիչ ատենի մէջ ուժը կորսըլվելէն, հիւանդին ատէթ եղածէն աւելի թիրեաքի ըլլալէն՝ որ հիւանդը իր կեանքէն ումուտը կը կըտրէ, կեզքը և սիրտը կը սըխմըլվի, երեսին րէնկը և քիավէթը կը փոխվի, մէջքը կը ցաւի, և ուրիշ ասանց պէս նըշաններ կըլլան։

Լաքին շատ անգամ ալ կըլլայ քի՝ այս ըսած նըշաններուս հիչ մէկը չերեւիր հիւանդին վըրայ. և հիւանդը տամլա ինջածի պէս ափանսըղ կը մեռնի։

Ուրիշ անգամ հիւանդութիւնը խաֆիֆ մէկ թըյլ և թեթև մըսելով մը կը պաշլայէ, որ շատ քիչ կը քըշէ.

և ետեւէն տաքութիւնը կը կոխէ։ Այս տաքութիւնս հիւանդին ներսի դին տաքն ուժով կըլլայ. մարմինը պաղի պէս պաղ կըլլայ, ներսէն հիւանդը կ'երի, որ այս Թարղ տաքութեանս հին բժիշկները լերխիա կըսեն։

Նաբզը պաղի հեղ սերթ կըլլայ և Թեզ Թեզ կը-նետէ. պաղի մանր կըլլայ և անհաւասար՝ մէկ տիւզիյէ չըլլար, աչքերը կը կարմրին, կը փայլին, խենթի աչք կը դառնան, գըլխու ծանր ցաւ մը զուհր կընէ։

Հիւանդը սերսեմլէնմիշ կըլլայ, գըլուխը կը պըտըտի, պաղի հեղ անտանելի գլխու ցաւ մը կունենայ՝ և սայըխլամիշ կընէ։ Լեզուն շատ չոր կըլլայ և կապուտ, պաղի հեղ հիչ ծարաւութիւն չունենար՝ ջուր չուզեր. պաղի հեղ ալ անանկ ծարաւութիւն մը կունենայ քի՝ որքան ջուր խըմէ նէ՝ խանմիշ չըլլար։

Կլանտուլէ եղած տեղերը ցաւեր կըլլան, որ դանակով խօԹածի պէս քիչ մի առեն կը ցաւին՝ ու կանցնին. անանկ ցաւեր մուսքօլներուն վըրայ ալ կուգան։ Հիւանդին սիրտը կը խառնըլի, և ժանկի գունով մէկ նիւԹ մը կը փըսխէ, կը ալըքայ և դըժուար շունչ կառնէ, և շատ չալխանթը կունենայ։

Այս նշաններուս հետ՝ հիւանդութեան առջի օրերէն կը պաշլայեն շատ հասպա դուրս տալ մարմնոյն վըրայ, կիւվէզ՝ կամ կապուտ՝ կամ սև գունով, որ չեն ցաւիր։ Պաղի հեղ հիւանդը շատ շուտով մեռնելով այս հասպաներըս մեռնելէն ետքը դուրս կուտան։ Այս ամէն նշաններս բժիշկները չեն կըրնար շիտկէ շիտակ հաւտացընել՝ Թէ հիւանդութիւնը եխումուրճախ է. զերէ սինիր հիւմմալին բէԹէքքիալէ ըսված ձինսն ալ անանկ նշաններ կունենայ։

Եխումուրճախ ըլլալը աղէկ կը հասկըցվի՝ երբ որ այս Թարղ հիւանդութիւնես մէկ ըղ մէկէ պուլաշմիշ ըլլալով բէք շատ մարդ կը մեռնին. և պաղիներուն վըրայ այս նշաններուս հետ ժանտախտի եումրուալ կերևի. որ Թէպէտ շատին վըրայ կըլլայ, լաքին խիԹիզայ չէ ամէնուն վըրայ երևնալը։

Եւ Թէպէտ եւրոպացի բժիշկները կըսեն Թէ՝

եխամուրձախ հիւանդուն մէջ եռումու հանելը շուտով մեռնելու նշան է. լաքին եռումու հանող և չի մեռնող ալ բէք շատ կան։ Այս եռումուները երեք ձինս կըլլան. որ բժիշկները կըսեն՝ պուսպուլօնէ, քառպօնչէլլօ՝ կամ անթռաչէ, և բառօթիաէ։

Պուսպուլօնէ ըսվածը մէկ ուռեցք մը նէ.քի՝ կըրակի պէս կերի, և խառըխներուն՝ կամ խօլթուխներուն՝ կամ անկաձի եաեփ կլանտուլէներուն՝ կամ պաշխայ աւիշկեան ամաններուն վըրայ կելլայ, խորունկ կըլլայ, կը ցաւի, հիւանդին ուժին կէօրէ կամաց կամաց կը բարձրանայ։ Քիչ ատենի մէջ նորէն ներս կը քաշվի. պայծի հեղ կը թարախոտի և կը բանի, որ հիւանդին աղատելու նշան է. լաքին շատ հեղ ալ եէնմէձէ կըլլայ։ Անթռաչէ կամ քառպօնչէլլօ ըսվածը մէկ քէօկին իւֆիւնէթլի երող և պինդ ուռեցք մը նէ, որ մարմինին վըրայ ուր որ ըլլայ նէ՝ կըրնայ ըլլալ, առաջ մէկ պըղտիկ սիվիլձիկ մը նէ՝ որ շուտով մը կը մեծնայ։

Մարմինին երեսի կաշիէն զատված այս ուռեցքիս թէփէն մէկ տեղ մը՝ կամ մէկ քանի մի տեղ դեղին ջըրով լեցուն զալափուշաներ կըլլան. պայծին պըղտիկ՝ պայծին խոշոր, և մէջի ջուրերնին ալ պայծին անանկ դեղին կը մնայ, և պայծին կը կարմրի, ետքը մօռարմիշ կըլլայ, և վերջապէս կը սեւնայ. և այս ջուրերուս ներքեւի եղած՝ թէ կաշին և թէ միսը ինչվան ոսկորները կըմաշին, կը փըտտին՝ և կըմեռնին։

Բառօթիաէ ըսվածը մէկ սէրթ ուռեցք մը նէ անհաւասար, եախըշմասըզ, իւֆիւնէթլի, որ ցաւ կունենայ շատ կամ քիչ. ռէնկը կըլլայ կարմիր՝ կամ կապուտ, և երեւան կելլայ անկաձին էթրաֆը եղած կլանտուլէներուն վըրայ՝ կամ շըլէք բերող ամաններուն վըրայ։ Ասիկայ պայծի հեղ ինք իրեն ներս կը քաշվի՝ հիչ մէկ թարախ կապելու նշան մը չի ցըցուցած. պայծի հեղ թարախ կը ժողվէ՝ և կը բանի, և պայծի հեղ ալ շուտ մը եէնմէձէ կըլլայ։

Այս ամէն ըսած բաներըս՝ կամ հիւանդութեան

պաշլայած տանը կուգան, կամ քիչ մը ուշ կըլլան, կամ հիւանդութենէ ուժը կոտրած տանը գալով՝ հիւանդութիւնը կը վերջացընեն. ուռիները պուպօնէ և քառպօնչէլլօ հանելով կը մեռնին. պազիները հիչ ասանկ բաներ չի հանած կը մեռնին։

Աթինա քաղաքի մէջ զուհր ըրած ժամանակին կամ եումուրճախին առենը, և Մարկոս Աւրելիոս կայսեր օրովը՝ թէ ասիոյ և թէ եւրոպիոյ քէսկինցած եումուրճախին առենները հիչ պուպօնէ և քառպօնչէլլօ չերևցան. սալթ ձեռքերնուն և ոտքերնուն ծայրերը եէնիմէճէ կը հանէին, անով կը մեռնէին։

Լաքին Աթինա քաղաքի մէջ երևցածը՝ որ այն առենը եումուրճախ զանն կըլլըվէր, և Թուկիդիտէս պատմիչը իր պատմութեան գրքին մէջը տեղն 'ի տեղը կը գրէ. չերևիր թէ՝ ասըլ հիմակվան զուհր ըրած եումուրճախներուն պէս ըլլայ. իլլէ՝ հիմակվան բժիշկներուն շատը կըսեն թէ՝ պաշքայ հէյպէթլի հիւանդութիւն մը նէր, հիմակվան քօլլէրա իլլէթին նըման։ Պազի հեղ եումուրճախի հետ հիչ մինասիպէթ չունեցող իլլէթներուն ալ պուպօնէ և քառպօնչէլլօ կելլայ. իլլէ՝ անոնց զուհր կըլնէ քի՝ հիւանդութիւնով սատկած անասուններու մէս կուտեն. լաքին այս ալ եումուրճախ չէ։

Եումուրճախին պատճառները։

*. 48. Պաշքայ շատ պուլաշըխ իլլէթներու պէս այս հիւանդութենս ալ ասըլ պատճառը պէլլի չէ։

Քանի մը խորունկ մտածող փիլիսոփաներ ըսեր և գրեր են քի՝ գետ յորդանանի ճամբուն վըրայ մեռեալ ծով կայ՝ որ սոդոմ գոմոր քաղաքներուն տեղն է, այս ծովըս առեն առեն իրեն տակի հրաբուղխին ուժովը մէկ թանձր մուխ մը կը հանէ, որ Տակիտոս և Ըստրաբոն պատմիչներուն ըսածին կէօրէ՝ այն միջոցին վըրայէն ճնճուղ մըն ալ անցնելու ըլլայ նէ՝ կը սատկի։ Եւ այս միջոցիս ջուրը անանկ կը թանձրանայ քի՝ էշ մը կըռնըկի սէմէրովը

և վըրան բեռցուցած բեռնակը մէջն կենայ նէ՝ պաթ-միշ չըլլար ։ Այս պուխարներըս հովի առաջ կենալով՝ յեգիպտոս կերթան, որ այն տեղի մօտ է․ անկէց կէնէ հովով իսկէնտէրիէ իջնալով՝ քանի որ իրենց փէյտահ եղած տեղէն հեռանան նէ՝ կը զայիֆնան․ լաքին պուլաշըխունը կը քըշէ, և պաթահմինս հաստատելու համար կըսեն քի՝ եխումուրճախին ասըլ գուսա՝ կամ մեմլէքէթ՝ կամ բնակած տեղի պէս եղած են մըսըր և իսքէնտէրիէ․ ըստամպօլու մէջ եխմուրճախի զուհուրաթ չեղած իքէն՝ իգիբը կըլլայ՝ որ իսքէնտէրիէէն ըստամպօլ գալու ճամբու վըրայ է։

Լաքին շատերը այս պատճառիս չեն հաւնիր՝ պաշխա խուվէթլի պատճառներ ունենալով, ֆարխին գացեր են քի՝ արևելեան հովը փըչած ատենը՝ եխմուրճախը շատ կը կատղի ըստամպօլու մէջ։

Երկան ատեն լօտօս հովը փըչելով՝ տաքութիւնը շատնայ նէ՝ եխումուրճախին ուժը կը կըտրի․ զէրէ այս իլլէթս մէկ մը շատ տաք ատեն, և մէկ մընալ շատ ցուրտ ատեն՝ շատ ուժ չունենար, իսքէնտէրիէէն և իգիբըէն նաւերը լօտօս հովով կուգան, եխումուրճախն ալ թէ որ այն տեղերէն կուգայ նէ՝ այն հովով պիտի գայ, քի սաըր ղըթը լասա կուգայ։

Արևելեան հովը սև ծովու դիէն կուգայ՝ և դէպ ի ճէրմակ ծովը կերթայ, իսքէնտէրիէէն եկած հովը ետ պիտի դարձընէ, որով եխումուրճախն ալ պիտի չի կըրնայ գալ․ ասոր ալ ղըթը կը տեսնենք։

Թէ որ հրաբուղխէն ելած պուխարներէն է նէ՝ աշխարհիս մէջ փէք մէշհուր հրաբուղխը էտնա լեռանն է՝ որ մօնճիպէլլօ կըսվի, և վէսուվիօ ըսված լեռանը, Առաջինը սիչիլիա կըղզին մէջն է, և երկրորդը նաբօլիի երկրին մէջ, այս վէսուվիօ լեռը վէսպասիանոս կայսեր օրովը անանկ փըռընկեցաւ քի՝ դուրս նետած քարերը և մոխիրները շատ հեռու տեղեր ինկան։ Լաքին չենք լըսած թէ՝ այն հրաբուղխներէն եխումուրճախ պատճառած ըլլայ։

Հիմակվան ատենըս թէպէտ նոյն հրաբուղխները

տաճա կը վառին․ լոյսին ոչ մինչկլեայի մէջ եւմուր-ձախ կըլլայ՝ և ոչ Նաբօլին մէջ․ Իսկ՝ Նաբօլին հողը մէկ մաղարա մը կայ, կուօթթա ահէ՛ ըսքանէ կըսվի՝ որ շատ մաղարա ըսել է, անոր վըրայէն ալ փըռընկած տանը ձրենձող չի կըրնար անցնիլ, և չի փըռընկած տանենն ալ մախսուս թէձրիւպէի համար շուն կը բըռնեն վըրան, որ անկէց ելած պուխարէն կը խեղդըվի։

Ես տանց հիչ մէկը եւմուրձախ չի կըրնալ պատճառելուն համար հաւատալի չէ քի՝ մեռեալ ծովէն ելած պուխարներն ալ եւմուրձախի պատճառ ըլլան․ Կերեւի թէ՝ եւմուրձախին պատճառը մանրիկ որդեր ըլլան շատ թեթև, որ աչքով չեն երևիր․ տանք մէկ մարդու մը վըրայ եւվալանմիշ ըլլալով քիչ տանենի մէջ հիապալըղ բաղմութին կըլլան․ և մանր ըլլալնուն համար աւիշկեան մանր տամարներուն մէջը կը մըտնեն, անկէց սէրպէստ կը քալեն․ կլանտուլէ եղած տեղը կը շինեն իւվանին, և հոն տեղը ձագ կը հանեն, իրենց շատնալով եղած տեղերնին կուռեցընեն, շարժմունքներնին կը խըթեն, կը ցաւցընեն, և այն ցաւը իւֆինէթ կը պատճառէ։

Եղած տեղերնին գըտնըված հիւթերովը պիտի ապրին, այն տեղի հիւթերը կավրեն կը փըտտեցընեն, մարմիննին վըրայ ելլալով՝ անկէց ալ լաթին վըրան կանցնին, այն տեղիները մարդ մը գըտնեն նէ՝ վըրան կեցլան, հոն ալ կը ձագանին․ և պուլաշմիշ ըլլալը այս է։ Լաթը հագնողին վըրայ ալ կանցնին․ և իրենց բէքչափուխ շատնալնին է՝ և խօլայ մեծնալը քի՝ այնքան քէսկին կոտորածներու պատճառ կըլլայ։

Եւմուրձախէն բըռնըվող հիւանդներուն վըրայ՝ թէ որ ձէպարէթ ընող ըլլայ նէ՝ բէրթափըլըղով այս մանրիկ որդերըս կըրնայ տեսնել․ Իսկ թէ որ եւմըրու ունինէ՝ եւմըռուլին վըրայ։ Այս դըրուածքս փախաթ մէկ հաւանական զաննէ մը տէյի կը գըրուցենք այս տեղըս, չիւփհէսիզ ճշմարտուի տէյի չենք ըսեր․ ասիկայ Էունելը կամ չընդունելը կարդացողին ազատ դատողութինը չէրահաթին ու սիճիլին կը թողունք։

Ենթամուրճախին դեղերը։

*. 49. Տեսնալով որ շատ ցուրտ տուեն այս հիւանդութիւն ուժ չունենար, և գիտնալով քի՝ ցուրտը մարդույս մարմնոյն ծակտիկները կը սղմէ՝ չի թողուր քի՝ մէկ բան մը այն ծակտիկներէն ներս մտնէ։

Առաջին ուսուլը և սախլնմիշ ըլլալը այս խլէթէս ազատ մնալու համար այն է քի՝ մարմնոյն ծակտիկները բաց պահօղ բաներէն հեռու կենալու է։

Եւ սասանկ բաներուն են՝ շատ հոգնիլը, ջրոտ բաներ շատ ուտելը, բաղնիք երթալը, և թուհի տայիր խըմմէլիքներ, գործ ածելը, և այլն. որոնք բժիշկներ կը սեն քի՝ այս հիւանդութենէս ազատ մնալու համար՝ սահա չի բըռնըլած իքէն, աղէկ է գինի և րաքի շատ խըմելը, և պատճառ այն կուտան քի՝ չիւնքի վախը մարդույս հիւթերը և անոնց ձեվլանը ավլելով այս հիւանդութենս աւելի մինասիպէթլի կընէ, պէտք է գինի և րաքի խըմել քի՝ վախը մոռցընելով ճէսարէթ մը բերէ մարդուս, որով չի բըռնըվի այս ցաւէս։ Այս պատճառս ինծի հերիք խապաթ չերևիր այս թաւհմինս հաստատելու համար, ինչվան որ աղէկ թէձրիւպէներով և դիտողութիւններով տիքքաթ ընելով չի հաստատվի քի՝ սասանկ բաները չի վախցող մարդիկ այս խլէթէս չեն պըրծիր։

Տաճկըներուն ումիկները ենթամուրճախէն աւելա չեն վախնար, վախցողներն ալ կը քամահրեն. այս հիւանդութենս և ուրիշ խլէթներուն միջօցը փարք մը չեն գիտնար. շատն ալ հալեա չեն գիտեր թէ՝ այս խլէթս կը պըրծի. և լսէ նէ՝ կը զարմանայ, անանկ բան կըլլա՞յ մի կըսէ։ Շատ սօֆուներն ին գինի րաքի ալ չեն խըմեր՝ իրենց եասախ ըլլալուն համար. լաքին ենթամուրճախը ուր որ ըլլայ նէ՝ ասոնց մէջ շատ կոտորած կընէ։ Անոր համար թէ որ սալթ չի վախնայ մարդ տեղի՝ գինիի րաքիի հրաման կուտան շատ խըմելու նէ՝ սալթ չի վախնալը այս հիւանդութէնս մարդը չի կըրնար պահպանել։

Ծակոտիքները պահպանելու համար ուրիշ հը-նարքներ կան, որ է կաշի՝ կամ մուշամպա լաթ հագնիլ. լաքին ատոնց ալ շատ կիւվէնմիշ չըլլըվիր, թէհլիքէլի է. երեսը բաց ձգելով՝ անկէց ալ կըրնայ պուլաշըխութի՛ պատճառուիլ: Պզտիկները սախընմիշ կըլլանք բռնելով՝ դուրս ելլալու լաթերնին շատ կընեն, դուրսէն տուն գալ նէ՝ լաթերնին կը փոխեն. դուրսի հագած լաթերնին թիւթիւն կը կախեն, ուրիշ լաթ կը հագնին. Այս ալ իրենք զիրենք սախընմիշ ըլլալ չէ, տանը լաթը սախընմիշ ըլլալ է քի՝ չի պըլըշկի. զէրէ իրենք դուրսն իջէն՝ լաթին վըրայ պըլըշկած եկումուրձախին թօխումը կըրնայ քիչ ժամանակի մէջ մարմինին վըրայ անցնիլ, և անկէց ներս մտնելով՝ հիւթերուն հետը խառնըվելով իրեն գործը տեսնել. Պզտի մարդիկ տեսնելով քի՝ այս թիւրլիւ ույղունսուզ թարզով սախընմիշ ըլլողներուն մէջէն ալ եկումուրձախէն մեռնողներ կան, ասկէց բանէն բան կը հանեն քի՝ անանկ է նէ՝ այս խըւէթէս պըլըշկըվիլն ալ սախընմիշ ըլլողի կամ չըլլողի չի նայիր. կամ չի պըլըշկիր, կամ փարխըրդ՝ որուն որ ըլլայ նէ՝ կը պըլըշկի. սախընմիշ ըլլալը պարապ բան է.

Ասանկներուն կըսենք քի՝ ֆռէնկիստանի թարաֆները եկումուրձախ չըլլար նէ՝ ինչո՞ւ է, սախընմիշ ըլլալէն չէ՞ մի. Լաքին շատն ալ գիտնալով քի՝ սախընմիշ ըլլողին բան չըլլար, կէնէ խղճմտանք կընեն ու այ̃ ձեռքէն ո՞ւր փախչելու է կըսեն. փախչելու ըլլանք նէ՝ ած̃ կը բարկանայ կըսեն:

Լաքին թէ որ անձնապահութի՛ը մեղք է նէ, սախընմիշ չըլլողը ինքը զինքը մահվան թէհլիքէի մէջ ձըգելով՝ անձնասպան կըլլայ, ծանր մեղքի մէջ կը մըտնայ. և չէ թէ սալթ ինքը զինքը կըսպաննէ, այլ և իւր տունի մարդիկն ալ, և թէ որ ուրիշ մարդ ալ իրեն խօսքին նայելով՝ սախընմիշ չըլլալով պըլըշկեցաւ մեռաւ, և անոր տունն ալ հիւանդութիւն մըտաւ, անկէց ալ պաշխայ տեղ անցաւ, ևայլն.

ատոնց ամենուն ալ մեռնելնուն պատճառը մէկ մարդ մը կըլլայ, քի պիւթիւն քաղաք մընալ կընայ պարպել և չէնլիք չի թողուր։ Ասոր համար թէպէտ եիւմուրճախեն փախչիլը կամ չի փախչիլը հաւատոյ վարդապետութիւն չըլլալով՝ ասոր վերաբերեալ թէմպիհ չկայ սուրբ գրոց մէջ. լաքին սուրբ վարդապետները խօսքի սըրայի բերելով աշիքեար կըմացընեն կոր թէ՝ պէտք է փախչիլ։ Սբ յօհան ոսկեբերանը՝ յօհաննու աւետարանի մեկնութե երկրորդ հատորին ժա երորդ ճառին մէջը կըսէ. ‖չար է և կարի չար միաւորութիւն չարեաց, ոչ այնպէս վաղվաղակի ժանտախտ յարի ՚ի մեզ՝ և բորբոսութի ապականէ զայնոսիկ՝ որ խառնին ընդ այնմ՝ որ ախտաժէտութբս այսուիկ ըմբռնեալ է. ոչ չար արանց զուգախառնութի.) ըսել կուզէ քի՝ չար է և խիստ չար՝ չարերուն հետը մէկ ըլլալը, անխըտար չափուն չի աճէլէով դպչիր մեզի եիւմուրճախը, և բորբոսութիւնն ալ կապականէ անոնք՝ որ կը խառնըվին անոր՝ որ այս իլլէթովս ըռնըված է, ինչպէս չար մարդոց հետ մէկ տեղ ըլլալը ու խառնըվիլը։

Սարգիս շնորհալի վարդապետը պետրոսի առաջին թղթոյ մեկնութե վեցերորդ ճառին մէջ կըսէ. ‖մի դարչիր ՚ի մեղաւորէն... ոչ ժանտախտ է մեղքըն նորա թէ ՚ի քեզ անցանէ.) կուզէ ըսել քի՝ մի պժդար ու փախչիր մեղաւոր մարդէն... չէ եիւմուրճախ անոր մեղքը՝ որ քեզի թէյսիր ընէ ու անցնի և պըլըշկի։

Մեծն վարդան սաղմոսի մեկնութեան առաջին գլուխին մէջ կըսէ թէ, ‖զժանտախտն ասեն՝ յորժամ ՚ի մարդ կամ յանասուն մերձենայ, յայն մերձաւորան փոխի. զի բնութի ախտին է.) եիւմուրճախը կըսեն՝ երբ մարդու կամ անասունի մօտենայ, ամէն մօտը եղողին կը փոխվի, զէրէ իլլէթին թապիյէթն է։ Ասոնց խօսքերուն նայելով՝ պէտք է գիտնալ քի՝ փախչիլ պէտք է ասոնցմէ. չէ՞ նէ անձնասպան և մարդասպան կըլլայ, և զարարեն իրեն

զատ՝ շատ մարդու ալ կեանը կը հանի :

Անոր համար այս տեղս այս հիւանդութիւնէս բռնուելոց և հիւանդացող մարդուն դեղ չենք գըրեր · զերէ բժիշկ եղողները քովը չի կրնալ երթալուն՝ թէճրիւպէ եղած բան չունինք , ոչ ուրիշներէն և ոչ մեզնէ · բայց միայն խօլայ թէճրիւպէ ըլլալուն այն է քի՝ հիւանդին ջըրի տեղ անուշ կամ թըթու նռան ջուր տըրվի , և խաղիլէ քի՝ փայտայ ընէ : Մէկ մարդու մը թէ որ շատ խիթիզալը է եւ խումուրճախոտ հիւանդի քով երթալ , ինչպէս են՝ ժանտախտի հիւանդանոցներուն մէջ խըզմէթ ընողները , պէտք է առաջ ղէյթին եաղի ձըսել ուր տեղն որ հագած լաթերէն դուրս կը մնայ , և վըրան կաշիէ՝ կամ մուշամպայէ լաթ հագնիլ , և ձեռքը քեաֆիրի՝ կամ լաստէն՝ կամ ուրիշ առնոց պէս քեսկին հոտով բան մի ունենալ , և այնպէս մըտնել քովը : Հիւանդին պառկած օտային մէջէն ալ թիւթսիւն պակաս ընելու չէ · որ խաղիլէ քի՝ հիւանդին ալ փայտայ ընէ :

Գէշ հէւմմայ :

* · 50 · Ոլնս մը հիւմմայ կայ քի՝ խալլացիք բէսթիլէնցիալէ կըսեն · և կերևի թէ՝ միխթար հէրացիին բորբոսային բանծն է , որ ժանտախտի պէս կը պըլըշխի կըսէ : Ասիկայ ժանտախտի խիստ շատ կը նմանի , և սալթ անոր չափ քեսկին չէ · Նշանները այնքան մէկ ըզմէկու եաւէ չեն գար , և նեռվօզա վէռասաթիւէ ըսվաձ հիւմմային նշաններուն պէս ըլլան նէ՝ թէհլիքէլի կըլլան : Եւ այս ամէն նեռվօզա կամ սինիրի հիւմմաները մէկ ըզմէկէ սալթ քեսկին կամ թոյլ ըլլալնուն թարաֆէն փարխ ունին :

Այս ձինս հիւմմաս ալ պուպպօնէ և քառպօնչէլլօ և բառօթիտէ կունենայ · լաքին ժանտախտինին պէս ղարարը չըլլար , և սալթ այս է փարխը :

Մէկ օրուան գէշ հէւմմոյ :

* · 51 · Դինա մը հիւմմայ ալ կայ քի՝ խառներէն կըսուի Փէպպրէ էֆիմէ'ռա մալինեխոսինա · այս ձինսըս հին ատեններըը՝ կամ հիչ չի կար, կամ բըժիշկները փարխին չէին գացած, աման և հինգերորդ դարուն մէջը երևեցաւ, և էն առաջ Ինկիլթէռռայէն պաշլայելով Եւրոպային շատ տեղը շատ կոտորածներ ըրաւ: Աոր ալ կըրնանք ժանտախտ ըսել, և աոր հետ ալ ժանտախտի պէս պուպօնէ և քառպօնչէլլօ ըսված խացերը և հաստաները երևան կելլան · և այս ձինսիս իրեն մախսուս նշանն է՝ ուժէ ձըգօղ քըրտինք մը, որ այս ձինս քըրտինքին և այսպէս ուժէ ձըգելուն հին հոռոմ բժիշկները էլօտէ կըսեն: Աոր անունը կը ցըցընէ քի՝ սալթ մէկ օր մը պիտի քըշէ, լաքին պա՛զի հեղ կերկընայ՝ քանի մի օր կը քըշէ · առաջկուց մէկ քէսկին ցըրտութիւն մը կիմանայ, կեօյա քի՝ ամէն անդամքներուն և տամարներուն մէջէն պաղ հով մը կը քալէ, անկէց ետքը տաքը կը կոխէ · այս տաքիս վերջանալու ատենը մէկ քըրտինք մը կուգայ շատ և խիստ հոտած, որ պիւթիւն մարմինը կը թըրջէ: Աոր վըրայ չափէն ըլէլ ուժէ կիյնայ, րահաթսըզ կըլլայ, կը հեվայ, կը վախնայ, կը յուսահատի, կը մարի, ներսի դին կրակի պէս կերի, գլուխը կը պըտըտի՝ և կը ցաւի, կը թմրի: սինիրները կը թօթվըվին, սիրտը չըրըրմիշ կըլլայ, նափը սըխ սըխ և եախըշըխըղ և սըրասըղ կըներնէ, և հիւանդը՝ կամ հիւանդացած օրը, կամ հինգերորդ օրը, կամ եօթներորդ օրը կը մեռնի: Այս թարզ հիւանդութիւններս հիմա ալ պակաս չեն, և իւֆիւնէթլի հիւանդութեն խըյաֆէթ ալ կը մըտնան, որ թէպէտ սինիր հիւմմասի նշաններ ունին, լաքին պաշլըձա նշանը քըրտինքն է · և ինթէռմիթթէնթէի պէս ալ կըլլայ, և աոր կըսուի Փէպպրէ ինթէռմիթթէնթէ բէռնիչիօզա ուխաֆօռէթիքա, որ ըսել է՝ թէհլիքէլի թերլէտիձի ըսըթմա:

Պաշգայ ձինս սինիր հիւմմասի:

*. 52. Երբ որ այս հիւանդութիւնս նոր պաշլայած ատենը ժամանախտի պէս քեսկին ուժով մը բռնելուն տեղը՝ ատէթձէ թարզով միւլայիմ բռնէնէ նէ՝ այն ատենը երևցած նշաններէն խօլայ կը հասկըցվի քի՝ կամ սինիրները մէկ մեծ վէրվէրէի մէջ են, իրենց տըըլ թարզը և ինտոր ըլլալը աւրըվեր է, կամ հիւանդին կենդանական ուժը իր չափէն շաշըրմիշ ըրեր է՝ էվէլնալով կամ պակսելով. որուն ներվօզա վէռասաթիլէ կըսեն: Ասոնք շատ աղէկ կը ճանչցըվին, երբոր բժիշկը աղէկ նայի հիւանդին խառնըվածքը՝ և հիւանդութեան պատճառը, և այն երկիրին մէջը այն տարվան շատ գըտնըված հիւանդութեան թարզը սինիրներուն բարեկարգութիւնը ավըրված որ ըլլայ նէ՝ հիւանդութեան պատճառը մէկ մարդու մը վըրայ բանածին պէս՝ այն մարդը մէկ տրամութեան մը մէջ կիյնայ; սըրտառութիւն չի մնար քովը, ինչ բանէ որ ըլլայ նէ՝ շուտ մը օսանմիշ կըլլայ, և պզտի հեղ կը հառաչէ, և աչքէն արցունք կը թափէ: Եւ անանկ մարդիկ տեսեր ենք այս հիւանդութիւնէս բռնըված, որ իրենց ատէթձէն աւելի շատ կը խօսին հիւանդացածներուն պէս, և կը խընդան, և բարձր ձայնով խաղ կը կանչեն, անկէց ետքը կը մեռնին: Պզտիները բռնըված ատենին հիւանդութիւնին հիչ բանի մը տեղ չեն դըներ, կէնէ իրենց բանին գործին ետևէն կըլլան. ճօրով թէ մէկ թեթև զայիֆութիւն մը ունեցածի պէս կը ցըցընեն իրքը զինքնին: Այս առաջին նշաններէս ետքը՝ կը հետևի մէկ քեսկին ցըրտութիւն մը, որ թող կուտայ՝ տեղը տաքութիւն կուգայ, և ետքը նորէն ցրտութիւնը կը տիրէ. մէջքը և օյնակ տեղերը և գըլուխը կը ցաւին, գլուխը կը պըտըտի, սէրսէմլէնմիշ կըլլայ, կուրծքը կը զարնէ, և շաքաքներուն շահ տամարները քեսկին կը զարնեն, սիրտը կը խառնըվի՝ կը փըսխէ, և գիշերները կը քըըտընի. լեզին

ատոնց ամէնուն ալ մէջը մեծ ղըթութիւն կայ, հիչ մէկը մէկալին ուժին չըլլար։ Ջերէ հիւանդը սալթ տէօշէկին մէջէն դուրս ելլալով, և պա́զի հեղ ալ սալթ մէկ շարժելով մը, թէպէտ առաջկուց ոչ տամարներէն և ոչ պաղըրսախներէն հիչ մէկ բան մը չէ պարպըլված, պայըլմիշ կըլլայ։ Եւ ուրիշ անգամ ալ շա́հ տամարները բարակ և ծանր և կամոց և կըծկըտած և կէրիլմիշ եղածի պէս կը նետեն, լուքին հիւանդին վըրան մէկ խենդութի́ մը կերևի դալըտնի և ծածկըված, որ պա́զի անգամ բաց կը զարնէ, և կը կատղի ալ։ Եւ այն ատէնէն կը խենդենայ քի՝ քէօկլին կըակի պէս հիւմմաներուն պիլէ այնքան խենդութիւն քիչ ու՞հր կըլնէ։

Այս խենդութեան ատէնը հիւանդը րահաթ չի կըրնար կենալ, քունը չի տանիր, և թմրածի պէս կըլլայ։

Աչքին փարլախութի́ը խոյսյ կըլլայ, կամ կըակի պէս կը կածկըլտայ, և մէկ բանի մի վըրայ նայածի պէս անշարժ կը մնայ, կը ցաւի, կը խըռնի, ձեռւըները կը դողդողայ, և մէկ թեթև շարժում մը փէյտահ կըլնէ, ձայնը սուր, կամ չաթլախ պօռուքի ձանի պէս կըլլայ. լեզուն ձերմակ և չոր կըլլայ, ծարաւութի́ քիչ կիմանայ, կամ ջուրէ ալ կը փախի, և հիչ անուշը լըսել չուզեր. կամ լեզուն խիտ տաըլ բընկած կըլլայ՝ ուքին կը դողդողայ, ոլոռ ոլոռ կը թըքնէ, և թուքը փրփուրոտ կըլլայ. և շատ կը շըռէ, շէրը փայլուն կըլլայ՝ և ջուրի պէս, կամ կաթի րէնկ և թեփոտ։ Պա́զի հեղ փորը ուշ դուրս կելլայ, և պա́զի հեղ ալ հիւանդը ինքը զինքը չի կըրնար բըռնել, շուէլինքէն մնաութենն ալ կելլայ։

Պա́զի հեղ փորքափորին մէջը քէօկլին ցաւ կիմանայ, դժուար կը շըռէ, հընչքըռմիշ կըլնէ, տիզէնթէրիա ըրած խըհալի պէս փորը կը քըշէ, պաղըրսախներուն մէջ եէնմէձէ փէյտահ կըլլայ։

Ականջը պա́զի կը ծանրանայ, և պա́զի շատ աղէկ կըլլսէ, շունչ առնելը դժուար և զահմէթլի կըլլայ։

Հիւանդութեան ատէնը նաւքը հազար թարզ կը

փոխվի, անանկ քի՝ շատ տամարները պաղի հեղ պէտք եղածին չափ լեցուն և տիւզկիւն լքէն՝ քիչ տաենվան մէջ կը բարակնան, կը դողդողան, և տիւզկիւն չեն ըլլար. և բժիշկին մատին տակէն պաղի հեղ պիւթիւն պիւթիւնէ խույս կըլլան:

Այն միջոցին մէկ բարեխառն և չափաւոր տաքութիւն մը վրայ գալով կամ մէկ շատ քըրտինք մը կը կոխէ, կամ չոր և ցամաք կըլլայ կաշին, և կամ հիւանդութեն նոր պաշըլայած ատենը, կամ հիւանդութեն մէջն լքէն՝ կաշին եղանթէմա մը դուրս կուտայ, որ կամ չարակեղ կըլլայ՝ որ է հասպա ըսվածը, կամ կորէկըտիկ կըլլայ՝ որ է միլիարէն:

Եւ տասնց երևելու մախտաու օրը պէլլի չըլլըվիր, կամ վերջապէս թեհլիքէլի թարղով մը արիւն կը փըշի քըթէն՝ կամ միտրէէն՝ կամ պարղըրսախներէն. կամ կաշիին վրան սև սև լէքեներ փէյտահ կըլլան, կամ խօլթուխները և խասըլները ուռեցքներ փէյտահ կըլլան, կամ ականջին ետին բառօթիտէ կըլլայ, կամ բերնին մէջը աֆթեներ պուհը կընեն դեղ և պէթ ընկերով: Պաղի հեղ մորմնին մէկ թարաֆը մէկ քէսկին ցաւ մը երևան ելլալով, քանի մի սահաթ անցածին պէս՝ այն տեղը կը կարմրի, կը կապուտնայ, եէնմէշէ կըլլայ, և հիւանդը կը մեռնի: Ալէւէվլյէ չորրորդ կամ եօթներորդ օրը ճարով թէ կանցընէ, ուժէ շատ ինկած կըլլայ, քնանալու պէս թմրութիւն մը կը տիրէ վրան, սըխ սըխ սինիրները կը թօթվըվին, թէթմանօս կըլլան, կըպչուտ և պաղ քըրտինք մը դուրս կուտայ, շատ ծանր նեղութե և սըխնթըյի մէջ կըլլայ սիրտը, շունչ առնելը դժուար կըլլայ, և անանկ կը մեռնի այն խեղճ հիւանդը: Եւ պաղի հեղ բժիշկը հիչ մէկ հիւանդին ծանրանալուն կամ թեհլիքէի մէջ ըլլալուն վրայ շիւփհէ ունենալու նշան մը չի տեսած լքէն՝ հիւանդը կը մեռնի կերթայ:

Եւ անոնք որ կամ կաշիննին նէմլախ ճալով և արտաշնչութիւննին չի կորսընցընելով, կամ տայիմա

փրրտինքով, կամ եարա դուրս տալով, կամ ուրիշ մէկ պէլլիսիզ թարզով մը հիւանդութենէս կաղատին, շատ ատեն սէրսէմ և տկար կըլլան.

Անցած գացած բաները միտքերնին չեն կըրնար բերել, և իրենց բարեկամներէն ալ կը վախնան. լաքին ուժերնին տեղը եկածին պէս՝ ասոնց ամէնն ալ կանցնին. Պա́զի անգամ այս հիւմմայիս պաշըլճա կեօրինիւշը սինիրներուն ավըրվիլը չէ, իւլէ ըդդայարանքները և շարժմունքները արթուն և խօլայ շարժօղ ըլլալուն տեղը՝ ասոնց վրայ մէկ թմրութի մը և մէկ թուլութի մը կը տեսնըվի, որուն ֆէպպրէ նէրվօզա սթուբիտա կըսեն. այս խուսուսիս և էթրաֆիս մէջը՝ հիւանդին իրեն զաթը և ասըլ սէրսէմութեանը՝ և հիւանդութենը պատճառէն առաջ եկած սէրսէմութեանը մէջ՝ շատ մեծ ֆարխ կայ.

Այս հիւանդութենս պաշլայած ատենը հիւանդին ուժը մեծապէս կերէյէ կիպի կը թուլնայ, իշտահ չունենար, բերանը չոր կըլլայ՝ կամ կըպչուտ, սիրտը կը խառնըվի, փըսխելիքը կուգայ, և իրաւ կը փըսխէ ալ. գլուխը կը ծանրանայ, սէրսէմլէնմիշ կըլլայ, խապախի պէս կըլլայ և կը ցաւի. ինչ բան որ տեսնէ՝ կամ լսէ, ասլա հօգ չըներ, կէօյաքի ինքը ասլա անանկ բաները չիմանար, ցուրտը կը կոխէ, ետեւէն տաքը կուգայ, անկէց ետքը նորէն կը մըսի. Այս ամէն նշաններըս, չիւնքի հիւանդութիը պա́զի հեղ քիչ օրվան մէջ երեւան կելլայ կը կայտնվի, չեն նեղեր հիւանդը քի՝ տէօշէկի մէջը պառկի, ինչվան որ հիւանդութիը էվէլնալով մէճպուր կըլլայ պառկելու, և պառկածին պէս՝ կերեւի թէ՝ ծանր հիւանդ է. Այս ճինս հիւանդներուս նամզը շատ սըխ կը զարնէ, և պա́զիներունը շատ լեցուն կըլլայ, անանկ քի՝ տիքքաթսըզ և սախընմիշ չեղօղ բժիշկը շուտ կը խաբվի, զանն ընելով քի՝ իւֆիւնէթլի հիւմմայ է. իւլէ՝ թէ որ շատ ատեն զուհր ըրածին պէս՝ բժիշկը հիւմմային հետը նէվազիլի նշաններ ալ տեսնայ, որ քիթը վազէ՝ կամ

պօղպաը լինջնայ · որ ասոնք ամենն ալ խաբող նշան-
ներ են ։ Եւ այս հիւանդէս արիւն որ առնըմի նէ՝
արիւնը սօրէ սաղլամ արունի պէս՝ առողջ մար-
դու արիւնի նման կըլլայ · որ ասիկայ հիւանդու-
թիը նոր պաշլայած ատենը փէք քիչ զուհր կընէ ։

Լաքին քանի մի օր անցնելէն ետքը՝ արիւն չառ-
նէս ալիլէ նէ՝ նամըը կինջնայ , կը կակուղնայ · և
նամըը բըռնած ատենըդ՝ անանկ կուգայ քի՝ նամ-
ըը մատիդ տակէն կը փախչի ։

Այս միջոցիս քանի երթայ նէ՝ ձեռվըներուն
դողդողալը կէվէլնայ , ձգանքները թրթռալ կը պաշ-
լայեն , որ սուսամըլթի տէլի թէնտսինի կըսվի , հի-
ւանդին երեսը կը կարմըրի , ետնախները մօրարմիշ
կըլլան , մէկ խորունկ թմրութե մէջ կիյնայ , իրեն
հիւանդութե ինչ աէրէճէ թէհլիքէլի ըլլալը ճանչ-
նալու ալ խուվէթ և ֆէհմ ընելու ճար չունենար ·
երազներ տեսնելով բահաթսըզ կըլլայ , քիչ հիւանդ
զուհր կընէ քի՝ խէլքն ալ չի փախցունէ ։

Այս նշաններէս զատ ականջները կը գոռան ,
կամ երկու ականջն ալ կը խըլանայ , գիշերվան մօտ
այս նշաններս շատ կէվէլնան · և պաշի հեղ օր մը
կը քէսկիննան նշանները և օր մը մայնա կուտան՝
թէռ ցաննա տօքքիա ըսված ըըլթմայլն պէս , անանկ
որ՝ կըրնայ մարդ շիւփհէ ընել քի՝ այս հիւմմաս
սուքքօնթինուա ըսված ըըլթմային սըրայէն ըլլայ ։

Շատ հեղ հիւանդին վըրայ եկած տաքութիւնը
առըէ տաքութեան տէրէճէէն շատ էվէլ չէ , կամ
թըպիը նոյն տէրէճէն է , լաքին շատ հեղ ալ անանկ
տաք կըլլայ քի՝ բժիշկին ձեռքը երելու պէս կըլլայ՝
նամըը նայած ատենը ։ Նամըը անանկ չափուխ և
ուժով կընետէ քի՝ բժիշկը կը զարմանայ՝ շաշմիշ
կըլլայ քի՝ ինչպէս անխըտար տաքութի և կըրակ
պահված է հիւանդին ներսը · պաշի հեղ առըէ թա-
պիյէթճէէն ֆարխը չըլլար · պաշի հեղ չափուխ
կը նետէ , լաքին տայիմա տիւզկիւն կըլլայ , և շատ
չի ձնար այս տիւզկիւնութեն մէջ ։

Պա՛զիները մէկ կըպչուտ քրտինք մը դուրս կու-տան քի՝ մէկ մախսուս հոտ մը կունենայ, և մարդուն քիթը կը խթէ, և տաք կաշին կը կակուղնայ։

Հիւանդութեան առաջին օրերէն պաշլայելով բե-թէքքլէներ կամ հապաներ դուրս կու տայ հի-ւանդը․ լաքին հիւանդութիւնը ասոնց դուրս տալը-վը՝ հիչ մէկ թեթևութիւն մը չունենար։

Եւ այս միջոցիս սաֆրալի հիւմմայի նշանները՝ որ հիւանդութեան նոր պաշլայած տենները կերևնային, և հիւմմային քեօկլին ըլլալը պիւթիւն պիւ-թիւնէ պէլլիսիզ կըլլայ․ ականջին խըլութիւնը և գո-ռալը կեվելնայ, և թըրթըռալը կը շատնայ, որ հի-ւանդին սըխընթը կուտան՝ և սերսեմլէթմիշ կընեն։

Աչքերը կը կարմըրին, արցունք կը թափեն, քըթին ծակերը կը գոցվին, և կը սևնան՝ վըրանին մուր դըպածի պէս, ատամներուն վրայ մէկ կըպ-չուտ աղտ մը կը կապէ, և պըռկունքին վըրայ կը թեփոտի սև րէնկ մէկ թեփով մը։

Լեզուն շատ չոր կըլլայ՝ և կը դողդըղայ, որ չի կըրնար հիւանդը լեզուն բերնէն դուրս հանել, թէ և զօր ընես, և զօր զոր դուրս հանել ցըցը-նելէն ետքը՝ լեզուն ներս քաշածին պէս՝ շուտ մը դուրս հանած ըլլալը կը մոռնայ, և նորէն դուրս հանելու կը հոգնի։ Պա՛զի անգամ թաց կըլլայ իր տըղըլ հիլէթին պէս․ լաքին վըրան մէկ դեղին զա-խոտ հիւթ մը պատած կըլլայ։ Շատ անգամ հի-ւանդին ծարաւութիւնը խիստ շատ է․ պա՛զի հեղ ալ հիչ ծարաւութիւն չունեցած լըքէն՝ գինի կուզէ։

Կաշին չոր ըլլալով, տաքէթ խըզըքէ փորը կը քը-շէ․ շէռը մէկ խարար չըլլար․ պա՛զի հում և ջրի պէս կըլլայ, պա՛զի մէկ խօյու կարմիր րէնկ մը կունենայ, պա՛զի սևի պէս կըլլայ և թանձր, խըղոտ և թեփոտ․ և պա՛զի ալ շէռին մէջը մէկ տխումանի պէս պուլանը-խութիւն մը կերևի։ Հիւանդին սֆինթէռէները թուլցածին պէս՝ հիւանդը քնանալը լըքէն դուրս կելլայ, թէ շէռը և թէ մէզութիւնը որ շատ գէշ

հատած կըլլայ, և քիչ մը ատեն անցնելէն ետքը՝ արթուն լքէն ալ կըլլայ անկայ։ Կըլլայ քի՝ այս հիւանդոյն ատենը շէքը կը կորսի և կը բըռնըվի․ այն ատենը դալախուշտը կամ մէշինքան կուռենայ, և պզտի կը շռուէ ու չիմանար․ պզտի ալ հիչ չի կըրնար շռուել։ Էշքուերի կըռնըկի վըրայ կը պառկի, և բաց կը պառկի՝ չամըչնար․ ուրեմն մարմինը դէպ ՚ի ոտքին Թարաֆը կը ծըռւէ, երեսը դեղինի պէս կըլլայ, կամ մէկ աղտոտ զամբայի նիւթով մը պատված կըլլայ։ Աչքին բաներ կերևին հավըյին մէջը, և տայիմա իր ձեռքերը կը շարժէ անոնք բըռնելու համար, տէօշէկին չարշաւը կը բըռնէ՝ և մատվըններուն արան Թօփ կըննէ․ փախչել կուզէ՝ և չի կըրնար շարժիլ, կամաց ձայնով ինքնիրեն կը խօսաթէ։

Աչքերը կոպերուն տակը վախնալու Թարզով մը կը դառնան՝ որ տեսնօղը կը վախնայ, երեսին ձևը կը փոխվի, քիթը կը զապունենայ՝ և կը սևնայ, և ականջները պաղիլ կը պաշլայէ։

Այս հիւանդութեան մէջ նամզը ինչ խըտար որ տկար է, և հիւանդին ուժը ինչ խըտար որ պակսած է նէ՝ անխըտար կեվըննայ խենդութիւը, սերսէմութիւնը, և կըպչուն և գարշահոտ քըրտինքը։

Եւ Թէպէտ հիւանդը ալա խապղ չըլլար, սըխ սըխ փորը կելլայ շատ հոտած․ լուքին մէթէօախզմ ալ կըլլայ, այսինքն՝ փորը եէլով լեցվելով կուռենայ․ անկէց ետքը՝ կը պաշլայէ հընչքըռմիշ ընել։

Մարմինին վըրայի եղած լէքէները այս միջոցին աւելի կապուտ և աւելի սև կըլլան, և պզտի հիւանդներուն ձեռվըներըն ալ կը սևնան։

Պզտի հեղ շատ և նօսր արիւն կելլայ քըթէն՝ կամ ուրիշ տեղէն․ նամզը շատ բարակ և անհաւասար կըլլայ՝ տիւզկիւն չըլլար, շունչ առնել տալը դժուար կըլլայ, քընանալու պէս Թմրութի կուգայ վըրան․ ետնընէ փէյտահ կըլլայ մէկ Թարաֆին վըրայ, որ պառկելէն առաջ կուգայ․ ձեռքերը և ոտքերը կը պաղին, և սինիրները կը Թօթվըվին, որ

ասոնք մօտաւոր մահուան նշաններ են ։

Լաքին ո՛վ որ այս երկան հիւանդութենէս կազատի՝ անկէց առաջ պատմած հիւանդութենէս աղէկցողներուն պէս կըլլայ անոր աղէկնալը՝ կամաց կամաց, և աղէկնալու որ ըլլայ նէ՝ կաշին կակուղ կըլլայ, և քըրտինքը պուղու կունենայ, և դըսէն տաքութիւնը քիչ կըլլայ։ Այն ատենը մէկ հանդարտ և րահաթ քուն մը կուգայ՝ որ հիւանդին ուժ կուտայ․ այս քունըս քիչ մի իշտահ ալ կըբերէ, որ տըրված կերակուրէն խայրի չի՛ գանիր։ Պա՛զի անգամ շուտով մը քալիզին մէջ կիյնայ մէկ խայըրլը եէնիմէձէ մը հանելով՝ կամ պաշխայ տեղափոխութիւն մը ընելով, շատ քիչ անգամ ալ կըլլայ քի՝ սաֆխոսիա ըրված պայղընութենը մէջ կիյնայ։ Լաքին ինչպէս որ ըլլայ նէ՝ այս հիւանդութենէս աղէկցողը ուշ կը գըտնէ կատարեալ առողջութիւնը։ Շատ անգամ այս հիւանդութենս հետ փոքրափորին մէջ գըտնըված նիւթերուն ավըրվելէն ալ կըխառնվի․ որ ասոր նշաններէն սաֆրավի հիւմմայի վըրայ խօսինք նէ՝ պիտի զըրուցենք։

Այս նշաններուս տէքքաթ ընելէն զատ՝ հիւանդութենը պատճառն ալ աղէկ քըննելու՝ թէֆթիշ ընելու, և այն տարվան մէջ շատ գըտնըված հիւանդութիւն ալ հասկընալու է, որ անոր կէօրէ ձեռքըդ գըտնըված հիւանդին ասըլ հիւանդութիւնը իմանաս։

Պա՛զի կըլլայ քի՝ միտէն ինքնիրեն մէկ պաշխաձայ հիւանդութիւն մը ունեցած կըլլայ․ և այս հիւանդութիւնս միտէլին մէջը ավըրված նիւթերէն առաջ եկած զանն կընէ բան չի գիտցող բըժիշկը, և ասով եանըլմիշ կըլլայ։

ԽՈՒՖԻՒՆԷԹԼԻ ԳԱՐԱ ՀԻՒՄՄԱՅ։

*․ 53․ Այս հիւանդութենս հետ խուֆիւնէթլի հիւմմայի պատճառները քիչ կըլլայ քի՝ խառնըվին, լաքին մախսուս և տեղական եէրլի խուֆիւնէթները շատ կըլլան․ զէրէ այս եէրլի խուֆիւնէթին խըլթիղաշ չէ՛ քի՝ ամէն ատեն հետը հիւմմայ ունենայ, և

ունենայ ալ նէ՝ կըրնայ իւֆիւնէթլի չըլլալ տէ՛ պաշխայ ճինս մը ըլլալ։ Նոյն իսկ սուըլ ժանտախտը այս ըսածներուս եօրիւնէկ է․ դերէ պաղի հեղ սախկայ ալ իւֆիւնէթլի կըլլայ՝ ինչպէս որ առաջները ըսինք, և ապիւն առնելով կանցնի։

Հասարակութէ թաշմիննալ ըստէթ եղածին վըրայ թէմիւլէնմիշ եղած է․ շատ բաստ չեկած բաներուն չըրփը կամ քանօն չի կըրնար ըլլալ․ և իւֆիւնէթլի ժամտախտը՝ ինչպէս որ վերը ըսինք, քիչ զուհր կըլնէ, և ժամտախտին եումրուն եղածին պէս՝ իւֆիւնէթ կենալը պէլլի կըլլայ․ լաքին մէկ գէշ իւֆիւնէթ մը նէ այն քի՝ ինչվան այն ատենը պաշխայ մէկ նշան մը չի ցըցըներ։

Գալըս հիւմմային հետ իւֆիւնէթլի հիւմմային խառնըվիլը, որ ուղեղի կամ թօղաղի կամ ագճիյէրի կամ միտէի կըծիկի կամ սեռոյցի կամ միտրէի՝ և այլն, իւֆիւնէթներու հետ կըլլայ՝ շատ գէշ է․ ինչպէս որ ծաղիկի և երլանճըխի և խաշալի հետ որ ըլլայ նէ՝ ասոնք ամէնն ալ գէշեն։ Եւ այս թարղ երկու ճինս հիւմմայ մէկ ըղմէկ խառնըվիլը՝ խանի մէջ պառկող քեավկիրի մէջ ժողվող հիւանդներուն շատ կըլլայ քի՝ շատ մը փիս և աղտոտ մարդիկ մէկ տեղ եկած կըլլան, կամ նաւերու մէջ, հիւանդանոցներու մէջ, նեղվածք տըներու մէջ, օրտուի մէջ, հափիսխանի մէջ, և այլն։ Անանկ որ՝ թէպէտ իւֆիւնէթլի հիւմման և սինիր հիւմմասին քիչ զուհր ըրած հիւանդութիւններն է, լաքին սանկ տեղերը մէկը սինիր հիւմմասիէն բըռնըվի՝ հիւանդանայ նէ՝ իւֆիւնէթ մը նալ վըրան կը հասնի, և հիւանդին շատնեղութիւն ըլխընթը կուտայ։

Այս երկու ճինս հիւմմաս մէկ ըղմէկ կը խառնըվին լեցունութի ունեցող կէնճ կորիճներուն, և գէշութե նշան մը չի ցըցըներ․ սանկներուն հիւանդութիը սալթ ապիւննին շատ ըլլալնուն համար գէշի կը դառնայ։ Գէշ կըլլայ նաև երբոր սինիր հիւմմաին հետ նեվազիւ ըլլայ, կամ երբոր առաջ

խուֆիւնէթլի հիւմմայ՝ կամ պաշխայ մախսուս խուֆիւնէթ մը կայ եղեր՝ հիւանդանոցի ըսուած հիւմման վրայ գայ, որ է գարա հիւմմային մէկ ճինը՝ որ խուֆիւնէթլի հիւմմայի մէյլ ունի․ անոր համար վարպետ բժիշկները այս թարզ հիւանդութեանս պաշլանկըճէն անթիֆլօճիսթիքօ ըսուած թարզով տիմար կընեն․ և հիւանդին գլուխը ցաւելուն, և խենդենալուն նայելով՝ պէտք չէ խաբուիլ, և զանն ընել քի՝ հիւանդը ուղեղի խուֆիւնէթ ունի։

Հին բժիշկներուն բառաֆրէնիթիս և թիֆօ և երիսիլա և ասծմէ ըսուած հիւանդութիւններուն և ցաւերուն ամէնուն ալ նշանները մէկ զմէկ կը նըմանին․ թէպէտ ամէնն ալ գարա հիւմմայի ճինսերէն են․ և պաղի հեղ հետերնին փոքրափորին մէջ գըտնուած պաղըրսախներուն մէկուն խուֆիւնէթ մը ալ կըլլայ։

Ինչպէս երևնալ կամ վերջանալ սիթմի հիւմմային։

* . 54 . Ուրիշ մէկ ճինս սիթմի հիւմմայ մը տահա կայ քի՝ նշանները կամաց կամաց երևան հանելուն համար լէնթէ կըսուի, որ ծոյլ՝ ինճէ՝ քէսլան՝ կամ քէսիլուլ թէմպէլ ըսել է․ ծանր սիթմի հիւմմայէն ալթ այս ֆարգը ունի քի՝ անոր պէս մէկէն ՚ի մէկ խըզով մը չի բըռներ, կամաց կամաց մէյտան կուգէ։

Այս հիւանդութիս պաղի հեղ եբիտէմիքա կըլլայ․ դէշ հավա ունեցած տեղերը զուհր կընէ՝ տաք և թաց օրերը անցնելէն ետքը։ Պաշլըճայ անանկ մարդիկ կը բըռնէ քի՝ շատ նազիք են, և սըրտերնին նեղութի՝ սըխընթը՝ կամ մըրմըռուք՝ կամ վախ ունին․ կամ շատ ատենէն պէրի գինի խըմած՝ կամ պէսլէմիշ ընօղ կերակուր մը կերած չեն։

Այս հիւմմայիս նշանները անանկ խելըզքլիկ են քի՝ առանց նայելով մարդուն միտքը հիչ վախ մը չի գար՝ որ ասկէց թէհլիքէ մը կըրնայ առաջ գալ։

Լաքին ամէնն ալ սինիրներուն վըրան թէյսիր կընեն, և նազիք ալէաթներուն վըրայ անանկ թարզով

մը քի՝ թէ խօլայ պըլըրվօղութեան՝ և թէ խօլայ ֆիթնէութե շատ ծանր զեան կը հասցընեն. և պազի անգամ այս կարողութիններուս սալթ մէկին զեան կընեն, որ իրեն մարը տէրէճէյէն շատ կը հեռանայ.

Այս իլլէթիս պաշլանկըճները հիւանդը կիմանայ քի՝ կերածը դժուար կը մարսէ կոր. զէրէ սիրտը կերի, իշտահը կը պակսէ, և կը հեծկըլտայ՝ կամ կէյիրմիշ կընէ, որով թթու կամ աչխած մէկ հիւթ մը վեր կուգայ. Փորը կամ քինչ կելլայ՝ և փոքրափորին մէջէն ցաւ կիմանայ, կամ շատ և ջուրի պէս կերթայ. Միսերը կը թուլնան՝ և կըծըռմըռկին, խելքը կը պըտըտի, գլուխը կը ցաւի, և այս ցաւըս եայըլմիշ կըլլայ ինչվան աչքերը կը հասնի, շաքաքները կը սըխմըվին, շնչառութիւնը քիչ մի դժուար կըլլայ և կը հեվայ. կերըժկըտայ՝ էսնէմիշ կընէ, սիրտը չըրփընմիշ կըլլայ, օր ատուր վըրայ կը զայիֆնայ՝ սիրտը կը կոտրի, կը հառչէ, աչքերէն արցունք կելլայ. սիրտը կը սըխմըվի, ամմա՝ մինակ կենալ կուզէ, և շատ հեղ ոչ ինչ բանէ մը ինճինմիշ կըլլայ.

Ասոնցմէ զատ երևան կելլեն նա և թէմէլսիզ և մէթանէթսիզ ցաւեր՝ որ հիւանդին վըրան ասդին անդին կը պըտըտին. անանկ որ՝ երբեմը պանի հեղ կարմիր կըլլայ՝ և կը տաքնայ, լաքին շուտ մը կը փոխվի, կը դեղնի և ըէնկը կը նետէ. պանի հեղ ձեռքերը՝ և պանի հեղ ուրիշ տեղերը կը տաքնան.

Լաքին այս մախսուս տաքութիւններըս շուտով կանցնին, և հիւանդը մըսիլ կը պաշլայէ.

Այս ճինս հիւանդներուն նամըզը զայիֆ կըլլայ, և սըխ սըխ կը նետէ, եախըշխսըզ և սըրասըզ և միջոց տըվօղ կըլլայ, և կը դողդողայ. լաքին պանի հեղ ալ կըծկըտած և սէրթ կըլլայ.

Լաքին հիւանդը շատ ուշ ատեն տեօշէկ կիյնայ. որ պանի հեղ ինչվան տասն և հինգ օր կը քըշէ անանկ հիւանդ կախ ժուռ գալը, և այն ատենը անանկ մէկ տկարութե մը մէջ ինկած կըլլայ քի՝ թէ ոտքի վըրայ կայնի, թէ ծունկի վըրայ նըստի, և թէ ստա-

քունը լաւ տայ նէ՝ անխատէ մարմնիք կուգայ վըրան, Գիշերվան դէմ կէվընան հիւանդութեան նշանները, որ են տաքութիւնը, դըժուար շունչ առնելը, նապըզին չափուխուտը. քուն չունենար, և քիչ մի քնանայ ալ նէ՝ երազներով ռահաթսըզ կըլլայ. ասդին անդին ռէւմայի ցաւի պէս բաներ զուհր կըլլան, որով կը խարվի մարդ՝ և զանն կընէ քի՝ օյնախներու ցաւ կամ զաթիլճէմի ունի հիւանդը։

Շէռը շատ անգամ աչըքըրէնկ է և ջրոտ կամ տուլու, և մէկ թեթև ըէնկ մը կունենայ վըրան. մէջը մէկ թեթև թոզ կերևի քի՝ ամանին տակը չինջնար, քիչ անգամ ըէնկը խոյի կըլլայ, և կէօյա քի՝ հետը ալիւր խառնած ըլլայ. Այն ատենը նորէն մէկ մըսիլ մը կըմնայ հիւանդը, որ պազի հեղ քեակին կըլլայ՝ պազի հեղ թեթև, պազի հեղ փըսխալիքը կուգայ, և պազի ալ կը փըսխէ. և լըէ կը դողդըղայ՝ կամ պիւթիւն վիճուտը մէկէն, կամ սալթ պազի տեղերը։ Հիւանդը պազի հեղ տաքութիւն մը կըմնայ քի՝ դուրսէն ձօրով թէ կըմնցըլի. այն ալ դուրսէն խիմացուածին նայիս նէ՝ սըրաաըղ և եախըշըխտըղ կըլլայ՝ և շուտով կանցնի։

Նապըզը ցերեկվան ատենը առըլ թայլյէթձէն աւելի սըխ չի նէտեր. պազի կըլլայ քի՝ անկէցալ կամաց կը նէտէ, ինչվան որ օրէ օր իլլէթըշուժ առնելով՝ ծանր ծանր թէհլիքէներ մէյտան ելլան՝ որ քիչ մի առաջ գաղտուկ պահված էին. լեզուին սալթ օրթա տեղը չոր կըլլայ, և թէպէտ բերանը չոր կըլլայ՝ լաքին ծարաւութիւն չիմանար.

Պազի հեղ ալ բերանը չոր չեղած իքէն՝ քեսկին ծարաւութիւն կը քաշէ, պազի անգամ բան մը չի կըրնար կըլլէլ. ականջը կը խօսի, աչքերը լուսի չեն կընար դիմանալ։ Այս նշաններուս հետ պարապար հիւանդը անանկ մէկ վիճակի մը մէջ է քի՝ կեօյա քի՝ ամէն բանէն կը վախնայ, հիչ սիրտ չունենար. ումուտը կըտրած կըլլայ, ափեղ ցըփեղ կը խօսի, կը խենթենայ. լաքին կատղելը քիչ զուհր կընէ։

Եօրղանին չորշուը կը փետտէ՝ թիփոփկլէմէշ կընէ, ճանճ բռնելու պէս ձեռքը մէկ դիէն մէկ ալ դին կը տանի, նամզը ասլա մէկ խապար չի մնար. լաքլին հիւանդը իրեն քաշած նեղութիւններէն հիչ մէկ խապար մը չունենար։ Այս միջոցիս քընհատութիւնը կէվէընայ, և աչքերը կխարայ՝ հիւանդը կըռնըկի վըրայ պառկած, անդադար մըռըլ մըռըլ կը խօսի ցած ձայնով, և մէկը բան մը հարցընէ նէ՝ դժուար պատասխան՝ կամ ճուղապ կուտայ. կամ սէրսէմլէնմիշ եղած ըլլալուն համար, կամ ականջին ծանրացած ըլլալուն համար։ Սինիր թօթվելութեան թեթև նշաններն ալ վըրան պակաս չէն ըլլար, ձըգանքները թէնտօնները կը թըրթռան, բերանը կը ծըռի, ձեռվըները կը կըծկըտին, կը քաշվին և կըծըռին։ Լաքլին հիւանդութիւնը աւելի առաջ երթալով փորը կը քըշէ ջուրի պէս, կամ քըրտինք կուգայ, և ասոր հետ պա՛զի հեղ մէկ էզանթէմա մը դուրս կուտայ։ Լաքլին ասանք հիւանդութիւնը թեթևցընելուն տեղը՝ հիւանդը տահա աւելի ուժէ կը ձըգեն։

Բերնին մէջը աֆթէով կը լեցվի, նամզերուն չափաւորութիւնը և տկարութիւնը կէվէընայ, աչքերուն րէնկը փոխված կըլլայ. աչքին եղջերեայ կամ քօռնէա ըսված զարը ճէփ ճերմակ կըլլայ՝ և պա՛զի հեղ ալ սինմիշ կըլլայ. երեսը մոխրագոյն կըլլայ, և պիւթիւն պիւթիւնէ պուռուշմիշ կըլլայ։

Եւ երբոր մեռնելու ատենը մօտենայ նէ՝ պիւթիւն չորցած կաշիին վըրան մէկ կըպչուն քըրտինք մը կը պատէ, թմրութիւնը կէվէընայ, և լէթա՛րկօի կը փոխվի, թէ շէռը և թէ ճմըռութիւնը կը լեցվին տէօշէկին մէջը, թէնտօնները սըխ սըխ կը պաշլայեն թըրթըռալ և խաղալ. շունչ առնելը քանի երթայ նէ կը դժուարանայ՝ և մէկ խըռալ մը կը պատճառէ, որ մահուան խըլլավուղ նէ։

Պա՛զիներուն վըրայ այս իլլէթս վերջապէս կամ վէրէմի կը դարձընէ՝ կամ ֆէ՛պրաէ լէնթայի, որ երկան կը քըշէ։ Մեռնելէն խալըմօզներուն վըրան

մէկ պզտի քոլիզի մը չերևար․ հիւանդութեան քսան-երորդ օրը՝ կամ տասնը աւելի օր անցուցածներուն պէս՝ հիւանդութեան թէհլիքէն կանցնի․ և անկէց ետքը կը պաշլայեն լահաթ քընանալ, և ուտելիք կուզեն։

Անկէց զատ՝ աղէկ պուղուլ քրտինք կու գայ վըրան, կամ բերնին ջուրը կը վազէ շատ, կամ խալչային վըրայ մէկ ենեմէշէ մը կունենայ, որ գէշ հոտ ալ չունենար։ Եւ այս ալ գիտնալ պէտք է, քի այս հիւանդներուս պաղին շատ ծանր կառողջանան, և պաղիներին ալ անանկ չափուն մը կառողջանան քի՝ ինչվան հիմա այսպէս շուտով առողջանալնուն սպաս ճառը տասնա չէ իմացված։ Սինիր հումմասին այս ճինսին հետն ալ կը խառնըվին սաֆրալի և խուֆունէթլի հիւմմայի նշաններ՝ կամ նոյն իսկ սարը խուֆունէթը՝ կամ զինքքեամը․ և ասոնց ամէն մէկը իրենց մասնաւոր նշաններէն կրնանք ճանչնալ, որ այս բժշկարանիս մէջը ամէն մէկը իրեն մասնաւոր եղած տեղերը կրնաս գտնել։ Այս հիւմմայի իտ'' ֆէպպրէ լէնթա նեռվօզա կըսեն, և ար'' սուխունի րուֆայիլ ասապ։

Սինիր հումմասին պատճառները։

*․ 55․ Թէև որ հիւմմաներուն պատճառը՝ որ ինչվան այս տեղըս գրեցինք, փընտըռել պէտք ըլլայ նէ, կրնանք ըսել թէ՝ մահացըներ մէկ մայա մը՝ կամ մէկ սերմ մը նէ քի՝ կենդանիներէն ելած պուխարը շատ պիրիքմիշ եղած տեղերը փէյտահ կըլլայ։

Լաքին այս մայային և այս սերմին ինչ ըլլալը գիտնալը շատ դժուար բանէ․ զերէ թէպէտ այս նիւթըս հավային խառնըված է՝ և անոր վասէթայովը և արյան մտնալովը եայըլմիշ կըլլայ, լաքին որքան աղէկ փերթափօրզով որ նայելու ըլլանք՝ հավային մէջը նորէն խառնըված մէկ բան մը չենք կրնար տեսնել․ առաջ ինչ էր նէ՝ կէնէ այն է․ քիմիքական գործողութեամբ՝ եանի՝ քիմիագիտութեան աէտաթով և տիքքաթով և թէֆթիշ ընելով ալ բան

մը չենք կրնար հասկընալ. և վերջապէս՝ հաւային մէջի այս զօրութիւնը ինչ ըլլալը ինչվան հիմա պէլլիսիզ մնացած է, հիչ մէկ վարպետ մը ալէաթի մը մարիֆէթով գտած չէ։ Պազլիները թահմին կընեն քի՝ այս սինիրներուն դըպչօղ և հիւմմա պատճառող պաշլանկըճը հայվաններուն փըտտած պուխարն է։ Ասոնք կը համարին և զանն կընեն թէ՝ հիւանդութեան պատճառը փըտտած ըլլալով՝ իլլէթն ալ փըտտած կըլլայ. և հալէա արիւնին մէջը պիլէ չիւրիւկութեան նշաններ կը տեսնեն։

Եւ մեր մխիթար հերայրին ալ թահմինը այս է քի՝ ալէաէվլիյէ բժշկարանին մէջը աշիքեար կը հանէ՝ կը բացատրէ, և այս ճինս հիւանդութեանս բորբոսային հիւանդութիւն կըսէ։ Լաքին հայվանին մարմինը ավրըվելու որ ըլլայ նէ՝ պաշլըյայ փըտտութի և փըտտած բոլոր պուխարը կելլայ անկէց. և շատ պիլէ ըլլայ նէ՝ այն հաւային մէջ խառնըվելով՝ իրեն ուժը շատ կը կըտրի. և որքան ուժով զեհիր ըլլալու է քի՝ այնքան մանր մանիկը՝ որուն խելք չի հասնիր, մարդոյս զեան ընէ. և առողջ մարդը փըլցընէ հիւանդացընէ, և մահուանն ալ պատճառ ըլլայ։

Շատ անգամ ժանտախտին փէք ուժով եղած ատենները՝ մարդ բըռնըվածին պէս կայծակէ (չիմշէկէ) զարնըվածի մը նման անիտէ կը բըռնըվի կինայ. այս որքան ուժ ըլլալու է հաւային մէջ, և որքան փըտտած նիւթ ըլլալու է քի՝ որուն պուխարը այն երկրին մէջի գտնըված հաւային մէջ ալէաէվլիյէ հաւասար տաղըլմիշ ըլլալէն ետքը՝ այնքան ուժ ունենայ, որ հինչոր չէ նէ՝ հաւայ ըսածնիս կէսը հավայ՝ և կէսը այս պուխարէն ըլլայ նէ՝ ճօրով թէ՝ այս բանս կըրնայ ընել։ Պայըլմիշ եղող ինկողներուն քըթին ալքալի վօլաթիլէ բռնեն նէ՝ անիտէ աչքերնին կը բանան, և այս դեղս սինիր հիւմմասիէն բըռնըվող հիւանդներուն սինիրներուն և սըրտին ուժը և թէյսիրը կեվելցընէ։ Եւ փըտտած բանն ալ մարդոյս մահ չի պատճառեր. խուսուսաքի մար-

դուս պէսլէնմիշ ըլլալն ալ փտտած բաներէ է։

Մէկ մարդ մը կերակուր կուտէ, և կը մարսէ կըսէնք նէ՝ մարսիլը ի՞նչ է, միտէին մէջի գտնըված սուքօ կասթռիքօ ըսված հիւթին մարիֆէթովը՝ կերածին փտտիլը չէ՞ մի. և մարմինը կերակուրէն պէսլէյիշ կառնէ նէ՝ չի փտտած կերակուրէ պէսլէյիշ չի կրնար առնել։ Անմարսութիւնը մարդուս առողջութիւնը զեան կը բերէ. ըսել է քի՝ պաղի անդամ փտտութիւնը շատ խնթիզալը և ֆայտալը բան մը նէ մարդուս։ Մարդըս երըթըճի հայվաններու պէս փտտած և հոտած միսի ետևէ չիյնար. լաքին զարուրի թէ որ պաշխայ ուտելիք չի կրնայ գըտնել նէ՝ հոտած միս ալ կրնայ ուտել, հոտած ձուկ ալ. և ասոնք որքան ավելի հոտած որ ըլլան՝ կըրնան ուտվիլ. հիչ մէկ փուտ հիւանդութիւն մը վախ չըլլար ասկէց։ Շատ զէնահաթքեարներ, խլէ թապախ և քիրիշճի էսնաֆները տայիմա փտտած շըգիններու մէջ են, և առողջ կապրին. և պաղի մարդուն վըրայ տօքը մէկ գարշահոտ եարա մը կըլլայ քի՝ շատ տարիներ կը մնայ վըրան, թէ որ փտտած շոգիներէն սինիր հիւմմասի պատճառէր նէ՝ ասանկներուն վըրան պիտի ըլլար հէլպէթտէն։

Ասոնք ամէնն ալ մարդուս հիչ զեան չունին ըսել չենք ուզեր. խլէ սատկած անասունի միս ուտելէն պաղի մարդու վըրայ պուպօնէ և հիւմմա առաջ կուգայ տէյի վերերը զուրցեցինք։

Ու թապախները և քիրիշճիները և ուրիշ հոտած բաներու մէջ եղող էսնաֆները իրենց մախսուս հիւանդութիւններ կունենան, ևայլն։

Սալթ այս ըսել կուզենք քի՝ թէ որ փտտած բաներուն պուխարներէն սինիր հիւմմասի պատճառելու ըլլար նէ՝ ասոնք ամէնն ալ այս ճինս հիւմմայէս պիտի բռնըվէին, որ ուրիշ մարդոց մէջ ինչպէս է նէ՝ անկէց ավելի չէ ասոնց մէջ սինիր հիւմմասին։

Ինչվան հիմա ըսածներէս աչիքեար կերևի քի՝ սինիր հիւմմասի պատճառող պաշխանկըճին թա-

ալիյեթը փըստութիւնը չէ. լաքին կրնանք ըսել քի՝ փառութեն հետ պաշխայ մէկ բան մը նալ կը խառնըվի՝ որ մեզի մալիւմ չէ, և զէհիրի պէս թէյսիր կընէ, և իրեն զէհիրլի թասիրյեթը սինիրներուն վըրայ թէյսիր կընէ, և կենդանական պաշլանկըճներուն կըդըրպչի. և իրեն ասըլ թասիրյեթին և մարդուն խառնըվածքին և հավային բերմունքին կէօրէ՝ թարզ թարզ ֆէսատներ կը հանէ. որոնց պանըլները ֆիթնէօւէ կուտան, և պաղինները զայիֆութ կըբերեն.

Ինչպէս որ թիւթիւնի կամ թէմպէքիի ալըշմիշ չեղած մարդիկ ասոնց մուխին որ քաշելու ըլլան նէ՝ այս մուխը ամէն մէկ մարդուն վըրայ մէյ մէկ թիւրլիւ թէյսիր և իճրա կընէ: Եւ այս պաշլանկըճըս մարմնոյն մօտեցածին պէս՝ մէտէին մէջ անանկ ֆէսատներ կը հանէ քի՝ շատ ուժով զէհիրներուն թէյսիրին կը նմանի. և ասոնք մէտէէն դուրս ձըգելու համար՝ փըսխեցընող դեղերն ալ սինիր հիւմմալի պատճառող պաշլանկըճէն աւելի ուժով չեն. ֆախաթ փըսխեցընող դեղը թեզ տալու է, հիւանդունը սինիրներուն մէջը աղէկ մը եայըլմիշ չեղած իքէն.

Թէ որ ասանկ ըլլալով՝ հիւանդութիւնը եայըլմիշ եղած որ ըլլայ նէ՝ քըտըրնցընող դեղերը խուվէթլի են հիւանդութեն զէհիրը մարմինէն դուրս ձըգելու:

Այս դեղերուս բըրած ֆայտաները կը ցըցընեն թէ՝ այս հիւանդութիւնս պատճառող պաշլանկըճը որքան բարակ է, և որքան աղէկ չափուխ կը թըռչի. և ասկից տահմ աւելի հաւատալի կըլլայ՝ թէ որ չի տեսնայինք քի՝ ասըլ նոյն հիւանդութիւնը պանըլ մարդու վըրայ կամաց կամաց մէյտան կուտէ. և ժանտախտ և ծաղիկ բերօղ պուլաշըխութիւներն ալ պանըլ ձանըրգ բաներու վըրայ երկան ատեն կը մընան, թէլէֆ չեն ըլլար, և ձանըրներուն վըրայ անցածներուն պէս՝ կը պըլաշին, իրենց իճրան կընեն.

Այս ԽԵԼՔԻՍ ԴԻՒՐԱՀԱՒԱՏՈՒԹԻՒՆԸ։

* . 56 . Պա՛զի այս զէնահաթիս մէջ վարպետ եղող բժիշկներ այս ըսած խօսքերուս նայելով պուլաշըխ հիւանդութիւններուն համրանքը քիչցուցին , և այս հիւանդութիւններուս սըրան անցուցին սալթ ծաղիկը , խըզամուխը , եխումուրձախը , բօրոտութիւնը , և Ֆրէնկին ։ Լաքին երանի՛ թէ սալթ ասոնց ըսածներուն չափ ըլլար պուլաշըխ հիւանդութիւնը , ասոնցմէ աւելի չըլլար ։ Չի խօսինք այս տեղս Ջովախի կամ շնառութեան (իտռօֆօպիայի) և լէ՛պրա ըսված քոսոտութեանը վրայ , որ ասոնց պուլաշըխութեանը հիչ մէկ մարդ մը շուփհէ չըներ ։ Լաքին չենք իմանար քի՝ ինչպէս կըլլայ քի՝ այն բանը՝ որ հիւանդութիւններուն մէջ կենդանական զէհիրը եայըլմիշ ըլլալու եարտըմ կընէ ։ Նոյն բանը էբիտէմի՛ային ալ ուժ չի տայ , և էբիտէմի՛ա ըսածնիս ալ պուլաշըխութեան մէկ ճինսն է ։ Շիտակ է քի՝ հիւանդութիւնները խոտի պէս՝ և հայվաններուն պըղտիկ սերմէ մը մեծնալուն պէս առաջ չեն գար ։ այն նիւթը որ կեանքը թէհլիքէի մէջ կը ձըգէ , հիւանդութեան տէրը փէյտահ կըլլայ՝ և խուսէթլէնմիշ կըլլայ , և պաշխա մէկի մը մարմինի պուլաշմիշ եղածին պէս՝ առաջին հիւանդին վրայ ինչ ըրաւ և ինչ զարարներ բերաւ նէ՝ պըլըշկածին ալ անանկ բաներ կընէ ։

Փախաթ՝ պըլըշկելու մարդը այն հիւանդութեան մէկ ույղունութիւն մը ունենալու է ։

Այս բաներուս ինչպէս ըլլալը չի գիտցուիր ։ լաքին ըլլալնին շուփհէսիզ է ։ և ամէն օր կը տեսնենք թէճրիպէով ։ Դժուար կը հասկըցուի քի՝ ինչպէս մէկ կատղած շուն մը մէկ մարդ մը որ խածնելու ըլլայ նէ՝ անոր զէհիրլի թուքը մարդուն մարմինին մէջը մըտնելով ամիսներ կանցնի հիչ մէկ բան մը չըներ ։ այնքան ատեն անցնելէն ետքը՝ երեւան կը հանէ շնառութեան հիւանդութիւնը , և անոր թուքին ալ զէհիրի ուժ կուտայ , որ ուրիշ մարդ զէ-

հիւրլէնմիշ կըլլայ անոր թըքով։ Նոյնպէս խօլայ հասկըցվելու բան չէ թէ՝ վէրէմին և ժանտախտին և բանտերու մէջ զուհր եղած թիֆօին պուլաշըխ սերմը ինչպէս այն հիւանդներուն հագած լաթերուն վըրայ անցնելով՝ երկան ատեն հոն կը մնայ՝ թէլէֆ չըլլար, և շատ մը ատեն անցնելէն ետքը՝ այն լաթերը հագնողը այն հիւանդութիւններէն կը պըլըշխի։

Խապիլ է քի՝ պաշքի հիւանդութիւն՝ որ մենք պուլաշըխ զանն կընենք, պուլաշըխ եղած չըլլայ. և այս շիւփհէ ընելնուս պատճառը այն հիւանդութիւններուն էբիտէմի՛քա ըլլալը ըլլայ. զէրէ էբիտէմի՛քա հիւանդութիւնները մէկ երկրի մէջ շատին վըրայ մէկէն կըլլան, լաքին մէկ ըզմէկէ պուլաշմիշ ըլլալով չէ՛ն ըլլար. մէկ հավայի մնտըրութիւն մը նէ ատոր պատճառը, որ այս ալ ի՞նչ ըլլալը չէ իմացված։

Լաքին ի՞նչ որ է նէ՝ շա՛տ աղէկ է քի՝ էբիտէմի՛այի ատենները ալ ողջ մարդիկ հիւանդներուն քովէն՝ և անոնց կեցած տեղէն՝ և հագած լաթէն՝ և դըպած բանէն հեռու պըտըտին։

Ասիկայ իլլէ ժանտախտին համար խուլլանմիշ ըլլալու է, թէ և էբիտէմի՛քա հիւանդութիւն պէլլէմիշ ընես. զէրէ թէ՛ պուլաշմիշ ըլլայ մասէյնսիզ և վասէթասըզ, և թէ՛ հավան մնտըրէ. երկուքն ալ մօտեցօղ մարդուն զեան ունին. մէկ ըզմէկու անցնելուն թարզը փարխը ըլլալով՝ զեանը չի թեթևնար։ Անանկ է նէ՝ սինիր հիւմմասինին պուլաշըխութիւնը հայվաններէն եկած պուխարներուն նման բան մը նէ. և թէ՛ մարդուն վըրայ՝ թէ՛ հավային մէջ՝ երբոր ույղունութիւն գըտնան նէ՝ հազար թարզ կը փոխվին։ Ույղունութեան համար կըրնանք մըտքերնիս առնել քի՝ այս նիւթերուս փըտտելը խապիլլի բան է. լաքին պէտք չէ զանն ընել թէ՝ ամէն գէշ իլլէթը որ պուլաշմիշ կըլլայ՝ այս փըտտութիւնն է։

Ասիկայ սալթ պուլաշըխութեան մէկ գործիքն է, որ հիւանդութիւնը աւելի եայըլմիշ ըլլալու եարտըմ կընէ։

Եւ այս թարզ հիւանդութիւններս բըռնըվօղները

տաճկաց թեթև ըլլալով՝ և օր աւուր ծանրանալով՝ անկէց ալ կը հասկըցուի քի՝ հիւանդութեան ասըլ քեօքը փոխուիլը չէ ։ Պաճըլի մարդիկ թամ առողջ իքեն՝ քըրտինքնին՝ կամ նեֆէսնին՝ կամ խօլթուխնին՝ կամ ոտքերնին՝ գէշ գէշ կը հոտին , և անկէց չենք կրնար բանէն բան հանել՝ թէ անանկ մարդոց հիւթերը փոխուած են ․ զերէ այս ալ գիտնալ պէտք է քի՝ ամէն գէշ հոտ փոխուէն առաջ չի գար ։

Այս հիւանդներուս արիւնը նօսրցած որ կերևի նէ՝ ամէնուն վըրայ և ամէն ատեն խուլի չէ այս նշանս ․ և այս նօսրնալը կըրնայ փոխութէն չըլլալ , և ուրիշ պատճառէ առաջ գալ ․ ինչպէս որ զուհր կընէ արիւնադնացութիւններուն և տիզէնթէրիաներուն ։ Այս հիւմմայէն մեռնող մարդիկներուն մարմինը՝ պաշխա հիւանդութիւներէ մեռնողներուն մարմինէն թէզ կը փոտին և կը հոտին ․ և այս ալ կը ցըցընէ թէ՝ մէկ փոխուէ սերմ մը մըտեր և տիրեր է մարմիններնուն մէջը ․ լաքին չի հասկըցվիր քի՝ արիւննին ճէվլան անելն իքէն՝ փոխել պաշլամըր է ։ Քընա քընան այս հիւմմային շատ աղէկ է , քան թէ՝ նէավօզա վէաաթիլէ ըսված հիւմմային ․ լաքին այս ալ փոխութէ դէմ դնող ուժովը չէ , զերէ տահա ուրիշ քընա քընայէն շատ աւելի ուժ ունեցող անթի սէթթիքա՝ կամ փոխութէ դէմ դնող դեղեր կան քի՝ այս հիւմմային հիչ մէկ ֆայտա մը չունին , կամ թէ շատ քիչ ֆայտա կընեն ։

Այս թէճրիւպէով ալ գիտենք քի՝ պաշխա դեղեր ալ՝ որ փոխուեցընող և սէթթիքա դեղերուն սըրային մէջն են ․ ինչպէս են՝ խունտուղ պէօճէկին , և ալքօլի ըսված աղերը , այս հիւանդութեան շատ ֆայտա ըրած են ։ Եւ այսպէս հիչ մէկ խուվէթլի խապաթ մը չունինք պուլաշըխութեան թէյսիր ընելու թարդէն առնըված , որով կըրնայինք սապիթ ընել թէ՝ պուլաշըխութիը փոխուած թապիյէթ ունի ․ և ամէն մէկ պուլաշըխ հիւանդութէ սերմը մարդոյս մէկ մէկ տեղէն դըրպէլով՝ այն տեղէն կեօրէ՝ և

հիւանդութենը կեօրէ մախսուս զատ զատ նշաններ կը ցուցընեն ։ Ասանկ սինիր հիւմմասիին պուլաշըխութիւնը պաշլըճայ կը դըպչի խօլայ պըլըլըվօղութեն և խօլայ ֆիթնէութեն ալեաթներուն ․ և ուր տեղի սինիրներուն որ դըպչի նէ՝ անոնց իճրան և թէյսիրը կամ կէվշեցընէ, կամ կը պակսեցընէ, կամ պիւթիւն պիւթիւնէ տակն ու վրայ կընէ ։

Խըզամուխ պատճառող պուլաշըխութիւնը կը դըպչի մօղազին՝ և քըթին՝ և աքճիյէրին՝ և զամխոտ մաշկերուն, և ամենէն աւելի՝ աչքերուն, ծաղիկէն ետքը առէթ իւզրէ կամ կուրութի կուգայ, կամ դէշ և դժվար բժշկելի եարաներ ։ Սինիր հիւմմասիին պուլաշըխութիւնը այս զաթըս և միւսթաքիլութիւն՝ որ չէ թէ սատէ սաֆրավի և իւֆիւնէթլի հիւմմաներուն հետ մէկ կըլլայ ․ այլ և ծաղիկի և խըզամուխի հետ ալ կըլլայ ․ և ասոնց թափլյէթը իւֆիւնէթլի է ․ և երբ որ ասոնք վրայ գան նէ՝ սինիր հիւմմասին կը տկարանայ՝ կը զէյիֆնայ, և ասոնց մէյտան կուտայ ։ Լաքին զատ զատ մտածելու որ ըլլանք նէ՝ սինիր հիւմմասիին պուլաշըխութիւնը շատ ուժով է՝ խըզամուխին և ծաղիկին պուլաշըխութենէն էվել․ զէրէ մարդ մէկ անգամ մը այս հիւանդութիւներէս բըռնըլվել և ազատվելէն ետքը՝ մէկ մը տահա չի բըռնըլվելուն էմինութիւն կունենայ ․ սինիրի կամ անավէր հիւանդութիւնը ասոր պէս չէ, կըրնայ մի և նոյն մարդու վրայ քանի մի անգամ գալ, ֆրէնիկի և քօսոտութեն նման ։ Ասոր վրայ այս ալ պէտք է իմացընելու քի՝ հիւանդանոցներու և բանտերու մէջ սինիր հիւմմասիէն բըռնըլվօղներուն խըզմէթ ընողները՝ որ տայիմա մէջերնին են՝ չեն պըլըշկիր այս հիւանդութենս․ դուրսէն եղողները՝ որ անոնցմէ ելած շօգիներուն ալըշմիշ եղած չեն, և քովերնին վախն ՚ի վախը կը մտենան, խօլայ կը պըլըշկին ։

Ըսելէ քի՝ այս հիւանդութիւնս պուլաշըխութենը ալըշմիշ ըլլալ կըրնայ ըլլալ, պաշխայ պուլաշըխութիւները ալըշմիշ ըլլալ չեն վերցըներ, ամենուն ալ

կըկըպչին։ Ե՛րբոր բժշկաց մէջ այս պուլաշմիշ ըլլալուն վարպետութիւնը շատ եայըլմիշ եղած չէր՝ պաշխայ պատճառներ կուտային այս դէշ հիւանդութեան․ որ այս պատճառի սըրայ դըրած բաներնին սուլթ անանկ բաներէն են՝ որ մարդուս մէկ ույղունութիւն մը կուտան թէզ պուլաշմիշ ըլլալու։

Բժշկները կըսենք՝ այս հիւանդութեան պաշլըճայ պատճառներուն մէկը միս ուտելն է․ լաքին թէ որ տեսնալու և տիքքաթ ընելու ըլլային քի՝ ամիսը կամ երկու ամիսը անգամ մը միս ուտելու ճօրով կարողութին կամ խուվէթ ունեցող աղքատ մարդիկ, առանց մըսեղէն կերակուր ուտելու սեղանէն չելլօղ մարդերէն աւելի այս հիւանդութենէս կը բըռնուըլին, պէլլի է քի՝ այս թահմինէս պիւթիւն պիւթիւնէ եա կը կենային։ Երխոէմիքա հիւանդութէն սառկած հայվաններուն միսին ամանութեր թամահ ընելով՝ և գիտնալով՝ կամ չի գիտնալով՝ աղքատ մարդիկ կուտեն, ասիկէց շատ դէշ մէկ հիւմմա մը կը պատճառի․ լաքին սինիր հիւմմասիէն հիչ մէկ սաֆրայի հիւմմայի նշան մը չունենալովը՝ չենք կըրնար ըսել քի՝ սուլթ այն սառկած կենդանիին միսը ուտելն է անոնց հիւանդութեան պատճառը։

Հոտած միս և հոտած ձուկ ուտելէն շատ հիւանդութիններ առաջ կուգան, լաքին անանկ նշան մը չեն ցըցըներ քի՝ զանի ընենք քի՝ այն փըտութիւներն են այն հիւանդութիւններուն պատճառը․ և չիւրիւկ հիւանդութե անուն չենք կըրնար տալ։

Փըտտած ցորեն՝ կամ կորեկ՝ որ կուտեն ալէսեվիյէ ռամիկ ժողովուրդը խըթլըխի տարիները՝ թէ՛ ըստամպօլու մէջ, և թէ՛ ուրիշ մեծ քաղաքներու մէջ, և պաշխայ ույղունսուզ և առողջութե զարարլը կերակուրներ, հիսապըզ հիւանդութիւններ կը պատճառեն։ Լաքին թէ որ պժշկները դէշ սինիր հիւմմասին բըռնըըլնուն ալ նէ՝ ասոր պատճառը պաշխայ է, այն կերակուրները չէ՛ն, և ասոր մախսուս պատճառ կըրնանք տալ անօթի մնալը, մըտմըտուքը,

ցամաքարդութիւնը, և մուհասէրէի սաստն որ ըլլայ նէ՝ փոխուելը. զէրէ սանկ տեղներ շատ մը մարդ մէկ պըղտիկ խուլիպէի մը մէջ կը բնակին. որով հեր հալ ինթիզային կէօրէ այն տեղին հավան կավըրվի, և մարդոցը գեշ կը բերէ: Ծիմ ծիմըլիս և թաց տեղերը օնիր հիւմմասիները շատ կըլլան. և սար պատճառը այն է քի՝ այս պաթախլըխ տեղերը շատ մանր ու խոշոր հայվաններ կը սատկին, կը փըտտին. շատ խոտեր կը փըտտին, և արևը տաքցած ատենը անոր վըրան զարնէ նէ՝ անոր շոգիները պուխարը կամ պուղուները վեր կը քաշէ. որ սանկ սատկած լէշեր և փըտտած խոտեր չըլլան պիլէ նէ՝ անանկ չի շարժած մնացած ջուրին շոգիները հերիք են հավան ավըրելու, սանցմով տահմ աւելի կավըրի:

Ասոնք անանկ տեղեր բնակող մարդոց վիճուտին պինան կը զայիֆցընեն, և պուլաշըխութե խօլայճա մէյտան առնելու ճամբայ կը բանան.

Լաքին օնիրի հիւանդութիւնները պաղի հեղ լեռնային և չոր տեղերուն ալ հիւքմ կընեն, ծըմեռ էյամի մէջ ալ կըլլան. անանկ տեղեր որ՝ խեղճ աղքատ մարդիկ իրենք զիրենք տաք բռնելու լաթ չունենալովնին շատոնը մէկ տեղ մէկ օտայի մը մէջ կը դոցվին, մանղալ մը կը վառեն էթրաֆը կը շարվին, մէկ ծակ մը նալ բաց չեն թողուր՝ ցուրտ չի գայ ներս. որով օտային մէջ գըտնըված հավան քանի տաքնայ նէ՝ կավըրվի, և վերջապէս մէկ քէօկին զէհիր մը կըլլայ: Եւ սար խապաթ այն է քի՝ ասանկ տաք օտային մէջ նըստող մարդուն վըրայ մէկ թմրութի մը կուգայ, աչքերը կը ծանրանայ, գըլուխը մէկ ծանրութի մը և խորունկէն մէկ ցաւ մը կիմայնայ. և թէ որ այս միջոցիս մէկ մը դուրս չելլայ օերինլէնմիշ չըլլայ նէ՝ կը պաշլայէ նէֆէսութիը դժվարնալ, բերանը ջրոտիլ, սիրտը չըրփընմիշ ըլլալ, ինչվան կը փըսխեն ալ. և պաղինեըն ալ կը մարին, և սախկայ տահմ խօլայ կըլլայ՝ թէ որ օտան պըղտիկ ըլլայ նէ: Ասանկ տեղեր շատ կեցողները

որ իրենք զիրենք ալըշմիշ եղածի տեղ կը դընեն , մէկ մը նալ մէջերնուն մէկը սինիր հիւմմասին բըռնըվի նէ՝ ամէնն ալ խօլայ խօլայ անկէց պուլաշմիշ կըլլան ։ Եւ ասոնց հիւմմաները պաղինը պայաղի կըլլայ , պաղինը սաֆրալի հիւմմային հետ խառն կըլլայ ․ և այս ձինսըս ընտանիներու և հիւանդանոցներու մէջ զուհր եղած սինիրի հիւանդութեան նման կըլլայ ։ Եւ մենք որ սինիրի էրիտէմիքա հիւմմային պատճառը պուլաշըլխութիւնն է կըսենք նէ՝ տալ ըսել չենք ուզեր քի՝ սալթ այս է պատճառը և անկէց զատ պատճառ չունի ։

Մարդըս պաղի տեն իրեն կեանքը թէհլիքէի մէջ ձըգող զէհիրը ինքն իրեն համար թէտարիք կընէ՝ հաղըրլամիշ կընէ ․ պաղի անգամ հիւմմային մը բըռնըված ըլլալով՝ դեղ չառներ , հիւանդութիւնը իր թապիյէթին կը թողու , կամ ռամիկ բժիշկի ձեռք իյնալով՝ մինասիպէթսիզ դեղ կառնէ ։

Պաղի արտաշընչութիւնով դուրս ելլալու նիւթը , որ թէպէտ ինչ ըլլալը չենք գիտեր , լաքին այսքանը գիտենք քի՝ զարարլը բան մը նէ ․ դուրս ելլալու ճամբայ չի կըրնար գըտնել , ներսը կը մնայ ։

Պաղի անգամ իքօռէ ըսված կըծու և երող հիւթը , կամ եէնմէճէ չինող հիւթը , և պախուսուս միւսթաքիլըճէ նէվազիլին հիւթերը սէրպէստ չի կըրնալով դուրս ելլել՝ ներսը կը բանին , և սինիրնե րուն վըրայ թէյսիր կընեն ։ Ասոնց ամէնն ալ սինիրի երկան բարակ խըլէթներ պատճառելէն զատ՝ սինիր հիւմմասի պատճառելու ալ ուժերնին եարտըմ կընէ ․ և այս ձինս հիւմմաներս պաշխայ սինիրի հիւանդութիւններէն շատ ֆարխ ունին ։

Եւ պաղի հեղ այս հիւթերըս տեղափոխութիւն (մէթասթազի) ընելով հիւմման տէֆ կըլլայ , պաշխայ թեթև հիւանդութի մը երևան կելլայ ․ և այս վերջին հիւանդութիւնս թամ իսպաթ կընէ քի՝ առաջին հիւանդութիւնը այս ըսած պատճառներուս մէկէն առաջ եկած է եղեր ։

Առոյ նախագուշակութիւնք:

* . 57 . Մինիր հիւմնաւորին վըրայ ինչվան հիմայ գըրուած խօսքերէս աչքեար կիմանաս քի՝ այս հիւանդութիւ մըքան վախնալու բան է, և մըքան քիչ ումուտ կըրնան ունենալ այս իլլէթէս ազատվելու:

Հիւանդութեան դէմ կուվելու կենսական պաշլանկըճը և Թապիյէթին խուվէթը այս հիւանդութեան մէջ զայիֆցած կըլլան. անոնց վըրայ մէկ զէհիր մը թէյսիր ըրած կըլլայ պուլաշըխութիւնով որ անկէց ետքը բժիշկը չի կըրնար ալըլ Թապիէթին խուվէթին կիւվէնմիշ ըլլալ:

Բժշկական զէնահաթն ալ այս պուլաշըխ զէհիրին խուվէթը կըտրելու մախսուս դեղ մը չի գիտնալուն համար՝ անկէց ալ մէկ պաշըըճա խեր մը չի կըրնար տեսնել: Պուլաշըխութիը տէֆ ընելու համար՝ բժշկական կանոններէն ուելի ֆայտալը է թէմիզութեան կանոնները և թէմպիհները:

Հիւանդութիւնը թէ որ նոր բըռնած տունը ճանչցըվերինէ՝ որ դժուար բան է ճանչնալը, պէտքէ ույլուն դեղերով այն տունէն հիւանդութե առաջքը առնելը խալիւ կըլլայ: Այս հիւանդութեա խօլայ պըըռշկելու, և պըըռշկելէն ետքը շուտով մեռնելու մարդիկները ասոնք են:

Շատ հոգնող, և մըտքերնին շատ հոգնեցընող, և կարդալ գրելու շատ եանէ ինկողները, որ իրենց ալըլ զաթը զայիֆութիւն մը կունենան:

Անոնք՝ որ փորերնին կը քըշէ, կամ շատ կը քըրտընին, կամ մայաըլը արիւն կերթայ շատ, կամ քըթերնին շատ կարունի. անօթի շատ կեցողները, ֆրէնկի ունեցողները, և ուրիշները՝ որ ասանկ երկան բարակ հիւանդութիւնով խուվէթսիզցեր են:

Զայիֆ միզաճ մարդիկ՝ որ կամ հիւթերնուն մէջ մէկ մախսուս կըծուութիւն մը ունին՝ որով կերածնին իրենց եարամիշ չըլլար, կամ պաղըրսախներնուն մէջ մէկ սախատութիւն մը ունին. ծոցվոց

կընիկները, և խըլէ՝ լօհուսաները, մատղաշ տըղաքը, վախկոտ և զապուն մարդիկ: Հիւանդութեն թէհլիքէները կէվելցընէ՝ կամ կը պակսեցընէ նաև այս հիւանդութենէս պաշխայ մէկ հիւանդութեն մը հետ խառնըված ըլլալը, և այն տարվան հավային և էյամին կէլիշաթը և բերմունքը, հիւանդին թէհլիքէն կեվելցընեն նաև այս հետևեալ մատտէներս:

Հիւմման պաշըայածին պէս՝ հիւանդին մէկէն 'ի մէկ խուվէթէ կյնալը, և ինքը զինք թողտալը, երեսին գոյնը շատկէկ փոխվիլը, և իր ասըլ զաթը քիավէթնին սվըրվիլը, հիւանդին շատ սըխընթը քաշելը, քընանալէն հիչ մէկ թեթեւութիւն մը չիմանալը:

Խենդութիւը և սինիրներուն շարժմունքները և պաշխայ ասոնց պէս նշանները տայլիմա մէկ խապար մընալը՝ կամ օրէ օր եվլէընալը, նէֆէսառութիւը դժուար ըլլալը, քիչ ատենվան մէջ էզանթէմա դուրս տալը:

Ե՛րբոր մէթասթազին հիւանդութեն նիւթը քէրեսթէն կըմտուլէներուն վըրայ կը տանի՝ և անոնց զեան կուտայ. երբոր էզանթէմաներ թէզ տաղըլմիշ կըլլան, և րէնկերնին կապուտ կամ սև կըլլան, և սֆինթէռէներուն քով ուժ չի մնար, ոչ շէռը կըրնան զապթ ընել, և ոչ մնտըռութիւնը:

Ե՛րբոր տամարները չեն կըրնար արիւնը զապթ ընել, կամ շատ չափէ դուրս կը քըրտընի առանց էֆիմէռա սուտաթօռիա՝ կամ տրաֆօռէթիքա ջերմը ունենալու, և հիւանդութեն վերջանալու ատենին մօտիկ փակչուտ և պաղ քըրտինք մը դուրս կուտայ. Երբոր դուրսէն պաղ է հիւանդին մարմինը, և ներսէն երեւու պէս տաքութիւ մը կիմանայ. Երբոր մէջքին և փորին և գլխուն ցաւը փէք քէսկին է. Երբոր նամըը նայելով կը հասկընաս քի՝ սըրտին թէյսիրը և շարժմունքը քիչ և սըրասըզ է. Երբոր աչքերը կըտեսնես քի՝ կարմիր են, և չէնշարժիր և պաղած կայնած են՝ և կխաբաց են, և մէկ դըխու վըրայ դարձած են, և աչքին մէկը մէկալէն պըզտիկ կերևի. և Երբոր լեզուն չոր և սև և սերթ կըլլայ

և կը դողդողայ • Երբոր ձայնը բարակցած՝ կամ աւրուած՝ կամ պիւթիւն պիւթիւնէ պատմիշեղած կըլլայ • և երբոր մէկ բան մը չի կըրնայ նէ խօսիլ կըլլէ • Լաքին գիտնալ պէտք է քի՝ այս նշաններուն մէկ հատը տեսածին պէս՝ բժիշկը սիճիլ թող չի կըտրէ քի՝ այս հիւանդէն յոյս չի կայ • պէտք է քի՝ այս նըշաններէն շատը մէկէն ՚ի մէկ մէկ տեղ տեսնէ մէկ հիւանդին վըրայ, և անկէց ետքը սիճիլը տայ ։ Եւ ուրիշ մեռնող՝ կամ ողջընցող հիւանդներուն վըրայ տեսած նշաններն ալ մէկ ըզմէկու բուպար ընէ • և այս ալ միտքը առնէ քի՝ այս հիւանդութենէս պաղի մարդ խապխափիլ կը մեռնի • առաջկուց հիչ մէկ թեհլիքելի նշան մը չի ցըցուցած ։

Վերի գրած նշաններուս զըթը տեսնըվլի մէկ հիւանդի վըրայ նէ՝ աղէկ նշան է, և հիւանդին աղէկնալուն և ողջ մնալուն նշանները ասոնք են ։

Ասոր դէ՛մորը ։

* • 58 • Երբոր մէկ մարդ մը առողջ իքէն՝ և հիչ մէկ հիւանդութիւն մը չունեցած իքէն՝ սոնիրի հիւանդութենէս կը պըռըշկի • և իրեն կազմութեանը չարմուխին մէջ ոչ արիւնի լեցունութիւն ունի՝ և ոչ սաֆրայի շատութեն, և միտէյի մէջ փէսատ ունեցած ըլլալու նշան մը չի ցըցըներ, այս հիւանդին նայել պաշլայածին պէս՝ ամենէն առաջ երկու բանին աղէկ տիքքաթ ընելու է ։ Առաջինն է՝ հիւանդին խուվէթը, որ թող տալու չէ քի՝ պակսի • որքան խապիլ է նէ՝ պէտլէմիշ ընելու է ։

Երկրորդն է՝ հիւմմային քէզքը կամ պաշլանկըճը՝ որ պուլաշմիշ ըլլալով իրեն անյաւ պաշխասիէ մը • և այս՝ մարմինէն դուրս ձըգելուն ճարը նայելու է, թէ փըսխեցընող՝ և թէ քըրտընցընող դեղերով • ղէրէ պուլաշըխութը՝ կամ բերնին ջուրին հետը խառնըված միտէին մէջ կերթայ, կամ մարմինին ծակտիքներէն ներս կը մըտնէ արտաշնչութեն ատենը ։ Կենդական ուժը պէտլէմիշ ընել և չի կըր-

անցընելը կըլլայ՝ երբոր սենեակներուն դըպչող և ախտութին պատճառող հիւթը դուրս ծըգվի՝ ինչպէս որ կըցըցընէ վերի ըսած երկրորդ խավիլը։

Դարձեալ հիւանդին խուվէթ կըտըրվի քառախմքա ըսված դեղերով, որ իրաւի սըրտին ֆէրահութի կուտան՝ ինչպէս որ անունին կըցըցընեն, կամ քիչ պեուլէյիշ և խուվէթ տըվօղ կերակուրներով։ Ալէուէվէյէ այս հիւմմա երկան քըշած ատենը՝ թէ որ քէսկին րէհըրիդ դընելու ըլլան նէ՝ հիւանդին խուվէթը թէզ կըպակսեցընեն։

Հիւանդին խուվէթը տեղը կըբըռնէ՝ մըսի ջուրի վըրայ եփած չորպան՝ որ հետը կըտոր մը հաց ալ եփած ըլլայ, և ռաֆատան եփած հաւկիթը՝ լաքին քիչ, և քիչ մըն ալ ջրով խառնած հին գինի։

Այս հիւանդութիւնս քաշօղներուն սաֆրավի կամ ինֆինէթլի հիւմմա ունեցօղներէն աւելի միւտատէ ընելու է կերակուրի հախի. լաքին այս ըսածներս ամման ալ ֆրէնկիստանի արդին հախին է, և ոչ ըստամպօլին հախին. զէրէ՝ ըստամպօլի արզին հախին՝ ատ ըսածներուս՝ թէ եաղը և թէ պաշխա խուվէթ տըվօղ դեղերուն ամմանն ալ տապանը տապանըսա զըթ են. տանիկ գիտցած ըլլաք. չըլլայ թի՝ խարվիք. չինքի թէ եաղը ուտելիքներ և թէ խուվէթ տըվօղ դեղերը մենք ալ երբոր այս թարդով խուլլանմիշ եղանք ըստամպօլու մէջը նէ՝ այս հիւանդութեան ատենը՝ շատ մեծ քէտէրներու հանդիպցուցինք հիւանդներնիս։

Այս հիւանդութենս պատճառած պաղութիւը՝ որ ձեռքին և ոտքին կըտիրէ, և արիւնի ձէվլանին չափէ դուրս զայիֆութիւը տեֆ կըլլան շփելով և վըրանին բուհըրու և տաք ֆօմէնթիներ դընելով, կամ ըըլըխ ջուրի մէջ հիւանդը խօթելով շատ հիւթ դուրս ելլայ նէ՝ կամ քրտինքով կամ պաշխա մէկ տըըլ թապիյէթձէ ճամբով մը, տար ալ առաջը կառնըվի հօվացուցիչ սէրինլէտիճի դեղերով և քառախմքօյով. կամ թէ՝ որ թէհլիքէն ծանր է նէ՝ քիչ

ափիոնլու դեղեր տալով։ Եւ թէ որ հոգոյ զայի-ֆութի ունի, վախ՝ կամ մըտմըտուք՝ կամ ումուտ-սըզըւթի․ պատուական գինի տալու է, բժիշկը հի-ւանդին երեսին խընդալու է, ասլա պէթ չէհրէ ցու-ցունելու չէ, և խօսքերով քիչ օրվան մէջ բժշկըվե-լու և ոտքշէկէն ելլալու ումուտ տալու է, օրէ օր քանի քովը երթայ նէ՝ աղէկի դարձածի պէս ցը-ցընելու է․ որ ասանք սիրտը հանգչեցընելով րահաթ-լանտըրմիշ կընեն, և դեղը խօլայ թէյսիր կընէ։

Ի՛ն առաջ այս ճամբաս բըռնելու է, եանիմ՝ հիւանդին խաւլէթ տալ նայելու է։

Քիչ զուհր կընէ քի՝ հիւանդութիւնը այնքան քէսկին պաշըայէ քի՝ խիթլիղայ ըլլայ պաշխայ բանի չինայած՝ հիւանդութեան հիւթը դուրս ձըգելու, և եաքը խաւլէթ տալու դեղերը ընելու։

Եւ լիրաւ որ, այս հիւանդութեան մէջ՝ ներսի դին պարպօղ դեղերը ֆայտայէն շատ՝ զեան տըվեր են։

Լաքին թէ որ հիւանդը չափէ դուրս զայիֆութի չունի նէ՝ այս ալ շատ անգամ թէձրիւպէ եղած բան է քի՝ միտէյին մէջը պահված և ֆիթ կամ էվ-ղայ տըվօղ զէհիրլի նիւթը թէզ և կարճ ճամբէ դուրս կը հանէ փըսխեցընօղ դեղը․ և սինիրները քիչմի կարթընցընէ, և կաշիին արտաշնչութիւնը կըբանայ, և սըտաղմօները զապթ կընէ։

Փըսխեցընօղ դեղը տալէդ եաքը, կամ թէ որ հիւանդին պէտք չէ նէ՝ հիչ աստանկ դեղ չի տըված, հիւանդին քըրտինք բերելուն ճարը տեսնելու է։

Փըսխեցընօղ դեղերուն մէջ անթիմօնով շին-վածները շատ աղէկ են․ լաքին թէ որ հիւանդին փորը կը քըշէ նէ՝ իբէքաքուանա տալ պէտք է։

Բըռնելու ճամբաներնուս աղէկը ո՞րը ըլլալը սալթ թէձրիւպէով կըրնանք հասկընալ․ և այն զա-րարը դեղերնուս ֆայտա կընեն՝ թէ որ մինասիպ ժամանակին տըրվին նէ։ Անոր համար կըրնաս մէկ գիշեր և մէկ ցերեկէն աւելի տուրմայըրդ քըրտընցը-նել հիւանդը․ չէ թէ վըրան եօրղաններ գոցելով՝

և հիւանդը ներքին պունալթմիշ ընելով, իւլէ՝ գինիով շինած սիրուփկայ խմցընելով տաքուկ, կամ միւրվերի կամ օխլամուրի ծաղիկին մըրթպուխովը և քացախով, որ այս ալ ըլըճամի ըլըճամի տալու է: Թէ որ հիւանդին խուվէթը կուզէ նէ՝ այս միջոցիս պէտք է տալ թեթև լիմոնաթա, և քիչ մի ալ ըլըճամի գինի: Մինչվան որ հիւանդը հիւանդութէն թեթևնալով ցըցընէ քի՝ խայրի իրեն պուլաշմիշ եղած հիւանդութենը քով խուվէթ չի մնայ:

Քըրտինք բերելու աղէկ են պէվանտա սալինան, օխլամուրին ծաղիկը, աղած միւրվերին ծաղիկը, և սերբէնթարիա վիռճինիանա: Ասոնց որն որ կուզես նէ՝ չայ կամ միւրվէր եփածի պէս եփէ, և անանկ տուր հիւանդին: Ասոնցմէ զատ կրնաս տալ նաև աչէթօ քանֆօռաթօ, (Ա. Թ. 14) կամ սալ ալքալի վօլաթիլէն, կամ էթէրէ սուլֆօռիքօն, մուռիաթիքօն, և աչէթօզօն: Ասոնք ամէնն ալ հիւանդութե նշաններուն շատ կամ քիչ քեսկինութեանը կէօրէ՝ կանուխ կամ ուշ պէտք կըլլան:

Քըրտինք բերելը աւելի լիսթիզալը է էֆիմէ՛ռա մալինխօնիմա ըսված ամէնադէշ հիւմմայիին: որ այս հիւանդութենս ատենը քըրտինքը քիչմի կըտրածին պէս՝ հիւանդը մեռնելէն չի կըրնար խալըսիլ:

Ասկէց շատ մարդ մեռաւ պարապ տեղը: հիմա՝ քանի որ քըրտինքին ֆայտան իմացվեցաւ նէ՝ մէկ մարդ մը այս հիւանդութենէս բըռնըվածին պէս՝ քըրտընցընօղ դեղեր կուտան, որով մեռնելէն կազատի: և այս ճամբով հիմա առաջվան չափ մարդ չի մեռնիր ասկէց: Այս գէշ հիւանդութիս բժշկելուն ճամբան այս էր: հիւանդին եղած տեղը ամէն թարաֆէն կըգոցէին քի՝ պաղ չի գայ իրեն, տաք և քըրտընցընօղ դեղ կըխըմցընէին քի՝ գէշ հիթերը մարմինին ծակտիքներէն դուրս ելլան: երբոր քըրտինքը կըտրէր նէ՝ տաք չուխայով կըշըփէին մարմինը քի՝ նորէն քըրտընի, և մինասիպ բեհրիզ կըդընէին: Այս թարզով շատը տեփ կընէր այս

սարսափելի և զեանքեար հիւանդութիւն․ և ով որ այս ճամբան չեր բռներ նէ՝ հել հելյէթ կը մեռներ։

Այս հիւանդութենս էֆէնտ՛ուս պռիթաննիքա ալ կըլավի, և ժամտախտին ալ այս ճամբաս բռնելը ֆայտա է, և ժամտախտաւոր ըսված հիւմմային ալ։

Թէ որ բժիշկը չի կըրնայ քըրտինքով խլէթը յաղթել, եէնմիշ ընել․ կամ հիւանդութե պըռըշկող հիւթը կաշիին ծակտիքներէն դուրս նետելու ատենը անցած է, այն ատենը պէտք է արտաշնչութիւնը կէօղէթմիշ ընել։ Հիւանդութիւնը ի՞նչ տերեճէյի հասած ըլլայ նէ ըլլայ, և կաշիին քէսկին սպազմօն կըտրելու համար ֆայտալը գըտնըված են՝ տաքը տաք ջուրի մէջ դըները, և ըռըճախ ջուրի մէջ մըտնելը։

Հիւանդութիւնը այս տերեճէին հասած ըլլայ նէ՝ քըրտընցընող դեղերը զեան կը բերեն․ թէ որ սաֆրավի հիւմմայի պէլլի և աշխքեար նշաններ երեւին հիւանդին վըրայ, և հիւանդը շատ խուվէթէ ինկած չըլլայ նէ՝ քըշէլ տալու է հիւանդին փորը անանկ մէկ դեղ մը տալով քի՝ թէթեւ ըլլայ, և խուվէթէ չի ձըգէ։ Ասանկ դեղերուս մէջէն աղէկը ասոնք են՝ քասսիան, թամր հինտին, կամ մաննա, թէ որ միտէյի լեցունութե նշան չկայ նէ՝ քըշօղ դեղալ չուզեր․ սալթ նայելու է քի՝ կենսական ուժը (ֆօռձէ վիթալէն) իր չափը չի կորսընցընէ․ և սպազմօնները զայթ ըլլան․ և նայելու է քի՝ թապիյէթը ով ճամբան պիտի բռնէ, որ դուն ալ անոր կէօրէ այն ճամբով բան հոգաս։ Նայէ քի՝ հիւանդութեան հիւթը կաշիին ծակտիքներէն դուրս ելլալու ճամբայ մի կը բռնէ՝ եօխսա դուրսի աւիշկեան կլանտուլաներուն մէջը գալ մըտնալ կուզէ։

Թէ որ երկան կը քըշէ կոր հիւանդութիւնը նէ՝ հիւանդին պէսլէյիճի նէմցէ արբասին պէս բաներ կերցընելու է, քըշիկ և սըխ սըխ փէք աղէկ հին գինի խըմցընելու է․ կենսական խուվէթը էվէլցընելու է հարտալ եախըսի զարնելով, և չորս չորս սահաթ արա տալով․ որ չըլլայ քի՝ զարկած տեղերը

խապարմիշ ըլլան անանկ որ անոնցմով կաշիին վըրան եարա դուրս չի տայ, և շատ խըլթմունքներ տխուրթիւշներ պատճառելով եէնմէճէ չըլլայ այն տեղերը։

Քընա քընան որքան որ գովեր են վարպետներընէ՝ այնքան խուվէթ չունի այս հիւանդութեան մէջ։

Լաքին թէ որ հիւանդութեանը հետ ըսըթմա խառնըված ըլլայ, կամ առեն առեն աշխքեար կակուղնայ և թուքնայ, և եաքը նորէն քէսկիննայնէ՝ ուէմիթ թէնթէ ըսված հիւմմաներուն պէս, կամ թըմրեցընէ, կամ կենսական թէյսիրները շատ կը զայիֆցընէ, այս խուսուսներուս քընա քընան շատ ֆայտալը է։ Նմանապէս ֆայտա կըլլայ նա և երբոր հիւանդութիւնը քէսկինցած է, կամ հինցած է, իլլէ՝ երբոր հետը պահարեղէն բաներ խառնես. ինչպես են՝ սէռըէնթարիա վիռճինիանա, թարչին, վալեռիանա, և պաշխամայ և միւսթաքիլ հին գինի. պաղերները սխուութկայի մէջ հարաալի ալիւր կը խառնեն՝ և կը խըմցընեն։ Այս ըսածներէս զատ՝ քէաֆուրին, միւքը, էթէռէ ըսված խըմէլիքները, և պաշխայ անոնց պէս դեղերը սըաղմցին և սինիրներուն ծըրառըղ և սախատ շարժմունքներուն դէմ կը դընեն։ Քէաֆուրին շատ որ ըլլայ նէ՝ հիւանդները չեն կըրնար տանիր թէ՛ քէսկին սուր հոտը՝ և թէ՛ լեղի համը. անիկայ շատ բժիշկ տեսած ըլլալով կը վըկայեն։ Թէ որ հիւանդին նամըզը մանր է՝ և տկար՝ և կակուղ, քէաֆուրին չափը կէվէլցընենք՝ 10 ցորենաչափէն մինչվան 20 ցորենաչափ թամ, անկէց աւելի չի տըրվիր, սալթ հօգնայով գործ կածվի եղերը։ Երբոր նամըզը քաշված է՝ և քիչ մի սէրթ և ըըրաալըղ է նէ՝ միսք տալու է.

Երբոր նամըզը կը դողդողայ՝ և ուշըունաղ է և միջոց տըվող, լաքին կակուղ է, այն առենը, էթէռէ սօլֆօռիքօն, կամ ալքալի վօլաթիլէն ֆայտա կընեն։ Երբոր կաշին չոր էնէ, ան առենը տաք ջրով թըջած խավլուները փորին՝ պալտըրներուն՝ կամ պաճախներուն վըրայ ղարնելու է՝ բըխ բըխ փոխելով.

Պէ՛տք ալ է քի՝ հիւանդը մեծ օդայի մը մէջ պառկած ըլլայ քի՝ հաւան թէմիզ ըլլայ և շուտով չաւըրըվի, և աւըրվելու ըլլայ նէ՝ նորէն փոխելու է հաւան, դուռը և բէնչիրէն բանալով և քիչ մի առէն բաց ձըգելով, հիւանդին վըրայ ձըգած եօրղանը ծանր չըլլայ՝ որ հիւանդը պուռնալմիշ չըլլայ. բժիշկը ասոր տիքքաթ ընելու է, և ծածքը ծանր է նէ՝ թեթևցընել տալու է.

Սայըխլամիշ և չըլտըրմիշ ընելը՝ և սըխ սըխ թըմրիլ և քնացածի պէս ննալը՝ շատ անգամ տէֆ կըլլան՝ հիւանդը չիտակ նըստեցընելով, և գլուխը վեր բռնելով և բանալով. Քըրտինքը չափէ դուրս չըլլայ՝ քի հիւանդը խուվէթէ չիյնայ՝ և էզանթէմաներ դուրս չի տայ, որ հիւանդութիւնը տաժ աւելի չի ծանրացընեն. ասոնց առաջը առնելու է՝ օդան պաղեցընելով, բէնչիրէները բանալով, տէօշէկին չարշաֆները և հիւանդին շապիկը թէզ թէզ փոխելով՝ որ թէմիզ ննան. Այս պատճառիս համար պաղ խըմելիք ալ տալու է, պա՛ղի անգամ վախթին կէօրէ՝ խըմելիքին մէջը պուզ ալ խառնելու է, երբոր կաշին տաքութիւնը շատ է՝ և մարդուն ձեռքը կերէ.

Ջուրին կըրնաս քիչ մը նալ ղա՞ րուհի խառնել՝ թթու ընելու չափ ատէթձէ լիմօնաթայի խարէրով. հետը Ֆրէնկլուղլումին շիռօբ խառնելով (Ու. Թ. 83.) թըթու նըռան ջուրն ալ, լիմօնին ջուրն ալ շէքէրով խառնած՝ աղէ՛կ են.

Լոքին սանկ երկուքն ալ թազէ քամըլած պիտի ըլլան, ժանտախտին և դէշ սինիր հիւմմաներին պիւթիւն մարմինը պուզով շըփելն ալ պա՛ղի հէքիմ աղէկ կըսէպէ. լոքին շատ թէճրիւպէ եղած բան չէ՛. Լոքին մի՛ղանն ընէր քի՝ այս ըսած դեղերնիս ամէնն ալ ամէն ճինս սինիրի հիւմմային աղէկ են. երբոր պուլաշըխութեն ղէհիրը թէյսիր ընելով՝ սըրտին և շահտամարին խուվէթը և կենսական խուվէթը թուլցած և պակսած ըլլան նէ, չիտակ բան է քի՝ մատէնաթի թթուները՝ որոնց սըրայէն

է զամ լուծին՝ որ վերը յիշեցինք. սրտին շարժ-
մանը էնկելութի կուտան, կենսական տաքութիւնը
թելեֆ կընեն. անոր համար հիւանդին կեանքը
աւելի թէհլիքէի մէջ կը ձգեն։ Թապլյեթը այն
ատենը մեկ խշտահմը կը բերէ հիւանդներուն,
որովհեթթու և բուհլու խըմելիքներ կուզեն, և խը-
մելու ըլլան նէ՝ ֆէրահլանմիշ կըլլան։

Այս դեղերըս տաքութիւը մեկ չափաւոր տերե-
ճէի մը մէջ կը պահեն, և կենսական ալէաթներուն
զայիֆցած խուվէթը տեղը կը բերեն։

Այս խուսուսիս մատէնաթի թթուներն ալ ֆայ-
տա կընեն, լաքին հետերնին սբիռիթօ՝ և էլիսիռ տի
վիթռիօլօ՝ և գինի խառնելու է շատկէկ։

Քընա քընային ֆայտա ընելն ալ հիւանդութե
էթրաֆներուն նայելու համար՝ այս տեղս գրենք
այս վուխուֆութիւս ալ որ՝ թէ որ քիչ տըրվի այս
մընչուր և խիսթիզալը դեղըս նէ՝ բժիշկը հիչ մեկ
խէր մը չի կըրնար տեսնել ասկէց. և ամեն հիւան-
դին մեկ թարզ չի տըրվիր, պաղիներուն խիւլասան
կը՛տըրվի, պաղին մըթպուխը, պաղին ասըլ սօլ-
ֆաթօ տի քինինօն, և այլն. ասիկայ կըրնայ առնել
ամեն հիւանդ, թէ՛ շատ տաքութիւն ունենայ, թէ՛
լեզուն չոր ըլլայ, թէ՛ սեցածի պէս ըլլայ, թէ՛ նէ-
ֆէս առնել տալը դըժուարցած ըլլայ։

Քընա քընան պաշխայ դեղերու հետ ալ կը խառ-
նըվի. թէ՛ մատէնաթի թըթուի հետ, կամ գինիի,
կամ արթընցընօղ (էչչիթանթէ) դեղերու, կամ պա-
հարեղէններու հետ կըրնաս խառնել, և թէ՛ բեր-
նէն. թէ՛ հօգնայով ընես, թէ՛ տաք ջուրի մէջ ձը-
գես՝ և հիւանդը մէջը խօթես, և թէ ֆօմենթի
ընես, ասոնք ամենն ալ պարապար ֆայտա կընեն։

ՈՒՖՈՒՆԷԹԼԻ ՍԻՆԻՐ ՀԻՒՄՄԱՍԻՆ ՏԻՄԱՐԸ։

* . 59 . Ինչվան հիմա սինիր հիւմմասին դեղե-
րուն մէջը արիւն առնել չի յիշեցինք. զէրէ՝ երբոր
բալթ սինիր հիւմմասի է նէ՝ անոր արիւն առնել

չուզեր, պա՛զի հեղ քիչ մը արիւն ելածին պէս՝ հիւանդը շատ էվէլջք խուվէթէ կեյնայ, և սրտին շարժումը պէլլի պէլլիսիզ բանի մը կըլլայ:

Լաքին այս իխթիզայ է մեղի ըսել քի՝ այն անուանը՝ որ պա՛զի հին բժիշկներ այս հիւանդութեան տըվլին՝ չիւրիւկ հումմա ըսելով, շատ ախմախ բժիշկները հիսապսըզ ծանր եանղըլըշներ ընել տըվաւ:

Ասոնք առանց հիւանդութիւնը թէֆթիշ ընելու՝ մինակ անունէն խաբվելով, որ հիւանդութիւնին վրայ այս անունը կը դրըվէր նէ՝ անկէց արիւն առնելէն վախնալով կը փախչէին: Լաքին ամէնքը մէկ տեղ թահմին ըրածներէն աւելի զուհր կընէ քի՝ իլլէ շատ տաք էյամներու մէջ, պուլաշըխլութիւով եկած հիւանդութիւնը իւֆիւնէթ մը նալ կունենայ հետը, և նոր պաշլայած ատենը արիւն չառնըվինէ՝ անկէց ետքը ինչ դեղ որ տըրվի՝ ֆայտա չըներ:

Կէնճ և արիւնը կիւր եղող մարդիկ այս հիւանդութեան բռնըվին նէ՝ շատ անգամ իխթիզայ կըլլայ անոնցմէ արիւն առնել. և թէ որ համաթըլզութի ըլլըվի նէ՝ հիւանդին շատ զեան կը դըպչի:

Լաքին ամէն էթրաֆները աղէկ թէֆթիշ ընել պէտք է. և էրբոր բժիշկը աղէկ թէֆթիշ ընելէն ետքը՝ խմանայ քի իխթիզայ է արիւն առնել՝ իր աչքին առջևը արիւն առնել թող տայ:

Այս հիւանդութեան մէջ իւֆիւնէթի աշիքեար նշան տեսնըվի ալ նէ՝ պաշըրճա հիւանդութիւնը իւֆիւնէթլի հիւմմայ եղած ատենի պէս՝ չենք կըրնար հէմէն էմր ընելով արիւն առնել տալ:

Նոյն իսկ ժամանախտն ալ պա՛զի հեղ արիւն առնելով կանցնի. և արիւն առնելուն իխթիզալը և ֆայտալը ըլլալուն պաշըրճա նշանները ասոնք են:

Դուրս ելած արիւնին վրայ մար կապելը՝ իւֆիւնէթ ունեցող հիւանդներէ առնըված արիւնին պէս:

Նամզին և պաշխայ նշաններուն ինչպէս ըլլալը՝ իլլէ՝ միտէյին մէջ գամված, եանի՝ մըխլամիշ եղած մէկ ցաւ մը խմանալը. և արիւն առնըվելէն ետքը՝

հիւանդին թեթեւնալը ։ Թէ որ այս խառնուածներուն արիւն չառնըլլի նէ՝ ճամբայ կը բացվի աք-ճիյերի և ուղեղի և փոքրափորի մէջ եղած պաղըրսախներուն ուֆունէթլէնմիշ ըլլալ ․ և փմրտաղը ատոնք հիւանդութեան վերջանալու ատենները զուհր կըլլեն, և պատճառնին պաշխայ բան է ․ լաքին ատոնք զուհր ըրած ատենն ալ պոռղի անգամ խիթիզայ կըլլայ արիւն առնել՝ և սիւլիւկ փակցընել՝ և շիշէ քաշել հաճամաթով։ Խելացի բժիշկը ամէն անգամ իրեն խելացիութ̃ը և միւշահատայովը տեսած բաներուն ույղուն աղէկ ճամբան որն էնէ՝ տայիմա անիկայ պիտի բռնէ ։ Հիւանդութիւնը ասանկ արիւն առնելով՝ և անթիֆլօճիսթիքօ ըսված ճամբան գործ ածելով՝ իրեն ուֆունէթը տէֆ կընէ, կը դառնայ մինակ սալթ սինիր հիւմմասի կըլլայ ․ այն ատենը սինիր հիւմմասին մնասիպ դեղերը պէտք գործ ածէ, ինչպէս որ վերը թարիֆ ըրինք իրեն տեղը ։ Լաքին առաջկուց հետը պաշխայ հիւանդութ̃ի խառնըված ըլլալն ալ մոռնալու չէ ․ և այս հիւանդութեան թէզ մը քընա քընա տալ չըլլալ՝ ինչպէս որ մէկալին համար տալու է ըսվեցաւ ։

Սաֆրավի սինիր հիւմմասին դեղերը ։

* ․ 60 ․ Երբոր սինիր հիւմմասին սաֆրավի հիւմմայի հետ խառնըված է նէ՝ խիթիզայ է հիւանդութիւնը նոր պաշլայած ատենը՝ էն առաջ փըսխեցընօղ դեղ տալ ․ և թէ որ ֆըրսանթները միւսաատէ ունին նէ՝ դուրս ձգելու նիւթերը որքան որ ձեռքէդ կուգայ նէ թէզ մը եփես, և դուրս ելլալու ույղուն ընես ։ Ատոնք որ չըներս նէ՝ հիւանդութեան վերջանալու ատենը փորքըշուք և պաշխայ բաներ զուհր կըլլեն որ չեն կըրնար այն միջոցին տըրված դեղերդ հիւանդին ֆայտա ընել ։

Թէ որ հիւանդութիւնը նոր պաշլայած ատենը փըսխեցընօղ դեղին խիթիզայ ըլլալուն ֆարխին չի գնայ նէ բժիշկը, քիչ մի ուշալ տայ նէ՝ ղեան

չունի, կէնէ ֆայտա կը տեսնէ։ Լաքին շատ անգամ քիչ ատենվան մէջ հիւանդը խուլէթէ լինալով այս եանլըլըշս թէհլիքէլի կըլլայ․ փըսխեցընող դեղին տեղը՝ տանիր անցաւ ըսելով քըշող դեղ տալ հիչ չըլլար․ զէրէ ասիկայ տահա աւելի զայիֆութե մէջ կը ձըգէ հիւանդը։ Տիքքաթ ընել պէտք է բժիշկը քի՝ հիւանդին միտէյին մէջը նեղութի իմանալուն համար չի խաբվի, և հիւանդութիւնը միտէյին զանն ընէ։ Այս բահաթըրըութիններս շատ անգամ կամ ասըլ հիւանդութեան պուլաշըկս պատճառէն առաջ կուգան, կամ միտէյին իւֆինէթէն, կամ սև ձիյէրին իւֆինէթէն․ ամէն հեղ միտէն սաֆրայով և աւրած նիւթերով լեցուն ըլլալէն չի պատճառիր։ Թէ որ մէկ անգամ մը փըսխեցընող դեղ տալէդ ետքը՝ սաֆրայի հիւմմային նշանները տէֆ ըլլան նէ՝ քանի մի անգամ տահա կըրնաս փըսխեցընող դեղ տալ։ Լաքին այս խուսուսիս դեղը խուլէթլի ըլլայ նէ՝ հիւանդը խօլայ խուլէթէ կլինայ, և սինիրի խառնակութիւնները կը շատնան։

Այս աւրած և փըտտած նիւթերը խուլէթլի մարդոց միտէյին մէջէն խախտել՝ և բերնէն դուրս ձըգել տալու է փըսխեցընող դեղերով՝ քըչիկ քըչիկ խըմցընելով․ ուրիշներուն՝ որ զաթը կազմըվածքնին չարմուխլու չէ՝ ակար է, պէտք է տալ թամր հինտիի եօղը, և քըրըմ թարթար, կամ փըսխեցընող դեղ, լաքին քըչիկ քըչիկ։ Անթիմօնով դեղեր, իբէքաքուանա ըսված արմատը՝ ռավէնտով խառնելով․ լաքին նայելու է քի՝ պաղըրսախները շատ չի գրգռվին վէլվէլէյի մէջ չինան, և մէկ միլայիմութի մը պատճառելուն տեղը՝ խիհալ ընելով հիւանդին խուլէթը պիւթիւն պիւթիւնէ կը կորսընցընեն։ Շատ անգամ քընա քընայի մըթմուխին մէջը ռավէնտ կը թըրջենք, և զամի արապիի սիւպիէ (Ռ․ Թ․ 15․) և սիւռօբըս ասի չիքօրիա կը խառնենք հետը ռավէնտով․ և աստվ օրը մէկ երկու անգամ մը փոքր քըշել կուտանք, լաքին նայե-

լով քի՝ տիւրթմիւշ ընելմը չի պատահուէ , և հի-
ւանդը խուլէթէ չի ձըգէ ։ Եւ փորը քըշէլ տալը
կըլլայ՝ կամ այս վերօգրեալ թէյքիպըս առնելով,
կամ հօգնայով, տայլիմա տիւրթիւճիւթին մը չի տա-
լով, և դեղը հիւանդին խուլէթին ույղունցունելով։
Եւ այս ճամբաս բռնել պէտք է Ինչվան խայիփ
ըլլան՝ կամ շատ թեթևնան սաֆրայի նշանները ·
անկէց ետքը այս դեղերըս ետ կը ձըգենք , որ հի-
ւանդին խուլէթինալ ձեռք չի տար ասոնք խուլ-
լանմիշ ըլլալը · և հիւանդութիւնը էշկեարէ և սալթ
սինիրի դարձած ըլլալով՝ դեղն ալ կը հասկըցվի, և
սալթ սինիր հիւմմալի դեղեր կը տըրվին ։

Այս հիւանդութեան հետ շատ իքինճի հիւան-
դութիններ կան քի՝ ասըլ հիւանդութեն նշաններն
են · լաքին պէտք է քի՝ բժիշկը ասոնց ամէնուն ալ
զատ զատ ույղուն դեղ տայ՝ և ասոնք զայլթ ընէ ։

Հիւանդութիւնէն նոր բռնըված և պըրըշկած
ատենը՝ հիւանդը քէսկին փըսխել մը կունենայ · և
այս փըսխելըս չափաւորելու է բօձիօնէ անթէմէ-
թիքա ըսված խըմէլիքով (* Թ · 118 ·) կամ 20 ցո-
րեն սալ ալքանինօ վէճէթա պիլէ ըսված աղը , և
թէ որ քըտինքը չի կըտրիր նէ՝ աֆիօնով ։

Հիւանդը փորքըշուք կունենայ՝ որ հիւթերը կը
պակսեցընէ, և հիւանդին էօլիւմին սէպէպ կըլլայ ·
ասիկայ կտրելու համար պէտք է տալ քընաքընա՝
պատուական կարմիր հին գինիով և թառչինով, կամ
սօլֆաթօ տի քինինօյով , կամ ռատիչէ տի քօլօմ-
պօյով, կամ քօնթռայէռվայով , կամ քաթէքուի
ջրով, կամ շապով · կամ վերջապէս՝ թաղէ կաթ գործ
ածելով՝ կամ թիրեաք կամ սարմուսաք մաճունու,
և ասոնք բերնէն ալ առնէ նէ՝ ֆայտա կընէ, և հօգ-
նաալ ընէ նէ ։ Փորքըշուքին մէջ քէսկին ցաւ կըլ-
լայ · և այս ցաւըս թէ որ խուֆիւնէթէ առաջ կու-
գայ նէ՝ այն ցաւը իմացած տեղէն արիւն հանելու
է՝ սիւլիւկ փակցընելով , կամ հաճամաթ ընելով՝
և չիշէ քաշելով , կամ վըրան լինիմէնթօ վօլաթիլէ

քըսելով, կամ բէհլիվան եախըսի դընելով, կամ ոտքերը տաք ջուրը դնելով, և կակըղցընօղ և ցաւը թէսկինցընօղ դեղերով՝ և սըխ սըխ հօգնա ընելով։

Փըտտած նիւթերէն առաջ եկած ֆիթնէութիը կըրնայ տէֆ ըլլալ թամր հինտիի՝ կամ ռավէնտի մըթպուխով, կամ թինթուռա աքքուօղա տի քինայով։ Ե՛րբոր հիւանդը չըլտըրմիշ ընելու նշան ունի, և քունը չի տանիր, և գլուխը կը ցաւի նէ, դեղը գինին և աֆիօնն են, թէ որ ասոնք սըպազմօյէ առաջ կուգան։ Լոքին թէ որ ուղեղին մէջ շատ արիւն երթալէն կը պատճառին նէ՝ շաքաքները և էնսէն և ականջներուն ետին սիւլիւկ բակցընելու է, կամ հաճամաթ ընելու՝ և չիշէ քաշելու է։

Թէ որ շատ արիւն կը պարպըվի նէ՝ հիւանդին փորէն կամ քիթէն կամ սիւլիւկի տեղերէն, առաջը առնել պէտք է քընաքընայով և շապով. թէ ներսէն տալով՝ և թէ դըրսէն խուլլանմիշ ըլլալով։

Կըրնաս գործ ածել նա և մառէնաթի թթու՝ պաղ ջուրի մէջ խառնելով, և ձիւնով ֆօմէնթիներ ընելով, կամ պուզը ծեծելով՝ և անով մարմինը և արիւն ելած տեղը շփելով։ Պա՛ղի հեղ գինին և աֆիօնն ալ այս ղուհուրաթիս շահ կընեն, թէ որ հիւանդը անանկ քըրտընի քի՝ իրեն խուվէթին այն քըրտինքէն զեան գայ. պաղուկ մէկ տեղ մը վերցընելու է հիւանդը, ներսը գաղտուկ պահված սաֆրա կայ նէ՝ անիկայ պարպելու է, սըխուխթօյով կամ ալքօօլով խառն մառէնի թթու տալու է, և վերջապէս հին գինի։ Թէ որ սիտիկ ղօռխութի ունի նէ՝ տե՛ւր էմուլսիօնէ առապիքա՝ քիչ մը աֆիօնով, և ասոնց պէս մէկ հօգնայ մընալ ըրէ՛, հետը քիչ մի ալ լաւտանօ լի գուիտօ խառնելով, թէ որ շէռը գալափուշտին մէջը մընայեր և հափս եղեր է նէ՝ այն թարաֆներուն ուռեցքէն և կէրկինութիէն պէլլի կըլլայ, պէտք է շէռը պարպօղ շիրինկայով պարպել։

Թէ որ հիւանդութէը նիւթը դուրս տայ և մէկ էղանթէմա մը պատճառէ՝ և հիւանդը ասով չի

թեթեւնայ նէ՝ պէտք է անիկայ կակուղցընող դեղերով հաստունցընել, կամ վըրանին ըլըճախ փօմէնթօներ, կամ լահամթցընող մէկ լաբա մը զարնել։

Եւ այս եարային մէջ ժողվըւած հիւթը կամ թարախը թէզմը պարպելու է՝ եարան հաստունցածին պէս ծակելով. որ այս ծակելու պէտի անգամ չի հաստունցած իքէն ալ խմթիլայ կըլլայ։ Թէ որ եարային ներսի թարաֆը ծուռ ումուռ նեղ .քեօշէ պուճախ տեղեր ըլլալուն համար՝ եարային եղօղ կրծու հիւթը պէտք եղածին պէս չի կրնար դուրս ելլալ նէ՝ եարային բերանը ճըղքելու բանալու է։ Եարան հաստուն ցընող բաները ամէն մարդ գիտէ, մէնք ալ պէտի աղէկները հոս դընենք. հացի մէջ, եփած սոխի մէջ, աչէթօ շիլլիթիքօյի մէջ, հալեցուցած չառըր ուշաղը, ասոնք շատ աղէկ եարա հաստունցընող դեղերն են. վըրան աֆիօնոս և կակուղցընող լաբաներ զարնես նէ՝ ցաւը կը տանի. և թէ որ պէտի հեղ ասոնց պատճառովը տաքունը նորագի թաղելէնմէկ ըլլայ նէ՝ հիւանդէն արիւն առնելու է։ Ենէմէճէ որ երեսի հիւանդին վըրան նէ՝ պէտք է քընաքընա գործածել թէ ներսէն և թէ դուրսէն։ Մէկ թարաֆին վըրայ շատ պառկելէն՝ այն թարաֆին վըրայ եարա բացվելու թողելու չէ. կամ հիւանդը սըխ սըխ մէկ թարաֆէն մէկալ թարաֆը դարձընելու է, կամ պէտի հեղ նըստեցընելու է. որ թարաֆի վըրայ որ պառկեցաւ նէ՝ այն թարաֆը պաղ ջըրով կամ աքգուա վէճէթօ մինէռալէյով լըվալու է՝ և թեմիզ պահելու է. լաքին թէ որ ատեն չունեցար ասանկ բանե-րով առաջը առնելու՝ և եարան բացվեցաւ նէ, այն տեղը աֆիօնով խառնած էմօլլիէնթէ և անօտինօ դեղեր, կամ քընա քընայի մըթպուխով լաւտանօ լիգուիտօ զարկ դըրսէն. և ներսէն ալ քընա քընա տուր։ Փորը քամիով լեցվի և ուռենայ նէ՝ որ մէթէօռիզմօ կըսվի, պէտի անգամ քըշօղ դեղեր թերքիպ ընելու է. պէտի խուլէթլէնտիրմիշ ընօղներ. պէտի արիւն առնելու է, և բէհզիլան եաղըսի զար-

նելու է . պա՛զի կակուղցընող ֆօմէնթներ ընելու է փոքրափորին վրայ . պա՛զի ձիւն՝ և պա՛զի պուզ կապելու է , Եւ այս ձինս դեղերուն պատճառը այն է քի՝ մէթէօրիզմն ինքն ալ մէկ պատճառէ մը առաջ կի գար . դեղը պէտք է պատճառին ույտուրմիշ ընել . Թէ որ պօղազին մէջը աֆթէներ դուրս տըված ըլլան՝ և ցաւին , անոր գաղտուկ պատճառը հասկընալու՝ և անոր կեօրէ դեղ ընելու է . և ասկէց զատ՝ բերանը սըխ սըխ լըվալ տալու է ուսուլով , ակռաները ինճիթմիշ չընելով . Թէ որ ցաւը շատ չէ , և ուֆունէթ չունի նէ , պօռաչէ՝ կամ վէթրիօլօ պիանքօն հալեցուր , անուշցընելու համար հետը քիչ մի մեղր խառնէ , և մէկ սամուր ֆըրչա մը մէջը թըրջելով՝ բերանը տար , ուսուլով մը այն ակռաները թըրջէ : Հիւանդութենէն ետքը պազիներուն վրայ սէրթլէմութիւն մը կը մնայ , և ականջնին քիչ մի ծանրացած կըլլայ . ասոնց դեղն է թեթև լուծող մը տալ , և թէ որ տահա զայիֆ է նէ հիւանդը՝ խուվէթ տըվող դեղերն ալ խէլքը գլուխը կըբերեն , և ականջը կըբանան . լըքին ասոր ամենէն աղէկ դեղը ատեն անցնիլն է : Պա՛զի հեղ ականջին մէջը մէկ եարա մը կըլլայ , որ կամ խըլըութիւնը ասկէց կը պատճառի , կամ ասիկայ խըլըութենէն առաջ կուգայ , և հիւանդին շատ նեղութիւն կուտայ փիս փիս վազելովը :

Ասոր համար պէտք է ականջը թէմիզ պահել . չըլլայ քի՝ այն եարայէն եղած կըծու և երող հիւթը ականջին զեան մը տայ : Պա՛զիներուն խըլըութիւնը կանցնի բեհլիվան եախըսի մը զարնելով ականջին ետին . և ականջին մէջ անօտինօ դեղեր խօթելով , կամ պահարեղէն խոտերու պուղուին վրայ բըռնելով ականջը : Հիւանդութեան մնացած բժշկութիւնը կըլլայ , քընա քընան պաղ ջուրի մէջ դընելով՝ և այն ջուրը խըմցընելով . էլիսիր տի վէթրիօլօ տալով , պէսլէյիճի կերակուրներ կերցընելով , ձիով ժուռ գալով , հաւան թէմիզ եղած խըռ տեղերը պըտըտելով . ասոնք են վերջին դեղերն են :

Սաֆրայի հիւանդ. դ՛՛, Փէտրակէ ժողովելոյ խաթ-աէջա. էջ՛՛. Մաշկային թէնդ. հայ՛՛.

Միտէյին հիւանդութիւնները.

*. 61. Թէ միտէյին և թէ պաղըրսախներուն մէջ շատ հիւանդութիւններ զուհր կըլլեն. և այս հիւանդութեան մէկ ձինս մը հիւմմայ է քի՝ ասըլ քէօքը կերած կերակուրն է. որ կամ չափէն շատ կերած է, կամ կերակուրը աւրուած է, կամ փըտտած է, կամ տօխունուճու բաներ են միտէյին մէջ մտածները:

Սաֆրայի հիւանդութեան ինչ ըլլալը.

*. 62. Այս հիւանդները՝ կամ իրենք իրենց նէօվպէթ կունենան, կամ ըսըթմայի հետ խառնըւած կըլլան, կամ մէկ մարդու մը վրայ մինակ կուգան. լաքին ամէն ատեն մէկ զմէկու ետեւէ չեն ըլներ, ատոնց մաղձային տենդ կամ սաֆրալի հիւմմա կըսենք. Ատոնց պատճառներուն կէօրէ անուննին ալ կը փոխուի, և կըսուին իտալերէն պիլիօզա՝ որ սաֆրայէն կամ լեղիէն կը պատճառի. սապուռալէ՝ որ միտէյին մէջ փէյտահ եղած սաֆրայէն կը պատճառի. պիթուիթօզա՝ որ պալղամէն առաջ կուգայ. և վէրմինօզա՝ որ սողուլճաններէն կըլլայ.

Ատոնք ալ կըլլան պաշխայ հիւանդութիւններու հետ խառնըւիլ. և պազի անգամ եղած տեղերնին սէյրէկ գտնըւելով՝ սբօռատիքա կըսուին. պազի ալ շատի վրայ ըլլալով՝ էբիտէմիքա կըսուին.

Սաֆրայի հիւանդութեան նշանները.

*. 63. Սաֆրալի հիւմմային պիլիօզա ըսուած ձինսը ամրուան շատ տաք ատենին կըլլայ շատ անգամ. լաքին հիչ մէկ էյալէթ մը մախսուս չէ, ամէն էյալէթի մէջ տեսնըւած է. Ճիմ ճիմէնլիկ տեղերը՝ անպէս քի՝ տայիմա իրեն մէքեանն է, անանկ տեղերէն

չի զատուիր · Մէկալ հիւմմաներուն պէս կը պտըշ-ըայէ , առանց մըռնկըննելով՝ որ քիչ կը քըշէ · ետքը պզտի պզտի տաքութի կուգայ , հիւանդը հոգնածի պէս կըլլայ · գըլուխը ծանր , կըռնակը և մէջքը մէկ ծանրութի մը և ռեւմայի ցաւի պէս ցաւ մը կիմանայ ·

Երբեմն ընէկը նստած , և աչքին ձերմկուցը գեղնած կըլլայ · լեզւին միտէն մէկ ծանրութի մը և մէկ բաշխաթողութի մը իմանալով՝ պէտք կընէ քի՝ ցաւին և հիւանդութեան քէօքը մէկ է ·

Եւ տաքհա աղէկ կը հաստատուի մէթանէթ կը գըլու-նայ միտէն ըլլալը՝ թէ որ միտքին վրայ ձեռք տանելով՝ մէկ ուռեցք մը և ցաւ մը և կերկլութի մը իմանայք , և հիւանդը խապար տայ միտքին սըխ-մըլիլը , և իշտահ չունենայ , և կերակուրէ զանի , սիրտը խառնըլի , փըսխելքը գայ , կէյիրմիշ ընէ , փըսխէ , և փըսխած բանն ալ գէշ հոտի , թըթու և սերթ և կըպչուն և սաֆրայի նիւթ մը ըլլայ ·

Բերնէն ալ կանուխ կամ ուշ՝ կիմացուի միտքին թարզը և ինչ ըլլալը · Ջերէ նէֆէսը գէշ կը հոտի , և շատ ալըած կըլլայ չափէն աւելի , լեզուին վրան ձերմակ կամ գեղին զար մը կըլլայ , բերանը հիչ մէկ համ մը չըլլար , և ըլլայ ալ նէ՝ գէշ և լեղի համ մը կըլլայ · Այն միջոցին փորքրափորին ալ բաշխաթող-ղութիններ կուգան , և պաղըրսախները եէլով լեցուե-լով՝ եէլը փորուն մէջ կը պըտըտի · խըրքօնտախնե-րը կամ խապուըղշաններուն վարի դիները կերմիչ կը-նէ , կուռեցընէ , և նեղութի կուտայ · փորուն մէջ մէկ լեցուութի մը՝ մէկ ծանրութի մը կիմանայ , տեղը պէլխիշ ցաւեր կը պըտըտին փորուն մէջը , և փորը կամ խապզ կըլլայ՝ կամ կը քըշէ , և փորը քըշած տանը ելած միսասութիւնը շատ գէշ կը հոտի՝ և փըրփուրոտ կըլլայ · Հիւանդները այս բաները քանի մը օր կը քաշեն ոտքի վրայ , տէօշէկ լնալու մէճպուր չեն ըլլար · անկէց ետքը վըրանին մըսուլ մը կուգայ , ըոքին քէօկլին չէ , և երկան ալ չի քըշէր , և շատ տանէն պէլլի ալ չըլլար , տաքութիւը՝ և ծարաւը՝

և գլխուն պտըտիլը՝ և ցաւը կը շատնան․ Նամըզ ատեն ատեն մէջոց տալով կը նեղէ , քիչ մը անցածին պէս՝ սըխ սըխ նետել կը պաշլայէ , միաքլին և փոքրափորլին մէջ եղած ռահաթսըզութիւնները կեվելնան , շատ զօռ կընէ փըսխելու ։

Պա՛զի անգամ երեսը ատէթ եղածէն աւելի կարմիր կըլլայ , աչքը կը դեղնի․ քըթերուն քովերը կանանչի պէս կըլլայ , վարի պըռկունքը կը դողայ, աչքերը արցունքով կը լեցվին , և փարըլամիշ կըլլայ․ սայըխլամիշ ընել կը պաշլայէ , քունը չի տանիր , կը թմրի , կամ թէզ թէզ շունչ կառնէ հեվալով , կամ շընչառութիւնը կը դժուարանայ ։

Շատ հեղ հազ մըն ալ կունենայ․ որ պազիներունը չոր հազ կըլլայ, և պազիներունը պալղամ կը քաշվի, կուրծքը և ոմուզները և պօղազը կը ցաւին նէվազիլէ պատճառած ցաւի պէս․ շատ հեղ ալ խուլէթէ կիյնայ անանկ քի՝ զայիֆցած ըլլալը աշիքեար կերևի․ Երեք կամ տասն աւելի օրէն ետքը՝ հիւմման կը պաշլայէ առտըվըները թուլնալ, և ճակատը և կուրծքը թեթև քըրտինք մը դուրս կուտայ․ լեզուն պա՛զի հեղ զամխոտ է՝ և շատ դեղին, և պա՛զի հեղ չոր է՝ և բէնկը սևի կը զարնէ , շէզը իրեն ճամբայէն անցնելէն լեքէն՝ մէկ երոցք մը կուտայ , և դեղին ներկըված է , կամ ձիու շէզի պէս կըլլայ , կամ ներքին մէկ փոցայ մը կինջնայ թեփի պէս՝ և կարմիր բէնկով․ Գիշեր ատեն մէկ թեթև մըսել մը գալէն ետքը՝ հիւանդութիւնը նորէն աւլիշ կըլլայ, կաշին սէրթ և չոր կըլլայ․ և վըրան ձեռք դըպցընելու որ ըլլաս նէ՝ գիտես քի՝ ձեռքըդ կէրի, պա՛զի հեղ բէնկն ալ կը փոխէ կաշին՝ դեղին կըլլայ ։

Խեղճ հիւանդին աւելի սըխընթը կուտան չի կրնալ քընանալը , ռահաթսըզութիւնը և սայըխլամիշ ընելը․ և քիթէն արիւն կը կաթէ, արիւնին ալ շիճուկը շատ և դեղին բէնկ մը կունենայ ։

Հիւանդութիւնը քանի երթայ նէ էվելնալովը՝ առտըվան դէմ թուլնալը կը պաշլայէ չիմացվիլ ։

միտքին և սև ծիլերին թարաֆները կերկխութիւն մը և ցաւ մը կիմանայ հիւանդը։ Նեղութիւնը և տաքութիւնը և ծարաւը և գլխուն ցաւը կաւելնան, սայըխլամիշ ընելը կը շատնայ՝ և մէկ տիւղյէ եղածի պէս կըլլայ․ պօղազը կը չորնայ, լեզուին վրան մէկ կըպչուն պըլըչկուկ զամխօլ մը պատած կըլլայ, և մութ ըէնկ մը կունենայ՝ սև կամ մօռ, և սէրթ կըլլայ՝ որ կը ճըղքըռտի։ Ճըղքըռտելէն ետքը՝ հիւանդը չի կըրնար խօսիլ, աչքերը լոյսի կարմիր կըլլան, ականջը կը ծանրանայ, և չաքաքներուն տամարները շատ խուվէթլի կը զարնեն։

Ղաւ տամարները այնքան լեցուն չեն ըլլար․ լաքին կըծկըտած կըլլան՝ և չափուխ չափուխ կը զարնեն․ շէռը քիչ և թանձր կըլլայ՝ և գէշ կը հոտի․ և հիւանդը չիմանար շէռին ելլալը, որ մեռըռութիւնին հետ պարապար կելլայ։

Մընտռութիւնին ըէնկն ալ կանանչ կըլլայ՝ կամ ժանկի ըէնկ՝ կամ սէպէ քի՝ սև, և ջուրի պէս կերթայ, և շատ գէշ կը հոտի։ Փորը կուռենայ, և զարկած տեղը՝ կիւմ կիւմ ձայն կը հանէ․ կաշին կամ չոր կըլլայ՝ կամ վերէն 'ի վար քըրտինք դուրս կուտայ, և այս քըրտինքիս վրայ թիւրլիւպէ թիւրլիւ էզանթէմաներ երևան կելլան։

Թէ որ հիւանդութիւնը հիչ նայուած չըլլայ, կամ ույղունսուզ թարզով նայըլըլու ըլլայ նէ, կամ մախսուս և միւսթաքիլ էթրաֆներու համար՝ որ ամէն տեղն չեն գտըցըվիր, հիւանդին առողջութիւնը քիչ տեղնի մէջ թէքմիլէն փըլչի նէ, սինիր հիւմմասինի նշաններ կը պաշլայեն երևնալ․ թէ պայաղի սինիրի և թէ սաֆրալի հիւմմայի հետ խառն եղածի պէս, կենսական ուժին և խուվէթին զայիֆնալը և պակսիլը կը ցըցընէ։ Թէ որ հիւանդը կամ թապիյէթին խուվէթովը՝ կամ դեղի եարտըմովը հիւանդութեան խուվէթին դէմ դնէ, այն տեղը կամ հիւմմային նոր պաշլայած տեղը՝ կամ տահա ուշ, միտքին մէջի ավրած նիւթը բերնէն կամ վարէն

դուրս ելլալէն ետքը՝ պա՛զի անգամ փորը քիչ մը միլայիմ ըլլալով՝ քըրտինք մըն ալ կուգայ. առաւը-վան դէմ հիւանդային թուլնալը պէլլի կըլլայ, և ուշ ատեն կը քեսկիննայ։ Լեզուն թաց կըլլայ, և վրայի եղած փակչուն և չոր զամքը կամաց կամաց կը հալի, կակուղ բլխտիի պէս բան մը կըլլայ, կամ լեզուին ծայրը կարմիր կըլլայ, և երկու թարաֆէն խաչա թեփի պէս զատվիլ կը պաշլայէ լեզուին վրայի զամքը։ Այս տեղըս պա՛զի անգամ շատ թեզ թեպտիլութիւն մը կըլլայ, և լեզուն՝ որ տըմախին էր փակած՝ և փայտի պէս եղած էր, քիչ մի քընանալէն ետքը՝ կը կակուղնայ և կը թացնայ։

Այն ատենը հիւանդան կը փոխվի, ըոլթմայի կը դառնայ, որ խառլիլէքի՝ պաշլանկըճէն ալ գաղտուկ մէկ ըոլթմայի թեմել մը ունէր. կամ քանի մի օր տահա նէօվպէթով թուլնալը և քեսկիննալը կուգան։

Լաքին քանի երթանէ՝ ուշ ուշ և թոյլ կըլլան, և վերջապէս հիւանդը կառողջանայ մէկ քըրտինքով մը, որ ամէն թարաֆը հաւասար կըլլայ, և շօգինէր կամ սուղու կունենայ, չեռը մէկ փօցայ մը կունենայ շատ, և աչքը բէնկով կարմիր, և հիւանդը մէկ բլխտիի պէս նիւթ մը դուրս կուտայ առանց դեղի և առանց պաշխայ վարպետութե̄ մը՝ ինքնիրեն։

Պաշխան հիւանդութե։

*. 64. Պա՛զի հեղ այս հիւմմաներուն վրայ չէ թէ մինակ սաֆրայի նշաններ՝ կամ միտէյին մէջ մնացած և ալրած նիւթեր կիմացվին, այլ և պա՛զի անգամ պալղամ ալ կըլլայ, որ շատ կըպչուն ըլլալով միտէյին մէջ կկենայ՝ և հոն կը պըրըշկի. անկէց պաղըրսախներուն մէջն ալ կերթայ, բեյնին մէջն ալ կը պըրըշկի։ Այս բանս զուհը կընէ՝ երբոր էյամը նէմ է, աշնան կամ գարնան ատենները, և անանկ մարդոց՝ որ զայո՛ւն են, և մանրաթելերնին թոյլ է, կէրիլմիշ եղած չէ, կամ անանկներուն՝ որ հում և փակչուն հիւթ ունեցող բաներ ուտել շատ կը

ուրեն , և շարժում չունին՝ կերածնին մարսելու պէտք եղածին չափ։ Կը տեսնանք քի՝ այս հիւմմայ-իս պաշլանկըճութիւը կամաց կըլլայ , հիւանդները քընանալէն խուվէթ մը չեն կրնար առնել, արթըն-ցած տեղննին թոյլ և րաջաթսըղ և թիթիզ կըլլան, և բերաննին և պօղազնին պալղամով լեցված կըլլան։

Կը քերքըրդըրկան սրիս սրիս , լաքին քերքըրդը-կալնին հատ մը չունենար · պաղի հեղ բերաններ-նուն մէջ շատ ջուր կուգայ անհամ և նոսր՝ շիճուկի նման, խշտահ չեն ունենար, լաքին ուտելիքէ ալ պիւ-թիւն՝ պիւթիւնէ չեն կտրիր · չօրպայ ուտելէն ետ-քը՝ մարսողութիննին զայիֆցած ըլլալով՝ կը թուլ-նան , կը թէմպելնան , և քընանալու մէյլ կընեն · փորերնին րաջաթսըղ և եելով լեցուն կըլլայ , և փորուն մէջ սըտտէլի պէս բան մը նալ կիմանան։

Ղէռւերնին աղտոտ կամ հում կըլլայ, ծարաւութիւն շատ չեն ունենար, նամզերնին ծանր ծանր և զայիֆ կընետէ · պաղի հեղ լեցուն, և սէրթի պէս ալ կըլլայ։ Այն տենը մըսիլ մը նալ կիմանայ, աչքին ան-դին ցաւեր ժուռ կուգան, կը քըրտընի՝ լաքին քիչ, կամ կաշին պիւթիւն պիւթիւնէ չոր և թեփոտ կըլլայ։ Այս նշաններուս հետ գլուխը կը ծանրա-նայ, ականջը կը խօսի՝ և կը գոռայ , ինքն ալ սէր-սէմլէնմիշ կըլլայ։ Պաղի հեղ միտէյին և պաղը-սախներուն մէջը այնքան զամխա հիւթեր կը ժող-վըվին՝ որ սաֆրային ճամբան կը գոցեն՝ և չեն թո-ղուր քի՝ սաֆրան սէրպէստ տուստէնօ ըլլած պա-ղըրսախին մէջ անցնի, և առկէց սարըլըխ կը պատ-ճառի։ Եէլերէն և պաղըրսախներուն զայիֆնալէն փըքրափորը կուռենայ, և դըպած տեղերը կը ցաւի։

Սիրտը ետ կուգայ, և խուրպաղլի թօխումի նման բաներ կը փըսխէ · և այս բաներս պաղի հեղ հիչ համ չեն ունենար, պաղի հեղ ալ հէմ թըթու հէմ լեղի կըլլան։ Պաղլիներուն նէվաղիլի պէս բան մը նալ զուհր՟ ընելով այս մէջօցիս՝ սօղանը կը կար-մըրի , և կը ցաւի · միտէն մէկ մախսուս թարզով մը

սըխմըվելէն ետքը՝ կը՛ պաշըայէ հիւանդը հեծկըլտալ, և դժուարութիւն մը փէյտա կընէ բան մը կըլլելու առենը․ Քանի մի օր անցնելէն ետքը՝ բերնին մէջ շատ խոցեր կամ աֆթեներ դուրս կուտայ՝ պօղազէն պաշըայելով․ և այս աֆդէներս պզտի հեղ քանի մի սահաթ խայպ ըլլալէն ետքը՝ նորէն երևան կելլան․ Նէֆէսառութիւնը դժուար կըլլայ, և հազ մը նալ կը պաշըայէ, որ առաջները չոր է, ետքէն մէկ քէսկինութիւնով մը փակչուն պալղամ մը դուրս կը ձըգէ․ Ինչվան այնքանըս որ ըլլայ նէ՝ հիւմմայ ըսել պիլէ չի վայլեր այս հիւանդութենս․ Փախաթ խուվէթէ շատ կիյնայ․ և ընսաև ոտքերը մէկ ցաւ մը կունենայ քի՝ գիշերները կը շատնայ և կը քէսկիննայ, և թէթև քըտմինքներ դուրս կուտան, և կաշիին նեւըսի թաբսաֆէն մէկ գաղտուկ կրակի պէս տաքութիւն մը կիմանայ․ պզտի ալ մէկ էզանթէմա մը դուրս կուտայ առնէն առաջ, և անոնք կըրնան հիւմմա ըլլալը իմացունել։

Այս հիւմմայիս քէսկիննալը՝ կամ օր մը միջոց տալով կըլլայ՝ կամ ամէն գիշեր․ Ինչվան որ նշաններուն թուլութիւնը անցնելէն ետքը՝ հիւանդին վըրայ կուգայ գըլխու պըտըըտիլ մը, չի կըրնար քընանալ, կամ թմրութիւն, որ պանն կընեմ քի՝ տայիմա կը քընանայ․ աչքը հէչ չի կըրնար բանալ, և վերջապէս սաֆրավի հիւմմայի՝ կամ վէռսաթիլէ՝ կամ լսթուբիոտ ըսված ոխիր հիւմմաներուն պէս կըլլայ․ ոըխ ոըխ պայղընութիւն կուգայ վըրան՝ ոխտօբէ ըսված պայղընութիւն, և փորըքըշել կը պաշըայէ․ որով հիւանդին խուվէթը պիւթիւն պիւթիւնէ կը կըտրի․

Սօշուլջման հէմմաի։

*․ 65․ Այս ըսած նշաններէս զատ՝ պզտի հեղ կը տեսնանք քի՝ հիւանդը հէմ վերէն հէմ վարէն սօղուլջաններ դուրս կը ձըգէ․ որ պզտի հեղ ողջ կըլլան, պզտի սատկած կըլլան, և փըտտած ալ կըլ-

լուն, և բերանին մէջը դէշ հոտէն զատ՝ անանկ նշաններ ալ կերևին քի՝ սօղուլճան ունեցողներու մախսուս են. ինչպէս են՝ քըթին մէջը կեռալը, օյնախներուն քէսկին ցաւը՝ որ մէկ տեղ մը մէթին և խալէ չի մնար, փոքրափորը եէլով լէցվիլ և ուռիլը՝ որ մէթէօռիզմօ կըսվի, գուղգուղալ, վախնալ, ձայնը կըտրիլ, բերանը ջրոտիլ, խէնթենալ, պարըլմիշ ըլլալ փըսխել, նիք ըսված ցաւը քաշել, և վարէն շատ մը հոտած պալղամի կամ խըլլէքի պէս բան դուրս տալ.

Սաֆրավի օյնիր հիւմմասի.

* . 66 . Եթէ որ սաֆրավի հիւմմայ պատճառող՝ կամ անոր հետ գըտնըվող սաֆրան՝ կամ միտէյի մէջի ավըրված նիւթը՝ կամ պալղամը՝ կամ սօղլուճանները հանելու միւսսատ ընես, կամ բէհրիզին՝ կամ դեղերուն ըսխալ մը ըլլըվի՝ կամ այս նիւթերըս աւելի ավըրվին նէ, հիւանդութիւնը հիննալով կամ ուրիշ մէկ հիւանդութենէ մը պըլըշկելով օյնիրի դէշ հիւմմայ մը կը պատճառի, որ ինչվան հիմա գրած նշաններէս զատ՝ վէռսաթինէ կամ սթուրիմա ըսված հիւմմաներու նշաններ ալ կերևնան, որոնց վըրայ առաջնուց խօսած ենք.

Լաքին պաշխայ վարպետներ սաֆրավի օյնիր հիւմմաքի կըսեն, և պրայաղի օյնիր հիւմմաքիէն աւելի կը գըտնըվի աշնան և ձմեռվան ատենները՝ երիտէմիա ըլլալով, և հափիւներու և հիւանդանոցներու մէջ եղած գարա հիւմման՝ սաֆրավի հիւմմային հետ խառնըվածն է. Այս հիւանդութիւնս պաղլինները կամացուկ կամացուկ կը բըռնէ. և պաղլինները խափ խաֆիլ և ափանսըզ. կամացուկ բըռնած ատենվան նշանները՝ ինչ որ վերը ըսինք նէ՝ անոնք են, և խափխաֆիլ և ափանսըզ հիւանդանալը առաջնուց խապար տըվող նշանները են՝ հոգնածի պէս ըլլալը, թիրեաքիութիւնը, քունէն աչքը չի կըրնալ բանալը, կամ հիչ քունը չի տանիլը, մըսիլը, բերանը փակչըտիլը՝ և լեղի ըլլալը, միտէն

ծանրանալը, կերակուրէ գանիլը, սիրտը խառնըվիլը, քերքըրղըլկալը , և քերքըրղըլկալն լքէն՝ սօղալը երիլը , փըռխալիքը գալը , և շատ լեղի սաֆրա մը փըսխելը ժանկի րէնկով , մէջքը ցաւիլը , գլուխը ցաւիլ և պըտըտիլը ։ Լաքին պանզի հեղ ասոնց հիչ մէկը չեղած լքէնալ մէկէն 'ի մէկ ափանըրզ հիւանդութիւնը կը կոխէ ։ Շատին մէկ ցուրտ մը մէկ մըսիլ մը կուգայ քի՝ պանզի հեղ սահաթէն աւելի կը քըշէ, և մէկ մը կուգայ՝ մէկ մը խայիպ կըլլայ ։ Լաքին ամէնուն չըլլար ասիկայ, մըսելը անցածին պէս՝ մէկ քէսկին տաքութիւն մը կուգայ, որ գիշերը տահա աւելի կը քէսկիննայ ։ Պանզի հեղ հիւանդները հիւանդութիւնը պաշըլայած ատենէն կը պաշըլայեն խենթենալ և կատղիլ ։ Առաւըլըները պանզիներուն վըրայ այս նշանները կը թեթևնան , լաքին այս ալ ամէնուն չըլլար , շատ տամարները պանզիներունը տկար և խորունկ կըլլան՝ և սըխ սըխ չեն զարներ · առաջները լեցուն և քիչ մի ալ սերթ կըլլան , լաքին ետքերը շատ կինջնան , և սէպէ թէ՝ պիւթիւն պիւթիւնէ պէլլիսիզ կըլլան ։ Սիրտ խառնըվիլը և բերնին լեղիութիւնը և միտէյին ուռեցքը և նեղութիւնը շատ կըլլան · միտէն պանզի հեղ թեթև մը դըպչելով շատ կը ցաւի, և պանզի հեղ վըրայի եօրղանին ծանրութենը պիլէ չի կըրնար դիմանալ · չօրպա ուտելէն ետքը՝ նշանները մէկ աւելի քէսկինութիւն մը կունենայ , որ պանզի հեղ էմիթօլիթէօ ըսուած հիւմմային նման կըլլայ ։ Այս միջոցիս աչքին դեղնութիւնը, կարմրութիւնը , գըլխու ցաւը, քընահատութիւնը, քընացած ատենը վեր ելնալը, նեղութիւնը, բերնին դէշ հոտը, և խենթութիւնը կէվլընան ։

Ատէթ իւզրէ շատ քէսկին կըլլայ ծարաւութիւնը · և հիւանդները պաշխանճայ և միւսթաքիլ թթու խմելիքներ կուզեն, լաքին շատ հեղ ալ այնքան ծարաւութիւն չեն ունենար ։ Հիւմմային քէսկինցած ատենը շէռը աղտոտ և պուլանըխ կըլլայ՝ և դէշ կը հոտի, թուլցած ատենը ջուրի պէս՝ և հում կըլլայ ·

փորը տաքէթ խուզրէ ամուր է, լաքին պաղի հեղալ ջուրի պէս կըլլայ, և անտանելի չի քաշվելու հոտ մը կուտենայ։ Փորտինքը՝ շատինը պօլ կըլլայ, լաքին փափկուտ է, և շահ մը չըներ հիւանդին, լեզուն և պըռկունքները կը դողդողան, և թէ ստոնց վըրայ՝ թէ ատամներուն վըրայ՝ մէկ սև ու փափկուտ բան մը փաթթըված կըլլայ. և լեզուն այնքան չոր կըլլայ քի՝ հիւանդը չի կըրնար բերնէն դուրս հանել։

Քըթին ծակերն ալ շատ չոր կըլլան, և այն ծակերէն շընչառութի չի կըրնար ընել. Նէֆէս առնելուալը դժուար կըլլայ, և հիւանդը սըխ սըխ կը հառչէ. ականջը խօսելէն նեղութի մը կուտենայ, վերջապէս սէրսէմըլէնմիշ կըլլայ. ականջը կը ծանրանայ, և միքը թմրած և տայխմա քնացածի պէս կըլլայ։

Ամեն առեն քըթէն շատ արիւն կը վազէ, պաղի հեղ շէռէն և աղբէն ալ արիւն կը տեսնըվի, կամ ջուրի պէս՝ կամ բըխտրըլէնմիշ եղած։

Լաքին այս տեղիներէս արիւն չեկած հիւանդը բուպէին թարաֆները ցաւ մը կիմանայ, արիւնոտ փըսխելն ալ կըլլայ պաղի հեղ, և փըսխած նիւթը տաքէթ խուզրէ մէկ շատ փափկուտ սև բան մը նէ։

Եւ սոր համար է քի՝ այս մեր պատմած հիւանդութինիս՝ ամերիգայի կամ սիամ քաղաքին սարը հիւմմայ (ֆէպրէ ճիալլա) ըսված խըլէթին շատ նման է. զէրէ սոր հետն ալ սարըլըխ և շատ արիւն վազել և սև սաֆրա փըսխել զուհր կըննէն։

Այս միջոցիս հիւանդին փորը շատ անդամ միլայիմ կըլլայ՝ ջուրի պէս, խօյի կանանչի ըէնկ և սև, փրփուրոտ, և շատ գէշ հոտած. նստոյ տեղին և գալափուշտին սըխմօղ սֆինթէռէնները թուլցած ըլլալով՝ շէռը ու աղբը չի կըրնար զապթ ընել։

Թէ որ հիւանդին ինչպէս ես տէյի հարցըվինէ՝ շատ աղէկ եմ կըսէ, կուզէ տէօշէկէն ելլալ իրեն ընտանիքներուն քովը երթալ, որ իրեն քովը նստած կըլլան։ Լաքին միքը չի ճանչնար, կամ խելքը եօրղանին հետ կը խաղայ՝ թիֆթիկլէմիշ

ընելու պէս , կամ ճանճ բռնելու պէս ձեռքը կը շարժէ , կամ աչքերը գոց՝ ինքնիրեն կը խօրաթէ . և պզտի հեղաւ կը խենթենայ և կը կատղի .

Այս միջոցիս է քի՝ հիւանդին նապզը՝ որ ինչվան այն ատենը քիչ մի չափուխ կը նետէր , ալիս և բարակ նետել կը պաշլայէ . և մեթեօռիզմոն մէյտան կելլայ , որ քանի մի պատճառէ առաջ կուգայ , կամ սաֆրայէ՝ կամ իւֆիւնեթէ՝ կամ եէնմէճէ .

Եւ ասոնց ամէն մէկ ձինսը զատ զատ նշաններ ունին՝ որ անով կը ճանչցըւին , հիւանդին ձեռվըները կը պաշլայեն դողդողալ , մկանունքներուն պէզէթլէրիներուն մանրաթելերը թրթռում մը փէյտահ կընեն : Գնացածի պէս թմրութիւն մը կուգայ վըրան , քառօթիտէ ըսված շահ տամարները խուվէթլի կը զարնեն : Նէֆէսատունը կը դժուարանայ , ձայնը կը մարի՝ և կը գէշնայ , և կը դողդողայ , կամ պիւթիւն պիւթիւնէ կը կտրի , և կըլլեւլու աւ մէկ դըժուարութիւն մը կունենայ . Որ ասոր պատճառ են՝ կամ պօղազին մէջ օձիկի նման կարմրութիւն մը , կամ այն տեղները հաւաքված թափ եղած պալղամին թանձրութիւնը , կամ պօղազին չափէ դուրս չորութիւնը , կամ կերընկաւ ըսված կերակուրը առնող (էզօֆակօ) խողովակին ուռըիլը և չորնալը , կամ այն տեղերը զուհր եղած աֆդէները .

Երեսը դեղնած կըլլայ՝ և մեռելի րէնկ կունենայ , թուշերը մօրարմիշ կըլլան , կամ սէպէ թէ՝ պիւթիւն պիւթիւնէ կը սեւնան : Այս տերէճէիս համինէ հիւանդը՝ շատ հասպա դուրս կուտայ , կամ կորեկի նման մանր բաներ , ճերմակ՝ կամ կարմիր՝ կամ խառն՝ երկու ձինսէն աւ , կամ վիպիչէներ՝ կամ լեքեներ կըլլան : Այս հիւմմաս պզտի խոցեր կամ չըպաններ աւ դուրս կուտայ . լաքին բառօդիտէ կամ խիյարուկ դուրս տալը քիչ զուհր կընէ :

Թէ որ հիւանդը մահուան մօտենալու ըլլայ նէ՝ մեթեօռիզմոն կը շատնայ , և մէկ փորքըշուք մը նալ կունենայ , որով օրէ օր ուժէ կիյնայ , աղբը լեշի

պէս կը հոտի․ հընդքըռմիշ ընել կը պաշլայէ, ձեռքերը և ոտքերը կը պաղին, պիւթիւն մարմինը մէկ փակչուն և պաղ քըրտինք մը դուրս կուտայ։

Նամզը շատ չափուխ կը նետէ, լաքին այնքան բարակ որ՝ սէպէ թէ՝ չիմացվիր, և տիւզիւն չըլլար։

Քիչ ատենէն ետքը՝ լէթարգօ ըսված թմրութիւը և լիփօթիմիան վրայ կուգայ․ անկէց ետքը կը պաշլայէ սբազմօ կամ քօնվուլսիօնէ, որ աչքերը կերևի թուշին վրայ, և հոգեվարութեան նշանն է․ ասոր վերջը կուգայ մահը։

ԻՒՖԻՒՆԷԹԼԻ ՍԱՖՐԱՅԻ ՀԻՒՄՄԱՅ։

*․ 67․ Ինչվան հիմայ պատմած հիւմմայիս հետը դա́ղի մէկ իւֆիւնէթ մը նաև կը խառնըվի, որ այս իւֆիւնէթս ըսըթմայի և քօնթինուա նեռվօզա ըսված հիւմմային հետն ալ կըլլայ։

Այս խառըշըխութիւնէս մէկ կրակի պէս երօղ հիւմմայ մը կըլլայ, որ հին բժիշկները յունարէն բառէն առնելով՝ քավսօ կըսէին, որ խարիչ (տաղլայըճը) ըսել է։ Լաքին թէ որ սաֆրայի հիւմմայի հետ երլանձըլը պէս դըրսէն իւֆիւնէթ մը՝ կամ պաղըրսախներուն մէկուն իւֆիւնէթ մը միանայ նէ՝ շատ հեղ սաֆրայի հիւմման խուվէթլի կելլէ՝ և իւֆիւնէթը կը ոչնչացընէ՝ նաֆիլէ կընէ՝ շատ անգամ ալ հիչը կը հանէ․ իւֆիւնէթը ուժովնալով սաֆրայի հիւմման հիչը կը հանէ։

Այս հիւմմայիս նշանները իւֆիւնէթլի հիւմմային նշաններն են, այսինքն՝ հիւանդութիւը նոր բռնած ատենը մէկ քէսկին ցըրտութիւն մը։

Նամզը լեցուն և խուվէթլի և սըխ, երեսը և աչքերը կարմիր, գլխու ցաւ, գլխու պըտոյտ, քէսկին խենթութիւն և տաքութիւն և ծարաւ։

Նեֆեսառութիւը սըխ և դժուար, մարմնոյն մէկ կողմը անանկ ցաւ մը քի՝ հիչ տեղը չի փոխեր․ արիւն առնես՝ կամ ինքնիրեն քըթէն արիւն ելլայ նէ՝ թէզ մը կը թանձրանայ, և վրան թանձր մար

կը կապէ․ փորը պինդ կըլլայ, և քանի երթայ պընդութիւնը կ'աւելնայ։ Շէզը դուրս ելնելը և կրակի պէս տաք կըլլայ․ և այս նշանները ամէնն ալ եռանդ և խուվէթլէնմիշ կըլլան։

Սաֆրայի հիւմմային եայըլմիշ ըլլալը՝

*․ 68․ Շատ ղուհը կընէ քի՝ սաֆրայի հիւմմային պատճառները և գործերը պաշխայ ճինս ճինս ցաւերու և հիւանդութիւններու հետ կը խառնըվին, իլէ պաղի տարիները, և անանկ իլլէթներու հետ մէկ կըլլան քի՝ մէկ ըղ մէկէ շատ ֆարխլը են․ իլէ՝ եղանէթէմաներուն հետ, և մարմնոյն դըլըսէն ղուհը եղած իլլէթներու հետ։ Այս սաֆրայի հիւմմայի տայիր իլլէթներուն սրայէն դուրս չենք ձըգեր նա և այն ճինսը՝ որ քիչ քըրշըլուն համար եֆիմէրա կըսվի, եանի՝ մէկ օրվան․ թէ պայաղին ըլլայ, և թէ քիչ մի երկան տեւէն քըրշօղը ըլլայ․ եանիխա՝ երբոր հիւանդութեան պատճառները անանկ կակուղ են քի՝ մէկ օրվան կամ քիչ տեւնվան մէջ ընելլիքնին ընելով՝ խուվէթներնին կը կտրին․ օր մը կամ մէկ գիշեր մը տալթ նեղութիւն կուտան մարդոյն։

Սաֆրայի հիւմմային պատճառները՝

*․ 69․ Սաֆրայի հիւմմա ըսելը լըքէն՝ հիւանդութեան պատճառը կը հասկցվի, ուրիշ պատճառ մը նալ տաճկերէն անունը կը հասկըցընէ, որ միտէ հիւմմասի կըսէ։ Լաքին չիւնքի նշանները այնքան պէլլի չեն, և հիւանդին վերէն կամ վարէն սաֆրա երթալը այնքան միւհիմ նշան չէ։

Անոր համար այս հիւանդութեան գիտնալին և հասկընալուն շատ մեծ և ծանր և թէհլիքէլի եանլըշներ եղած են։ Վերի ըսած նշաններուս շատը հիւանդութեան պաշլանկըճները հիւանդին վրայ չեն երևիր․ լաքին ասկէց չենք կրնար սէրպէստ իլամ ընել թէ՝ այն հիւանդութիւնը սաֆրայի չէ։

Ուրիշ վախիթ շատ մը նշաններ կը տեսնանք քի՝

հիւանդին միտէյին մէջ շատ սաֆրա ըլլալ կը ցըցընեն, լեզուին եանդլըշեն. և հիւանդութիւնը սաֆրալի չէ, ուրիշ ձևի է. Նոյն խօսք տարը սև ձկերը, որ պաղըրսախներուն ամէնէն մեծն է, ամբողջան տաքը շաղցած ատենը՝ կամ հիւանդին շատ տաքութի տուած ատենը՝ շատկեկ սաֆրայ կը հանէ իրմէն, և սաֆրան մէկ թապլէթ մը ունիքի՝ փէք չափուխ կավըրվի. Եւ տար մէկ տեղ մը պիրիքմիշ ըլլայ ինալէն՝ շատ մեծ և զարարը տիւրթլուշներ կը պատճառեն, թէ էօտին մէջ ինոյ, թէ իրեն տօպրակին մէջ, թէ պաղըրսախներուն մէջ, և ավըրվի.

Լեզին պյոզի անգամ սաղլամ մարդիկներէն պիլէ այնքան սաֆրա կելլայ քի՝ չենք կըրնար խապաթ ընել թէ՝ այնքան սաֆրա գըտնըվի մարդույ լեղիին ամանին մէջ՝ կամ պաղըրսախներուն մէջ, անոր համար հիւանդըլի պատճառ ալ չի կըրնար ըլլալ։

Աստիկայ ամէն օր թեճրիպէով կը տեսնենք, և իրաւ է երբոր ալըշմիշ չեղող մարդ մը խօշաբ մը կամ նուռ մը մէջ գըտնըվի՝ և չափանմիշ ըլլայ նէ՝ քիչ սաֆրա չի փըսխեր անիկայ.

Նոյնպէս ծովի կընիկներն ալ շատ սաֆրա կը փըսխեն. և հիչ մէկ բժիշկ մը չի կըրնար ըսել քի՝ անոնց ներսը այնքան սաֆրա պիրիքմիշ եղած կայնած էր. Ավըրված նիւթերուն խառներէն ծանօթա կըսեն. և մենք ալ այս անուններ հետևելով սաֆրա կըսենք, թէպէտ այս բառս մախսուսէն սաֆրա կը նշանակէ՝ որ մարդույ հիւթերուն մէկն է. լաքին մենք այս հիւթս հայերէն մաղձ բառով զատելով՝ տաճկերէն սաֆրա բառը սալթ միտէյին և պաղըրսախներուն մէջ դուրսէն մըտած և ավըրված նիւթերուն վըրայ կառնենք. Եւ երեւելի վարպետներուն հետևելով կըսենք, թէ այս հիւանդս սալթ միս ուտելէն չի պատճառիր. ինչ բան որ ուտէ մարդ, և միտէյին մէջ չի կըրնայ հալեցընել նէ՝ անոր կըրնայ պատճառ ըլլալ. Ջերէ այս հիւանդըլես հիւանդացող մարդոց շատութիւնը և վիճակին նայե-

լով չենք կրնար ըսել թէ՝ ամենն ալ մէկ ուտել-նուն և չի մարսելնուն համար հիւանդացան․ զէրէ մէջերնին շատ մարդ կան քի՝ շաբաթը երկու անգամ մէկ ուտելու քեաւէներնին չի դիմանար․ և շատը ասանկներն են քի՝ կը բըռնըվին այս խլէթէս․ ասանկները հում և դժուարամարս բաներ շատ կուտեն՝ փորերնին կուշտ կը պահէ ատէյի․ և ասանկ դըժուարամարս բաներն են քի՝ միտէյին մէջ մնալով այս հիւմմային պատճառ կըլլան, մէկ ըլլայ՝ ինչ կըլլայ ըլլայ․ Հէմ տաք հէմ ցուրտ երկիրներ բըժշկութի ընող վարպետները, որոնց մէկն է Փռանք, կը վկայեն թէ տաք երկիրները զուհր ըրած հիւմմաներուն շատը խուֆիւնէթլի կըլլան՝ ցուրտ երկիր զուհր ըրածներէն աւելի․ և թէպէտ սատէ խուֆիւնէթլի հիւմման պուլաշըխ չըլլալուն համար՝ մէկ ատենվան մէջ մէկ երկիր զայթ չընէր․

Լաքին տաք երկիրները եղած՝ թէ լըռթմաներուն և թէ՛ հիւմմաներուն շատը արիւն առնել կուզեն, որ ցուրտ երկիրները այս թարզս այնքան շատ չըլլար․ Չայիֆ և թոյլ և թէմպէլ և բանի գործի չեղող մարդոց փոքրափորին մէջ շատ պալղամ կը հաւաքվի՝ թօփ կըլլայ, և պաղըրսախներուն կը դըպչի․ Առաջ մէկ քեակին թթուութի մը փէյտահ կընէ, ետքը կը փըտտի, և այն մարդոյն շատ րահաթսըզլուքի կը պատճառէ․ լաքին պալղամ հիւմմասին պատճառ անկայ չենք կրնար տալ, զէրէ այս բանըս բէք շատ մարդու քով կը գըտնըվի․ պալղամի հիւմման այնքան շատ մարդու րասա չի գար․

Սև ճիյէրին ալէաթներուն մէջ շատ սաֆրա փէյտահ ընող պատճառը ինչոր է նէ՝ թէ որ միտէյին մեմպրանա մուքօզա ըսված մաշկին վըրայ թէյսիր ընելու ըլլայ նէ՝ պալղամը կը շատցունէ․ և այս հիւանդութիս կը պատճառէ․ Հիւմմային պատճառը պալղամը ըլլալէն չենք կրնար բանէն բան հանել՝ թէ արիւնը փակչուստ եղած ալխալ ըլլայ։

Սօղուճաները ճըրէր պաղըրսախներուն գըդըը․

ռութիւն մը վէլվէլէ մը տանի նէ՝ պաղըրսախներուն էթրաֆը մէկ թանձր և փակչուն պալղամ փէյտահ կըլլայ շատ։ Չինքի միայն մարդուս մարմնոյն ամէն անդամներուն հետ խըհախութիւն ունի, շատ հեռաւոր անդամներուն ալ թէզ քեալը կընէ՝ հիւքմ կընէ անկէց ետքը։ Ասանկ երբ որ մէկ մարդ մը միտէյի հիւանդութիւն մը ունենայ՝ անոր լեզուին վրան մէկ թանձր պալղամով մը կը ծածկըվի. և թօսսէ քամիլուլինքիլա ըսված թօթվօղ հաղը, որուն քէօքը միտէյին մէջ ըլլալ կերևի, թութխալի պէս թանձր և փակչուն պալղամ մը կը պատէ ձերմակ ձիյէրին վրան։ Ասանկ հիւանդներէն առնըված արիւնին երեսը՝ պաղած բաշայի ջուրի պէս բան մը կըլլայ. լաքին աւելց զատ նշան մը չիկայ քի՝ ներսը իւֆիւնէթ մը եղած ըլլայ. և սալթ մէկ նշանով ասանկ բանը հաստատել սաղլիթ ընել չըլլար։

Թէ որ մէկը՝ այս հիւանդութիւն՝ սինիր և սաֆրավի հիւմմայի նշաններով մէկ զիւգքեամ մը նէ քի՝ պիւթիւն մարմնոյն վրայ հիւքմ ըրեր է՝ ըսէ նէ, չիտակէն հեռու չերևիր. զերէ արտաշնչութե խափանիլը՝ կամ իջվածքը՝ թէ որ քըթին ծակերուն՝ կամ պօղազին գըգռութի վէլվէլէ տանի նէ՝ նէվազիլ կընեն, թէ որ պաղըրսախներուն՝ կամ ներսի ուրիշ անդամներուն դըրդին նէ՝ հոն տեղերն ալ շատ պալղամ փէյտահ կընեն. որ նէվազիլ ըսածնիս ալ այս է։ Պուլաշըխութիւնն ալ կը մըտնայ այս պատճառներուս մէջ. զերէ սինիրի սաֆրա հիւմմասին պէս պալղամ հիւմմասին ալ պուլաշմիշ կըլլայ. և այս պուլաշըխութիւնովս մէկ մարդէն մէկալին անցած հիւթը պէզէթլէրիներուն մահրաթելերուն և տամարներուն և սինիրներուն դըրդչելով՝ քիչ ատենի մէջ անոնց թամխյէթը կավրէ։

Իւֆիւնէթլի հիւմմայի հետ խառնըվելուն ալ պատճառ կըլլըտան ըլլալ մարդուն իրեն առանձին կազմութիւնը չարմուխը, տարւոյն էյեամը և բերմունքը կէլիշաթը, հիւանդութիւնէն առաջ զուհը

ընող պատճառները, և ինչ բան որ սուրբ Թարգին դէմ Թէյսիր կընէն միտէյին և պաղըրսախներուն վըրայ՝ կամ սըրտին շարժումին վըրայ.

Նշանք Գուշակութեանց.

*. 70. Պուլաշխութենէ ելլող, կամ Ներսին պաղըրսախներուն մէկուն սախտութիւն մը չեն տըրվող, կամ հիւթերը շարժող սաֆրայի հիւմմաները՝ թէ որ պաշեանկըճին վարպետ բժիշկի ձեռք անցնելով աղէկ նայվին նէ՝ շատ Թէհլիքէլի բան չեն. և Թէպետ պօղի հետ կը վախցընեն. բայց Թէ բժիշկը ինչ որ բանէ նէ հիւանդը հնազանդի՝ վերջը աղէկ կըլլայ, վախնալու բան չի՛ կայ.

Նաև այս ճինս հիւանդութեան պէքլէյեյլու չէ՛ քի՝ պէօհրանը Թամլէյեթը ընէ ան՝ հիւանդուն Նիւթը ինքն իրեն դուրս ելլայ. պէտք է քի՝ բժիշկը դուրս ձըգէ մինասիպ դեղերով. պօյալի ճամբայ ընելով սուրբ պէօհրանին պէքլէելը՝ շատ հիւանդի դլուխ կերու. Այս հիւանդութիւն կամ փըրախելով տէֆ կըլլայ՝ կամ փորը վար զարնելով. բայց հիւանդուն եաքի տանները տասն քըրտինք ալ պէտք է.

Այն տանիւը շէտը մէկ ամանի մէջ պահես նէ՝ կը տեսնես.քի՝ տակը մէկ փօշայ մը ինչած է, որ պօղի Թուղթի Թօղի կընմանի, և պօղի ալ դեղին կըլլայ.

Թէ որ փըրախցընող դեղը ուզածին վախթին տաս նէ՝ շատ Թէհլիքէլի երևցած հիւմման ալ մէկէն ՚ի մէկ ափանոց կը կըտրի, հիչ նշան մը չի Թողուր.

Սաֆրայի հիւմմաներուն քախղին տանիւը էզանԹէյմա դուրս տալը՝ շատ քիչ զուհր ըրած բան է.

Հիւմման որքան որ շատ տանէն բաշած Թողու հիւանդը, կամ որքան որ ուէմխաճօնէն շատ ըլլայ՝ այնքան աւելի ուժով կըլլայ խօլայ բժշկըվելու.

Եւ Թէ որ աղիկ եղած տանիւը մըտեցընելով պաշլայի նէ՝ նշան է քի՝ հիւմմա չէ՛ այն տանիւը հիւանդութիւնը, ըսըթմա է. կամ հիւմմա ալ է նէ՝ ըսըթմայի պէտքի դաւանոյ.

Թէ որ քիչ տենդվան մէջ պաշարեալ հիւանդը քըրտընի՝ և եղանթէմա դուրս տալ, և բժիշկին տըված դեղին խճրան կըրեն մամիւլ ըրածին պէս չըլլայ նէ՝ նշան է քի՝ հիւանդութիւնը երկան պիտի քըշէ, կամ քարա հիւմմայի հետ պիտի խառնըվի։

Սաֆրային հիւմմային տիմարը։

. 71. Հիւանդութեան նոր պաշարած ատենը ըներու դեղը և թերքիպը այն է՝ ինչ որ ըսինք ջերմի կամ ըսըթմայի վըրայ (. 31.), զէրէ այս երկուքին թասլյեթը մէկ են. փախաթ սաֆրայի հիւմմային քիչ մի աւելի տիքքաթ ընել պէտք է, շուտով դեղ ընելու է, մուսաատէ ընելով զարարը կը դըպչի։

Ե՛ն առաջ պիտի թէփթիշ ըներ և տիքքաթով նայիս քի՝ խաֆիւնէթ կա՞յ մի հետը. զէրէ հին բըժիշկներուն՝ արիւնը կը փըտտի ակլի թահմին ընելով՝ արիւն առնելէն սախընմիշ ըլլալնին շատ գէշ բաներու պատճառ եղած է։

Եւ խըրաւէ թէճրիւպէ եղած է քի՝ սաֆրայի հիւմմաներուն արիւն առնելը շատ ատեն զարարլը է, թէ որ խաֆիւնէթի նշան չի կայ նէ։

Լաքին իդալիայի և ուրիշ թարաֆներու տաք երկիրները սաֆրայի հիւմմաներուն հետը շատ կըլլայ խաֆիւնէթլը հիւմմա խառնըվիլը. և ասանկներէն արիւն չառնըվելուն համար հիւանդներուն անանկ քէօտէրներ զուհր կըլնէ քի՝ առաջը չառնըվիր. և այս շատ անգամ տեսնըված և թէճրիւպէ եղած է։

Եւ թէ որ հիւանդին նաւզը լեցուն չէ, կուրծքը սըխըլըթը չունի, և մէկ տեղը սասաելի ցաւ մը չունի նէ՝ ըսել է քի՝ խաֆիւնէթ չըկայ այն հիւանդին մօտը, այն ատենը պէտք է սաֆրան պարպել վերէն կամ վարէն. եանիս՝ ո՛ր թարաֆէն որ այս նիւթերը կըրնան նէ խօլայ դուրս ելլալ։

Քակող և հալեցընող (սօլվէնթէ) դեղերով թանձր և կըպչուն հիւթերը կը նօսրանան սուլուլանմիշ կըլլան. և թթուըշաղ խըմելիքներ մը՝ ինչպէս

է թամըր հինտիի շուրուպը, ևայլն. որ այս նիւթըս դուրս հանելու պատրաստելու է, մինչվան որ պէտք եղած առենը նորէն փըսխեցընող և լուծող դեղ տալով եաքը եաքը խմանանք քի՝ ներսը նիւթ մը չը մնայեր իրեն զեան տալու, թէքմիլէն թէմիզցերէ.

Լուքին քանի մի էթրաֆը մատուէներ կան քի՝ փըսխեցընող դեղ տալու մանի կըլլան.

Թէ որ հիւանդութիւնը աղէկ ճանչնաս, և թէհլիքէլի ըլլայ նէ՝ այս մատուէներըս քիչ կըլլան. կըրնաս այն առենը առանց վախը միտքըդ բերելու՝ փըսխեցընող դեղ գործ ածել.

Մանր մանր զարարներու նայելով՝ և միտքըդ վախ բերելով՝ պէտք չէ հիւանդին ապահովութիւնը՝ կամ ֆէսֆէսէսիզ ըլլալը՝ կամ փոկութիւնը հոգ չընել. և այս ֆէսֆէսէսիզութիւնը սալթ փըսխեցընող դեղը կուտայ. Ամա դեղըս գործ ածելու էնկել չեն կըրնար ըլլալ այն ժամանակը՝ ոչ քասըք եարըղութիւնը, որ փըսխելու առենը կըրնաս կապլին մուխայէթ ըլլալ, ոչ արիւն թըքնելը, ոչ դժուար նէֆէս տալ և առնելը, կամ միւսէյլին աւելի նազիք և փափուկ ըլլալը, ոչ ծոցվոր ըլլալը հիւանդին, ոչ մատղաշ և քեօրփէ տարիքը, կամ ծերութիւնը.

Հիւանդութիւնը թէհլիքէլի եղած առենը առանց հիչ միկին չինայվիր. երբ որ թոյլ է՝ և այնքան թէհլիքէլի չէ նէ, կըրնաս այս մատուէներուն նայելով՝ փըսխեցընող դեղը թերք ընել, և անոր տեղը լուծող դեղ տալ. Լուքին հիւանդութիւնը պաշլանկըճը երբ որ փըսխեցընող դեղ պէտք է նէ՝ այն առենը քըշող դեղ տալ չըլլար՝ կէօյա քի՝ անոր տեղը կը բըռնէ տէյի. զերէ այն առենվան զուհր ըրած փորքըշուքն ալ՝ հիւանդութեան եաքերը և առենը անցնելէն եաքը զուհր ըրած խալի պէս՝ հէմ ֆայտասըզ է, հէմ շատ խուվէթէ ձըգելուն համար՝ խապիլ է քի՝ զարարը ալ ըլլայ.

Եւ այս հիւանդութեան եաքերը զուհր ըրած փորքըշուքը՝ իրեն ժամանակին փըսխեցընող դեղ

չի տալէն առաջ կու գայ շատ ատեն։

Պաղրսախներուն և միտէյին մէջ ալըրլած նիւթ գըրանըլլէլուն նշանները ուշ պիլէ մէյտան ելլան նէ՝ այս դեղըս գործ ածելու է ․ լաքին նայելու է քի՝ փորքրափորի կամ կուրծքի ալէամթներուն մէջ խու-ֆինէթ չըլլայ, և հիւանդը խուվէթէ շատ ինկած չըլլայ ․ զէրէ ասանկ որ ըլլայ նէ՝ փըսխեցընող դեղ-տալ չըլլար։ Փըսխեցընող դեղը պանըլի հեղ միտէյին մէջէն ալըրած նիւթ շատ չի հաներ ․ լաքին չինքի այն քիչ մի բանին ելլալուն՝ նշանները շատ կը թե-թևնան ․ կըրնանք ասկէց բանէն բան հանել․ քի՝ այն քիչ մի նիւթը հերիք է եղեր այնքան խառնակութին վէրվէրէ պատճառելու ․ կամ թէ՝ փըսխեցընող դեղը դուրս ելած բաներէն աւելի միտէյին սինիրներուն վրայ է իճրայ ըրեր իր մարիֆէթը։

Շատ վարպետներ և մենք ալ տեսած ենք քի՝ հի-ւանդին լեզուն բերնին մէջ չոփ չոր՝ և սէպէ թէ՝ այրած էրէն՝ փըսխեցընող դեղ առնելուն պէս՝ քիչ ատենվան մէջ իրեն աղը թապիյէթճէ թացուիլը և կակուղուիլը գըտաւ ․ ատոր համար լեզուին չորուին ալ էնկել մը պիտի չըլլայ փըսխեցընող դեղ տալու։

Եւ երբ որ սաֆրավի հիւմմայի նշան մը երևի նէ մէկուն վրայ, քանի որ նշանը երևնայ՝ ատեն ատեն բարակցընող և հալեցընող և քակող դեղեր տուր քի՝ երթայ այն կըպչուած պաղղամը բարակցընէ, և վերի ըսած թարզովին անոնք դուրս ձըգելու պատ-րաստէ՝ կամ վերէն կամ վարէն, ինչվան որ փորքրա-փորին մէջ ալըրլած նիւթ գըրանըլլէլու խայրի նը-շան մը չի մնայ, կամ մէկ զայիֆութի մը տեսնենք հի-ւանդին վրայ, լաքին այն հիւանդութե պատճառ-եղող նիւթերուն գըրգռվելէն վէրվէրէի մէջ ըլլալէն պատճառ չըլլայ այս զայիֆութիւնս։

Այն ատենը նորէն թառթառօ էմէթիքօյով շի-նած դեղեր գործ ածել պաշլայէ՝ լաքին քիչ քիչ (իբիքռաթիքամէնթէ) ․ և այս դեղերս պէվանտա տալինայի մէջ կամ կաթի շիճուկի՝ կամ օխշամուրի

ծաղիկի ջրի մէջ հալեցուր, և անանկ տուր։

Այս խմելիքս տէրէճէ տէրէճէ առնելին ուրասուր-միշ ընելով և տալով՝ հէմ փորը կակուղ կը պահէ, հէմ մարմնոյն արտաշնչութիւնը տեղը կը բերնէ. Հասարակ խմելիքը ջուր պիտի ըլլայ, և ասոր մէջ խառնելու բաներըդ են՝ սախմիէլէ սէմբէլիչէ (սիր-քենճէպին), կամ կաթի շիճուկ, կամ կաթ՝ որ առաջկուց խայմախը առնըված ըլլայ, կամ հասուն պտուղներէ նոր քամած ջուր, որ ասոնք պաղ ջուրի հետ տալու է։ Խմելիքը ինչ է նէ՝ հօգնայով ալ գործ ածելու է այն բաները. իլլէ՝ երբ որ փորը քիչ մի պինտ ըլլայ՝ և անթիմոնոս դեղերով չի կա-կուղնայ։ Թէ որ առջի անգամին ներսը պար-պըվելէն ետքը տաքութիւնը ելլէնայ՝ շատ մը ջուրի մէջ քիչ մի ասիտօ վիթրիօլիքօ խառնէ ու խըմ-ցուր. ասիկայ հէմ տաքութիւնը զապթ կընէ՝ հէմ սաֆրային ավրըվելուն դեղ է։

Եւ թէ որ հիւանդութիւնը քիչ մի հինցած է, և ավրըված նիւթերը պէտք եղածին պէս պարպըված են նէ՝ արտաշնչութիւնը խօլայցընօղ և փորը կակուղ պահօղ դեղերը ֆայտալը են։ Ասոր համար այս ղուհուրաթիս աղէկ են թառթառօ էմէթիքօն քիչ քիչ առնելով. անանկ որ՝ սալթ այս դեղըս պիտի հեղ հերիք կըլլայ հիւանդը թէքմիլէն բժշկելու։

Թէ որ աւրած նիւթերը դուրս ելլալէն ետքը՝ ռէմիթթաիօնէ երևի, կամ հիւանդութիւնը նէօվպէթով մէկ մը քեսկիննայ և մէկ մը թուղնայ նէ՝ քընաքընա տալու է. լաքին նայէ քի՝ ինֆիանեթ ունենալով այս ուժ տըվօղ դեղս անոր զեան չընէ։

Եւ թէ որ ըսըլթմայէն առաջ եկած է նէ հիւան-դան՝ ռէմիթթաիօնէն աչիքեար չըլլայ պիլէ նէ՝ քընա քընա գործ ածելը ֆայտա կընէ։

Պալչամիով Խարշշըն սաֆրանի հիւանդի դեղը։

* . 72 . Պալղամի հիւանդան թէ որ հետը ինֆիա-նեթի մը նշան չունենայ նէ, կուզէ քի՝ մետէյին և

պաղըրսախներուն մէջի գտնըված կըպչուն պալ-ղամը բարակցընեն, և երբ որ բարակնայ և քակվի նէ՝ փըսխեցընող դեղ մը տըրվի հիւանդին քի՝ ծըքան խապիլ է նէ շուտով փըսխէ.

Պա՛ղի այս գործածութիւնս թէքրարլամիշ ընել խըթլըղ կըլլայ, և պէտք եղած ատենը միւսաատէ ընելու չէ, լաքին խըթլըղն է արդ արդ բարակ-ցընող և պալղամ քակող դեղերէն տալ. ինչպէս են՝ այրըս քէօքիւին մըթպուխը, քարըպքաֆէսին, հինտիպայլին, և առնիքա ըսված ծաղիկին մըթպուխ-ները, և ուրիշ պալղամ քակող բաներ. ինչպէս են՝ նիշատըր, և քինչ.քինչ տըրված թառթառօ էմէթիքօ.

Փըսխեցընող դեղը պիլէ չի կըրնար պալղամի հիւմմա ունեցող մարդուն շատ թէյսիր ընել. զէրէ միտէյին չորս թարաֆը պալղամ պուլաշմիշ եղած ըլլալուն համար՝ դեղը միտէյին սինիրներուն չի կըրնար դըպչիլ, և փըսխելու համար խըթլըղ եղած տիւրթիւճիւթիը չի կըրնար անոնց հասցընել.

Եւ խապիլ է քի՝ այս հիւանդութեան՝ անթիմօ-նիով շինված փըսխեցընող դեղերը իբէքաքուա-նայէն աղէկ և խուվէթլի և թէյսիրլի են.

Պաղըրսախներուն վըրայի պալղամն ալ պէտք է մաքրել թէմիզցընել. լաքին լուծող դեղեր գործ ածելը տիքքաթով պիտի ըլլայ, չըլլայ քի փոքըլ-շուք պատճառէ. Անոր համար ուրիշ լուծող դե-ղերը մէկ դի ձըգէ, և տալու դեղըդ ըլլայ սալթ ռավէնտ և իբէքաքուանա՝ կամ նիշատըր՝ կամ սօլֆօտօռաթօ տի անթիմօնիօ՝ կամ մակնեզքա քաուսթիքա. ասոնց ո՛րն որ ըլլայնէ՝ ռավէնտի հետ կըրնաս խառնել, լաքին չափը բէք քինչ ըլլայ. և նայելու է քի՝ փորը ամէն օր դուրս ելլայ. կամ այս դեղերով կամ իհթիքանով. թէճրիւպէ եղված է քի՝ այս հիւանդութեան թթու դեղերը ֆայտայ ընելէն աւելի զէան ունին.

Քարա հիւմմային հետը խառնըւած սաֆրաւի հիւմմային դեղերը։

*· 73 · Քարա հիւմմային հետ խառնըւած սաֆրաւի հիւմմային մինասիպեթլի դեղերը առաջկուց ըսած ենք. լաքին այս տեղս իմացընել ինթիզայ է քի՝ պայաւի հիւանդութի՞ տէյի մի պիտի նայինք՝ ծօխսա խարըշըխ տէյի մի. զէրէ այս հիւմմաս շատ սաեն հետը իւֆիւնէթ մը կունենայ, շատ հեղ ալ պուլաշըխութի կըլլայ հետը, որ ասոնք հիւանդութիը տա՛հա գէշ կընեն։ Պա՛զի հեղ փոքրոտիքին մէջ ժողվըւած նիւթերը այն տեղէն ավրըւած կըլլան քի՝ զեհիրի պէս սալթ սինիրներուն դըպչելով՝ կամ արիւնի հետ տամարներուն մէջը անցնելով՝ քարա հիւմմայի նշաններ կը ցըցընեն. և այս հիւանդութենս հետը թէ որ պուլաշըխութի չըլլայ նէ՝ հէքիմութեան զէնահաթը խօլայ կըրնայ ասոր եարտըմին համնիլ. և թէճրիւպէ եղած է քի՝ այս ղուհուրաթիս լուծողդեղերը աւելի ֆայտա կընեն։

Անոր համար բժիշկին պաշլըճա գործը այս պիտի ըլլայ քի՝ աղէկ տիքքաթով հիւանդուե պատճառները ինչ ըլլալը հասկընալէն ետքը՝ որքան որ կըրնայ նէ՝ թեզ անիկայ տէֆ ընէ. հիւանդութե վախթին շատութիը քիչութիը նայի, նոյնպէս հիւանդին խուվէթը՝ և այն տարւան հավային բերմունքը հասկընայ, Իսթիզայ է քի՝ հիւանդին պառկած տեղին հավան աղէկ ըլլայ՝ և հիւանդին քովի բաները ամէնն ալ շատ թեմիզ ըլլան.

Ի՛նչ ուտելիք որ միտէյին և պաղըսախներուն մէջ խօլայ կավըրւի՝ պէ՛տք է քի՝ հիւանդին եասախ ընէ բժիշկը, իլլէ՝ մսեղէն կերակուրը և հացը.

Միտէյին և պաղըսախներուն մէջ գըտնըւած ավրըւած նիւթերը դուրս թափելու վախիթը եկածին պէս՝ դուրս հանել տալու է անթիմանով շինուած փըսխեցընող դեղով, և թէ որ հիւանդին փորը կը քըշէ նէ՝ իբէքաքուանայով. Եւ վախիթ վախիթ

այն նիւթերը քաղող դեղեր տալով թէ քրտըրլամիշ ընելու է փըսխեցընող դեղը՝ քանի՛ որ հիւանդուն էթրաֆները կուզեն, և հիւանդին զայիֆութիւնը մանի չըլլար: Պաղըսախները ավըրված նիւթերէն և սաֆրայէն ազատելու համար աղէկ են՝ քըրըմ թարթար, և տէմիր հինտի, կաթի սիռութկայի մէջ հալեցընելով. և թէ որ սողուլճան կայ նէ՝ կըրնաս սանոյ հետը խառնել քիչ մի վալէռիանայի փոշի՝ կամ քիչ մի խօրասանի: Ֆայտալը է նա և քըչիկ չափով փըսխեցընող (Թիւ. 4.) դեղեր առնելը կամ պէվանտա սալինայի մէջ խառնելով. և թէ որ զայիֆութը շատ ըլլալուն համար լուծող դեղ չի կըրնար առնել նէ վերէն՝ ջրով և քայախով իհթիքան ըրէ.

Պաղի զուհր կընէ քի՝ լուծող դեղերը փըսխեցընողներէն աւելի ֆայտալը ըլլան. լաքին սախկայ քիչ անդամ կըլլայ: Եւ աւելի այն ատենը ֆայտա կընեն լուծողները, երբոր հիւանդութն պատճառեղող ավըրված նիւթերը միտէյին մէջը քիչ մնալով՝ շատը պաղըսախներուն մէջը անցած կըլլան.

Լաքին ատէթ իւզրէ՝ թէ որ հիւանդին խուվէթը շատ պակսած չէ նէ, հիւանդութիւը հինցած պիլէ ըլլայ՝ փըսխեցընող դեղերը լուծողներէն աղէկ պիտի սեպվին: Հիւանդին թեմպիհ ընելու չէ՛ քի փըսխեցընող դեղին թէյսիր ընել տալու համար վըրայէն տաք ջուր խըմէն. ըլլայ ալ նէ՝ քիչ ըլլալու է:

Թէ որ ծարաւութի ունենալնուն համար ջուր խըմել կուզեն նէ՝ խըմելու ջուրերնին պաղ ըլլալու է, և մէջը լիմոնի՝ կամ թթու նըռան՝ կամ թամր հինտիի շիռօպ՝ կամ ուրիշ սանիկ թթու պտուղի մի ջուր խառնըվի, որ հիւանդին ալ էվվէլցք հազըրած բանը կըլլայ: Թէ որ փորը ցաւ՝ կամ սըմգմօ ունենալով՝ կակուղ լուծողներ տալ պէտք ըլլայ նէ՝ թաղէ պատէմ եաղին՝ հինտ եաղին ամէնէն աղէկ են. և այս եաղերը ներսի կենսական տաքութէն՝ կամ սաֆրային հետ խառնըվելուն համար կը ծըթռին և կը կըծուին տեղի վախինալը պըրծայ բան է:

Պասէմ եաղլին՝ կամ ուրիշ վէրի բուած ծաղկ-րուն մէկուն հետը հալեցուցած Թառթառօ էմէ-թիքօ, և քիչմը ջուր, և զամք արաբիի մուշիլաժինէ խառնելով և հիւանդին անանկ տալով Փայտա տես-նըված է ։ Այս դեղըս քանի մի սահաթ մէկ տիւ-զէյէ խուլլանմիշ ըլլալով՝ բէք նազիք հիւանդնե-րուն փորը կը կակուղցընէ. և պաղըրսախներուն մէջ գըտնըված աղբին կըծուութիւն պատճառած ցաւը կը հանդարտեցընէ ։ Շատ անգամ հիւանդութեան առենը հիւանդին պաղըրսախներուն մէջը նորէն դէշ հիւթեր պիրիքմիշ կըլլան. և անոր համար լուծող դեղերը թէքրարլամիշ ընել պէտք է.

Լաքին այս պէտքին տեղը կըրնայ բռնել պէ-վանտա սալինայի և կաթի շիճուկի մէջ հալեցուցած Թառթառօ էմէթիքօն. և թէ որ պուլաշըխութիւն՝ կամ հիւանդին շատ զայիֆութիւն վախ ունինք նէ՝ լուծող դեղ չի տըրվիր. չըլլայ քի հիւանդին մահ-ուանը պատճառ ըլլայ ։ Այս հիւմմայիս առենը մա-տէնաթի թթուներ գործածելուն վըրայ պէտք ե-ղածը պաշխա տեղ խօսած ենք. լաքին թէ որ հի-ւանդը շատ տաքութիւն ունենայ, և սաֆրան շատ ավըրված ըլլայ, և իւֆիւնէթէ մը շիւպհէ կամ վախ մը չունենաս նէ՝ Փայտալը են այս թթուները ։

Լաքին սանկմէ Փայտա տեսնելու շատ ումուտ չունինք. կըրնանք ըսել քի՝ հիւթերը կը փըտտին տէյի զանն ընօղ վարպետներուն առաջը այս թը-թուներըս շատ իթիպար ունենան. և թէ որ հի-ւանդը շատ զայիֆ է նէ՝ այս դեղերըս տայիմա թէհլիքէլի են. և շատ տեսնըված է քի՝ հիւանդին պօղազը շատ չոր ըլլալուն համար՝ այս թթուներս շատ ջրով ալ խառնած իքէն՝ պօղազի իւֆիւնէթ տըված են ։ Եւ թէ որ գաղտուկ մէկ իւֆիւնէթ մը մանի չըլլայ, և հիւմմային տայիմա չի ինալէն իմաց-վի քի՝ ներսի եղած զարարլը նիւթերը պարպըված են, քընա քընայէն Փայտա տեսնելու շատ ումուտ կայ ։ Չենք հաւնիր այն բժիշկներուն զըրուցածին ։

որ կըսեն քի՝ առաջկուց ներսի աւըրված նիւթե-րը դուրս հանել պարպելէն ետքը՝ ամէն սաֆրավի հիւմմաներուն այրը սէչի չըլլար , կըրնայ քընա քընա տըրվիլ : Շիւպհէ չունինք քի՝ այս դեղըս շատ զայիֆ մարդոց խուվէթը կորսընցունելուն առաջը կառնէ . լաքին գինիէն և պաշխա քառատիաքօ դեղերէն տահա աւելի խեր ումիդ կըլլըվի , իլլէ՝ թէ որ հիւմմայէն առաջ ըսըթմա չէր բըռներ հիւանդը , կամ հիւանդութե կառողելու ատենը պէտք եղածին չափ պէլլի չէ , կամ երբոր նամզը կակուղ կըլլայ՝ և չէռին կարմրութիւնը քիչ կըլլայ .

Թէ որ ասոնք եղած ատենը քընա քընա տըրվինէ՝ դժուարաշնչութի կը պատճառէ . և հիւանդին մեծ նեղութի կուտայ . Այս դեղըս գործ ածելը խիթիզայ ըլլալը՝ հէմ այս նշաններէն , հէմ հիւանդութե պատճառը տիք քաթ ընելէն , և հէմ այն տարվան գըտնըված հիւանդութիւններուն էքսէրիին

կէլիշաթէն խօլայ կը հասկընաս :

ԻՒՖԻՒՆԷԹԼԻ ՍԱՖՐԱՎԻ ՀԻՒՄՄԱՅԻՆ ԴԷՎԱՆԸ .

* . 74 . Իւֆիւնէթի հետ խառնըված սաֆրավի հիւմմաին բժշկելուն թարզը՝ այս ձինս խառնըված ըսըթմային պէս է , որ առաջ խօսեր ենք . լաքին չիւնքի քանի մի ձինսեր ունի ասիկայ՝ աղէկ տիքքաթ ընելու է այս ձինսերուն : Զէրէ թէպէտ պալղամի իւֆիւնէթլի հիւմմային ալ պաղի հեղ պէտք կըլլայ արիւն առնել , լաքին այս հիւանդըս շատ արիւն ելլալու չի կըրնար դիմանալ . ասանկ իմանալու է նաև սինիրլի կամ պուլաշըխ սաֆրավի հիւմմային համար . երբոր լեցուն կազմութի կամ չարմուխ ունեցող մէկ կըտրիճ մը կըբըռնէ խաֆիլ . կամ երբոր դըրսէն զուհր ըրած սախտուե մը հետ կըլլայ : Իւֆիւնէթլի սաֆրավի հիւմմաին բժշկելու համար պէտք եղած բըռնելու կանոնը չըրբըն այս պիտի ըլլայ : Էն առաջ բժիշկը նայելու է քի՝ իւֆիւնէթլի՞ն մի խուվէթլի է՝ սաֆրավին՞ մի , և

Ինչվան որ փորուն մէջը աւրըլած նիւթեր՝ կամ սաֆրայ գըտնըլնը շիտակ չիմանայ նէ՝ բժշկելու ձեռք զարնելու չէ՛ ։ Եւ թէ որ պաղըրսախներուն մէկը ուֆիւնէթ ունենալու նշան իմացաւ նէ՝ փըսխեցընող դեղէն առաջ արիւն առնելու է . և թէճրիւպէով տեսնըլած էքի՝ այս ձինս հիւանդներուն՝ առաջ ներսը պարպել և ետքը արիւն առնելը՝ հիւանդին մահվանը պատճառ կըլլայ ։

Հիւանդութիւնը պաշլայածին պէս՝ անխատէ արիւն առնելու , և քանի որ հիւանդուն նշանները խուվէթ լի են նէ՝ արիւն առնելը թէքրարլամիշ ընելու է ։

Ետքը հիւանդին աւրած նիւթերը քակող և դուրս ելլալու պատրաստող դեղեր տալու է . ինչպէս են՝ կիւհերչինէ , թամր հինտի , քըրըմ թարթար , և ասոնց որն որ ըլլայ նէ՝ կաթի սիրուաթկայի մէջ հալեցընելով . դարձեալ՝ նոյն կաթի սիրուաթկայի մէջ հալեցուցած թամր հինտի ։

Այս ամէն դեղերըս մէկ չափէ դուրս ֆիթնէութիւնը չի տալով՝ կըրնան պաղըրսախներուն մէջի գըտնըլած աւրած նիւթերը դուրս ելլալու ճամբան դընել . և ասոնց դուրս ելլալուն իհթիքանով եարտըմ ընելու է ։ Քանի հեղ մինասիպէթսիզ արիւն առնելով հիւանդը անանկ կը կորսընցընէ իւր խուվէթը՝ որ խելքը գլուխը գալը դժուար կըլլայ . ասանկներուն նայելով խաբվելու չէ ։

Թէ որ բժիշկը արիւն առնել պէտք ըլլալուն վըրայ չիւպհէլի է նէ՝ հիւանդին քոլը թող նըստի , նապզը բռնէ , և տամարը անանկ ծակել տայ . արիւն վազել պաշլայածին պէս՝ թէ որ նապզը բարձրանայ նէ՝ նշան է քի արիւն առնել պէտք է եղեր , թօղ տայ որ արիւնը վազէ . չէ նէ՝ անխատէ արիւնը թող կըտրէ ։ Այն տարվան գըտնըլած հիւանդութիւններուն շատը , և այն հիւանդին հիւանդանալուն պատճառը թէֆթիշ ընելը շատ ֆայտա կընեն արիւն առնել պէտք ըլլալը հասկընալու ։

Անանկ ալ կըլլայ քի՝ արիւն առնելէն եքէն տա-

մարը չի բարձրանար, լաքին արիւն առնելը խիթի-
զայ ըլլալը պաշխա նշաններ կան քի՝ կը ցըցընեն.

Այն ատենը բան գիտցօղ վարպետ բժիշկին ինչ ընելիքը խօսքով թարիֆ ընելը գըլուխ չելլար. այս բաներըս գիրքէն աւելի՝ հիւանդ շատ տեսնալը՝ և անոնց վըրայ տիքքաթ ընելը կը սորվեցընեն.

Լաքին ատէթ իւզրէ այս հիւանդութեա արիւն առնել պէտք ըլլալուն նշանը պէլլի է. և քանի որ այս նշանըս կայ նէ՝ արիւն առնելու է, միտէյին ավլած նիւթը ներս քաշվելով հիւթերուն կը խառնըվի տէյի վախնալ պէտք չէ. Հիւմմային խուվէթը և իւֆիւնէթլի ըլլալը անցնելէն ետքը՝ պայալի սաֆրավիին ինչ ձամբով դեղ ընել կըլլայ նէ՝ այն ձամբան պէտք է բռնել, որ վերը զրուցեցինք.

Լաքին այսալ գիտնալ պէտք է քի՝ իւֆիւնէթը անցնելէն ետքն ալ թապիյէթը մէկ ույղունութիւնը կունենայ նոյն իւֆիւնէթին քի՝ բժիշկը իրեն դեղերուն մէկ օրխալ մը ընէ՝ կամ հիւանդը բէհըրիզին մուխայէթ չըլլայ նէ՝ նորէն երևան կելլայ.

Անոր համար հիւանդին ուտելիքը քիչ, և ամենն ալ խառտեղէն պիտի ըլլան, խմելիքը շատ և թթուըշաղ պիտի ըլլայ. հիւանդին պառկած տեղին հավան բարեխառն ըլլալն ալ շատ ֆայտալը է. և տալու դեղերդ հէմ իւֆիւնէթի դէմ պիտի ըլլան, հէ՛մ սաֆրավի հիւմմային պատճառին դէմ.

Իւֆիւնէթի դեղերը.

* . 75 . Այն ալ ըսենք այս տեղըս քի՝ պաղի հեղ անանկ էբխարէմլիքա հիւմմաներ զուհր կըլնեն քի՝ իւֆիւնէթի նշանները սաֆրավի հիւմմաներուն նշաններէն աւելի խուվէթլի ըլլալէն զատ՝ եէրլի մէկ ցաւ մընալ կըլլայ աչքի՝ կամ պօղազի՝ կամ կուրծքի՝ կամ ղուրքեամի՝ կամ ռէւմաթիզմ մը կըլլայ, կամ հետը թարղ թարղ էզանթեմաներ կըլլան. Ի՛նչպէս են՝ խըզամուխը, ծաղիկը. և այս հիւանդութիւններուն շատին պաշըրձա դեղը արիւն

տանելն է ։ Թէճրիւպէով հասկըցուած է քի՝ շատ արիւն տանըլին նէ՝ հիւանդութիւնը խուվէթլէնմիշ կըլլայ ․ Լաքին մէկ կամ երկու անգամ քիչ արիւն տանելով՝ հիւանդին Թեթեւնալուն պատճառ կըլլայ, շատ լեղի մէկ սաֆրայ մը փըսխել տալով ․

Ասանկ շատ էփիտէմիքաներ, եւ միտկի հիւանդութիւնէ պատճառուած աչքի ցաւ եւ հիւննաք, եւ խըլէ՝ զաթըլ ճէմպներ տեսնըլած են ․ որ գէ՛շ նայվելուն համար տանկներուն շարը մեռնելով՝ քաղաքին մէջ մնըլվող մարդիկ ալեւէվիյէ մեծ վախի մէջ ինկած էին ։ Ջերմ զէնահաթի ալէկ տեղեակ եւ մահիր չեղող եւ սոյկըրըղ մարդիկ տալըլան բերմունքին տիքքաթ չընելով՝ ասանկ հիւանդներէն արիւն կառնէին ։ Ու ասկէց կերեւի քի՝ ինչ խըտար իւֆիւնէթլի սաֆրալի հիւմմայ ըլլայ նէ՝ անոնց ամենէն ալ արիւն առնել խիթիպայ չէ ․ եւ ամէն ատեն չենք կըրնար փըսխեցընող դեղ տալու համար՝ ինչվան իւֆիւնէթի նշանները դադրելու ատենը պէքլէյել ։ Այս ալ գիտնալ պէ՛տք է քի՝ իւֆիւնէթ ունեցող սաֆրալի հիւմմաներուն վերջերը հիւանդին մէկ առատ քըրտինք մը կուգայ, որ աղէկ նշան է ։

Անոր համար տայիմա քըրտընցընելու է Թեթեւ քըրտըցընող դեղերով ․ ինչպէս են՝ պէվանտա սալի՛նա, վինօ անթեմօնիաթօ, ռօպ տի սամպուքօ, ինֆուզիօնէ տի սամպուքօ, կամ օխլամուրի ծաղիկ ․ Լաքին առաջ անոր տիքքաթ ընելու է քի՝ Թէ իւֆիւնէթի եւ Թէ՛ սաֆրալի հիւմմայի նշանները պիւթիւն պիւթիւնէ դադարած ըլլան ։

Թէ որ մարմնոյն դըրսին մէկ տեղ մը բան մը դուրս տայ նէ՝ հիւանդութեան նիւթը իր տեղը փոխելով, որ այս ալ շատ աղէկ նշան է, կակուղցընող եւ անօտինօ դեղեր դնելով վըրան՝ պէ՛տք է խայրէթ ընել քի՝ օր առաջ հասուննայ ։

Պա՛ղի հեղ հիւանդութեան նիւթը ներսի նազիք ալէաթներուն եւ պաղըրսախներուն մէկուն մէջ կանցնի, կամ նորէն Թէհլիքէլի նշաններ կերեւին ․ ատոնց

ալ առաջքը առնելու է արիւն առնելով՝ կամ ներ-սի նիւթերուն դուրս ելլալու համար դեղ տալով, կամ բէհլիվան եախըսի զարնելով, կամ վերի թա-րիֆ ըրած դեղերուս մէկը գործ ածելով. լաքին ա-ռաջին հիւանդութիւնը ինչ ըլլալը մըտքէ հանելու չէ՛ ։

ԻՍՔԷՐԲԸ ԱՆՈՒՆԷԼԷՆ ԷՏՍ ԸՆԴՈՒՐ ԸՆԷԼՈՒ ԷՆ։

*. 76. Հիւանդութիւնը անցնելէն ետքը եսէր մնացած զայիֆութիւնը բէհրիզով, և տէֆ եղած հի-ւանդութենը մինասիպ դեղեր գործ ածելով կանցնի։

Պա՛զի հեղ պէ՛տք է խուվէթ տըվօղ դեղերու հետ ներսը մաքրող թեթև դեղեր խառնելու տալ։

Ի՛նչպէս են՝ ինֆուզիօնէ տի ռապարպառօն, քընա քընաի մըթպուխը. պա՛զի հեղ սալթ մըթ-պուխը հերիք է. պա՛զի լեղի և մազըխա՛լէ դեղեր պէտք են. և լեղուն կըտչուա հիւթով մը պատած՝ և բերանը լեղի՝ և միտէն սըխմըլված՝ կամ փորքըշուք ունեցած ըլլալը՝ այս դեղերըս գործ ածելուն մանի չեն։ Պա՛զի հեղ քընա քընայի հետ պարապար է-լէքսիր տի վիթրիօլօն, և աղվոր գինին ֆայտալը են։

Լաքին խաֆիւնէթի քէսկինութիւնէն թէհլիքէլի մէջ ինկօղ հիւանդը՝ խուվէթ տըվօղ դեղերուն չի կըրնար դիմանալ, զեան կը քաշէ։

Պա՛զի հեղ հիւանդները քանի մի անգամ բէհ-լիվան եախըսի զարնելէն, և ետքը պայաղի նօհուտ եախըսի գործ ածելէն ֆայտա կը տեսնեն. ամէ-նուն ալ աչէտէվիյէ ալէ՛կ է սիրտը րահաթ ըլլալ, խարկըճէ աշխատիլ, և բաց և ֆէրահ տեղ ըլլալ։

ԱՐԵՉԻ ՀԻՒՍՍԱ. ԳԱ. ՓԷԴԴԱԷ ԽՕՆԲԻՆՈՒԱ ԷՆՓԼԱՍՍԱԲՕ-ԱԷԱ. ԷԳ. ՀԻԱՍՍԱՅԻ ՍԻԱՀՐԻԱԽԱՆ. ԱՐ. ՇԱՐԱԱՆԱՔ ԳԷՆԴ ԷԱՐԲԱԽԱՇԱՅԱՆ. ՀԱՅ.

ԻՍՔԷԲԻԱ ԳԷՉԷՅԱԱԲԻԱՆԸ.

*. 77. Հիւմման մէկ պաշխա ճինս մընալ ունի, որ սըրտին թէյախիը էվէլնալէն՝ և շահ տամարնե-

րուն պաշխա հիւմմաներուն առնենէն աւելի խօլայ ֆիթնէութիւն ունենալէն կը պատճառի · և նշաննե-րը տայիմա մէկ տիւզիյէ մնալուն համար մարդ կը վախցընէ, և ուրիշ հիւմմաներուն հետ շատ անգամ խառնըվելովը՝ շատ մինասիպէթ առած է մեզի այս հիւմմաս յիշելու ատկէց առաջ՝ հիւմմայի միւհ-րիւքան (ֆէպրըս ինֆլամմաթօրիա) անունով։

Ասոր [illegible] և [illegible] ըլլալը։

*·78· Ի՞նչ ատեն ըլլայ նէ՝ այս հիւմմաս կըրնայ գըտնըվիլ · լաքին աւելի՝ գարնան ատենը, և երբոր ձմեռը չոր և ցուրտ ըլլայ · խիստ տաք ամառն ալ կըլլայ պաղի հեղ։ Այս հիւանդութենս տակը ինկողները են՝ աղէկ ուտող խըմող և իրենց մարմինը պէսլէմիշ ընող մարդիկ, լեցուն կազմութի ունեցողները, և մատղաշ կըտրիճները, որոնց մկանունքներուն (պէզէթլէրիներուն) մանրաթելերը խուվէթլի են, և խօլայ պըլըըվօղ, և խօլայ ֆիթնէլէնմիշ եղօղ, և չափուն վէլվէլէի մէջ ինկօղ։

Գըղըմիկ տըղըք ալ ատկէց կը բըռնըվին, կընիկ մարդիկ ալ · և թէճրիպայէով տեսնըված է քի՝ մարմնոյն ամէն թարզ կազմութիւը կամ չարմուխին այմիշ կըլլայ · առողջ ըլլայ, հիւանդ ըլլայ։

Բարձրկէկ, և բօրեալի դէմ եղած բայց տեղերը շատ կըլլայ, լաքին ցած տեղերէն ալ չի փախչիր · ճիմ ճիմլիկ տեղերը պիլէ կը գըտնըվի · տաք երկիր ալ կըլլայ՝ պաղ երկիր ալ։

Ասոր նշանները։

*·79· Այս հիւանդութիւն՝ որ շատ հեղ խափխափիլ երևան կելլայ · պաղի հեղ շատ քեսկին մըսեցընելով մը կը պաշլայէ · պաղի թեթև կըլլայ մըսեցընելը, և պաղի ալ հիչ չըլլար։

Անկէց ետքը մէկ քեսկին տաքութիւն մը կուգայ, որ հիւանդին մարմինին մատովըդ դըպչիս նէ՝ մատըդ երելու պէս կըլլայ · լաքին քիչ կը քըշէ՝ օրքան

ջատ տաքութի̃ ըլլայ նէ։ Նաբզը կըլլայ սըխ, չաւը-խանթըլը, քէսկին և սէրթ․ լաքին արիւնին շատու-թիւը և սբազմօն և ցաւը շուտով զայլթ կընեն այս քէսկինութիւը։ Պիւթիւն մարմինը ներսի արիւ-նին շատութիւնէն կէրիլմիշ եղած ըլլալով՝ քիչ մը ուռեցածի պէս է․ այս ուռեցքըս երեսին վըրայ ա-ւելի կը տեսնըվի, աչքերը կարմըմիր կըլլան՝ և կը փայլին։ Պըռունքներն ու բերանը քանի եր-թան կը չորնան, լեզուն առաջկուց թաց կըլլայ, հիւանդութիւը քանի ևլէրնայ նէ՝ այն ալ կը չորնայ, և կը կարմըրի․ քըթին ծակերը շատ բէք չոր կըլ-լան, սէպէթէ՝ ոչ համ կառնեն՝ և ոչ հոտ։

Այս միջոցիս բէք շատ ծարաւութի կուննենան, գլուխնին կը ցաւի, բերաննին մէկ անհամութիւն մը չըլլար, լաքին սըրտերնին կը խառնըվի՝ և փըսխե-լիք կուգայ, որ շուտ մը կանցնի․ լաքին սրտղները խրաւ կը փըսխեն ալ, Շնչառութիւը դժուար չէ՛, լաքին շուտ շուտ կընէ, կը հեւայ, և շունչը տաք կըլլայ․ այս հիւմմայիս ատենը օյնախները կը ծան-րանան՝ և կը թուլնան․ տըղայոց աչքը քունէ կը ծանրանայ, կը թըմրին, և հեւալէ կուննենան․ չափա-հաս մարդոց քունը չի տանիր, քընանան ալ նէ՝ վախ-նալու երազներ կը տեսնան, և պծղի հեղ կատղած խենթութի մը կուննենան․ գըլխունուն թեմբօտմէ ըռված տամարները և սիրտերնին շատ կը զարնեն։

Շէռերնին կրակի պէս տաք կըլլայ և քիչ, և րէն-կը խօյու կարմիր․ փորը խապղ կըլլայ, և մընտըռու-թիւը դըժուար դուրս կելլէ․ մարմնոյն արտաշնչու-թիւը պիւթիւն պիւթիւնէ ըռնըվածի պէս է, և քըթէն տամլա տամլա արիւն կը կաթէ։

Տամարներէն արիւն ելլայ նէ՝ առողջութե ա-տենի արիւնէն աւելի կարմիր և խօյու՝ կամ թանձր կըլլայ․ քանի մի սահաթէն ետքը վըրան մէկ թանձր տէրի մը փէյտահ կընէ, որուն րէնկը դեղին և լինքը կըպչուն կըլլայ․ կամ արիւնին պիւթիւն էթրաֆը շատ չինձուկ կը կայնի արիւնէն զատվելով։

Թէ որ այս հիւմմաս պաշտպանելէն ետքը մէկ քէա-
կլինութիւն մը ունենալով՝ մէկ էօրինէկ և մէկ տիւզլյէ
քըշէ, և քիչ ատենի մէջ պօլ քըրտինք մը բերէ հի-
ւանդին վըրայ, կամ պուլանըխ շէռ մը հանէ՝ որ քիչ
փօձայ ունենայ, կամ քըթէն շատ արիւն վազէ.
այս հիւմմային կըսվի՝ էֆէմէռա սանկուինեա, կամ
ինֆլամմաթօռիա, որ արիւնային կամ իւֆիւնէթլի
օրական հիւմմա ըսել է. և ասիկայ թէ որ քիչ քըշէ
նէ՝ կըսվի սէմբլիչէ. թէ որ երկան քըշէ նէ՝ բռօ-
թռաթթա կըլլայ: Լաքին թէ որ պատճառները
խաւլէթլի են նէ՝ կերկընայ մինչեւ 7, կամ 9 օր
կը քըշէ. գիշերվընները կը շատնայ՝ և առտըվան դէմ
կը թուլնայ, և կաշիին մէկ թացութիւն մը կուտայ, և
առաջկուց ըսած էֆէմէռային նըման կը վերջանայ.
լաքին թէ որ քըրտինք բերօղ և տաքութիւն տըվօղ
դեղեր առած է նէ՝ վերջը գէշ կըլլայ. զէրէ նշան-
ները սինիր հիւմմասիի կը դառնան:

Սուր Բաժանումը:

*. 80. Սըրտին և շահ տամարներուն չափէ դուրս
քէսկինութիւը և խաւլէթը պաղի հեղ մէկ պայաղի
ֆիթնէութիւնէ մը կը պատճառի. լաքին պաղի ալ
պաշխայ ձինս մէկ նիւթէ մը կը պատճառի, և ա-
սանկին կըսվի ինֆլամմաթօռիա քօմբլիքաթա, և
սանկ են՝ խըզամուխի և ծաղիկի հետ եղած իւ-
ֆիւնէթլի հիւմման, և ժանտախտին կամ եւումու-
ճախին բոցակեզ ըսված ձինսը, որ է բէսթէ ինֆ-
լամմաթօռիա: Թէճրիւպէ եղված է քի՝ այս հի-
ւանդութիւն ամէն ատեն աքուլթա ըսված ձինսէն
չէ՛. այսինքն՝ քիչ օրվան մէջ չի վերջանար:
Կըլլայ որ տիւրթիւճիւ պատճառը տայիմա
մէկ տիւզլյէ մնալով՝ քռօնիքա կըլլայ. այսինքն՝ կը
թուլնայ և երկան կը քըշէ. ինչպէս որ պաղի իւ-
ֆիւնէթները կը տեսնանք քի՝ ալէսէվլէյէ հիւմմայ
չունին. ասոր պէս ալ իւֆիւնէթլի հիւմմայ մը եր-
կան ատեն կը քըշէ առանց մէկ պէլլի տեղ մախ-

ուս խուփունէթ մը ցըցընելու · պանի հեղ ալ մէկ տեղ մէկ խուփունէթ մը և ցաւ մը և կարմրութիւն մը կը ցըցընէ·

Աչքի դարմանները:

*. 81. Ինչ բան որ սիրտը զօրով և քիչ մը երկանկեկ առեն մէծպուր կըննեն զօր քաշելու, և այս թէյախրս շահտամարներուն ալ խըհախ կըննեն, այս հիւանդութենս առաջկուց մախսուս թարզով մը ույղունութի ունեցող մարդիկը այս խըլէթիս մէջ կը ձգեն: Ամէն ձինս կենդանիներ քիչ մի շատկեկ առեն անդադար մէկ տեղվըյէ հոգնելու ըլլանն է՝ ասանկ հիւանդութեն մը կը բըռնըլին, ինչքան խուվէթլի ըլլան նէ ըլլան: Լաքին սըրտին և շահտամարներուն վըրայ տէրաքապ անխտէ թէյախր ընող տիւրթլուծիւ բաները մախսուս խուվէթ ունին այս հիւանդութենս պատճառելու: Շահտամարներուն վըրան շատ թեձրիւպէներ ընելով՝ աչքէն հասկըցված է քի՝ խօլայ փիթնէութի՝ սէպէ թէ՝ հի՛չ չունին· լաքին շատ խօլայ առնելութիւն՝ կամ խօլայ պըըըրվօղութի ունին· էչչիթմանոէ (դըրդիչ) ըսված բաներուն ամէնէն խուվէթլին պիլէ ասոնց վըրան հիչ մէկ թէյսիր մը չի ցըցըներ· շատ թեթև սթիմօլօն (խթիչ) տիւրթլուծիւ բանը քէսկին չարժմունքներու մէջ կը ձգեն: Լաքին ասանկ տիւր թիւծիւ մը՝ որ չէնք կըրնար գըտնել՝ ոչ զգայարանքի խուվէթովը, և ոչ քիմիական գիտութեն էսպապովը:

Շատ բժիշկներ, և ամէնէն առաջ Ֆռանք բժիշկը տեսեր են քի՝ քէսկին խուփունէթ ունեցող հիւանդներուն՝ չէ՛ թէ միայն սիրտը և շահտամարները, այլ և տամարներուն ներսի թարաֆները կաս կարմիր կըլլան, և իրենց առողջութեան առենէն աւելի մէկ տաքութիւն մը կունենան:

Ասանկ խուփունէթներ կըլլան նաև աօռթա ըսված տամարին ներսի թարաֆը· և ասոնցմէ կը հասկըցվի քի՝ այս տամարներուն և շահտամարներուն

Ներսի թարաֆը մէկ տխրութիւնէ բանի մը դըպած ոլոտի ըլլայ. Անոր համար ի՞նչ բան որ արիւնին մէկ տխրութիւնէ խռովութիւն մը կուտայ, թէ՛ իրեն թապիյէթէն փէյտահ եղած ըլլայ, և թէ դուրսէն մըտած ըլլայ, այս խուֆլունէթլի հիւմմայիս պատ-ճառ կըլլան. Եւ ասանկ կըրնան ըլլալ արտաշըն-չութէ խափանվելը. Երբոր մէկ մարդ մը հոգնած լքէն՝ սէրինլէնմիշ ըլլալով տեղի՝ պաղ հովի դէմ կը կայնի. իլլէ՝ թէ որ հովը բօրեաղ ըլլայ. կամ երբ-որ այն միջոցին անանկ հոգնած լքէն՝ պաղ ջուրը կը մըտնէ, կամ պաղ և պուզլու ջուր կը խըմէ, կամ վըրայի հագած լաթը թեթև կըլլայ.

Ասոնց զըրան կըրնանք անցընել նաև դուրս ել-լելու հիւթերուն չափէն էվէլ շատ առեն ներսը մնալը. ինչպէս են՝ քըթէն կամ պաղըրտախներէն վազած արիւնը, կամ կընիկ մարդոց հայիզը, բէք տաք բաղնիք մըտնելը, արևէն զարնըվելը, և տահա պաշխաները. որ ինչպէս քի՝ պաշխաձայ և եէրլի խուֆլունէթները կընեն, անանկ ալ ալէօէվլիյէ խու-ֆլունէթ և հիւմմայ ալ կըրնան պատճառել.

Ասոր Գուշակութիւնները.

* . 82 . Թէ որ հիւանդութիւնը պարզ է, եանի՝ խառըշըխ չէ նէ՝ թէհլիքէն անխըտար մեծ չէ. հի-ւանդը կըրնայ նորէն իր առողջութիւնը գըտնել, թէ որ ույղուն վախթին և աղէկ թարզով նայվի նէ.

Շատ հեղ թապիյէթը ալէ հիւանդութիւնը տէֆ կընէ՝ քըթէն շատ արիւն հանելով. պազը հեղ ալ երկան քըշելու հիւանդութիւնը էֆեմէ՛րայի կը դարձընէ, այս արիւն ելլալը՝ որ հիւանդին մի՞ր տեղէն ըլլայ նէ՝ կըրնայ ըլլալ. երկընցած հիւան-դութիւնը կը կարճըցընէ, և զուհր կընէ 7 կամ 11 օրը. եաւէն ալ մէկ առատ պօլ քըրտինք մը՝ և շատ փօձայոտ շէռ մը կը քակէ. Լաքին պազը հեղ ներ-սի հիւթերուն ձէվլանը փէք չափուխ ըլլալուն հա-մար պաղըրտախներուն մէկուն ինասուշիւն՛նթօ մը

փէյտահ կըլլայ, կամ եէնմէձէ կըլլայ, կամ ներսի տամարներուն մէկէն արիւն կը պարպըվի, և քիչ ատենվան մէջ հիւանդը կը մեռնի·

Այս հիւանդութիւնս՝ Թարախ ժողվելու մէկ մէ-Թասթմազի մը ըլլալու շատ նմանութիւն ունի· տամարներէն իրենց մօտ եղած չէլլուլառէին մէջ մէկ շուտով թանձրանալու լինֆա մը սըզմիշ կըլլայ՝ սէպէ՛ թէ՝ Թարախի նման· և այս հիւթըս՝ որ չի կրնար մէկ բանի եարար հիւթ մը ըլլալ, ներս կը քաշվի· և կերևի թէ՝ ասկէց կը պատճառին այն չիպաները՝ որ առանց մէկ պաշխաճա իւֆիւնէթ մը ունենալու քիչ ատենի մէջ կուգան ու կանցնին· և չէռին փօձան ալ և մինտըրուութէը հետ գըտնըված այս փօձայիս դէս բանն ալ՝ խապիլէ քի՝ այս լինֆային ներս քաշվելէն ըլլայ։ Պազի այս հիւանդութիւն հայվաներուն ալ ուռեցք կը բերէ· և այս ուռեցքովը տամար պատռելով՝ մէջի արիւնը կուրծքը կը վազէ, և հիւանդը կը խեղդէ՝ և կը մեռցընէ։ Անկատար քոխզիներ ալ կըլլան· և ասկէց ղուհր կըլնեն հիւննաք, աքձըյերի իլլէթներ· որոնց վերջը պազի հեղ վէրէմի կը փոխվի՝ և մահաբեր կըլլայ, սիվիլճիքներ, և պազի կորեկի նման մանտըրտիկ խոցեր՝ որ շատ անգամ ճերմակ կըլլան։

Հիւանդութեն նիւթը քոխզիին ատենը դուրս չի կըրնալով ելլալ՝ թէ որ սինիրներուն դըպչինէ՝ սինիրի Թարզ Թարզ իլլէթներ կը պատճառէ։

Անոր դեղերը։

*· 83· Աւիշ հիւմմաներու հետ խառնըված իւֆիւնէթլի հիւմմային բժշկելու Թարզը պաշխա տեղեր ընդարձակ տեղն 'ի տեղը էնանէսիովը գըրված է և տահա ետքը գրելու հիւանդութիւններէս ալ տահմ էվէլի պէտք կըլլայ· Պայաղի իւֆիւնէթը բժշկելը կըլլայ հիւթերուն ճէվլանին և տամարներուն անոնց դէմ դնելու խուվէթը պակսեցընելով· և այս կըրնաս ընել նօմր և Թթուըշաղ և տը-

իւնը բարակցընող խըմելիքներով։

Պէտք է նաև արիւնին չափէ դուրս տաքութիւնը պաղըշկեցընել, և ասըլ խուվէթին քէսկինութիւնը զայթ ընել և զայիֆցընել, և հիւանդութիւնը քէս-կինցընող ամէն տիւրթիւճիւ բաները տէֆ ընել։

Հիւանդութեան վերջանալու առենները պէտք է քի՝ թասլիյէթը դէպ ՚ի մը տեղ քաշել ըրեր էնէ՝ համբընալով, այն տեղի հիւթերը մինասիպ թարզով մը դուրս պարպել, և վերջապէս՝ թէ որ կըրնանք նէ՝ իւֆիւնէթը անցնելէն ետքը՝ թողած նշան-ները ամէնն ալ վերցընել, և ի՛նչ հիւանդութիւն որ պատճառած է նէ՝ անոնք ալ բժշկել։

Արտին և տամարներուն չափէ դուրս խուվէթը՝ որ անով արիւնին ճէվլանին դէմ կը դընեն, արիւն առնելով զայթ կըլլըվի, և ամէնէն խուվէթլի և թէյսիրլի դեղը այս է. զէրէ առով սըրտէն շահ տա-մարներուն մէջը անցնելու արիւնը քիչնալով ֆիթ-նէութեան և չարժմունքին պատճառն ալ կը քիչցընէ և զայիֆլէթմիշ կընէ, և տամարներուն լեցունութիւնը և սըխմըլվելը և սըպազմն և տաքութիւնը տէֆ կընէ։

Տամարները խօլայ կըշարժին, և իրենց էլասթիքա թասլիյէթը նորէն ետինմիշ ըլլալով ներսի աւե-լորդ նիւթերուն խօլայ դուրս ելլալուն ալ եարտըմ կընեն։ Զէլլուլօզէին մէջ թաշմիշ եղած արիւնը և լինֆան խօլայ ներս կը քաշվին՝ իրենց ասըլ թասլիյէթճէ տեղը կը գըտնեն. արիւնին ամէն տա-մարներուն մէջ պարապարութիւն մը կուտան, լոքին ասիկայ պաշըլճա գործը չէ. թէպէտ պաղի բժիշկ-ներ այս գործիս աւելի ինթիզար ըրին, անոր չի նայելով քի՝ առողջ մարդուն հիւթերուն չարժ-մունքը փէք աղէկ և շիտակ չափաբերական էօլ-չիւյի տայիր հիսապներու չի գար։

Որ թարաֆէն որ տամարը բացվեր է նէ՝ արիւն հանելու համար, հեռու տեղերուն տամարներուն արիւնը դէպ ՚ի հոն գալով՝ այն տեղը մէկ լեցունու-թիւն մը կըլլայ. լոքին արիւն առնելուն մեծ ֆայտան

այս է քի՝ մարմնոյն խաւլէթին չափէ դուրս շատու-թիւնը՝ որ ինքը զինքը պիտի աւլեր, կը թուլցընէ.

Ասոնցմէ կերեւի քի՝ արիւն առնելը երբոր պէտք ըլլալուն պէլլի նշաններ ունի, իւֆիւնէթլի հի-ւանդութիւններուն մեծ դեղ է։ Արիւնը որքան որ շուտով առնըվի հիւանդութիւնը պաշլայածին պէս, այնքան ալ աղէկ շահ կամ ֆայտա կըլլայ անկէց.

Լաքին ուշ ալ ըլլայ՝ կըրնայ առանց վախի ա-րիւն առնըվիլ. և վերջապէս երբոր արիւն առնել պէտք ըլլալու նշանները տեսնես՝ անխտէ արիւն առնել պէտք է տերապքապ մալէյն չի տալով.

Հին բժիշկները ռամկաց մէջ հաւատուս մը եայ-միշ ըրին թէ՝ հիւանդութեան երրորդ կամ չորրորդ օրը անցնելէն ետքը՝ արիւն չառնըվիր, կընիկ մար-դոց հայիզը նոր զուհր ըրած ատենը արիւն չառ-նըվիր, շատ տարիք ծերերէն արիւն չառնըվիր. ա-սոնք ամէնն ալ պարապ խօսքեր են. նշանը տեսա-ծիդ պէս ոչ օրը համրէ, ոչ հայիզին նայէ, և ոչ տա-րիքը հարցուր, հեմեն նէշտէրը կոխելէդ նայէ. չէ-նէ մէկ սահաթ մը իհմալութիւնը ծանր թէհլիքէներու մէջ կը ձըգէ հիւանդը։ Հիւանդին խառնըվածքին՝ և տարիքին՝ և երիկ մարդ՝ կամ կընիկ մարդ ըլլա-լուն՝ և հիւանդութեան նշաններուն քէսկինութենը կեօրէ պիտի չափվի ելլալու արիւնին շատութիւնը՝ կամ քիչութիւնը։ Պաշըլըճա միւսթաքիլէն թէ որ այս հիւմմայիս հետը մէկ մախսուս իւֆիւնէթ մը ըլլայ. իլլէ՝ երբոր այս իւֆիւնէթը մէկ փափուկ գործա-րանքի մը վրայ ըլլայնէ՝ բէք շատ արիւն առնե-լու է։ Մանտըրտիկ տղայքը չեն կըրնար այնքան շատ արիւն ելլալու դիմանալ. ասոնց կամ սիւլիւկ փակցընելու է, կամ հաճամաթ ընելու է։

Ասոնք չափահաս մարդոց ալ ֆայտալը կըլլան՝ երբոր թեւէն արիւն առնելէն ետքը իմանաս քի՝ մէկ մախսուս տեղ մը իւֆիւնէթ ունի, և այն տեղին վրայ սիւլիւկ փակցընես՝ կամ հաճամաթ ընես։

Ասանկ ընելով հէմ արիւնը կը քիչնայ, հէմ

ստամոքսն և ցաւը և կերկերութիւնը կանցնի։

Այս հիւանդութենէս բռնուողը չափահաս մարդերէն 30 կամ 50 տրէմ արիւն առնելով կըրկնես պիտէ նէ՝ այնքան փայտա չես կըրնար գըտնել․ պէտք է քի՝ մէկ անգամ մը տամարը ծակելով պէտք եղածին չափ արիւն հանես։ Մէկ անգամ մը սալթ տամարը ծակելով՝ շատ արիւն առնելը՝ քանի մի անգամ քիչ քիչ արիւն առնելէդ՝ շատ աւելի փայտալը կըլլայ․ թէ և քիչ քիչ առած արիւնըդ մէկ տեղ ժողվելով մէկ հեղվան առնելու արիւնէդ շատ ըլլայ։ Հիւանդին վըրայ արիւն առնել պէտք ըլլալու նշաններ երևին պիտէ նէ՝ պէտք է քի՝ բժիշկը հավային բերմունքը՝ և այն տարւան տիրող հիւանդութեան թապիյէթը աղէկ հասկընայ․ զէրէ չափը էլլել փախածին պէս՝ հիւանդին կեանքը թէհլիքէի մէջ կիյնայ։ Եւս պաշըլայէ սալ սալնէօւթու՝ կամ տալէ մէտիօ ըսվածները և բուսական թթուները, ինչպէս են՝ լիմոնին, կամ թթու նռան ջուրը, կամ քայմախը կամ լիմոնաթթա մինէռալէ (․ Թ․ 83․) եայլն, շատ փայտա կընեն ինֆլուէնթլի հիւմմաներուն, անօթներուն սբաղմոնները կըդադրեցընեն, սէրայէտ ձէվլան ընելու էնկելութի տըլօղ բաները տէֆ կընեն, և տաքութիւնը կը քիչցընեն։

Շատ անգամ այս հիւանդներուս տէմիր հեմախի ջուրուս կուտանք՝ գարիի կամ շալղամի ջըրով, կամ սատէ պաղ ջըրով, ութ տըրամէն մինչվան 40 տրէմ բօլվէրի թէմիրէռանդի ըսված սուֆուֆին գործածութիւնը տահճ ըլլ է (Տես ռէչէթթա, Թ․ 17․) և թիւըրլիւպէ թիւրլու թէրթիպներով հասուն պըտուղներէ քամված թթու ջուրեր՝ կամ քըրըմ թարթար, կամ սիրքէնճէպի կուտանք։

Եւ թէ որ սըրտին և շահտամարներուն կերկիւութիւնը շատ ավելցած չէն նէ՝ պաղ խմելիքը տահճ աղէկ է․ զէրէ հիւանդը սաիկայ շատ հաղ կընէ խըմելու։ Սէնսաական տաքութիւնն ալ չափի բերելու համար՝ հիւանդը սէրին և թէմիզ հավայով տեղ մը

պառկեցընելէն զատ աղէկ դեղ չի կայ։

Ինֆիւնէթը ծանր ըլլայ, և իլլէ՝ թէ որ աքճիյէ-
րի ինֆիւնէթ ըլլայ նէ՝ բէք շատ պաղ համամ շատ
զարար է․ Լաքին բարեխառն համամ՝ և հիւանդին
սըխ սըխ՝ տէօշէկէն դուրս նըստիլը՝ և պէտք եղած
տիք քաթները՝ և սախնմիշ ըլլալու բաները գործ
ածելով և բանեցընելով՝ ուրիշ դեղերէն աւելի
զապթ կընէ չափէ դուրս տաքութիւնը՝ և նեղութիւնը՝
և չըլըլմութիւնը՝ և ինֆիւնէթին հիւմմային պաշխա
նշանները․ Այս հիւանդութեան առենը՝ կիւհէր-
չիլէյով՝ և սիրքէնճէպինով՝ կամ սիւռութկայով իհ-
թիքան ընելու բէք շատ խնթիզալը է։

Թէ որ միտէին մէջը ալըած նիւթ կենալու նը-
շանները չի կան նէ՝ անմէլ տըվող և քըշօղ դեղեր
տալ պէտք չըլլար․ Լաքին այս նշանները շատ ան-
գամ զուհր կընեն․ և այն առենը պէտք եղածին
պէս արիւնը առնելէն ետքը՝ օրը անգամ մը փորը
դուրս ելլալը խօլայցընելու համար՝ աղէկ է կաթի
սիւռութկայի մէջ՝ կամ սատէ ջուրի մէջ տէմիրհին-
տի և քըրրմ թարթար հալեցընես ու տաս։

Ե՛րբոր իմանանք քի՝ հիւանդութիւնը քըրտինքով
պիտի քակվի, մարմինը կակուղցընելու և ծակտիք-
ները բանալու է քի՝ քըրտինք գալուն մանի մը
չըլլայ․ և թեթև քըրտինք բերօղ դեղերով հիւթերը
կաշիին կողմը տալէթ ընելու է քի՝ դուրս ելլան։
Այս զուհուրաթիս շատ ֆայտա ունին տաք փօ-
մէնթիները, այնքի հեղ տաք ջուրը մըտնելն ալ աղէկ
է․ որ ասոնք ծակտիքները կը բանան։

Թեթև քըրտինք բերօղ դեղեն՝ քիչ մի վինօ
անդիմօնիալէով խառնըված սպէվմնատ սալինան,
ինֆուզի՛օնէ տի սամպուքօն, և պաշխա տաք խմե-
լիքներ․ Լաքին աղէկ տիքքաթ ընելու է, չըլլայ քի՝
այս հիւանդութեան առենը ույղունսուզ առեն քըր-
տինք բերօղ դեղ տաս․ զէրէ այս թարզ դեղերը
այս հիւանդութիւն այնքան կը քէսկինցընեն՝ պէտք
չեղած առենը տըրվին նէ քի՝ ինչվան հիւանդը

կըրնան մեռցունել։ Եւ այս դեղերըս այս Թարզ
գործ ածվելով հիւանդին հիչ մէկ թեթեւութիւն մը
չի տըված իքէն՝ եղանթէմաներ պատճառել կու-
տան. և անկէց խօլայ կըլլայ քարա հիւմմայի փոխ-
վիլանցնիլը։ Հիւանդին քըթէն արիւն գալը ըլ-
լայ նէ՝ ըլխմօզ դեղերով արիւնին սերպէստ գալըս
էլլալը պէտք չէ կըտրել սալթ, իլլէ՝ երբոր պէտքէն
աւելի հիւանդին խուվէթը պակսի նէ՝ այն ատենը
կըտրէ։ Լաքին երբոր շատ արիւն հանելէն, կամ
իւֆիւնէթլի հիւմմային պատճառէն զատ՝ պաշխա
պատճառէ մը հիւանդը շատ խուվէթէ ինկած ըլ-
լայ, կամ շատ խենդութի ունենայ, կամ եէրլի իւ-
ֆիւնէթ մը փէյտահ ըլլայ՝ հիւանդը շատ արիւն
կորսընցընելուն համար զայիֆցած ատենը՝ բէհլի-
վան եախըսին պէտք կըլլայ. որ հէմ սըպզմօն կը
կըտրէ, հէմ քըրտինք կը բերէ. Թիմըութե և չըլ-
ղընութենը դէմ՝ էնքսէէն համամաթ ընելուն է, կամ
անկաճին ետևները սիւլիւկ փակցընելուն է, կամ
թէմբլիա ըսված տեղը. և թէ որ հիւանդին խուվէ-
թը կըրնայ դիմանալ նէ՝ շըլլինքին ճիւկուլմաէ
ըսված տամարէն արիւն առնելու է։

Ըստորնուլէն ետև դէտ էշած Ռէբէթէդնէրը։

* . 84 . Իւֆիւնէթլի հիւմմայէն ետքը մնացած
զայիֆութիւնը բէք շատ խօլայ կանցնի. խուվէթը
շուտով տեղը կուգայ։ Անոր համար խուվէթ տը-
վող և պէսլէյիճի դեղերը այնքան իխթիզայ չեն,
և կերակուր շատ ուտելէն՝ և գինի գործ ածելէն՝
հիւանդութիւնը նորէն ետ կըդառնայ։

Թապիյէթին խուվէթը և երիտասարդութիւնը
կենճութիւը հերիք են զայիֆութիւը տէֆ ընելու.
և միտասիպ դեղն է ինֆուզիօնէ տի քինա՝ պաղ
ջուրով շինված. և ուտելիքը խստեղէն և խօլայ
մարսօղ բաներ պիտի ըլլան։

Վերջ առաջին հատորոյս

Տեղեկութիւն եաքի ուլչէթթաներուն վրայ։

Պաշխաճոյ քաղաքներուն և գեղերուն մէջ գըտ-նըւող բժիշկները հել հելպէթ հէմ բժշկութիւն պիտի ընեն, հէմ ճեռահութի, հէմ եզաճիութի. անոր համար այս տեղս շատ իխթիզալը եղած դե-ղերը՝ և անոնք մէկ զմէկ խառնելուն և գործ ածե-լուն թարզը կը դընենք. և իխթիզամ է քի՝ եզաճիի խանութ չի գըտնըված երկիր մը՝ բժիշկ մը գըտ-նըվելու ըլլայնէ՝ այս ուլչէթթաներուս մէջ գըրված դեղերէն մէյմէկ քիչ քովը հազըր ալէստա ունե-նայ։ Քիմիական թարզով շինված դեղերը, ինչ-պէս են՝ թառթառօ էմէթիքօ, սոլֆաթօ տի քի-նինօ, և այլն, որ երկան ատեն կըրնան պահվիլ. և ուշ կավրըվին, մէշհուր եզաճիներէ առնելու են քի՝ աղէկը ըլլան. շատ չի դիմանալու բաներն ալ. ինչպէս են՝ էքսէրի մըթպուխները և չիռօպ-ները, և այլն. իրենք իրենց ձեռքովնին պիտի շի-նեն պէտք եղած ատենը.

ԴԵՂԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպիոյ բաղադրութեան բժշկին.

Թիւ. 1։

Տեւօրինօ ախուշվէնրէ։

Ռ. Խայնամթմիշ ըրէ 250 տրամ ջրի մէջ 8 տրամ պըրըք քէօքիւն՝ կամ սալթ գարին. այնքան՝ մինչեւ որ մնայ կէս օխայ. լաթէ մը անցընելէն ետեւ՝ լի՛ց մէջը 12՝ կամ 16 տրամ փուէնկ լուղեամինի շիռօպը. տուր խըմել հիւանդին պաղ ջրի տեղ. Լաքին շատերը գործ կածեն առանց շիռօպի, և ամենքն ալ սիրքէնճէպինով։

Թիւ. 2։

Բօլվէ ախօշվէնրէ.

Ռ. Ծեծէ 4 տրամ քըրըմ թարթարը, և ցորեն մը թառթմառ էմէթիքօ. բաժանէ վեց թղթի մէջ հաւասար չափով, և ամէն երկու սահաթը՝ մէկ բաժինը խըմցուր ֆինճան մը ըլըխ ջրով. Լաքին նայելով հիւանդին տարիքը ու կազմուածքը՝ կըրնաս թառթմառ էմէթիքօին չափը աւելցընել, կամ պակսեցընել։

Թիւ. 3։

Պէշվանքա սալշնա.

Ռ. Դիր մէկ շիշէյի մէջ 24 տրամ չայի պէս եփած աղաճմուրվերինին ջուրը. և անխըտար ալ սըլիռիթօ ալի մինտերեռէ, և 8 տրամ սիրքէնճէպին. տուր առկէց ամէն մէկ սահաթը մէյմէկ սեղանի դըգալով։

Թիւ. 4.

Սօլուցիօնէ էմէթիքա.

Ռ. Լուծմ՛ քանի՛ հալեցուր 2 կամ 3 ցորեն Թառթառօ էմէթիքօն՝ 100 տրամ չայի պէս եփած աղւոյ մուրվէրիի ծաղիկին ջրովը. և ամէ՛ն երկու սահաթը մէկ սեղանի դգալով մը՝ տուր հիւանդին, այնքան ատեն՝ մինչև որ փսխէ. կամ լուծէ. լուքին երբոր փսխել՝ կամ լուծել պաշլայնէ՝ ան ատենը վէրջ ըրէ.

Թիւ. 5.

Բօլվէրէ էմէթիքօ.

Ռ. Քսան և չորս ցորեն՝ թոզ եղած իբէքաքուանա, և ցորեն մը՝ Թառթառօ էմէթիքօ, մէկզմէկու հետ աղէկ մը խառնելէն ետև՝ ամէնը մէկէն խըմցուր հիւանդին առտըվանց անօթի փորանց ֆիլճան մը ըլըխ ջրով. և 20 տաքիքէ անցնելէն ետև՝ խըմցուր սըխ սըխ ըլըխ ջուր. մինչև որ փսխէ 3 կամ 4 անգամ, կամ լուծէ փորը. յետոյ վէրջ ըրէ.

Թիւ. 6.

Էմէթիքօ քաթառթիքօ.

Ռ. Հալեցուր 8 տրամ ինկլիզ թուզին, և 2 ցորեն Թառթառօ էմէթիքօն. 50 տրամ իմպլիքէն հանած ջրի մէջ աղէկ մը խառնելով տուր առտըվանց անօթի փորանց հիւանդին.

Թիւ. 7.

Ռ. Ա՛ռ 1 տրամ կեռօպէկ միսկ, և 4 տրամ շէքէր, 48 տրամ ջրով խառնէ՝ և հիւանդին տուր ամէն երկու սահաթը մէկ մէկ սեղանի դգալով.

Թիւ. 8.

Պէվանտա լասսաթիվա.

Ռ. Ա՛ռ 12 տրամ սալ ա՛ ինկիլթէռռա , և 8 տրամ աղնիւ մանանայ . 50 տրամ խմպիքէն հանած ջրի մէջ աղէկ մը խառնելով տուր առտըվանց անօթի փորանց հիւանդներուդ.

Թիւ. 9.

Պէվանտա լասսաթիվա.

Ռ. 16 տրամ սև չամիչը խայնամիշ ըրէ 4 խահվէի ֆինճան ջրով , այնքան՝ մինչև ուռիայ 3 ֆինճան . կրակէն վար առածիդ պէս՝ ձգէ մէջը 4 տրամ սէնամէքքէ , և անխըտար ալ ինկիլիզ թուզի . սահաթ մը մնալէն ետև՝ լաթէ մը անցուր , և խըմցուր հիւանդին սահաթը ֆինճան մը.

Թիւ. 10.

Պօլվէրէ նաուզէանթէ.

Ռ. Ա՛ռ 2 ցորեն իբէքաքուանայի թօզը , խառնէ 20 ցորեն շէքէրի հետ . խըմցուր քիչ մը ըլըխ ջրով առտըվանց անօթի փորանց հիւանդին.

Թիւ. 11.

Պօլվէրէ նաուզէանթէ ափէրիթիւօ.

Ռ. Մէկ ցորեն՝ թառթառօ էմէթիքօն խառնէ 20 ցորեն շէքէրի հետ մէկտեղ , ու խըմցուր քիչ մը ըլըխ ջրով առտըվանց անօթի փորանց հիւանդին.

Թիւ. 12.

Սօլիօ դէօնէ ամառօ.

Ռ. Հալէցուր 2 տրամ ձէնթիանա խիւլասասին՝

32 տրամ քէսկին նանէի ջրով · տուր օրը երեք անգամ մէյմէկ սեղանի դըգալով, որ քիչ քիչ խուվեթլէնմիշ ըլլայ հիւանդին միտէն ։

Թւէ․ 13 ։

Սօլուսիօնէ սօտա վինօզա ։

Ռ · Լուծէ քակէ հալեցուր 2 տրամ ճէնթիանա խիւլասասին՝ 32 տրամ խըպըրըղի գինիով, եանի խառմանտարինով · և գործածէ 15 ուխչէթթային պէս ։

Թւէ․ 14 ։

Ռ · Լուծէ քակէ կամ հալեցուր քեաֆուրին 20 կաթիլ քէսկին խուվեթլի օղիութիւնով · յետոյ խառնէ 16 տրամ շէքէր, և 80 տրամ քէսկին քացախ · չափը ըլլայ օրը՝ 3 կամ 4 սեղանի դըգալով · ասոր խօ՛ կըսեն՝ աչէթօ քանֆօռաթօ ։

Թւէ․ 15 ։

Էմուլսիօնէ օլէօզա ։

Ռ · Ա՛ռ 4 տրամ շամի արապին, և 3 հատ նէրսի խապուխը հանած անուշ պատէմ, և հետը 2 տրամ թէմիզ շէքէրը էզմիշ ընելով՝ հալեցուր 64 տրամ պայպաղի ջրով, և խըմցուր հիւանդին օրը 5 կամ 6 անգամ՝ կէս կէս խահվէի ֆինճանով ։

Թւէ․ 16 ։

Ռ · Ա՛ռ 24 տրամ պատէմ, ութ տրամ խաշխաշի՝ կամ խարփուզի կուտ · հավանի մը մէջ դիր ծեծէ, և քիչ քիչ ջուր լեցընելով՝ էզմիշ ըրէ՝ մինչվան որ 100 տրամ մը ջուր խառնես, քամէ ջուրը զատ դիր · թօրթուն առ նորէն էզմիշ ըրէ թէքրար 100 տրամ ջրով, նորէն քամէ, ջուրը առ · և թօռթուն կէնէ անխըտար ջրով էզմիշ ըրէ քամէ ·

Խնչվան որ այս քամուկ ջոմղ 300 տըրհէմլիք շիշէ մը լէցընեա, որ աղէկ սխուպխէ մը կըլայ · կուղես նէ պատէմը եղմիշ ընէըն լքէն ալ 6՝ կամ 8 տըրամ շէքէր դիր մէջը · Թէ որ կամք կընեսնէ՝ կըրնաս քանի մը դըցալ ալ չիչէկ սուխ խառնել։

Թիւ · 17։

Բօլվէ՛րօ Բէմբէա՛նըէ։

Ռ · Ա՛ռ 4 տըրամ քըրըմ Թարթար , և տրէմուկէս միւքէրէր կխւհէրչիլէի հետ մէկ տեղ խառնելէդ ետև՝ վեց Թղթի մէջ հաւասար չափով Թախսիմ ըրէ · և ամմէն երէք սահաթը՝ մէկ Թղթի մէջինը խառնէ քիչ մը ըլըխ ջոմ՝ խըմցուր հիւանդին ·

ՑԱՆԿ

Առաջին Հատորոյ՝ որ ՚ի վերայ պէս պէս հիւանդութեանց.

—

Հատորայութեան մէջէն հիւանդութիւնը անդամոյ ըն-չաւոան ոեղեղներուն վրայ՝ իբրեւ ներածութիւն.

Աստղանիշ		Թերթահամար
*. 1	Պատճառք	1
*. 2	Պատճառ առաջին	2
*. 3	Պատճառ երկրորդ	3
*. 4	Պատճառ երրորդ	5
*. 5	Պատճառ չորրորդ	6
*. 6	Պատճառ հինգերորդ	8
*. 7	Կցորդ հինգերորդ պատճառին	10
*. 8	Պատճառ վեցերորդ	12
*. 9	Կցորդ վեցերորդ պատճառին	13
*. 10	Դարձեալ կցորդ վեցերորդ պատճառին	14
*. 11	Դարձեալ կցորդ վեցերորդին	15
*. 12	Դարձեալ վեցերորդին կցորդ	16
*. 13	Դարձեալ կցորդ վեցերորդ պատճառին	17
*. 14	Դարձեալ վեցերորդին կցորդ	21
*. 15	Դարձեալ վեցերորդին կցորդ	25

—

Հիւանդութեան պաշտպանկծը ընտո՞ր դիտի ըլլալ․ և ի՞նչ Թորշ բեհերիչ դիտի տրվի՝ հիւանդը բուժելու համար.

*. 16	Բեհրիզի կանոնները	28
*. 17	Կցորդ տասնըվեցերորդ աստղանիշին	31
*. 18	Կցորդ տասնըվեցերորդ աստղանիշին	37
*. 19	Կցորդ տասնըվեցերորդ աստղանիշին	40

*. 20 Ի՞նչ թարդ հիւանդութիւն ըլլալը բժիշկ-
ները ընտո՞ր ճանչնան կամ հասկընան . 42
Ալեսեվլյէ հարցմունքներ . . . 43
Կնիկ մարդոց համար հարցմունքներ . 44
Զօճուխներուն համար հարցնելիք . . 44
*. 21 Կցորդ քսաներորդ աստղանիշին . . 46
*. 22 Կցորդ քսաներորդ աստղանիշին դարձել 52
*. 23 Կցորդ քսաներորդ աստղանիշին դարձել 54
*. 24 Դարձել կցորդ քսաներորդ աստղանիշին 55
*. 25 Դարձել կցորդ քսաներորդ աստղանիշին 62
*. 26 Դարձել կցորդ քսաներորդ աստղանիշին 65
*. 27 Դարձել կցորդ քսաներորդ աստղանիշին 67
*. 28 Կցորդ քսաներորդ աստղանիշին դարձել 69
*. 29 Դարձել կցորդ քսաներորդ աստղանիշին 71
*. 30 Կցորդ քսաներորդ աստղանիշին դարձել 73
*. 31 Կցորդ քսաներորդ աստղանիշին դարձել 80

—

Աթեշի յամ հարարեթի իլլեթլերի · թը· Բիաբստէ ·
յն· Մուլաթթիէ Փեդդաբէի · իթ· Զերմաբաքաջան և
թենդաջան հիաանդութիւններ · հայ·

*. 32 Ըսըլթմայի և հիւմմայի վրայ խօսելիք
բաներ 80
*. 33 Մախսուսէն ըսըլթմաներու վրայ . 82

—

Ալեսեվիյէ բոլթմաներուն վրայ , որոնք հայ" յրավէն՝
ջերմեր , յամ մեջոց տըկօշ դարեթերաջան թենդեր ·

*. 34 Ասոնց սահմանները 83
*. 35 Ըսըլթմային նշանները 84
*. 36 Ըսըլթմային թարդ թարդ ըլլալը . . 85
*. 37 Ասոր պատճառները 86
*. 38 Ըսըլթմաներուն բաժանմունքները . 87
*. 39 Ըսըլթմաներուն պուշակութիւնները . 92
*. 40 Ըսըլթմաներուն դիմմը 96

Հէւմայ · թձ. Փէդդաէ ժօնքէնաա · էթ. Շարօանոյ թէնտ · հայ.

*· 41 Մադէյն չխարըլօշ հիւմմային տէրէ-ձէները և անոյականու ըլլալը · · · 100
*· 42 Հիւմմայ ըսփած խըլէթլիս պաշլանկըճը 102

—

Սինէրէ՝ ջան ժարայ հեւմայ · թձ. Փէդդաէ ժօնքէնաա նէավօշա · էթ. Տէնտ անընտհաթ Ջշայէն · հայ.

*· 43 Քարա հիւմմային օրինակը · · · 104
*· 44 Ասոր ձինսերը · · · · · · 104
*· 45 Աղէսեղլյէ տխպաձէները · · · 105
*· 46 Երիւմուրձակ · · · · · · 106
*· 47 Երիւմուրձակին նշանները · · · 108
*· 48 Երիւմուրձակին պատճառները · · 111
*· 49 Երիւմուճակին դիմարը · · · · 114
*· 50 Գէշ հիւմմայ · · · · · · 117
*· 51 Մէկ օրվան գէշ հիւմմայ · · · 118
*· 52 Պաշխայ ձինս սինիր հիւմմասի · · 119
*· 53 Իւֆիւնէթլի քարայ հիւմմայ · · 126
*· 54 Ինճէ և թէմպէլ կամ քէսիւլ սինիր հիւմմասի · · · · · · · 128
*· 55 Սինիր հիւմմասինին պատճառները · 132
*· 56 Այս խըլէթլիս պուլաշըխութիը · · 136
*· 57 Ասոր նախադուշակութիւնը · · · 143
*· 58 Ասոր դիմարը · · · · · · 145
*· 59 Իւֆիւնէթլի սինիր հիւմմասինին դիմարը 152
*· 60 Սաֆրավլի սինիր հիւմմասինին դիմարը 154

—

Սոգրակ հեւմայ · թձ. Փէդդաէ ժօնքէնաա ջաւմաէ-ժա · էթ. մաշյայէն թէնտ · հայ.

*· 61 Միտէին հիւանդութիւնները · · 160

*. 62 Սաֆրալի հիւմմային ինչ ըլլալը . 160
*. 63 Սաֆրալի հիւմմային զուհուրաթը . 160
*. 64 Պալկամ հիւմմասի 164
*. 65 Սօղուլճան հիւմմասի 166
*. 66 Սաֆրալի սինիր հիւմմասի . . . 167
*. 67 Իւֆիւնէթլի սաֆրալի հիւմմայ . . 171
*. 68 Սաֆրալի հիւմմային եայըլմըշ ըլլալը 172
*. 69 Սաֆրալի հիւմմային պատճառները . 173
*. 70 Անոր գուշակութիւնները . . . 176
*. 71 Սաֆրալի հիւմմային դիմարը . . 177
*. 72 Պալկամիով խառըշը սաֆրալի հիւմ-մայի դիմարը 180
*. 73 Քարա հիւմմային հետը խառնըված սաֆ-րալի հիւմմային դեղերը . . . 182
*. 74 Իւֆիւնէթլի սաֆրալի հիւմմային դի-մարը 185
*. 75 Իւֆիւնէթի դիմարը 187
*. 76 Իլլէթը անցնելէն ետև ըհտոմը ընելու-ենք 189

—

Ալէջլի հիւմմայ · դա՛ : Ֆէպրիս ջօնթինուա էնֆլամ-մաթօրիա · իփ : Հիւմմայի մուհրիգա · ար · Հարատաւ տէնդ բորբոքական · հայ ·

*. 77 Իլլէթին անզըհկութիւնը . . . 189
*. 78 Անոր թաալիյէթը և եայըլմըշ ըլլալը . 190
*. 79 Անոր նշանները 190
*. 80 Անոր բաժանումը 192
*. 81 Անոր պատճառները 193
*. 82 Անոր գուշակութիւնները . . . 194
*. 83 Անոր դիմարը 195
*. 34 Ողջնալէն ետև պէտք եղած թէր-քիպները 200

Վերջ առաջին հատորոյ

Տեղեկութիւն եարքի ալչէթթմաներուն վրայ . 201

ՀԱՏՈՐ Բ.

Ի ՎԵՐԱՅ ՊԷՍ ՊԷՍ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ.

23 ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 1929

Րիէվիյէ ուֆունէթներուն վրայ.

Ասոր բնութիւնը.

*. 85. Մարդուս մարմնոյն մէկ թարաֆը երբոր ատէթէն աւելի տաքութիւն և կէրկինութիւն և սէրթութիւն ունենայ, և ուռեցք մը փէյտահ ըլլայ, և մէկ ցաւ մը ըլլայ մէթլին և ներքին, որ պազը կըրակի պէս այրի, և պազը թըփ թըփ կոթթայ ու ցաւի, և զարնելու կամ խըթթելու պէս ըլլայ՝ նապզը զարկածի նման. պազը ալ ծանրութիւն մը կիմացընէ ցաւցած տեղը. և պազը հիչ ցաւ չըլլայ, րէնկը փառլախ՝ կամ խոյի կարմիր ըլլայ. Հետը շատ անգամ հիւմմայ ըլլայ, և նապզը լեցուն և ուժով և սէրթ՝ և պազը հեղալ կըծկըտած և մանր, և ուրիշ անգամ բնական ըլլայ. և ուռեցած տեղը՝ կամ թարախ կապելու՝ կամ փըտտելու՝ և նեղնելէն ըլլալու երես բըռնէ. ասանկ իլլէթին հայերէն բորբոքումն կըսուի, և տաճկերէն ուֆունէթ, և իտալերէն ինֆիամմացիոնէ.

Սուր նշանները.

*. 86. Ասոր համար՝ երբոր մէկը ուֆունէթ ունենայ նէ՝ այս նշաններէն կիմացուի. լաքին ասոնց շատը չի տեսնուելուն համար՝ չենք կրնար ըսնէն քան հանէլ քի՝ ուֆունէթ չկայ. Եւ իրաւի շատ անգամ պաղըստախններուն մէջ գաղտուկ ուֆունէթներ գտեր կընեն, և պազը հեղ դուրսի մասնիքներուն վրայ մինչէ անանկ խորունկ կըլլան ուֆունէթները՝

որ հիչ մէկ կարմրութիւն մը և ուռեցք մը չերևցած տեղերը պիտէ մեծ եարաներ կը գըտնըվին ։

Երկան բարակ աչքացաւի և թիղի բոլոնմուէ և զաթըլ ճըմպ և միտէլի և պաղրտախներու և սև ճիյերի և ուրիշ ալեաթներու ուֆունէթներուն՝ հիւանդը շատ անգամ հիչ մէկ ցաւ մը չիմանար . և երբոր անդամքներուն մէկուն՝ կամ ոսկրներուն՝ կամ տամարներուն՝ կամ մանր տամարներուն բառալիսի զուհր ըրած ըլլայ , կամ հիւանդը խելքի թարաֆէն ծանր զայիֆութիւն ունենայ , այս անդամքներուն վընասվելէն զուհր ըրած ցաւը ասլա չիմանար ։ Եւ իրաւի որ ամէն ուֆունէթներուն վախիթը հիւանդին նապզը սըխ և սէրթ և ամուր զօրնօղ չըլլար ։ Եւ ուֆունէթները անխառէ իրենց զայիթ ըրած ալեաթները իրենց գործքերէն չեն խափաներ ։ Անոր համար մարմնոյն մէկ կողմը ուֆունէթ կենալը չի կենալը հասկընալու համար այս ըսածներուս մէկը կամ երկուքը հերիք չեն . իսթիզամ է քի՝ շատ նշաններ մէկ տեղ գան , և առաջկուց զուհր ըրած պատճառները խմայվին . և այն ժամանակին՝ հասարակութեան մէջ ելըրած իլլէթը աղէկ ճանչցըվի ։

Առաջ բաժանումը ։

* . 87 . Ուֆունէթը ճինս ճինս կըլլայ . պազի կըլլայ քի՝ դըրսի մասունքներուն վրայ զուհր կընէ . ինչպէս են՝ գըլուխը , շըլինքը , կուրծքը , փորքրափորը , օյնախները , կամ մարմնոյն վըրան ։

Հետը եղող հիւմմաները կըլլան պազի խնթէռմիթթէնթէ ըսվածը , պազի ուֆունէթլի հիւմման , պազի սաֆրավին , պազի քառա հիւմման , և պազի հեղ ալ հիչ հիւմմայ չունենար . պազի ալ նէօպէթով կը բըռնէ ըսըթմայի պէս ։ Եւ իրեն դըրնացքը կամ վարըշը պազի ծանր իլլէթներու պէս կը վերջացընէ , և պազի ալ երկան բարակ հիւանդութիւներու պէս . ուրիշ իլլէթներու հետ միանալէն ալ չի՝

փոխուի։ Եւ ասկէց կիմացուի քի՝ պա՛ղի իւֆիւ-նէթը կըլլայ պոյալի մինակ, և պա՛ղին խառնեալ։

Իւֆիւնէթը ուրիշ իլլէթներու հետ մէկ տեղ կըրնան ըլլալուն խառնած են տուլաշըխ իւֆիւնէթ-ները. ինչպէս են՝ ծաղիկը, խըզամուխը, ֆռէնկին ցաւը, յօդուածացաւութե և ղիւքքեամի պատճառ եղօղ կըծու հիւթերը, որ ասոնք ամէնը իրենց մախսուս եղած իլլէթէն ուրիշ իւֆիւնէթ ալ կը պատճառեն. և ասանկ խառն իւֆիւնէթներու մէջ կըլլայ քի՝ ասըլ իւֆիւնէթը ուժով կըլլայ, կըլլայ ալ քի՝ հետի եղած իլլէթը խուվէթլէնմիշ կըլլայ։

Շատ անգամ իւֆիւնէթները էբխոէմէյի թա-պիյէթ կուներնայ. պա՛ղի գաւառներու մէջ պա՛ղի ճինս իւֆիւնէթներ այնքան շատ կը գըտնըվին քի՝ կըրնաս այն երկրին մախսուս զանն ընելայն իլլէթը։

Ասոր Նորչ Նորչ Նշանները.

*. 88. Մերը գըրված նշանները այս տեղըս նորէն մէկնելու մուխթաճ չեն. զէրէ իւֆիւնէթին հետ գըտնըված հիւմմայի ճինսին կէօրէ կը փոխ-վին. և իլլէթին պատճառներն ալ և եղած տեղերնին ալ ասոնք մէկ ըղմէկէ փարխը կընեն։

Պաշըըճայ մէկ տեղ մը իւֆիւնէթ մը ըլլայ նէ՝ իւֆիւնէթըն հիւմմային նշանները քէսկին կըլլան. և թարախ ժողվելու մէկ աւելի մէյլ մը կը տես-նըվի։ Լաքին երբոր ռէումաթիզմօի կամ նիքրիզի մախսուս եղած կըծու հիւթերը ուռեցք մը փէյտահ ընեն. կամ կաշիին վըրան մէկ պաշըըճայ իւֆիւնէթ մը փէյտահ ըլլայ, որ ալէւէվիյէ սաֆրայէն կը պատճառի։ Այն ատենը բէք քիչ կըլլայ քի՝ իւ-ֆիւնէթը թարախ ժողվէ. ըլլայ ալիլէ նէ՝ ամէնա-տեն բարենշան չըլլար։ Թէ որ իւֆիւնէթին հետ սինիր հիւմմասին նշաններ խառնըվին, կամ մէկ մաչկաւոր և փափուկ և շատ նազիք տեղի մը վըրայ իւֆիւնէթ զուհըր ընէ. թէճրիպէ եղված է քի՝ այս իւֆիւնէթիս վերջը եէնմէճէ կըլլայ ատէթ

ուզրէ․ անոր համար ուֆունէթին ինչ բան որ խառնըվի՝ նշաններուն ատէթ եղած ըլլան կավրէ․ և չէ՛ թէ սալթ իլլէթին կերպարանքը կամ թավիրը կը փոխէ, այլ և շատ անգամ իխթիզայ կընէ քի՝ բժշկելու թարզն ալ փոխվի․

Ասոր դարմանները․

․ 89․ Ինէ որ ուֆունէթլի հումմային սպառճառը (․ 72) մարմնոյն մէկ թարաֆը քէսկին խմմունք պատճառելով այն տեղը շատկէկ ինճիթմիշ ընէ, այն ուֆունէթը ալուխիւն մարմնոյն վըրայ թէյսիր ընելով սըրտին և պաշըրճայ տամարներուն թէյսիրին ինչ պիտի ընեն նէ՝ պաշըրճայ այն տեղին վըրան այն խճրաները կընէ․

Պաշըրճայ և միւսթաքիլ առաջին ուֆունէթներուն շատը՝ սիրտը սէպէպ թէ հիչ մէկ բանմը չխմացած իքէն՝ կը պաշլայէ, հիւանդ տեղին շահտամարները կը զարնեն, և բէք քէսկին չախանթըլքի մէջ կիյնան։ Պիւթիւն տամարներուն մէջ տաքութիւր եայըլմիշ չեղած և տամարներուն մէկ հէրկիւութիւն մը և ուռեցք մը չի տըված իքէն՝ պաշըրճայ այն հիւանդ տեղի տաքութիւնը կէլէճայ։

Տեսնըված է քի՝ ուֆունէթ ըլլալու․ տեղին՝ թէ կենդանական ուժը և թէ սինիրներուն խօլայ խմացողութիւը աւելցեր է․ անանկ որ՝ այն միտքն որ բէք սէրթ տիւրթիւճիւ մէկ պահարով մը՝ կամ այրող լուհով մը ծօրով թէ մէկ խօշ տաքութիւն մը կիմանար, ուֆունէթ ունեցած ատենը շատ թեթև մէկ խըմէլիք մը, և ինչվան լոկ ջուրը պիլէ հերիք է անիկայ մեծ նեղութեան մէջ ձըգել։

Սինիրները տամարներուն և շահ տամարներուն վըրայ ինչ հիւքմ ունենալնին հասկընալ կուզես նէ՝ տիքքաթ ըրէ, ափանըլշ կիւք մը եկած ատենը մէկ մարդուն վըրայ․ ամըչնալուն ատենը՝ խափ խաֆիլ կարմրիլ, և նամսը մանր մանր զարնել․ բարկութե ատենը՝ աչքերը աճապին և կարմիր ընելը․ և պու-

լաչըխութեն առնելը՝ պտուղին ճիւղանին բարեկարգութիւնը աւրելը։ Եւ մկանունքներուն մանրաթելերուն ամէլը որքան շատ՝ և խօլայ ֆիթնէութիւնը որքան սաստիկ է նէ, այնքան շուտով երևան կելլայ ֆըլէկմօնին, և մարմնոյն որ թարաֆը շատ փափուկ է նէ՝ այն տեղը շատ իւֆիւնէթ կը պատճառի. զէրէ խօլայ իմացողութիւնին իրեն իւֆիւնէթ պատճառելը խօլայ կըլլայ։ Մարդուս պաշի տեղը մէկ պըզտիկ մեղու մի կըծելով ցաւագին մէկ իւֆիւնէթ մը զուհր կընէ այն տեղը. և մէկ բարակ խում մը՝ որ աչքով ճօրով թէ կերևի, աչքին թարթիչին ներքին մասածին պէս՝ մէկ ծանր աչքի իւֆիւնէթ մը կը պատճառէ։ Եւ այս պատճառներէս առաջ պիտի գան հէլպէթտէ տամարներուն տընկըլէլը. և մէջի եղած հեղուկներուն սըճագմոյով բըռնըլածի պէս չալխանթըյով ճիւղան առնելը։ Եւ ասկէց կը հասկըցվի քի՝ այս զուհուրաթներուս պատճառը սալթ տամարներուն թըխանմիշ ըլլալը չէ. սինիրներուն ֆիթնէլէնմիշ ըլլալն ալ ասոր մէջ կը մըտնէ։ Իւֆիւնէթ ունեցած տեղը գըտնըլած տամարներուն թէյսիրը աւելնալէն կը պատճառի այն ալ քի՝ այն տամարին մէջէն իր մօտի եղած թէլա չէլլուլարէին մէջը արիւն կամ աւիշկ կամ ուրիշ ասոնց պէս բան մը սիւզիւլմիշ կըլլայ. քի՝ ինչ որ է նէ՝ տայիմա իրեն թապիյէթճէին պէս չըլլար. աւըրըլած կըլլայ։ Լաքին ամէն բան մէկ օրինակով խըթմունք չի տար՝ թէ սինիրներուն վըրայ, և թէ շահ տամարներուն խօլայ ֆիթնէլէնմիշ ըլլալուն վըրայ. անոր համար այս տիւրթիւճիւ բաներուն հիչ մէկը, թէ որ թապիյէթճէ հիսապ ընես նէ, չի կըրնար ինքիր գըլխուն իւֆիւնէթ պատճառել. իխթիյաճ է քի՝ քանի մի տիւթիւճիւ պատճառներ մէկ տեղ գըտնըլած ըլլան։ Եւ շատ հեղ հիչ մէկ թէյսիր մը չի ցըցուցած իքէն ասոնք՝ տամարներուն մէջը արձակ համարձակ սէրպէստ պըտըտած սաէննին, սինիրներուն եօղին և շահ տամարներուն

խօլրայ ֆիթնէութենը վըրայ թէյսիր կընեն , և այն առենը երևան կելլան իւֆիւնէթլը հիւմմայի նըշանները ։ Թէ որ մէկ տեղի մը վըրայ սալթ մնան , այն տեղէն հիչ չի փոխվին նէ՝ ևէրլի իւֆիւնէթ կըլլայ ։ Իւֆիւնէթի պատճառ եղօղ ֆիթնէութիւնը որքան քէսկին ըլլայ , և տամարներուն իւֆիւնէթը որքան ուժով ըլլայ , այնքան շատ էնկէլ կըլլայ քի՝ այն տեղէն հիչ մէկ հիւթ մը չէփիլր և չի պատրաստըվիր դուրս ելլելու ։ Թէ որ իւֆիւնէթը քիչ մի թուլյէկ ըլլայ նէ՝ անոր դուհր ըրած տեղէն շատ աւիչէ դուրս կուտայ թիւրլիւ թիւրլիւ րէնկով ։

Ու էն առաջ՝ իւֆիւնէթլէնմիշ եղած տամարներուն էթրաֆը եղած չէլլուլներուն կամ մանր մանր փոս տեղերուն մէջ թօփլանմիշ կըլլայ . և տաքութեն մարիֆէթովը հասուննալով՝ դուհր ըլլալու թարախին պաշլանկըճ կըլլայ ։

Իւֆիւնէթի շատ անգամ պատճառը եղած ֆիթնէութիւններն են մարմնոյն ալէաթներուն ինճինմիշ ըլլալը . խոցը , չարփըլմիշ ըլլալը , էզիլմիշ ըլլալը , ոսկոր կոտրիլը՝ կամ տեղէն խախտիլը ։

Դուրսէն եապանճի բաներ , որ խըթմունք կուտան՝ կամ իրենց ծանրութիւնովը՝ կամ մեծութիւնովը՝ կամ պիչիմովը ։ Մարմնոյն մանրաթելերուն լայնալը , ըլխմըլմիլը , ըկըրղիլը , և այրիլը՝ կամ խավռուըլմիշ ըլլալը ։ Տուասթիքօ ըրված դեղերը , քէսկին զէհիրները , և կըծու հիւթերը որն որ ըլլայ նէ . ինչպէս են՝ ռէումաթիզմօ՝ կամ մօռպիլլի պատճառօղ հիւթերը , և այլն ։ Կամ քիմիական , կամ կենդանական , կամ տընկական կըծուները . քէսկին ցըրտութիւնը , և ուրիշ շատ բաները քի՝ առաջկուց յիշած ենք , բէք ծանր իֆիւնէթլի հիւանդութեն առենը արիւնին մէկ մասը կըթանձրանայ՝ և խապու ըրվածը կըձևացընէ ։

Ուրիշ մասը չի թանձրանար , և քննելու ըլլաս նէ՝ առողջ մարդու արիւնալ կըգըտնես մէջը . և այս երևցթըս՝ մի և նոյն տամարէն ելած արիւնին

վըրան ոլիլէ կըլլայ, ծոցվոր կնիկներէն առնըված արիւնը շուտ մը մէկ թանձր մար մը կը կապէ. շատ ատեն կապ հանցած տեղի մը ալ տամարը թէ որ ծակըսանէ՝ այն տեղի արիւնն ալ մար կը կապէ. և բըժիշկները շատ անգամ ասանիկ արիւն տեսած են անանկ մարդիկներէ առնըված, որ ալա իւֆիւնէթի նշան մը չէին ցըցուցած վըրանին:

Այս ամէն բաներէս հասկըցընելու մըրամիս այս է քի՝ ասանիկ մէթանէթսիզ և թէմէլսիզ զուհուրաթով մը, և տամարներէ եկած արիւններուն նայելով խապիլ չէ քի՝ տամարներուն և շահ տամարներուն մէջը ձէվլան առնօղ հէրարէթին վըրայ շիտակ դատաստան կըտրենք, չէ նէ՝ կըխաբուինք շիւպհէսիզ. Իւֆիւնէթ ղուհըր ըրած տեղին տամարները և անօթները անանկ կըլլան քի՝ քանի որ փիթնէութիւնն ու տամարներուն տընկըվիլը կայ, տայիմա մէկ աւիշ մը դուրս կուտան քի՝ կըթանձրանայ. ինչպէս որ կըթանձրանայ կըրակով, հավայով, և մատէնաթի թթուներով: Այս կենդանական մածուցիկը մէկ անգամ մը իրեն աբըլ տեղէն դուրս թաշմիշ ըլլալէն ետքը՝ կըրնայ մաշկ ըլլալ, կամ իրեն քովի եղած անդամքները՝ որ թամյէթձէ մէկ ըզմէկէ զատ են, մէկ մէկու փակցընել, կամ անոնց էթրաֆը մաշկեղէն մէկ տօպրակի մը պէս ձեւանալով՝ անոնք իր մէջը առնել: Եւ այս տօպրակներուս մէջ սըմզի շատ մանր տամարներ ըլլալը աչքով տեսնըված է. սըմզի անգամ բօլ՛բօյի նիւթերով կըլէցընէ, որ շուտ մը կը թանձրանան. և ատոնցմով կը գոյէ մասդնտակներուն և պաղըրսախներուն թէլա չէլլուլոզէ ըրված ծակ ծակ մասը. և անանկ շիռռօներ փէյտահ կընէ քի՝ բժշկական զէնահաթը չի կըրնար հալէցընէր:

ԻՒՖԻՒՆԷԹԻՆ ԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆԸ:

* . 90 . Իւֆիւնէթներուն վըրջանալն ալ մէկ խաբար չըլլար, թէ որ թէլա չէլլուլոզէին մէջը թօփ

եղած նիւթը ներս քաշվելնէ՝ անդամքներուն կեր-կլուսթիւնը և սըմզմօն կամաց կամաց տեփ կըլլան.

Եւ ասոր կըսվի հայ" ցրտումն , տաճ" տաղըլմա , ֆռանղ" ռեսօլուձիօնէ. Ուրիշկը արեան մէջ կը դառնայ կը մըտնէ. լաքին ուֆունէթին թապկէյէթը այնչափ աւրած կըլլայ զինքը քի՝ պէտ՝ յիշ տըվօղ պաշլանկըճին խառնըվածին պէս՝ չի կըրնար անոր հետ պարընմիշ ըլլալ։ Եւ թարախի կերպարանքով կամ խըլյաֆէթով նէրսէն դուրս կելլայ՝ կամ շըռելով, կամ փորը լուծելով, կամ գէշ և հոտած քրտինքներ դուրս տալով, կամ էզանթէմայով, կամ ուրիշ թարղով։ Թէ որ ուֆունէթ ունեցող տամարներուն էթրաֆի թէլա չէլլուլեառէի մէջ գըտնըված ատիշկը՝ տաքութիւնով և այն տեղը երկաննկէկ ատէն կենալով՝ թարախի փոխվինէ . այն ատենը այն տեղը խոց կըլլայ. Եւ ասոր հիւթը նորէն ներս քաշվելով , և պէլքի արեան ճէվլանին ալ խառնըվելով , կամ տիւրթիւճի և պէտէէյիշի ույղունսուզ նիւթի մի պէս դուրս կը ձըգվի, կամ մէկ նոր ճինս մը հիւմմա փէյտահ կընէ , որ էթթիքա կըսվի. Ուֆունէթի ատենը չէլլուլեառէին մէջ թաշմիշ եղող ատիշկը պաղի հեղ ատելի սէրթութիւն մը կունենայ, և զուհր ըրած տեղը անզգայ և խապարսըզ կըլլայ. և սքի՛ռռօին առաջին պաշլանկըճը այս է.

Ուրիշ անգամ ուֆունէթը շատ քէսկին ըլլալուն համար՝ այն հիսսէն անզգայ և չի մնացող կըլլայ. ֆիթնէութեն չիմանար և պաղած կըլլայ , արեան ճէվլանն ալ այն տեղը կը դադարի . և ասկէց կըլլայ սֆաչէլլօ ըսվածը. և թէ որ քիչ մի կենդանութեան նշան երևի նէ այն տեղին վրան՝ եէնիմէճէ կըլլայ. Շատ անգամ զուհր ըրած է քի՝ թարախի պէս մէկ հիւթ մը, կամ շատ մը չիճուկ թօփ եղած է մէկ փոս տեղ մը՝ ներսը ուֆունէթ մը եղած ըլլալուն համար . և ուֆունէթին այս թարղ փոփոխութենը խոռօրէ աքուսթօ կըսվի. ասիկայ երևցածին պէս՝ թէ ցաւը և թէ ուրիշ ի՞նչ նշաններ որ կային՝

ամէնն ալ խոյս կըլլան ։ Այն ալ տեսնըված է քի՝ մարմնոյն փոս տեղերը , կամ նոյն իսկ ինֆիւնէթ ունեցող ալեաթներուն չէլլուլօզա կամ ծակոտկէն տեղերը՝ չիճաւկի տեղ խոտակ թէմիզ արիւն թօփ եղած է ։ Թ․է որ ինֆիւնէթը մարմնոյն մակերեւոյթը ըռնած է նէ՝ ինֆիւնէթը անցածին պէս այն տեղի կաշիին վըրայի բարակ զարը՝ որ էբիտէռմիսէ կըսվի , թէփ թէփ կըլլայ՝ և կը թափի , կամ լայն լայն մաշկի կըտորներ կը սըկըրտին կը թափին ։

Ասոնք տազա ասանկ թեփ չի թափած իքէն՝ մանր փամփուշտներ խապարճըխներ կելլեն այն տեղերը , մէջերնին չիճկային հիւթով մը լեցուն կըլլան ։

Եւ այս հիւթըս ըստ մասին սէրթլէնմիշ եղօղ և չորցող բան մը նէ , քի չորցած ատենը ասանկ սէրթ և ծուռումուռ խապուխներ փէյտահ կըլնէ ։

Եւ ուրիշներուն ալ ծանր ինֆիւնէթը խոյս կըլլայ , և անոր տեղը երկան բարակ ինֆիւնէթ մը կը մընայ , քի մէկ թարախի պէս հիւթ մը կը պաշլայէ վազել․ լաքին հիչ մէկ եարայի նշան մը չի ցըցըներ ։

Ցրուէլու ընտանիքը ։

* ․ 91 ․ Ցրուէլը , որ իտալ․" ռիսօլուձիօնէ կըսվի ըսինք , և ասով ինֆիւնէթ եղած տեղէն կը վերնայ իլլէթը , և սալթ այն տեղը մէկ խօլայութիւն մը կը մնայ նորէն ինֆիւնէթ ըլլալու ․ ասիկայ՝ թէ որ մէկ մարդ մը առողջ է նէ՝ խօլայ կըրնայ ըլլալ մէկ չափաւոր թարկյէթճէ տաքութիւնով մը ․

Լաքին թարկյէթը այս գործիս ժամանակ չէ պէյան ըրեր ․ շատ աղէկ և փափուկ պազըրտախնե-րուն մէկին ինֆիւնէթը 14 օր անցնելէն ետքը՝ տաղըլմիշ եղածը տեսնալը կը վկայէ վաքան ․ որ ցրուեցաւ շատ անգամ արիւններ առնելով , և ուրիշ դեղերով ։ Լաքին երկան ատեն քըշօղ ինֆիւնէթներուն ամէնուն համար ալ ասանկ տաղըլմիշ կըլլայ տէյի ումուտ ընելու չէ ։ Զէրէ այս նիւթով շատ ալէթն առածիդ պէս՝ ինֆիւնէթը տաղըլմիշ ընե-

լու համար խմթիղայ եղած ուժը զայիֆլէթմիշ կընեն՝ խարաֆ կընեն. և հիւանդը՝ կըլլայ քի՝ թէհլիքէի մէջը կը մըտնէն.

Թարախոտելուն պատճառը.

*. 92. Թէ որ ինֆլինէթը շատ քէսիկին ըլլալով՝ բժիշկը ժամանակ չի գըտաւ նէ տայըրթմիշ ընելու. կամ ֆիթնէլէթմիշ ընող նիւթին թամլյէթը անանկ բերաւ քի՝ հէլպէթ պիտի եարա բացվի, կամ հիւանդին թապիյէթը միզաճըղ է, կէնճ չէ. կամ հիւանդոտ տեղը շատ զայիֆ է. կամ փոխադարձ գործողութիւնը (ռէաքսիօնէն) պակսած է, վախկոյ քի՝ ինֆլինէթին ուռեցքը թարախ ժողվէ.

Թարախ ժողվելու պաշըլայելուն նշաններն են. ուանց դէլլիպատճառի, և հիւթերուն սաէթ եղած թարըղով պարպըլվելը զուհր չըրած լիքէն՝ հիւմմայյին և ցաւոյն կըտրիլը. Ուռեցքին նամքի պէս զարնէլը՝ կամ կօթտալը, և չափէ դուրս կակղութիւնը, և կաշիին էտէմայի պէս ուռենալը, մէկ անդադար մարդէյնոփիզ պըղըտիկ հիւմմայ մը. որ մըսելով մը կը պաշլայէ հաց ուտելէն ետքը, դիշերը կէվէնայ, և առտըվան դէմ քըրտինք դուրս տալով կը հանդարտի, բոհաթլանմիշ կըլլայ, կը թուլնայ, և հիւանդին բերանը չոր կըլլայ, և անդադար մէկ տիւզիյէ ծարաւութիւն մը կունենայ. Թարախին չալխանմիշ ըլլալը, կամ մարմինյն մէկ ուրիշ տեղէն դուրս ելլալը, աղէկ իշտահ ունեցած լիքէն՝ հիւանդին օրէ օր զարգանալը, ոտքերը ուռենալը, հաց ուտելէն ետքը երեսները կարմրիլը, մէկ երօղ և չոր ցաւ մը, փոր քըշուք, և հիւանդ եղած մէկ տեղին պաշխանձայ և միւսթաքիլ մախսուս նշաններ. ասոնք ամէնն ալ կիմացընեն քի՝ թարախ ժողվըվիլ պաշլայեր է.

Լոքինչայս նշաններուն շատը թարախ ժողվելուն վէէք սաղլամ նշան չեն. հէլպէթ և խնթիզայյին կէօրէ եարա կենալը չեն իմացըներ. Ասոր համար է քի՝ շատ անգամ բան չեղած լիքէն՝ բժիշկը ղանն

կընէ քի՝ եարան թարախ ժողվել պաշարած է. կամ ներսը մէկ փօմբքա մը կըլլայ քի՝ պաղըսախներուն մէկուն աւեաթները կը սախտէ՝ և չի ճանչցըվիր. և նոյն խակ թարախին պէս նիւթը՝ որ ներսէն դուրս կը վազէ, ամէն ատեն թարախոտած եարայի նշան չէ։

Թարախ.

*. 93. Այն նիւթը՝ որ մէկ թէմիզ եարայի մը մէջ, կամ ֆլէմմօնէի թամլյէթ ունեցող եարայի մը մէջ կը գըտնըվի, խօ՞ մանուչխա կըսվի, որ մենք հայերէն թարախ բառով կը հասկըցընենք։

Ասիկայ ուրիշ բան չէ, մէկ թեթև և ճերմակ և դիմահար՝ դէմ դնօղ հեղուկ մը նէ, կաթի վրայ ինքնիրեն հասըլ եղած խայմախի թանձրութիւնով, ջուրէն ծանր է, ջուրի մէջ ձըգես և խառնես քի՝ հալի, և ջուրին հետը խառնըվի, ջուրին ինչվան հանդարտելուն ատենը՝ ջուրին տակը կինջնայ. միաթաքիլ մէկ հոտ մը ունի քի՝ գէշ է ըսել չըրժեր, ոչ տաքէն տօնմիշ կըլլայ, ոչ քէսկին ցուրտէն, և ոչ քէսկին օբիոլիթօյով. սալթ սա՛լ ալքալի վէճէթամիլէ ֆիասօ ըսված աղը կըրնայ ասիկայ թանձրացընել. Թարախի նիւթ ըսվածը՝ որ ոչ ուլցէրա և ոչ աշէսսօ ըսված եարաներէն կը պատճառի, այս մանուչխա նիւթին հետ մէկ չէ. թէպէտ բէք նման են մէկ ըղմէկու։ Այն թանձր նիւթը՝ որ աւանց եարա մը փէյտահ ընելու, սալթ աչքին կամ աքձիյէրին կամ շէռամանին կամ շէռանց քիւնկին իւֆիւնէթին պաշլանկըճները սըղմիշ կըլլայ։

Եւ ջրգողներուն փորը գըտնըված ջրին տակի նիւթը, կամ թիղէ բիթուիթօզա ըսված հիւանդութեան ատենը հավա առնող քիւնկերէն դուրս ելածը ասըլ թարախէն սալթ բժշկելու թարղին թարաֆէն ֆարխ ունի։ Վերոյ գրեալ ա՛լ ալքալի ովը պիտէ թէճրիւպէ ընես նէ՝ թարախէն ֆարխ մը չի ցըցըներ։ Ասոր կըրնանք ըսել անյատուկ թարախ, ինչպէս որ՝ խաւլերէն կըօլի մանուչխա ըսու-

ռիա · և առաջնուց յիշուած թարախային նիւթին, և այս անյատուկ թարախին՝ և ասըլ թարախին պաշլանկըճը մէկ են · այսինքն՝ քիչ մը շիճուկ և աւիշն, լոքին երկուքն ալ իրենց տեղին հիւանդ ըլլալուն համար իրենց թապիյէթը փոխած են ·

Լոքին երկուքն ալ, այսինքն՝ թարախային նիւթն ու անյատուկ ըսուած թարախը այս թարաֆէն մեծ ֆարք ունի քի՝ թարախը ոչ մէկ մաշկ մը փէյտահ ընել ունի, և ոչ երկու անգամի մէջ մըտնելով մէկ ըրմէկ փակցընել ունի · Այլ մէկ պաշըըճայ գործողութիւն մը իր քովի եղած մասունքները իրեն ճէզպ կընէ, և նոյն կաշին պիլէ իր թապիյէթին կը նմանեցընէ · և ներս որ քաշվելու ըլլայնէ՝ թապիյէթը անիկայ թարղ թարղ ճամբով դուրս կը ձգէ ·

Թարախային նիւթը դուրս ձըգածին պէս, այլ և երկան ատեն իւֆլինէթ քըշելէն ետքը՝ մէկ ճինս մը հիւմմայ կը պատճառէ քի՝ հիւանդը հալեցընելուն համար էթթիքա կըսվի: Լոքին մախսուսէն և միւսթաքիլ անունով ֆէպրաէ սուբբուրաթօռիա կըսվի, այսինքն՝ թարախային հիւմմայ ·

Այլ և այս թարախին մարիֆէթովը շատ պալաշըխութիւներ զուհր կընեն · պանզի հեղ հիւմման կամ իւֆլինէթը աշկեար չէրեցած իքէն՝ ուրիշ իլլէթներուն ատենը անյատուկ եարաներ երևան կելլան · Եւ ատոնց նիւթը՝ իրենց տեղին մախսուս խառնըլվածքով մը և տաքութիւնով հասուննալով՝ հէմ իրաւ թարախ (բուս) ըսվածը հասըլ կըբերէ, հէմ թարախային նիւթը, որ կը պատճառի՝ կամ ամաններուն իւֆլինէթլը ուժէն, կամ աւիշկին սալթ այն փոսերուն մէջը քիչ մի երկանկէկ ատեն մնալէն, կամ ուրիշ մէկ խուսուսէ մը՝ որ շատ անգամ պէլլիսիզ կըլլայ · Ասոր խնչվան որ բուս ըսված նիւթը մուքօէն և թարախային նիւթէն ֆարք ընելու մէկ նշան մը գըտնըված չէ · Տայիմա շատ դըժուար է բժիշկներուն ներսի զուհր ըրած թարախը չիւփհէսիզ ճանչնալ · սալթ հիւանդութեան պատճառէն և

թարզէն կըրնան հասկընալ, ինչ՝ երբոր բժիշկին աչքը ալըշմիշ եղած ըլլայ սօրլ թարախին ու և ան-յատուկ թարախը մէկ ըղմէկէ ֆարխ ընելու:

Թէ որ պիւթիւն մարմնոյն՝ կամ պաշարմոյ հի-ւանդ թարաֆին կենսական խուվէթը՝ կամ չափէն աւելի է կամ պակաս. աղէկ թարախ փէյտահ չըլ-լար, անոր համար բէ.ք քեսկին տաքութենէ և հիւմմա եկած ատենը՝ բանօղ եարան կը չորնայ, և չարա-կամ թարախ ըլլալու բանը ուրիշ մէկ նիւթ մը կը փոխուի, որ սանիէ կըսուի, և ենմէջէ կը պատճառէ:

Զայիֆ մէկ հիւմմա մը եղած ատեննին ալ մէկ բա-րակ և կծու և հոտած ջուր մը կըլլայ՝ որ իքօռէ կըս-վի, կամ շիձկային՝ և ավրած րէնկով ջուր մը կը վազէ:

Սերթ ուռեցներուն ինչ որ ըլլալը:

*. 94. Արիւնին հետը խառնըված աւիշը տա-մարներուն խձրաներէն ավըրվելով, կամ տամար-ներուն մէջ, կամ անոնց քովերը գըտնըված թէլա-չելլուլօզէին մէջ մնալով անշարժ՝ և տօնմիշ ըլլա-լով, իր թապիյէթը կը փոխէ, կամ բօլի բօյի պէս կակուղ բան մը կըլլայ, կամ քօլլօ (նասըր) ըսված բանը կըլլայ: Որ իրեն մօտի եղած մաշկերուն և տամարներուն վըրան կը կըպչի, անոր հետ կը միա-նայ, ճամբան կը գոցէ, և չի թողուր քի՝ այն տեղե-րէն և անոր քովի տեղերէն հիւթ անցնի. կամ ճէվլաննին բէ.ք ուշ ընել կուտայ:

Այն ատենը այն սերթցած պաղըսաններուն սօրլ թապիյէթճէ տաքութիւնը և զգայական ուժը կայյպ կըլլայ, և ուռեցած տեղը՝ իրեն մախսուս եղած ալէաթներուն ամէնէն ալ ետ կը մնայ:

Եւ նոյն ուռեցքը պազի կըլլայ քի՝ ինքնիրեն կը մեծնայ, և պազի կը պըզտիկնայ: Այս սերթութեան տէրէճէները թարզ թարզեն. և այս թարզ թարզ-ութեան պատճառ կըլլան՝ կամ մէջի նիւթին ինչպէս ըլլալը, կամ այն տեղերը մնացած աւիշը:

Որ կամ պարզ կըլլայ. կամ մէկ կըծուութիւն մը կունենայ՝ որ իրեն թայլէթին մախսուս մէկ ալ-բըվելու մը պաշտանկըճութիւն է, կամ այն քովերը գըտնըված սինիրներուն ֆիթնէլէնմիշ ըսըլվելէն է, կամ նոյն խիկ սէրթցած պաղըսախներուն որ-պիսութիւնէն է։ Մասգնտակները՝ կամ կլանտուլէ-ները ունենան նէ՝ էքսէրի շիռռօ և քառչինօմա կըլլան։ Եւ ասոնց ունենալըը պատճառը շատ քիչ բատտ կուգայ քի՝ խըֆիւնէթ մը եղած ըլլայ։

Անկէց կը հասկըցվի քի՝ ուրիշ տեղերուն ու-ռեցքները՝ որ խըֆիւնէթէ կը պատճառին, սասնկ գէշ միւսթաքիլութիններ չէն ունենար, ոչ շիռռօ կըլլան, և ոչ քառչինօմա. կամ ըլլան ալ նէ՝ բէք քիչ ատեն կըլլան։ Իւֆիւնէթէ ըռընըված ան-դամքներուն վըրան շիռռօ ըլլալուն պատճառը՝ կամ նոյն անդամքներուն կազմութիւն սիւնկէրի նման ըլլալն է, կամ հիւմմային թոյլ և գայիֆ ըլլալը՝ որ շատ արիւն առնելէն կը պատճառի, կամ անոր հա-մար է քի՝ աւիշկը մէկ պաշխանճայ մէյիլ մը ունի մայալանմիշ ըլլալու։ Եւ այս բաները շատ քիչ բատտ եկօղ՝ կամ զուհր ընօղ բաներ չէն. օրինակ ըլլան քեզի զաթըլճէմայէն եղքը մնացած դժուա-րաչինչութիւը, նիքրիզ իլլէթէն՝ անդամքներուն կէվ-րէմիշ ըլլալը, եզօֆակօ և թռաքէա ըսված անդամք-ներուն՝ և փոքու մէջի պաղըսախներուն՝ և մէծ պաղըսախներուն՝ և շէռանց քիւնկին խըֆիւնէթ-ներէն պատճառված սըխմըվելը։ Որով այս տեղէ-րուս հիչ մէկէն մէկ աւելորդ հիւթ մը չէլլար դուրս, և շահ տամարներուն նասըր կապելը՝ և ոսկոր կըտ-րելը, որ տամարներուն դողալով խըֆիւնէթներէն կը պատճառին։

Կոնֆ-էնա. գճ՞ ճէնձէճէ։

*. 95. Մարդոյս որ թարաֆն որ իր ատէթճէ-տաքութիւը և զգայութիւը և խօլայ ֆիթնէութիւնը և կէրկիութիւը և առանձնութիւնը կը կորսընցընէ,

և ըէնկը մօռ կամ խուրշինի ըէնկ կըլլայ․ և ոչ շարժում ունենալով՝ և ոչ զգայում՝ կը կըռընծի, կը սերթնայ, կը պաղի, պէսլէյիշ չառներ, և անտեղի հիւթերը ձէվլան առնելու նշան մը չեն ցըցըներ․ այս տեղըս մեռած կը սեպվի։ Քանի որ զգալ ունի՝ և կը շարժի՝ և տաքութի̅ ունի, եէնիմէձէ կըսվի։

Լաքին երբոր թէքմիլ մեռած է, և այս ըսածներուս հիչ մէկը չի կայ վրան նէ՝ սֆաչէլլօ կըսվի։

Թէ որ այս հիւանդ տեղըս կըռընծած և չորցած կըլլայ՝ չոր եէնիմէձէ կըսվի․ թէ որ մէջը շատ մը ավըրված հիւթեր կան նէ՝ թաց եէնիմէձէ կըսվի։

Սֆաչէլլօ ըլլալը ցըցընօղ նշանները ասոնք են․ ա̄, խուֆիւնէթ եղած տեղին ցաւըն և տաքութէ̄ը և երոցքին մէկէն ՚ի մէկ՝ կամ կամաց կամաց հանդարտելը․ բ̄, ուռեցքին փայլուն կարմիր ըէնկը փոխվիլը, մօռարմիշ ըլլալը, և սենալը․ գ̄, տամարներուն դէպ ՚ի երկայնութիւնը կապտագոյն գիծեր չըզըլըներ երևնալը․ դ̄, խուֆիւնէթը ունեցած տեղին վրայ՝ արիւնային մութ դեղնագոյն շիձուկով լեցուն քապարուշըներ դուրս տալը․ ե̄, շահտամարներուն և մկանունքներուն շարժմունքին դադրիլը․ զ̄, կաշիին վրայի բարակ մաշկին՝ որ էբիտէռմի՛տէ կըսվի, սըկըրդիլ ելլալը․ է̄, այն տեղը մատով կոխես նէ՝ պաղ գալը մատիդ, և ինչպէս որ կոխեցիր նէ՝ այնպէս մնալ, նորէն խապարմիշ չըլլալը․ ը̄, այն տեղի թէլա չէլլուլառէին մէջ հավայ փէյտահ ըլլալը, կամ էնֆիզէմա ըսված փքախտութի̅ը։ Այս ըսած նշանները էքսէրի թաց եէնիմէձէյին զուհր կըլնեն․ և իրաւի այս թաց եէնիմէձէիս քէսկին ավըրված և փտտած հիւթը սինիրները շատ թէզով խնձիթմիշ կընէ․ և այս ավրած հիւթըս թէզով կանցնի աղէկ հիւթերուն ձէվլանին մէջը․

Այս հիւթըս ներս քաշված և ձէվլանին խառնըվածին պէս սինիրի կամ կանկըռէնօզա հիւմմայի նշաններ երևան կելլան (Թ․ 43։) Այն առենը հիւանդին կեանքը մեծ թէհլիքէի մէջ կիյնայ․ զէրէ

տաղլամանդամքներուն ալ Թէզով կանցնի եէնիճէճէն, այն առենը չոր եէնիճէճէյին առաջ երթալը կամաց կամաց կըլլայ ։ Պաշլայըը և իրեն զնացքը կամ վարըշը առանց հիւմմայի է՝ ինչվոր որ Թացութիւն մը փէյտահ ընէ , կամ մարինոյն ամէն Թարաֆը Թախսիմ եղած պէտէյիշ ալըխօղ նիւԹերը խառնուլ չընէ , կամ ինքնիրեն զառալի առաջ անդամքներէն ։

Թէֆթիշներով և Թէճրիւպէներով տեսնըված է քի՝ ինչպէս որ պիւԹիւն մարմնինին մէկէն ասֆիւսիա կամ երակակայք բռնած զուհուրաԹը կըլլայ , նմանապէս միւնակ մէկ պաշխաճայ Թարաֆի մը նալ կըլնայ ըլլալ ։ Լաքին մէկ անդամին այս վիճակը հասած ըլլալուն , վըրան իլամ ընելու շատ խորունկ Թէֆթիշ և մտածութիւն պէտք է ․ զերէ այսալ Թէճրիւպէով գիտենք քի՝ ինչ եէնիճէճէ որ ըլլայ , Թէ որ փըրտտածութիւն չունի նէ՝ անոր աճէմի մարդաձեւք դըպցընէլ չըլլար ․ զերէ գէշ կընէ ․

Ենիճէճէի պատճառը ։

* ․ 96 ․ Ենիճէճէն շատ բանէ կը պատճառի ․ ուր տեղ որ եէնիճէճէ տեսնես նէ՝ իւֆիւնէԹէ պատճառած է չըսես ։ Զերէ ինչ բան որ առեն մը անդամքներուն մէկուն տամարներուն և սինիրներուն Թէյսիրին մանի կըլլայ , հէլ հէլպէԹ եէնիճէճէ կը պատճառէ այն տեղը ։ Անոր համար կէրիլմիշ ըլլալը անդամքներուն մէկուն , կամ կըծկըտիլը , սըխմըվիլը , մէկ տեղի վըրայ տայիմա սըխըը կայ կենալը , մէկ Թարաֆի վըրայ պառկելը , էղիլմիշ ըլլալը , չափէ դուրս լեցունութիը , քեսկին իւֆիւնէԹը , ալխւնին իր տամարէն դուրս շառկէկ Թաշմիշ ըլլալը ․ կամ կըծու մէկ հիւԹ մը շիճուկի որպիսութիւն ունենալով՝ մէկ տեղ մը երԹալ լեցվիլ և հաւաքվիլը , քեսկին ցուրտը՝ այրիլը , պաշխաճայ մէկ ճինս կըծուութիւն մը ․ Ինչպէս են՝ սքօռպիւԹ կամ Ֆըրէնկի պատճառօղ հիւԹերը , կամ փըտտած՝ կամ միտէյին՝ կամ տարափոխիկ՝ կամ զէհիրլի հիւԹ մը՝

կամ մախսուս խըլէթէ մը աւրըլած հիւթը, որ նոյն խըլէթը իրեն տեղափոխումը մարմնոյն վրայ տեղ տեղ կը պըտըտցընէ. և տիւրլիւ տիւրլիւ օտար բաներ, կամ մէկ պատճառէ մը առաջ եկած սըռըզմա, կամ քէսկին ցաւ, կամ բառալի՛զի, կամ մառըզմա, կամ շահ տամարներուն սէրթնալ և ոսկորի պէս բան մը ըլլալը, և ուրիշ ասոնց պէս բաներ, ամէնն ալ եէն-մէճէ կը պատճառեն. Եւ ասոնց ամէնուն հետն ալ հիւմմայ չի գըտնըւիր. պըզին կունենայ՝ պըզին չունենար. Եւ թէպէտ իւֆիւնէթէ պատճառուած եէնմէճէն՝ ամէն օր տեսնըւած բան է.

Լաքին այս տեղըս աղէկ է իմացընել քի՝ ամէն ատեն եէնմէճէին պատճառ՝ իւֆիւնէթ մը սէպէպու-չէ. Կամ թէ պըզէ ամէն հեղ հետը իւֆիւնէթըն հիւմմայ չըլլար, և կամ եէնմէճէն իւֆիւնէթէ պատճառած, կամ հետը իւֆիւնէթ ունեցող ալ ըլլայնէ՝ նոյն իւֆիւնէթըն հիւմման կանուխ թէ ուշ, լաքին տայիմա քիչ օրւան մէջ ուրիշ մէկ կերպարանք մը խըլաֆէթ մը կառնէ. և էքսէրի սըմըրի հիւմմայի կը խառնըւի.

Գէշ Ջրգողութիւն.

*. 97. Իւֆիւնէթներէն եղքը պըզը այս գէշ և ծանր Ջրգողութիւն զուհր կընէ, և ասոր պատճառը՝ կամ այս իւֆիւնէթին ուժն ու քէսկինութիւնը կըլլայ, կամ անխելքութիւնով արիւն առնելը.

Մէկ իւֆիւնէթ ունեցող պաղըսալի մը էթրաֆ սառէ, կամ թանձրանալու ալիչկի հետ խառնած ջուր ժողվըւիլ պաշըլայածին պէս՝ որ այս ջուրըս պըզը արեան հետ ալ կը խառնըւի, անկէ իւֆիւնէթին նշանները բաւականըմիշ կըլլան, և պաշխայ ձինս Ջրգողութիւն մը նշաններ երևան կելլեն, և ասոր հետ տահա աղէկ մը չիբժշկըւած հիւմմայի ալ նշաններ կը միանան.

Ասոր Գուշակութիւնը.

*. 98. Ինչվան հիմա ըսածներէս աշկերտը ե-ղաւ քի՝ Իւֆլիւնէթին վերջը ինչպէս ըլլալը ինչ՞ն ճանչնալու է. և ենէմճէյին համար խօսածներէս ալ հասկըցար քի՝ այս իլլէթս ոչքան վախնալու բան ունի. Էնէմճէ ըլլալիքը առաջկուց կը հասկըցվի հիւմմային շատ քէսկին ըլլալէն. որով Թալթախ ժող-վելէն ումուտնիս կըտրենք, և երկան առէն մի-ստատէ ընելով պէտք եղած դեղերը չընելէն.

Այլ և երբոր հիւանդը մէկ պաշխայ ծանր կամ երկան բարակ հիւանդութիւն մը ունի, կամ պա-լաշըխ հիւանդութիւն մը ըրունըլած է, կամ կենդա-կան խուվէթին զեան տըլօղ ուրիշ մէկ կըծուռին մը ունի. Ասոնք ճանչնալու համար՝ թէ ամճարյ Իւֆլիւ-նէթին վերջը՝ ենէմճէյի պիտի դառնայ մի. Իւֆլիւ-նէթը արթընցընօղ ներսի կամ դուրսի պատճառը թէֆթիշ ընելու է, որ առյնա թէյսիր կընէ և խօլայ աէֆ չըլլար. ինչէ՝ թէ որ փափուկ և սիւնկերի պէս կակուղ և խօլայ խմցող անդամքի մը վըրայ ըլլայ, որ բարակ մաշկով մը նալ պատած ըլլայ.

Ասկից կը գիտցընեն նա՛ և՝ այն անդին իլլէթովը սալթ խափիֆիլ և ախանըրդ հիւանդին կենդա-կան ուժը կորսըլիլը, երեսին փոխվիլը, քէսկին ցաւերը, ցաւցած տեղին ցաւը անխաւ կըտրիլը, հիւանդին հեծկլտալը, պաղըրտութիւնը, փորին ուռեցքը, չըլըրմիշ և այըրխլամիշ ընելը, ձեռ-քերուն և ոտքերուն պաղիլը, և փոր քըշելը.

Ասոնք ամէնն ալ, առաջկուց ըսածներէս զատ՝ դըրսի մասունքներուն վըրայ եղած Իւֆլիւնէթին համար ըլլան նէ՝ ապահով կամ անվնաս են.

Ներսի մասունքներուն հալին այնքան ապահո-վութի կամ միւսէլլամութի չեն ցըցըներ, և դըրսի մասունքներուն համար կիմացընեն քի՝ ենէմճէն կամ պաշլայած է, կամ պաշլայելու վըրայ է.

Դուրսի Իւֆլիւնէթներուն թէ որ հիւմմայ չըլ-

լայ, և իւֆիւնէթ մը մէկ պաշխաճայ տեղ մը ըլլալով եէնմէճէլին մէկ սիմօռ մը ցըցընէ քի՝ անկէ անդին չանցնի, և կամ Թարախ ժողվել պաշլայէ, այնքան վախնալու բան չէ. Երբոր ներսի Թարաֆը դուհը ընէ նէ՝ չիւփհէսիզ մահ կըբերէ.

Իւֆիւնէթներուն դեղերը.

*. 99. Իւֆիւնէթները բժշկելուն Թարզը մէկ ըզմէկէ շատ ֆարխըլը է, Թէ սաըլ իւֆիւնէթին Թապիյէթին համար, Թէ հետը դըտնըլած հիւմմային համար, որ պանըն հեղ ու հի՞չ չըլլար. Թէ պատճառներուն՝ կամ հիւանդին խառնըլածքին՝ կամ հիւանդ անդամքին Թապիյէթին համար, կամ վերջապէս՝ հիւանդը բժշկելու պաշլայած ժամանակին նայելով. Թէ ներսէն և Թէ դըրսէն ինչ իւֆիւնէթ ըլլայ նէ, բժիշկին ուխքքաթ ընելու բաներին են. հիւմմային խուսէթլուսթիը, հիւանդին կէնտանան ուժը, և այն տարվան տարեկան խառնըւածքը. Թէ որ աղէկ և փափուկ անդամքի մի վըրայ դուհը ըրած է նէ իւֆիւնէթը՝ շատ առեն չանցուցած՝ ճարը նայելու է. կամ պըրէ՝ Թէ որ միւսաատէ ըլլալի, շատ գէշ բաներ կըլնայ պատճառելը.

Իւֆիւնէթը բժշկելու առենը բժիշկը միւսթաքիլ այս բանին պիտի նայի քի՝ իւֆիւնէթը տաղըթմիշ ընէ. և մարդկային մարմնոյն վըրայ շատ անդամքներ կան քի՝ սալթ իւֆիւնէթը տաղըթմիշ ընելով՝ կըլնան սէլամէթ գըտնել.

Լաքին այս հիւանդութեան ամէն ճինսը այս Թարզով նայիլը խապուլ չեն ըներ. և ասոր օրինակներն են՝ հինցած և էզիլմիշ եղած եարա մը, ծաղիկին եարաները, ֆուռունքօլօ ըսված եարան, կամ մարմնոյն դըրսի դին զարկած հիւանդութեան նիւթէ հասըլ եղած եարա մը. Եւ ինչպէս որ առաջկուց ըսած ենք, իւֆիւնէթը տաղըթմիշ ընելու խայրէթ կընենք՝ հեռաւոր պատճառները տէֆ ընելով, և սըմզըմծն Թէսիկին կընենք հիւանդացած Թարաֆին

ուժը կոտրելով , և հեղուկները քինցընելով՝ կամ մարմնոյն ամէն թարաֆը ալէսէվիյէ , կամ մէկ ձինս մը տամարներու մէջ տալթ ։ Թէ որ մէկ ոսկոր մը կոտրած կամ տեղէն խախտած ըլլայ , կամ տէպպէութի ունենայ հիւանդ մը ․ էն առաջ պէտք է այս տեղերնուն խախտած անդամքները իրենց տեղը դընել ․ Թէ որ մարմնոյն մէկ թարաֆը մէկ եապանձի մարմին մը մտած է նէ՝ առաջ պէտք է անիկայ հանել ․ Թէ որ ալէսէվիյէ կամ պաշխաձա տամարներու լեցունութի կայ՝ արիւն հանելու է , կամ նեշտերով՝ կամ հաձամաթով՝ կամ տզրուկ փակցունելով , և խոտեղէն կերցընելով , այն ալ քիչ ․ և թթուըշաղ և նօսրցընօղ խըմելիքներ տալով ։

Տիւրթիւձիւ կծուութի կայ նէ՝ դուրս ձըգելու է ույղուն ձամբով մը իր գըտնըլած տեղէն , թէ իւֆիւնէթ եղած տեղը ըլլայ՝ և թէ ուրիշ տեղ մը , սար մախսուս դեղ մը տալու է քի՝ վար քըշէ փոքրափորին մէջը տանի՝ որ անկէց դուրս ելլայ ․

Վերջապէս ի՞նչ բան որ սրտին կամ շահտամարներուն վրայ թէյսիր ընելով սոնց վէվլէլէ կուտայ , կը սրխմէ՝ կամ կէրմիշ կընէ ․ և ինչ բան որ իւֆիւնէթ եղած տեղին կալըմութեանը կըդըպչի ․

Առնք ամէնն ալ տէֆ ընելու է ․ իւֆիւնէթին պատճառը տէֆ ընելն իքէն՝ անկէց պատճառած՝ կամ անոր հետ եկօղ սըմփթօմին ալ պատճառը վերցուցած ըլլալով այն ալ ինքն իրեն կըկըտրի ․

Արիւն առնելու համար ծակը շատկէկ բանալու՝ և արիւնը շատ վազցընելու՝ և քանի մի անգամ կրկնելու է ․ լաքին հիւանդին մարելիք գալու չափ շատ արիւն հանել չըլլար ․ Առանկ որ ընես նէ՝ արիւնը կը քիչնայ , և սըրտին և շահտամարներուն քէսկին ուժը կը մարի ։ Ասիկայ ընելու համար հաձաթ չէ քի՝ թևէն արիւն առնես ․ հէրխք է իւֆիւնէթ եղած տեղէն՝ կամ մօտիկ գըտնըված տամարներէն առնըվի ․ Ջէնահաթին ան տեղվանքին թարաֆէն եղած այս նարտըմըս՝ տեղին պաշխաձայ տիւրթիւշը

կամ խթմունքը և կերկլութիւնը և տամարներուն լեցունութիւնը տէֆ կընէ ․ և չէլլուլյօսէին մէջ ժողվըված և ան տեղը մնացած նիւթին ետ քաշվելուն շատ եարարըմ կընէ ։ Ղաճ տամարէ արիւն առնելը խօլայ բան չէ, և արիւնը զայիթ ընելը դըժուար ըլլալուն համար՝ թէհլիքէլի ալ է ․ այս դըժուարութիւնը և այս թէհլիքէները խարշըլամիշ ընելու մէկ իրեն մախսուս աղէկութիւն մը նալ չունի ։

Ջերէ կըտրըված շահտամարին մէջ վաղօղ արիւնին խըզը չէ՛ այն ֆիթնէութեան պատճառը, տամարներուն թէյսիրը էվելնալէն է, որով արիւնը չի կըրնար խօլայ դառնալ տամարներուն մէջ ։

Այս աղէկութիւս սուլուկ փակցընելով ալ կըրնանք ձեռք ձըգել, հաճամաթով ալ, և իւֆիւնէթը թէ՛ մարմնոյն դըրսի թարաֆէն ըլլայ և թէ՛ ներսէն, բժշկելու համար արիւն առնելէն ետքը՝ հերիքէ որ տաքուկ ֆօմէնթիներ և կակըղցընօղ լապաներ և սուղըներ թէրբիյ ըլլըվի այն հիւանդ տեղին համար ։ Իւֆիւնէթ եղած տեղին միսը կակուղ և թոյլ և զայիֆ ըլլայ, կամ քէսկին կերկլումի ունենայ ։ Եւ ասով մէկ վէրէնէլէ մը պատճառի, կամ երբ որ ֆըռէնկի և պլէնօռուէա ըսված իլլէթները էտէպ տեղերուն ֆիթնէումի տան, կամ սինիրը մէկ դըրսէ ՚ի դուրս պատճառէ մը ինճինմիշ ըլլալով անդամքներուն վէրվէլէ մը բերէ, կամ քէսկին ցուրտէն իւֆիւնէթի պաշտանկըճութիւն մը ըլլայ, կամ գըլուխը զարնըված՝ և մէկ զօռի մի եկած ըլլալով՝ երևի թէ՝ էնչէֆալիթիտէ պխտի պատճառի, ասոնց ամենուն ալ շատ ֆայտա կընէ՝ թէ որ արիւն առնելով արեան չափը քիչցընելէն ետքը՝ պուղըլու ֆօմէնթօներ զարնըվի հիւանդ տեղին վըրան ․ լաքին աւխկայ շատ ուշացընելու չի գար ։

Թէ որ անդամքին մէկը էզիլմիշ եղած ըլլալով թուլցեր և իւֆիւնէթի պատճառ եղեր է նէ, աղէկ գինիին մէջ պահարեղէն խոտեր եփելու, կամ քայախուղ նիշատըր եփելու է, և ամէնը մէկէն

խարէրինճէ ջուրի մէջ խառնելու , և հիւանդ-տեղին վրան զարնելու է ։ Անանկ է նէ՝ ամէն ին-ֆիւնէթի կակուղցնօղ դեղ տալ չըլլար ․ իսէ՝ բազի ինֆիւնէթներ կան քի՝ առաջկուց արիւն մը առնելէն ետքը՝ լինիմէնթօ վօլաթիլէ կը քըսվի վրան , կամ խունատուղ պէօճէկի կը զարնըվի , որ ասոնք երկուքն ալ տիւրթիւճիւ են ․ և շատ մը իրենց ուժը կը ցըցընեն՝ ինֆիւնէթի դէմ ․

Թէճրիւպէ եղած է և վարպետները աղէկ ֆար-խին գացեր են քի՝ բէհլիվան եախըսին՝ ինֆիւ-նէթին վէճայի մէֆասըլ ըլլած ճինսէն զատ՝ հիչ մէկ ճինսին ֆայտա մը ըրած չունի ։

Եւ մարմինը խապարթմըշ ընելը՝ ինֆիւնէթի՝ կամ հիչ մէկ խեր մը չունի , կամ ցաւ և սփազմօներ պատճառելուն համար՝ դէշ կը բերէ ։

Թէ որ ցաւոյն քէսկինութիը և հիւանդ թարա-ֆին խօլայ խմացօղութե էվէլնալը , և հօգւոյ մէկ քէսկին կիրք մը մէկ ինֆիւնէթ մը պատճառել ե-րեցընեն , որ էքսէրի այսպիսի ինֆիւնէթս դըրսէն կըլլայ , առաջկուց արիւն առնելէն ետքը՝ պէտք է շատկէկ աֆիօն տալ ․ որեկէր մինասիպ ժամանակին տըրվի նէ՝ շատ անգամ ֆայտա կընէ ։

Թէ որ ներսի անդամքներուն մէկը քէսկին ցաւ և սփազմօ ունենալով՝ անկէց ինֆիւնէթ պատճառի նէ՝ աֆիօնը անօրալ աղէկ է ․ Լօքին խմթիպայ է քի՝ այն անդամքը երկան ատեն կըծկըտիլ քօնթ-ռաձիօնէ ունենայ , և սփազմօ քաշած ըլլայ ։

Աֆիօնը իսէ՝ թէ որ ճիվայի կամ քընա քընայի հետ խառնելու ըլլայ նէ՝ ասկէց աղէկ դեղ չի կըր-նար ըլլալ այն ինֆիւնէթներուն քի՝ հէմէն ենէ-մէճէ սիրտի ըլլան մաշկային անդամքներուն վըրայ , և մէկ պաշխաճայ կըծուութիւնէ մը առաջ կուգան ։

Այսպիսիներէն արիւն առնելէն ետքը՝ այս դե-ղը տալու է ․ Լօքին նշաններուն տիքքաթ ընելու է , չըլլայ քի՝ աֆիօնը այն իւէթին զըթ գալու նշաններ երևին վըրան ․ Լօքին թէճրիւպէով հաս-

կըցուած է քի՝ մէկ հինցած իւֆիւնէթ մը՝ թէ որ հետը քէօկին հիւմմայ ունի, կամ միտէյին նիւթերէն է պաշլանկըճութիւնը, ասանկներուն աֆիօն կամ աֆիօնով դեղ տըրվի նէ՝ հիւանդութիւնը տահմ աւելի կը քէօկինցընէ։ Թէթև քըշօղները՝ ինչպէս են՝ մաննա, բօլբա տի թամարինտի, եղ, բօլբա տի քասիա, որ առանց տիւրթիւշ տալու փորը վար կը զարնեն, ապականեալ հիւթերու հետ խառնըված իւֆիւնէթները զապթ կընեն։

Եւ թէ որ այս դեղերըս խըւէքով բանեցընես նէ՝ ուրիշ իւֆիւնէթներու ալ աղէկ են. սալթ երբ որ միտէն կամ պաղըրսախները իւֆիւնէթլընմիշ եղած ըլլայ նէ՝ այս դեղերըս չեն ույմիշ ըլլար։

Թէ որ իւֆիւնէթը ուժէն ինկած՝ և օրէ օր պակսելու վըրայ է նէ, սրտաշնչութիւնը, և ուրիշ ներսի աւելորդ հիւթերը դուրս ձըգող թամըլէթճէ գործողութիւնները էյի կցընելը շատ աղէկ է, որ պիւթիւն պիւթիւնէ տաղըթմիշ կընեն իւֆիւնէթը. և այս բանին մինասիպ դեղն է քիչ մի թարթառօ էմէթիքօ տալ կիւհերչիլէով՝ կամ քըռըմ թառթառով, կամ պէլամնտա սալինայով։

Իւֆիւնէթը տէֆ ըրածին պէս՝ անիտէ պաշլայելու է՝ թէ ներսէն թէ դըրսէն ուժովցընօղ բաներ տալ։ Լաքին շատ անգամ շատ հիւանդի վըրայ նոյն հիւանդութեան մէյիլ մը կըմնայ. ասանկ որ ըլլայ նէ՝ ինթիզայ է քի՝ քիչ մի շատկեկ ատեն բէհրիզ ըրունէ հիւանդը՝ սալթ խոտեղէններ ուտելով, և աւելցած ֆիթնէութիւնը թէսկինլէթմիշընօղ դեղեր գործ ածելով։ Եւ երբոր մինասիպ տեսնըվի նէ՝ նիշասթըով կըրնաս քընա քընայալ տալ։

Աչքին և պօղազին և ուրիշ դըրսի անդամներուն երկան բարակ իւֆիւնէթը բժիշկները աղէկ կը ճանչնան. զանն կամ շիւփհէ չեն ըներ թէ՝ նոյն երկան բարակ իւֆիւնէթ մը ներսի անդամներուն վըրան ալ կըլլայ. զէրէ ամէնն ալ գիտեն քի՝ չըլլար։

Եւ ասոր ամէնէն մեծ խապաթը խոշափողին և

դուծնքին և չէուամանին և չէռանց քիւնկին և չի-տակ պաղրատախին ինֆիւնէթներն են ։ Այս ինֆիւնէթներէս կըլլայ քի՝ երկան ատեն այս ըրած անդամքներէս թարախի պէս բաներ կը վազեն, լաքին թէֆթիշ ըրած ատենը հիչ մէկ եարայի էսէր մը չի գըտնըվիր վըրանին ։ Ասոնք ծանր և կամաց կամաց զուհր եղող ինֆիւնէթներէ առաջ կուգան, և ասոնք բժշկելուն ալ պաշխաճայ թարզը կայ, որ այս տեղըս երկար և ընդարձակ գրելուն տեղը չէ ։

Լաքին շատ անգամ այս երկար բարակ ինֆիւնէթներս սալթ ուժ տըվօղ դեղերով և թէրքիպով տէֆ կըլլան. և ինչ դեղ որ մանրաթեւերը կը թուլցընէ՝ ասոնց զարարըլը է ։ Եւ այս ալ թէճրիւպէ եղված է քի՝ էչչիթմանթէ ըրված դեղերու մարիֆէթով նորէն մէկ քէսկին ինֆիւնէթ մը ընես նէ այն մարդուն՝ հինը ինքնիրեն տէֆ կըլլայ խօլայճա, և նորն ալ քիչ օրվան մէջ բժշկելը դժուար բան չէ ։

Լաքին այս կանոնըս ամէն ատեն աղէկ չէ. շատ անգամ ըլլալ կամ քիւքիւրթլիւ ջուրը մըտնել կուզէ. պաղի թէսկին ըսօղ և մախսուս միւսաթաքիլ դեղեր կուզէ ։ Ասդիս անդին չէնահաթճա եարաներ շինելով ալ կըրնայ ըլլալ. չէրէ տիւրթիւճիւնիւթը սանկով իր տեղը կը փոխէ ։

Թարախաւորներուն դեղերը ։

*. 100. Խապլյէթը թարախ ժողվելու համար մախսուս մէկ ժամանակ մը պէտք չէ ըրած. անոր համար երբ կը տեսնես քի՝ ինֆիւնէթին թարախ ժողվելը կուշանայ, որքան որ կըրնաս նէ՝ շուտ ըլլալուն և շուտ հասուննալուն պիտի խոյրէթ ընես՝ նայն իսկ հիւմմայյին մարիֆէթովը, որ օրինակ մը տաք բըռնելու է կակըղցընող (էմօլլիէնթէ) դեղեր գործ ածելով թէ՝ ներսէն և թէ՝ դըրսէն. և էչչիթանթէ դեղերով ալ հիւանդը քիչ մը զըլէֆ պահես, թող չի տաս քի՝ ուժը շատնայ. և թարախը տաքյին հասուննալը մէն ընէ ։ Եղքը միջը եղած

նիւթը դուրս ձըգելու է եարային խուվէթին՝ կամ թամլյէթին՝ կամ տեղին կէօրէ, և այս նիւթըս պաղի չի հասունցած լիքէն՝ դուրս հանել պէտք է, պաղի տաքն ուշ։ Եւ դուրս հանելը կըլլայ երկաթով՝ կամ եախըյով՝ կամ կակուղցընօղ և բանեցընօղ դեղերով, կամ եարան պաղոյի վըրայ բըռնելով. և ինչ ծակ որ բացվի՝ և եարային նիւթը անկէց դուրս ելլել պաշլայէ՝ այն ծակը բաց պահելու և բանեցընելու է։ Եարային աղտոտ երեսը թէմիզ բըռնելու է՝ որ տեսնողը չի զանի. մըսամըլ զուհր ընէնէ՝ ույղուն դեղերով կերցընելու է. և եաքը էրբոր խըխթիղայ ընէնէ՝ եարային բերանը գոցելու է։

Ըսածներէս պէլլի կըլլայ քի՝ թարախ ժողվելու նշաններ տեսածիդ պէս՝ անկէց եաքը ոչ ափիուն առնել կըլլայ, և ոչ ռահաթլանտըրմիշ և թէսքին ընօղ դեղ տալ։ Թէ որ հիւմման խօլայ հասունցընելու համար պէտք եղածէն աւելի է՝ և ենինճէլի վախ կայ, կըրնաս նորէն ափիուն առնել. թէ որ հիւմման չափէն աւելի զայիֆցած է՝ և տամարները հիչ մէկ թէյսիր մը չեն ցըցըներ ափիունին վըրայ, եարային հասուննալը դժուար կըլլայ։ Անոր համար հիւմման քիչ մը եվելցընելու համար պէտք է բէհրիզին միւսաատէ ընել. գինի խըմցընել, արթընցընօղ և տաք թիւճիւ դեղեր գործածել՝ թէ՛ ներսէն և թէ՛ դըրսէն, լաքին ատոնք ընելու ալ շատ մեծ խելք պէտք է։

Եւ ինչպէս որ ներսի նիւթերը դուրս հանելու համար պատրաստօղ օւկմզմօ ըսած թէյսիրը շատ որ ըլլայ նէ՝ սալթ կակուղցընօղ դեղերով՝ և քանի մի անգամ ափիուն առնելով դիմար կընենք, ասանկ ալ՝ էրբոր եարան դըրսի դիէն է՝ և շուտով հասունցընել կուզենք, պէտք է պաղի անգամ կօմմառէզի՛նաներ զարնել վըրան, կամ կակուղցընօղ դեղերով եփված սօխի մէջ դընել, և հիւանդն ալ ուժէ ինկած՝ և զայիֆցած ըլլայ նէ՝ քընա քընա տալու է քի՝ ուժովնայ։ Բժիշկին պէտք է աչքը բանալ և տիքքաթ ընել քի՝ դուրսի թարաֆի խուֆիւնէթ-

ներուն ի՞նչ բաներ կըլլայ. և ի՞նչպէս թարախ կը ժողվի՝ կամ կը բանի, և ճէրահութեան զինահատթին այս բանիս վըրայ տըված կանոններուն ետքենիշ ըլլալով՝ ներսի իւֆիւնէթներուն և եարաներուն դիմարինալ ծըքան որ կըլլայնէ՝ այս կանոնովս վարվի։ Լաքին այս ըսած բանըս գործով կատարելը փէք խօլայ բան չէ. և այս բանիս յաջողութիւն գըտնելու ուսմունքն ալ չունինք։ Զերե դըրսի թարաֆէն զարնելով՝ ֆայտա ընող դեղերը ներսի թարաֆէն ալ մէկ ֆայտամը չունին։ Եւ դալաւամի թաղէյէթ ունեցող՝ և ուրիշ բանեցընող դեղերուն խուվէթը դուրսի թարաֆէն ուլչէաա ըրված եարաներուն և աչէսօ ըրված չիպաններուն վըրան մէկ չէ, ֆարաղը չիպանը բացված ըլլայ։

Զերէ շատկէկ ֆիթնէթութիւն ալըվ աչէ՛աօին հետ դըտնված ապըութիւնը կը քէսկինցընեն։

Ներսի թարաֆը թարախ ժողվելուն նշաններին ալ՝ պօղի ներսի իւֆիւնէթներուն վըրայ դըրած առեննիս շատ կը դըրենք։

Դուրսի ուռէցք առաջնէրու։

*. 101. Զէլլուլանէին, և կլանդուլաներուն սիւնկերի պէս բաուէնքիմաներուն մէջի աւիշը թարղ թարղ մակարդիլ և թանձրանալ ունենալուն կեօրէ, և ասոնց շատ կամ քիչ կըպչելուն կեօրէ, որ ֆլօկօսիէն կամ իւֆիւնէթէն կը պատճառի, սէրթցած կամ ամուրցած բանը պօղի կըլլայ քի՝ խէքն իրեն կը կակուղնայ. և պօղի զէնահաթին բանեցուցած վարդետութիններուն ամէնուն ալ դէմ կը դընէ։

Զերէ այն անդամքներուն վըրան դըտնըված տամարներուն կաղմութիւը աւելի ոլոլաշմիշ կըլլայ, ճէվլան առնելը կը դադարի. է՛ն մէշհուր սօլէ՛նթէ ըրված դեղերը հի՛չ մէկ շահ մը չեն ընեը. և սինիրներուն խօլայ խմացողութիւն նալ խայդ ըլլալով՝ այն սէրթցած կամ ամուրցած մասը նասըրի մը պէս կըլլայ, և կենդանի մարմնոյ վըրայ մեռած անդամքի

մը պէս կը մնայ։ Թանձրութիւնը և սերթութիւնը կամ քիչ եղած ատենը՝ թէ որ ախտօրէն թէ ըսկած գեղերուն մորթիֆիքէթով և նորէն ինֆիլթրէթ բերելով այն սերթցած տեղը արթընցընեն՝ և կենդանացընեն՝ և ում տաս նէ՝ այն տեղը ժողվուած և հաւաքուած թափ եղած հիւթը կըրնաս անկէց քակել։ կամ կամաց կամաց ինքիրքէ փոխը կը հալի՝ թարախի պէս կը վազէ, ներս կը քաշուի, և նորէն ճէյլանի մէջ կը մըտնէ։ Ասոր համար՝ թէ որ աստանկ սերթութիւններըս մարմնոյն դըրսի թարաֆը դուրս ըլլան նէ՝ գործ կածեն ջուրի կամ քացախի բուղու․ կամ մէկ անասուն մը կը մորթեն՝ և անոր թազէ բաղուները տաքը չի պաղած ինքէն՝ այն եարային կամ սերթցած տեղին վըրան՝ կը բըռնեն․ կամ նպահարեղէն բան մը կեփեն՝ և անոր վըրայ կը բըռնեն այն սերթցած մասը, կամ անպակաս փօմէնթներ դընելով՝ և տաք ջրով լըվալով՝ կամ սապոնի պէս շըղտա բաներով, կամ մասէնի ջուրեր տամբա տամբա վըրան կաթեցընելով, շըփելով, ֆիթնէօութիւն բերելով, ժիլա մէհըլեմի դըրնելով մէկ ուշըրուն տեղ մը, որ կըրնայ աւիշկեան ամաններուն մէջ մըտնել ժիլան, և անոնց մէջէն ինչվան գոցված և թխանըխութիւն ունեցող կըլլամատուլան հանել։

Ներսի սերթցած մասունքները դիմար ըննելուն թարզն ալ անկէց շատ ֆարխը չէ, ըսքին աւելի դժուար է։ Խըլէթին տեղին սնկիրը և աւիշկեան ամանները արթընցընել պէտք է․ ճէյլանէ մնացող և կայնող հիւթերը քակելու և քալեցընելու է, և գոցված ճամբաները բանալու է։ Անդիմանող և ժիվայտ դեղերը և սապոնոտ հիւթերը և պալըմանը շատ աղէկ են ներսը դուրս ըլլած սերթութիւններու։

Այս տեղըս իմացընել պէտք է քի՝ անդամքներուն կամ կըլանտուլաներուն մէկը շատ սերթութի փէյտահ ըլլած վախտը՝ թխանըլութիւն ունեցող պաղըստախները նեղութե մէջ ձըգելու չափ քէօկին ֆիթնէլէթմիշ ընելը ֆայտասըզ ըլլալէն զատ՝ հի-

ւանդքին գետնանալ կը բերէ ։ Շատ անգամ չիւպչէլի մէկ հիւթ մը . կամ այնպիսի մէկ՝ բան մը քի՝ իրեն մասնաւոր գեղչութին ունի , և շատ տարիէն պէրի հանդարտ և անգործ մնացած էր այն սէրթցած և ամբարցած տեղը . կամ հիւանդութեան մը պատճառաւ հանգչած գըրանդըվեցաւ , իրեն զաթը պլուեթիւն պլութիւնէ հեռու մէկ թաղկէթ և մէկ մուսթաքիլուն մը կը վաստըկի , որ կակուղ և հանդարտ թաղկէթ մը ունէր առաջ . և իլլէթի մէկ թեղտիլութիւն մը կամ մէկ քանկլիլմը փէյտահ կընէ քի՝ աղէկ և գովելի թարզըլմը բանելուն և մաքրըլելուն տեղը եարան կուտէ և կըմաշեցընէ՝ որ քանքրօ կըսվի ։

Իւ մենք առոր վերայ տահմ ընդարձակ էնանէսիոսը կը խօսինք՝ էրբոր խօսքերնուս սըրան գալով չիռաօնէրուն և քանքրօնէրուն համար խօսիլ իխթիդայ ընէ ։ Նիւթերը դուրս հանող ճամբաներուն մէջ՝ որ ճէռահը կընայ այն տեղվանքը ձեռք և կամ գործիք հասցընել , թէ որ առաջկուց իւֆիւնէթ ըլլալով մէկ սէրթութի մը զուհր ըրած է նէ՝ փոյթալը է զէնահաթով լայնցընելը մամլութմսթա ըրված գործիքով , որ կամ մինակ գործ կածվի , կամ հետը ուրիշ մէկ այլուն բան մը նալ կը դըրվի . և շինված սիւնիկերով . և առավ ներսի մաշկին սէրթնալով սըխմըվլիլը տէֆ կըլլայ , և դուրս էլլալու հիւթին սէրպէստ ճամբայ կը բացվի առաջկու պէս ։

Լոքին այս աղէկութիւն փէք ներսերուն խեր չունի . և շատ հեղ այս իլլէթս առլա դեղ խապուլ չըներ . հիւանդը պլութիւն կենացը մէջ պիտի քաշէ ասիկայ ։

ԵԷՆԻՃԷՃԷՅԻՆ ԴԻՄԱՐԸ .

*. 102 . Մէկ անդամք մը թէ որ իբաւցունէ մեռած ըլլայ նէ՝ անիկայ նորէն կենդանացընելը թաղկէթձէով ըլլալու բան չէ . հրաշքով պիտի ըլլայ ։

Անոր համար եէնմէճէ կամ սփաչէլլօ եղած տեղը պէտք էր շուտով մը կամ զաթընդան թաղկէթձէով

ինքն իրեն զատուիլ կենդանի մասունքներէն, և վար
իյնալ, կամ երկաթով կըտրել վարպետ ջեռահի
ձեռքով, Թայլյէթը շատ քիչ անգամ կըլլայ քի՝
եէնիմէճէյով փըտտած անդամքը առողջներուն քո-
վէն զատէ և ձըգէ. և ալէաթով կըտրելը՝ հիւանդը
շատ մեծ թէհլիքէի մէջ կը ձըգէ: Անոր համար
բժիշկը շատ դժուարութիւն կը քաշէ եէնիմէճէն
բժշկելու. մէկ մը որ շատ թեզով եայըլմիշ կըլլայ.
մէկ մը նալ քի՝ եէնիմէճէյին թարաֆը ներս կը քաշ-
վի, որ փէք շատ զարարըլը է սինիրներուն.
Եւ չիւնքի եէնիմէճէն շատ անգամ մէկ ուրիշ հի-
ւանդութեան մը նշան կըլլայ, ասկէց պէլլի է քի՝
եէնիմէճէին զաթը և ասըլ հասըլ գալը և զուհր ըլլալը
պաշլըմա հիւանդութենէն է, կամ անոր պատճառէն.
Անոր համար՝ թէ որ հիւմման է պատճառած այն
անդամքին մահը, թէ նոր պաշլըյած ըլլայ՝ և թէ՝
կատարեալ մեռած ըլլայ, պէտք է առանց ատեն
անցընելու թէֆթիշ ընել՝ թէ Թայլյէթը և թէ՝
պատճառները: Կանկրէնային սէպէպ եղող, կամ
անոր հետը գտնըլած հիւմման կըրնայ ըլլալ սինի-
րի, կամ սաֆրայի, կամ ուֆիւնէթլի. և ինչպէս
որ այս ամէն հիւմմաներըս մէկ մէկ զատ սէպէպ
ունին, նմանապէս այն կանկրէնան որ հիւմմայէն
կը պատճառի, միւսթաքիլ և եէրլի իլլէթ մը պատ-
ճառած եէնիմէճէ էն փարխըլը է: Եւ բժիշկը միւս-
թաքիլէն և պաշլըմա ըլալի հօգայ էն առաջ քի՝
եէնիմէճէյի հետ գտնըլած հիւմմային պատճառը
տէֆ ընէ, և թէ որ հիւմմայէ պատճառած չէ, միւս-
թաքիլ պաշլըմայ և եէրլի իլլէթէ մը պատճառած
է նէ՝ այն պատճառը հեռացընէ այն տեղէն:
Եէնիմէճէին հետ ուֆիւնէթ որ ըլլայ նէ՝ տէս
թէ այն ուֆիւնէթը այն եէնիմէճէին պատճառն է մի,
եօխսա սալթ զուհուրաթով հետը գտնըլած բա՞ն
մըն է մի: Առաջին զուհուրաթին՝ թէ որ ուֆիւ-
նէթը եէնիմէճէին սէպէպ եղած է նէ՝ նոյն անթիֆլօ
ճիսթիքօ թարզը տայմա մէկ տիւզիւլէ գործածելու է:

Լոքին քարաշխումնին ալ մուխայէթ ըլլալու է քի՝ խօլայ կըրնայ վըրայ գալ ենէմէձէին գէշ թարախը ներս քաշվելէն․ Անոր համար թէ որ ենէմէձէն ինֆլիւնէթէ պատճառած է նէ՝ թօնիքօ ըրված դեղերը՝ և քընա քընան խմթիղաճ չըներ իրարուհետ, պէ՛տք է կակուղցընող և թէօկլինցնող և բաժնցնող դեղեր տալ․ Թէ որ հիւմմին պատճառ չէ՛ ենէմէձէին, և սալթ հետը գըտնըված բան մը նէ նէ, առաջ աղէկ մը հասկընալ պէտք է քի՝ հիւմմին ասըլ ինֆլիւնէթլի՞ է մի՝ եօխսա քարաշխումնյութ ինֆլիւնէթլի ըրված ճինսի՞ն է մի․

Թէ որ իրաւ ինֆլիւնէթլի ճինսէն է նէ՝ հիւանդէն արիւն առնելու է, չէ՛ թէ ենէմէձէին համար, այլ ինֆլիւնէթլի հիւմմին հանդարտեցընելու և թէօկլին ընելու համար․ Թէ որ հետը քարաշխումնյի նշաններ կան նէ՝ վերը գըրված պատճառներուն նայելով արիւն հանելէն սախընմիշ ըլլալու է․ և կանոնի տեղ բըռնելու է այս խօսքըս քի՝ երբոր քընա քընան մէկ հիւանդին ֆայտա կընէ տէյի մէմիւլ կըլըրվի նէ՝ այն հիւանդէն արիւն առնելը մինասիպ չէ՛․

Թէ որ միտէին կամ պաղըրսախներուն մէջը ալըլված նիւթեր ըլլալով՝ հիւմմայ պատճառած են քէօկլին․ և սակէց ենէմէձէ հասըլ եղած է, կամ ենէմէձէն առանց հիւմմայի երևցած է, պէտք է առանց վախիթ անցընելու փըսխեցընող և թեթևապէս քըշէլ տըվօղ դեղ տալ․ և ասոր շատ ֆայտա է այն թարզը՝ որ սաֆրալի քարա հիւմմաները բժշկելու համար թարիֆ ըրած ենք․ անոր վըրայ եկեւցընելու է քընա քընա գործ ածելը դըրսէն․

Եւ չինունքի պաղի հեղ քարա հիւմման բըռնելը իքէն, և պաղի հեղ տահմ առաջ ենէմէձէ փէյտահ կըլլայ մարմնոյն կամ անդամքներուն մէկուն թուլութիւնէն, այն ատենը քառախնքա և էջչիթանթէ դեղերէն զատ՝ որ վերը թարիֆ ըրինք շատկէկ քընա քընա տալու է ներսէն, և ասըլ քընա քընան գործ ածելու է․ անոր մըթթաւխը՝ կամ խիւլասան՝ կամ

ժե

րուհը՝ կամ ուրիշ մեկըզմեկու խառնըւածը չըլլար։

Եւ նոյն դեղը ջուրի մէջ ձըգելով, երբ որ իր ուժը ջըրին տայ՝ այն ջըրովը հիւանդ տեղին վըրան փօմէնթի ընելու է։ Թէ որ եէնմէճէն առաջ մէկ տեղը քեսկին ցաւ եղած է, և հետը մէկ քարա հիւմմայ մը ըլլայ. կամ անանկ հիւմմայ մը քի՝ շատ ուժով չըլլայ, դըրսէն պէտք է եմօլլիէնթէ դեղեր տալ, և քիչ մի ալ աֆիօն. որուն չափը բժիշկը պիտի չիտկէ՝ տեղին և հիւանդութեը եթրաֆներուն նայելով. և հիւանդին վիճակին խսթիղային և խատիտային և կարօղութենը տիքքաթ ընելով. և կըրնայ ալ օրէ օր եվելցընել մինչվան շատ ցորենաչափ։

Պազի հեղ ցաւը՝ որ մէկ անդամքի մի վըրայ շատ քեսկին տըրած էր, պիւթիւն պիւթիւնէ կըտրելէն ետքը՝ մէյտան կելլայ այս ճինս եէնմէճէն. հիչ մէկ իւֆիւնէթի նշան մը չիցըցըներ, և քիչ առենի մէջ շուտ մը գըրնայքը կամ վարըշը կը կատարէ։

Այս վիճակիս թայ կըլլայ եէնմէճէն. պազի հեղ ալ տաքերուն քովը կըլլայ, թէ ծերերուն և թէ կէնճերուն. և ասիկայ տահմ շատ զուհր կընէ. և այս ճինս եէնմէճէն չոր կըլլայ, և շուտով եայըլմիշ չըլլար. իր գըրնայքը կամ վարըշը կամաց կամաց կը կատարէ։

Վկայութիւն։

*. 103. Այս ճինս եէնմէճէ մը հիւանդի մի վըրայ տեսեր է Վաքա բժիշկը, և հիւանդը շատ օր մինչվան տասն և չորս ցորենաչափ սատէ աֆիօն առեր՝ և հիչ մէկ խեր մը չէր տեսեր. օրը երկու անգամ սալթ երկու ցորեն աֆիօն և երեք ցորեն միսք առնելով՝ քիչ օրվան մէջ շատ թեթեւցաւ։

Մէկ ուրիշ բժիշկ մը նայ՝ որ պաշլըճա վարպետներէն է, այս խըլէթիս համար միսքէն զատ՝ կէյիք-պօյնուզին թուչական աղը տալ կապըսպըրէ։

Այս եէնմէճէներուն մէ ճինսը որ ըլլայ նէ՝ քընա քընան ներսէն տըրված առենը՝ կը ծանըրացընէ նըշանները, և հիւանդը քեսկին ցաւ ունեցած առենը

դըրսէն պիտէ չի տըրվիր ։ Պօղի կըլլայ քի՝ եէնիճէճէլին առաջ՝ ոչ մէկ հիւմմայ մը կերևի , և ոչ հիւանդը ցաւ մը կիմանայ . հիւանդութեան սէպէպը սալթ հիւանդ անդամքին վըրայ՝ և անոր հասըլ գալէն է՝ կամ անոր ասըլ խըմորէն է ։

Այսանկ եղած ատենը՝ թէ որ եէնիճէճէն դըրսէն է նէ՝ խօլայ կը ճանչցըվի . և խիթիզայ է տէֆ ընել առանց վախիթ անցընելու ։ Թէ որ ներսէն է նէ պատճառը՝ որ շատ անգամ պէլլիսիզ բան մը կըլլայ , զէնահաթը այն սէպէպը տէֆ ընելու ուժ չունի ։

Առաջին ճինս եէնիճէճէի օրինակ ունինք թևին վըրայ եղած սուտ անէվրիզմա , և ամօթ բանին խապախին կերիլմիշ ըլլալը , որ բառաֆիմօզի կըսվի ։

Երկրորդ ճինսը կըլլայ յնախններուն վըրայ , շահտամարներուն վըրայ ոսկոր կըտըրելէն , մէկ դիւն խօլայ խմացողութիւնը և խօլայ գըլլըւողութիւնը զայ ըլլալ կորսըվելէն . մէկ տեղը չորնալէն՝ կամ բառալիզի ըլլալէն . կամ մէկ տեղը պէտէնմիշ չըլլալէն ։ Ասոնց ամէն մէկ ճինսը բժշկելու զատ զատ թարզ կայ՝ իրեն պատճառին կէօրէ ։

Լաքին եէնիճէճէին սէպէպը և հետը գըտնըված հիւմմային թապիէթը գիտնալէն զատ՝ պաշխաճայ եէնիճէճէն բժշկելու համար ալ շատ տիքքաթով սախընմիշ ըլլալ և աչքաբացութիւն պէտք է . և երկու ճամբա ունինք բըռնելու այս զուհուրաթին ։

Նախ և առաջ պէ՛տք է դէմ դնել քի՝ եէնիճէճէն եայըլմիշ չըլլայ . և երկրորդ՝ թող տալու չէ՛ քի՝ այն փըտտած և զէհիրլի ջուրը՝ որ եէնիճէճէէն հասըլ կըլլայ՝ ներս քաշվի ։ Առաջկուց ըսած ենք քի՝ եէնիճէճէն մարմնոյն ներսի դին ըլլայ նէ՝ բժշկական զէնահաթը չի կըրնար այն խըլէթլի տեղը իր էթրաֆի առողջ տեղէն զատել , և կըրցածներուն ալ ընելը առանց թէհլիքէի չէ՛ , թէ որ խուփինեթի մարիֆէթով աղէկ ու գէշ տեղը մէկ ըզմէկէ զատող սինօռը պէլլի եղած չէ՛ նէ , կամ երբ որ կակուղ տեղերը փըտտեցընելով շատ եայըլմիշ եղած է նէ ,

կամ երբ որ եէնմէճէն հիչ մէկ իւֆիւնէթի մը չունի հետը , սաղթ գըտնըլված տեղը աւրած է ։

Այս բաներէս զատ՝ եէնմէճէին սինօրը՝ կամ սահմանը գըտնելը դըժուար է . զերէ մէկ մարդ մը որքան խանտըրմիշ ըլլաս քի՝ իլլէթլի անդամքը իր քովի խորունկ անդամքները կը պըլըշկէ , և թէ որ չի կըտրըվի նէ՝ նորէն եէնմէճէ գալով՝ խարապ կընէ մարմինը , ոչ հիւանդը խայիլ կըլլայ քի՝ իւր անդամքներէն մէկը կըտրեն , և ոչ քովլինները թող կուտան ։ Մէկ մարդու մը թևը , և ոտքին քիչ մի տեղը եէնմէճէ եղած ըլլալով՝ վարպետ ճէռահ մը առողջ տեղերէն զատեց անոնք՝ չէ՛ թէ երկաթով կըտրելով , այլ սըխը սըխը կապելով , որով կապին տեղէն կըտրեցան ինկան ։ Եէնմէճէ ունեցող անդամքը առողջ մասէն զատելը մէկ զարմանալի գործք մընէ , որ չէ թէ զէնահաթը կընէ , իլլէ՝ թապիյէթը ։

Այս թապիյէթս է քի՝ եէնմէճէին քէնարները իւֆիւնէթ փէյտահ ըլլալով՝ թարախոտ եարա կը պատճառէ , և սաանկ կըզատէ եէնմէճէին սինօրը ։

Ո՛վ որ մէրամ ընէ նէ՝ խօլայ կըլլայ հասկընալ քի՝ երբ որ քէսկին իւֆիւնէթ՝ կամ սըճագըն ըլլայ , կամ կենսական ուժը պէտք եղածէն քիչ ըլլայ , եէնմէճէն անանկ չուտով մէյտան կուգէ որ՝ թապիյէթը ատոր սինօռ կըտրելու ատեն ունենալուն ումուտ չի մնար ։ Այս զըհուրաթներուս պէտք եղած դիմարին թարզը այս է քի՝ իւֆիւնէթլի հիւմման՝ կամ պաշխաճայ իւֆիւնէթը՝ կամ սըճագըն թէսկին ընես և րահաթցընես՝ առողջ մարմնոյն վըրայ կախուղցընող թէսկին ընօղ դեղեր զարնելով , և մեռած տեղին փըտութիը անթիսէթթիքօ և պաղ դեղերով զայլթ ընելով ։

Թէ որ կենսական ուժը քիչ և թմրած է նէ՝ եէնմէճէին էթրաֆները իւֆիւնէթ մը հանելով , և այս կըլնաս ընել պահարեղէն ֆօմէնթններով և խունտուղ պէօճէկլով և հառտալ թօխումով , և հառտալը ներսէն ալ կըլնաս տալ ։ Եէնմէճէին դէշ հիւթերը

առողջ տեղի վրայ երկան ատեն կենալու ըլլան նէ՝ խըխթիղմյ է հաճամաթ ընել, չըլլայ քի՝ ներս քաշ-վին, և տաշա կեանք ունեցող մասունքներն ալ ավ-րեն ու փըտտեցընեն ։ Լոքին հաճամաթ ըրած ա-տենըդ շատ մեծ տիքքաթ ընել պէտք է, չըլլայ քի՝ այն չըզմիշ ըրած տեղերէդ զէհիրլի հիւթը ներս մըտնէ և ավրէ, և նորէն մէկ չարանշան հիւմ-մըյ մը փէյտահ ընէ ։ և մէկ զայիֆ տեղէ մը արիւն փըլչելու պատճառ չըլլայ ։ Եւ կըտրելու պէտք ըլլայ նէ եէնմէճէ եղած տեղը, հէմէն մէկ անգա-մով սալթ կըտրել նետել չըլլար ։ և այրել և եախը բանալ պէտք ըլլայ նէ՝ անխկայ ալ ընելուն զէնա-հաթը ճէռահութեան կանոններէն կը սորվըվի ։

Լոքին եէնմէճէին առաջը առնելու համար ամե-նէն ֆայտալը թարզը՝ թէ՛ ներսէն և թէ՛ դըրսէն քընա քընա բանեցընելն է ։ ֆախաթ հիւանդը իրաւ զայիֆութե և տկարութե մէջ ինկած չըլլայ ։ քընա քընային աղէկ եօղլու մըթպուխը կըրնաս բարեխառնել քեաֆիրխով, շապով, և միւրրի սա-ֆիով, և եէնմէճէին վրան ցանես նէ՝ անկէց ելլող թարախին կը խառնըվի, և անոր զարարը զաթըլու-թիը և միւսթաքիլ ունեցած գէշ հիւթը կը բըռնէ ։

Պահարեղէն խոտերով և քացախով շինված ֆո-մէնթինէրն ալ գէշ բան չէն ։ որ կըրնաս շինել նաև ջրախառն սըխուլթօյով՝ հետը քեաֆուրի և նիշա-տըր խառնելով ։ կամ աքդուա սէլօբէթառիա ըս-ված ջըրով, կամ նոր մարած քիրէճի ջըրով ։ կամ խմոր ունեցող՝ կամ խմորի թասիյէթ ունող նիւ-թերով, որ եռալն էքէն՝ շատ ածխային թթու դուրս կուտան ։ Լոքին քէսկին խուֆիւնէթի հետ եղած եէնմէճէին այս ըսած դեղերըս ամէնն ալ թէհլիքէլի են ։ զէրէ ասոնք աւելի տիւրթմիշ կընեն կենդա-նիին միսը, և ճաթըռտելուն պատճառ կըլլան ։

Եւ նոյն խակ քընա քընան պիլէ ողջ մարմինին վըրայ հանելով՝ անթիսեթթիքօ դեղի ուժը իճրա ընէր ։ և մէկ էյլէս տըլլօղ և ֆիթնէլէթմիշ ընող և

ըլխաճող դեղ մը՝ որ կեցած եէնմէճէին փտութենը
առաջը չառնէր , հիչ չեղած լքէն ալ ղուհը ըլլա-
լուն թող չի տալ չի կրնար ընել ։ Քէօկին ցաւէն
ետքը ղուհը ըրած չոր եէնմէճէն բժշկելուն թարզը
առաջկուց գրեցինք ։ Թաց եէնմէճէին համար ինչ-
վան հիմա մէկ պէլլի թէճրիւպէ մը եղած չէ · լաքին
կարծենք թէ՝ քընա քընայի և համամաթի վըրայ
շատ կիւվէնմիշ չըլլըլլիր ։ Եւ թէ որ պատճառը չի
կրնանք նէ հասկընալ , որ քիչ ղուհը կընէ · Փայ-
դասըզ դեղերով հիւանդը չարչարելէն աղէ՛կ է ինք
իր հալին թողուլ՝ որ թապիյէթը իւր գործը տեսնէ ։
Այս եէնմէճէիս առեննն ալ պէտք է , թէ որ հիւմ-
մայ կայ նէ՝ հիւմմային թապիյէթին և կենսական
խուվէթին տէրէճէն հասկընալ ։ Եւ չիւնքի իւ-
ֆիւնէթլի տեղերուն ամէն մէկին նշանները ալ զատ
են , բժշկելուն թարզն ալ զատ են ։ Հիմա սըրայով
գրենք մարդոյս մարմնոյն ներսի դիերը ղուհը ըրած
պաշլըճա իւֆիւնէթներուն վըրայ ։ Անոնք գըրած
առեննիս ինչ սըրա բռնըլլի նէ՝ հոգերնիս չըլլա-
լով՝ մենք կը պաշլայենք գլխէն ։

Պաշ վէ պէյն իւֆիւնէթլերի · թա՛ ։ Ընչէֆալիթիտէ ·
իտ ։ Բորբոքումն գլխոյ եւ ուղեղին · հայ ։

Ծանօթութիւն յաղագս ախտիս ։

* · 104 · Մարդըս ծընած առենը՝ ուրիշ կեն-
դանիներուն բաղդատ ընելով , անոնց ամէնէն աւե-
լի մեծ է՝ թէ գլուխը , և թէ՛ մէջքին ոսկորները ·
տարիքն ալ քանի առնէ նէ՝ մեծնալով՝ պիւթիւն
մարմնին պարապարութենը կէօրէ մարդոյս գլուխին
չափ մեծ գլուխ ունեցող չկայ կենդանիներուն մէջ ։
Եւ գլխոյն մէջի ուղեղին երկու կըտորը՝ որ չէռ-
վէ՛լլօ և չէռվէլլէ՛թթօ կըսվին · և մէջքի ոսկորին
ծուծը որ միտօլլա սբինալէ կըսվի , ասոնք ամէնը
մէկ բան են իրենց թապիյէթին նայելով ։

Անձախ չուխուրներով և ծակերով և յօդուածնե-րով մէկ զմէկէ զատուած են, որով սինիրներուն բաժնըվիլը խօլայ կըլլայ, և մարդըս տահա աղէկ կը շարժի։ Մարդոյս մասունքներուն ամենէն ա-ղէկը այս է. պիւթիւն սինիրները ասոնցմէ պաշ-լայելով, մարդոյս իմացօղ՝ կամ զգայական՝ և շար-ժողական՝ խուվէթներուն քէօքը այս է։

Եւ այս ուղեղներըս և ասոնք պատող զարերը այնքան սըխ իւֆիւնէթի չեն բաստ գար՝ ուրիշ ան-դամքներուն պէս, որ զարմանալի բան է. և ասոր իւֆիւնէթ մը բաստ գալու որ ըլլայնէ՝ աւելի շատ անգամ դըրսէն կըլլայ սէպէպը, քան թէ ներսէն։

Ուղեղին այս հիւանդութենս խտալայնք հռոմի լեզուէն առնելով ֆռէնիթիտէ կըսեն ատեն մը, որ չըլըլընութի ըսել է. զէրէ էքսէրի այս հիւան-դութիւնէս բըռնըվողը կը խէնթենայ և կը կատղի։

Լաքին չիւնքի ամէնուն չի զուհր ըներ այս խէն-թութիւ՝ ուրիշները աւելի ույղուն կը սեպէին էն-չէֆալիթիտէ ըսել, որ սալթ ուղեղի իւֆիւնէթ ըսել է։ Խէնթեցողներուն զաթըութը չէ տաքութի կամ հիւմմայ ունենալը և չունենալը, և ուրիշ ջինս հիւմմաներու մէջն ալ, իլլէ՝ քալըա հիւմմային շատ անգամ խէնթութիւն զուհր կընէ հիւանդին, որ տայիմայի պէս կըլլայ պանղի. և ասոր համար այս դէշ իլլէթիս մախսուս նշան չենք կրնար սեպել խէն-թութիւնը։ Շատ բըժիշկներու բաստ եկած են ա-նանկ հիւանդներ, որ ուղեղներինին հիչ մէկ սախատ մը չունեցած լիքէն՝ կատղելի և քէսկին և տայիմա մէկ տիւզիյէ խէնթութի կը քաշէին. պանղի հեղալ ուղեղը իւֆիւնէթլէնմիշ եղած մարդուն խելքին հիչ մէկ զեան մը չէր զուհր ըներ. անոր համար ֆռէնիթիտէ բառով քէսկին խէնթութի մը կըր-նանք հասկըցընել. լաքին ուղեղի իւֆիւնէթ հաս-կըցընելու մախսուս բառ չէ ասիկայ։

ՈՒՂԷՂԻՆ ԽԱՆԳԱՐՈՒՄՆԵՐՈՒՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ։

* ․ 105 ․ Ուղեղին չեռվէլլօ կամ չեռվելլէթթօ ըսված հիւսէններուն, կամ անոնք պատող մաշկերուն որն է իւֆիւնէթլէնմիշ եղածըն է՝ մասնաւոր նշան մը չունինք ճանչնալու ։ Անոր համար այս տեղըս ինչ նշան պիտի գտնենք նէ՝ ուղեղին երկու կտորին, և անոնց մաշկերուն ամէնուն ալ իւֆիւնէթի ալէսէ-վիյէ նշաններ են ։ Եւ այս նշաններս են մէկ անհամատատ պաղել մը, որ ատեն ատեն հիւանդին վըրան գալով՝ կաշին կը ճըղքըռտի , օյնակս տեղերը հոգնած կըլլան, և հիւանդին ալ մարըլէք մը կուգայ ։

Ատեն ատեն ատէթէ դուրս տաքութիւններ զուհըր կընեն, սիրտը կոտրած և ռահաթսըզ կըլլայ՝ և խօլայ վէլվէլէի մէջ կիյնայ ․ խելքին շատ աճայաճայիպ մըտածմունքներ կուգան , և հիւանդը հի՛չ հոգ չըներ անոնք տէֆ ընելու ։ Պա՛ղի ալ մէկ ատէթէ դուրս ֆէրահութի մը կուննենայ , հեմէն խնդալ և խաղ կանչել կուզէ ։ Առանց պատճառի ատէթէն աւելի մէկ էմնիէթ մը կուննենայ, կամ նոյնպէս ատէթէ դուրս մէկ ճէսարէթ մը կը վաստըկի ։

Գլուխը կը դառնայ՝ և աչքերը կը մըթնեն ․ շատ ատեն գիտցածները կը մոռնայ, գլուխը բէք քէսկին կը ցաւի, քիչ մի եոքը ցաւ մը ներսը փէյտահ կըլլայ էնքսէին թարաֆէն՝ կամ գլխուն ոսկորները մէկ տեղ կըցված տեղերէն , որ է ճակատին երկու քովերը անկաճներուն վըրայօք ։ Որ սաստկանալով ինչվան ուղեղին մէջը կը բանի՝ և չեռվէլլէթթօ ըսված կտորին ալ կանցնի , ինչվան կէրտան ըսված ոսկորներուն և պիւթիւն մէջքին ոսկորներուն մէջ տաղըլմիշ կըլլայ այս ցաւը ։ Հըւմինքին շահտամարները քէսկին կըզարնեն, քընհատ կը մնայ հիւանդը, կամ մէկ թմրութի մը կուննենայ քի՝ հի՛չ թեթևութի մը չի տար ․ կամ թիֆօմանիա ըսված իլլէթը երևան կելլայ, որով հիւանդը թմրած կեցած իքէն՝ ատեն ատեն այըլմիշ կըլլայ, և կատղած խենթի պէս բաներ

կ՚ընէ ։ Խառն ՚ի խուռն երազներ կը տեսնէ՝ և երազին մէջը կը վախնայ ․ կամ թեթև սայրխլամիշ ընել մը կուննենայ , սըխ սըխ կը թըքնէ , լեզուն կը դողդըղայ ։ Նոյնպէս օյնախս տեղերն ալ կը դողան , իշտահ չուննենալ , պալղամի կամ երկաթի ժանկի գունով բան մը կը փըսխէ ։ Լաքին այս ըսած նըշաննե րուս ամէնը կամաց կամաց հիւանդութեան պաշլանկըճը առաջ չերթար ․ շատ անգամ մըսնելը անցած չանցած՝ մէկ սաստիկ տաքութիւն մը կուգայ վըրան ։

Նամզը սէրթ և սըխ կըլլայ , և չալխանթը ունեննալով կը զարնէ ․ լաքին քիչ մի առեն անցածին պէս՝ կը թուլնայ նամզը , և կը դողդըղայ , և թէմէլսիզ և եախըշըխսըզ , և մէկ տիւզիյէ չըլլար ։

Զըլըլընութիւնը քըչիկ քըչիկ կը շատնայ , և շատ շամաթա կ՚ընէ հիւանդը ․ կամ քիչ առենի մէջ կամ ախանըղ մէկէն ՚ի մէկ կը կատղի ։

Այս խենթութիւնըս պաղի կըլլայ քի՝ կը հանդարտի , և պաղի ալ ասըլ արտ չի տալով՝ առեն մը կը քըշէ ։ Հատերուն մուսխուլներուն կամ պէզէթլէրիններուն ուժը՝ շատ կէվշէնայ ․ սըխ սըխ չորս դիերնին կը դառնան , և գլուխներնուն դիրքը կը փոխեն ․ Ձայնը իրեն ասըլ վիճակէն կը փոխվի , ճէսարէթլի և անվախ կըլլան ․ տէօշէկի մէջէն փախչիլ կուզեն , բէնչիրէն կը վազեն ․ թէ որ մօտերը ջուր կայ նէ՝ իրենք զիրենք ջուրը ձըգել կուզեն , չէնէ մօտերնին մէկ մարդ մը կայ նէ , ո՛վ ըլլայ նէ ըլլայ , անոր վըրայ հիւճիւմ կընեն ։

Տուրմայըպ մէկ բանի մի վըրայ կը տընկեն աչքերնին , և սըխ սըխ կը բանան կը գոցեն ․ աչքերնին ալ փայլուն և վառվըռուն կըլլան , և գիտես թէ՝ իրենց տեղին մէջը չորս դին կը դառնան ․ և արիւնով անանկ լեցված կըլլան քի՝ ճօրով թէ ճերմըկուցին տեղը քիչ մի ճերմակ կըրնաս տեսնել ։

Այս տեղէ կը փախչին , և աչքին մէկը մէկալէն աւելի շատ արցունք կը թափէ ․ լաքին մի աչքը շատ արցունք կը թափէ՝ ամէն առեն մէկ խալբէլի

վերայ չըլլար։ Գլուխը դըրսի դին կուռենայ, երեսն ալ կուռենայ՝ և կաս կարմիր կըլլայ․ պզտի հեղ կը տըքան, ցաւ մը ունենալ կը ցըցընեն, լաքին ափերցըփեր կը խօսին․ կամ քըթի տակէ կը մըռմըռան, իրենք իրենց կը խօսին․ ականջնին շատ սուր կըլլան, խիստ քիչ ձայն մի ալ լսեննէ՝ թիթիզլէնմիշ կըլլան, կամ ականջնին կը գոռան՝ և օտար ձայն չեն լսեր՝ իրենց ականջին կիւռիւլթիւէն։

Բերաննին և լեզունին ատէթ իւզրէ չոր կըլլան, լաքին շատ խըմելիք չեն ուզեր․ քիչ մի ջըրով խանահաթ կընեն, անճախ շէռերնին շատ և դեղին և ջըրոտ կըլլան՝ որ դժուար ալ կըլլայ դուրս ելլալը։

Պզտի հեղ գլուխնին քէսկին ցաւելէն ետքը՝ որուն հետը սաստիկ տաքութիւն ալ կը գըտնըվի, լաքին հիչ չեն խենթենար․ միայն մէկէն 'ի մէկ զգայարանքներնին կը կարվին, և հիւանդները սէրսէմլէնմիշ կըլլան․ և արթընցընօղ ալ ըլլայ նէ՝ բան մը հարցընես նէ՝ քիչ խօսքով կը լըմնցընեն ձուղապը․ երկան խօսք ընել չեն ուզեր։

Ասլա րահաթութի չունին․ պզտի մէկ կողմը կը դառնան, պզտի մէկ ալ կողմը, և ձեռվընին ալ դուրս ձըգած ըլլալով՝ մէկ մը գլխուն մէկ դին կը տանին, մէկ մը մէկալ դին։ Ցաւին քէսկինութիէն խըվ-ռըլմիշ կըլլան, լաքին ցաւ ունենալու նշան մը չեն ցըցըներ․ ասլա ձայն չեն հաներ, սուսիկ բուսիկ ցաւոյն կը դիմանան, որ գէշ նշան է։

Թևերնին գլուխներնուն վերան կը դընեն, և կեօյա քի՝ հոն կը մոռնան, երկան ատեն հոն կը թողուն․ կռնակի վերայ պառկած կը մընան, և աշըրի զայիֆութի ունենալնուն համար՝ չեն կըրնար ոչ խօսիլ և ոչ շարժիլ․ մարելիք ունենալնուն համար մէկ խարէր մէկ դիրքով չեն կըրնար մընալ․ լաքին ուժ չունին քի՝ տեօշէկէն դուրս ելլեն՝ և վար ինջնան․ եօրղանին չարշավը ձեռվընին կառնեն՝ թիֆտիկլէմիշ կընեն․ և իրենք անշարժ մընալով՝ զայիֆութիւններնուն համար, սալթ ձեռվընին կը

շարժէն եախըշըխլըղ և սըրասըղ թարզով մը։

Հիւանդ մը՝ որ այս ցաւէս բըռնըւած էր, շատ կը քըրտընէր մէկ աղէկ և շոգխաւոր քըրտինքով մը, և մէկ դիէն ցաւ կիմանար, լաքին ցաւ չիմացած դին տամլա ինջաւ՝ անդամալոյծ քեօթիւրիւմ եղաւ։

Ուղեղի իւֆիւնէթի նշաններուն մէջ կը մըտնեն՝ նաև լուսնոտութեան կամ սառալըի պէս սինիրի թօթվէլութիւններ, սինիրօրէ ըլլած պայըլմըշ ըլլալը, դժուար շունչ առնելտալը, որ պաղի պիւթիւն պիւթիւնէ կըտրած կըլլայ· պաղի հեղ ալ սըխ սըխ սօլուխ կառնէ հեվալով· տամլայի ալ րասու կուգան· և բերաններընուն շատ փրփուր դուրս կուտան։

Այս ամէն բաժններէս պէլլի է քի՝ ուղեղին իւֆիւնէթը ուրիշ ալէտէվիյէ իւֆիւնէթի նշաններէն զատ իրեն մախսուս նշաններ ալ ունի։

Որ են գլխուն շատ տաքութիւն ու կէրկխութիւնը, աչքին արիւնոտիլ և ճրագի լուսի չի դիմանալը, երեսին ուռեցքը և կարմըրութիւնը, գըլուխին մէջը ձէրըի և քէսկին ցաւ մը ներսէն, թէմբօլմաէ և քառօթիմաէ ըլլած շահտամարներուն չալխանթըլը նետելը· ականջին պաղի շատ սուր ըլլալը՝ և պաղի հիչ չի լսելը, չի քընանալը, չըլղընութիւնը՝ որ պաղի անդամ թոյլ կըլլայ, լաքին շատ հեղ ալ կատաղի կըլլայ · կամ թմրած և սէրսէմ բան մը կըլլայ հիւանդը· Եւ պաղի հեղ՝ թէ որ հիւանդը ողջ ըլլայ նէ՝ սուր գլխոյ ջրգողութեան (իտռօչէֆալօ աքուդօի) նշաններ ալ կերևին վըրան։

Չըլղընութիւնը շատ կը գըտնըվի այս հիւանդութեանս հետ, լաքին մախսուս նշանը չէ, զէրէ առանց ատոր ալ կըրնայ ըլլալ · և թէ որ հիւանդը պիտի խենթենայ նէ՝ խենթութիւնը հիւանդութեան նոր պաշլած ատենէն պաշլանկըճ կընէ, հիւմմային քես կինութիւնէն և երկանկէկ քըշելէն չի պատճառիր։

Եւ փարաղը խենթութիւնը ուրիշ հիւանդութեաններուն հետ ալ կըլլայ, ինչպէս՝ քառս հիւմմային հետ· լաքին ուղեղին իւֆիւնէթին հետ եղած խեն

թութ̃իը այս միւսթաքիլութիւնս ունի քի՝ գլխու հիւանդութե̃ն նշանները որքան ժամանակ քըշեն՝ նէ՝ հիւանդութիւնն ալ այնքան կը քըշէ ։

Ասոր համար այս աղէկ միտք առնելու պէտք է քի՝ ուղեղին խուֆիւնէթը միւսթաքիլ մէկ նշան մը չունի քի՝ սալթ ինքը ունենայ տէ՝ ուրիշները չունենան. ինչ նշան որ ունի նէ՝ շատը մէկէն մէկ մէկու քով բերելով և մէկ մէկու հետ րուպար ընելով՝ կընաս հասկընալ հիւանդութեանը ինչ ըլլալը ։

Մէջքի ոսկորին մէջի ծուծին խուֆիւնէթին համար ։

*. 106. Մէջքի ոսկորին մէջի ծուծը՝ ինչպէս որ առաջուց ըսինք, նոյն իսկ գլխու ուղեղին չեռվէլլօ և չեռվելլէթթօ ըսած կտորներուն մէկ տեղէյէութիւն է. և այս ալ անոնց պէս կրնայ խուֆիւնէթ ունենալ։ Եւ ասոր խուֆիւնէթն ալ՝ գլխու մէջի ուղեղին խուֆիւնէթին ինչ նշաններ զուհր ըրա նէ՝ նոյն նշանները զուհր կընեն. այսինքն՝ մէջքին ոսկորը ներսէն քեսկին և երող ցաւ մը կունենայ քի՝ չէ թէ սալթ ոսկորներուն բանի մը դըպչելով, այլ և սալթ մէջքը ծռելով ալ այս ցաւըս կեվելնայ, որ մէկ բեք քեսկին հիւմմայի մը կը նմանի. նաւզը պաղի ուժով կըլլայ՝ պաղի զայիֆ և մանր, լեզուին տայմա սըխ կը զարնէ՝ և սերթ կըլլայ։

Պայղընութիւը շատ կըլլայ. և հիւանդը կռնակի վըրայ պառկած կը կենայ անշարժ դամլածի պէս. և հիւանդութե̃ն տեղին կեօրէ զատ զատ նշաններ կերևին կուրծքը՝ կամ փորը. և պաղի հեղ ոտքերը կը թըմրին, կամ պիւթիւն պիւթիւնէ անզգայ կըլլան՝ կը մեռնին։

Ուղեղին և անոր կտորներուն մէջ զուհր ըրած խուֆիւնէթին պատճառը ։

*. 107. Ուղեղին և անոր կտորներուն և մէջի գըտնըված մաշկերուն և մէջքի ոսկորին ծուծին խուֆիւնէթին պատճառը ալէսէվիյէ խուֆիւնէթ-

ներուն պատճառներէն հիչ փարխ չունի • անոր վըրայ ինչոր խօսերէնք նէ՝ ասոր վըրայ ալ թըփիլը նոյնը իմանալու է։ Լաքին չինքի այս էնչէփալի՛-թիտէ ըսուած հիւանդութիւնիս շատ երեւցած հիւանդութի մը չէ • անոր համար կըրնանք ըսել քի՝ այս իւֆիւնէթը փէյտահ ընօղ ալէսէվիյէ պատճառները ուղեղին վըրան թէյսիր ընելու շատ հիքիւմ չունին • և ուղեղին իւֆիւնէթ փէյտահ ընօղները՝ դուրսի պատճառներն են, գլխուն զարնելը, կամ մէջքին ոսկորին վըրան զարնելը, Այս տեղվանքի ոսկորներուն մէկուն կոտրիլը՝ կամ եարալանմիշ՝ կամ էզիլմիշ ըլլալը, ուղեղին պէրէլէնմիշ ըլլալը՝ կամ սըկըրդիլը, կամ գլուխին զօռով սըխմըվիլը, որ զուհր կընէ գլուխը սըխը փաթթելէն, կամ սըխը գըլխանոց գործ ածելէն։ Եւ երեսը ելլանճըխ եղած ըլլայ տէ՝ ույղունսուզ և գէշ դեղերով ներս զարնէ նէ ելլանճըխը՝ շատ անգամ ասկէց ալ զուհր կընէ այս հիւանդութիւնս։ Այսալ թէճրիւպէ եղած է քի՝ ուղեղի իւֆիւնէթ պատճառօղ գործքերուն մէկը՝ ռէւմաթիզմօին՝ կամ գելութիւնին պատճառող հիւթն է, որ վըրանին մէհլէմներ դնելով՝ ներս թէփմիշ ընել կը տըրվի • և ասանկ բան մը կընէ։ Կամ ախտափոխութի (մէթասթազի) մը կըլլայ, որ անով դուրսէն հիչ մէկ բան մը չըրած իքէն՝ հիւանդութեան նիւթը ինքնիրեն տեղը կը փոխէ, ուրիշ տեղ մը կերթայ, գացած տեղէն պաշխայ հիւանդութի կը պատճառէ • ուղեղին մէջն ալ երթայ նէ՝ ուղեղի իւֆիւնէթ կընէ։

Այս հիւանդութես պատճառ կըլլան նաև քէսկին խըլոսը բարկութենէն պատճառած կիրքը, կամ սիրահարութիւնը, երբոր չի կըրնայ իր ուզածը ձեռք ձըգել և մուրատին հասնիլ։ Տղայկան կընիկ մարդոց ալ տըղան բերելէն ետքը արիւնախառն եղած լօքի ըսուած բանին կըտըրվելէն և ներս զարնելէն՝ ուղեղի իւֆիւնէթ ալ կըլլայ • կամ երբոր սանէթ եղած արիւնի հօսմունք մը կըտրի քըթէն, կամ

արևի զարնելէն, կամ գլուխը բաց երկան ժամբայ երթալէն. այս հիւանդութիւնս կը պատահի նաև հիւննոց ցաւէն, և աչքի ցաւէն՝ կամ ականջի ցաւէն, կամ սըխ սըխ գինովնալէն, և աֆիօն շատ գործ ածելէն ։

Ասոր Գուշակութիւնը ։

* . 108 . Վերի ըսած նշաններուս վրայ աղէկ մը միւլհազա ընելով՝ կըրնաս դուն քեզի ուղեղին իւֆիւնէթին թէհլիքէլին ծանրութիւը հասկընալ։

Եւ ինչոր այս գլուխիս մէջ ուղեղի վրայ խօսեցանք, նոյնը պիտի հասկընաս նաև մէջքի ոսկըրին ծուծին համար ալ. Ուղեղին մէջը զարերուն իւֆիւնէթը շատ մահուան սէպէպ չըլլար. և ասիկայ պէտի եղած է անկէց քի՝ ուղեղի իւֆիւնէթներէ մեռնող հիւանդներուն մէկ քանիին գլուխն որ ճըղքեցին և բացին նէ՝ քըննելու համար, անանկ գըտան քի՝ այս զարերուս վրան իւֆիւնէթ չէր մնացած, նասըրլանմիշ եղեր էին.

Եւ գլուխը խորունկ մէկ եարա մը բացվի՝ մէկ բանով մը զարնելով՝ որ մինչև ուղեղին զարին հասնի, չիւնքի ամէն ատեն այս թարզ եարալանմիշ ըլլալէն մարդ չի մեռնիր, այս ալ ըսած խօսքիս մէկ հաստատութիւն մը և մեծ իսպաթ մը նէ.

Լաքին այս անդամքներուս մէկուն վրայ չափէ դուրս մէկ իւֆիւնէթ մը զուհըր ընէ քի՝ մ՛ը անդամքին վրան որ ըլլայ նէ՝ քիչ օրվան մէջ հիւանդին կեանքը կը վերջացընէ. թէ որ շուտով մը ճարը չի նայվինէ, և մէկ շաբթըվան մէջ, և պնղի երեք կամ չորս օրվան մէջ տամըլայի ըսպանող նշանները երեւան կելլան. կամ գէշ խառօչէֆալօ, կամ ծանր սինքօբէ, կամ էմիրլէճիա կամ քօնվուլսիօնէ կըլլայ, և անանկ կը մեռնի։ Մեռնելու իրաւ նշաններն, երբոր ժանկի գունով նիւթեր փըսխելը չի կըտրի, և ատամները կը ճըրտաթմիշ ընէ, և տայիմա բան ծամելու պէս բերանը խաղցընէ, և բան մը ծա-

մելէն եռքը՝ չի կրնայ կըլլէլ, և փորէն ելած աղբը ճերմակ ըլլայ, և շէռը նօսր և հում ըլլայ, և մանուկներուն ծայրերու թէնտինէ ըռված պոչերը թրթռան, և չի կրնայ քուն քնանալ։

Պաղի հեղ տեսնըված էքի՝ ուղեղի իւֆիւնէթը դարձած՝ մանիա ըռված հիւանդութիւը եղած է, որ է խենթութեան դէշ ձինը • և այս ալ հիննալով և հետո հիւմման տէֆ ըլլալով՝ կըլլայ ֆաթուիթա ըռված իլլէթը • և այն ատենը հիւանդը տան մէջ զապթ չըլլար, և բժշկըվելու ալ ումուտ չի կայ, դիմար խանէն վերցունելու է։ Աօիկայ պաղի տղայկաններուն զուհր կընէ, երբոր լջքին կըտրելուն համար՝ ուղեղի իւֆիւնէթ կըլլայ • և անկէց եռքը կը խենթենան։ Այս հիւանդութեան ատենը՝ թէ որ հիւանդին քըթէն կամ միտրէյէն արիւն գըլէի, կամ մայասըլին արիւնը ադմիշ ըլլայ նէ՝ աղէկ նշան է։

Եւ պաղի հեղ հիւանդութիւ պատճառօղ նիւթը գըլխէն կինջնայ՝ ուրիշ մէկ տեղ մը կերթայ, և այս ալ թէհլիքէն հեռացընելուն համար աղէկ է։

Պաղի կըլլայ քի՝ հիւանդը շատ կը քըրտընի, և շէռին տակը թարախի նման մէկ փռձայ մը կինջնայ կընըստի • և այս ալ հիւանդութիւը տաղըթմիշ կընէ • և այս ըսածնիս պաղի կանուխ և պաղի ուշ կըլլայ։

Ասոր դեղերը։

*. 109. Ր․լէսէվիյէ իւֆիւնէթներուն համար ինչ դեղ որ ապըրպըրեցինք նէ՝ անոնք ամենն ալ այս իւֆիւնէթիս ալ միշ կըլլան։ Լաքին այս հիւանդութեան աւելի պէտք է հիւանդը մութ տեղը պահել, և րահաթ և ֆէրահ բըռնել • և իլլէ՝ պառկած տեղերնուն և աաներնուն տէքքաթ ընել, և թէ որ խենթութիւնին աշըրը ըլլալնուն համար կը վախցըվի քի՝ մէկին զեան մը կը հասցընեն, կապել պէտք է • թէ որ պէքձիներնին առանց կապելու չի կրնան նէ զապթ ընել։ Լաքին շատ աւելի անոր տէքքաթ ընելու է քի՝ այս կապըված աաէննին՝ որ րահաթ

պզտի կենան, չըլլայ քի՝ ծեծ ուտեն, եղկյեթ քաշեն, ուրիշ թարզ ըլխընթըլի մը ներքի ձեան. զէրէ այս թարզըս հիւանդը աւելի չըլորըթմիշ կընէ.

Այս միջոցիս անոնք շատ աղէկ է տեօշէկէն դուրս հանել և նըստեցընել. և գլուխնին բանալ, և բերըշէմնին կտրել, և թեթև մէկ բանով մը գոցել. և անանկ պաղուկ հով բանելու բէնչէրէի մի առաջ նըստեցընել. Անկեց ետքը թեզ մը արիւն առնելու է՝ իլլէ ձիւկուլառէ ըսված տամարներէն, կամ ճակատին տամարէն հանելու է արիւնը.

Կըրնաս սիւլիւկ փակցընել նաև թէմբիւ ըսված տեղերը՝ որ են շաքաքները, կամ էնքսէն, կամ ականջին ետին, կամ քըթերը, համամաթ ալ ընելու՝ և չիչէ քաշելու է. և այս ճամբաներովըս հիւանդին արիւնը քիչնալով՝ հիւանդութեանն ալ ուժը կը կոտրի. Շատ չենք հաւնիր այն վարպետներուն խրատին՝ որ թէմբօրալռէ ըսված շնչերակը կամ շահ տամարը կըտրել կը խրատեն. զէրէ շահ տամար կըտրելը դժուար բան է, և իլլէ՝ խենթ մարդու մը ասանկ տամար կըտրելը մեծ զեան կը բերէ.

Եւ երբոր իւֆիւնէթը մէջքին ոսկորին ծուծին մէջն է, շատ արիւն հանելէն ետքը՝ պէտք է նորէն համամաթ ընել, և չիչէ քաշել վերէն վար կըռնակը, կամ միայն ցաւցած տեղը. և ասոնց հետ պարապար՝ նստուկ տեղը մայասըլի տամարներուն ալ պէտք է սիւլիւկ փակցընել. Այս խիթիգալը բաներըս ընելէդ ետքը՝ պէտք է պաղ ֆօմէնթներ ընել կիւհերչիլէով, նիշատըրով, և քացախով, իլլէ՝ պուզով, և գլուխը ածլել. և ոտքերը մինչև ծունկը ըլլըճախ ջուրի մէջ դնել, կամ պարէ՝ տաք ջուրի մէջ լաթ թաթխել՝ և ոտքերը այն թաց լաթովը փաթթել՝ մինչև ծունկը. և կակըղցընող հօգնայ մը ընել, հետը կիւհերչիլէ և քացախ խառնելով.

Եւ թէ որ ռէւմաթիզմօի հիւթ մը՝ կամ ուրիշ ասոր նման մէկ կըծու հիւթ մը՝ գլուխին կամ մէջքին ծուծերուն իւֆիւնէթ ըրեր է, բէհլիվան

եախըսի զարնելու է ռէւմաթիզմօին՝ կամ ուրիշ հիւանդութեան առաջկուց եղած տեղը, որ հիւթերը նորէն հոն ժողվըվին։ Թէ որ հիւանդին տէֆ եղած է նէ՝ հիչ մի վախնար, գլխուն ալ դիր բէհլիվան եախըսին, փախաթ նայէ քի՝ հիւանդին զգայական խուվէթը էվէլցած չըլլայ քի՝ այս եախըսին տըված ֆիթնէութիէն զեան չըլլայ։ Ուրիշ իւֆիւնէթներուն համար ինչ դեղ որ աղէկ կուգայ նէ՝ այս իւֆիւնէթիս ալ կըրնաս անոնք գործ ածել, ինչպէս են թեթև լուծողները, առատ թթուըշադ խըմելիքը, որուն հետ կիւհէրչիլէ ալ պէտք է խառնել։

Հիւմմային տիքքաթ ընել պէտք է, և իւֆիւնէթին պատճառին ալ նայելու է, և պատճառը ինչ թապիյէթ ունի նէ՝ անիկայ խարշըլամիշ ընելու ճամբաները բըռնելու է։ Պաղինները կըսեն քի՝ կիւհէրչիլէով քեաֆուրին ֆայտայ է՝ երբոր նամը տալղալը կըլլայ՝ և կը դողդողայ, կամ եախըշըխըրղ կընետէ և մէկ տիւզիյէ չինետէր։ Լաքին պաղի հեղ՝ երբոր գլխուն արիւնը նորէն կուժողվի՝ միւքը քեաֆուրիէն աղէկ է. աֆիօն գործ ածելն ալ այս հիւանդութեանս՝ տիքքաթով պիտի ըլլայ։

Այս դեղերս ֆարազը հին վարպետները գործ կածէին, լաքին հիւանդը ոլքան որ չի կըրնալ քնանալուն համար շատ սըխընթը ունենայ՝ և զգայական խուվէթը էվէլցած ըլլայ, ինչվան որ իւֆիւնէթին ուժը կըտրած չըլլայ նէ՝ չէն տըրվիր այս դեղերս։

Կէօչ իւֆիւնէթի. թն։ Օննաշինինթէ. իթ։ Աչաղանութեան. հայ։ Միւհրիքիւլ այն. ար։

Աչքերուն ուռենը։

*. 110. Այս ցաւերուս մէկն է աչքին իւֆիւնէթը, որ խտալ՝՝ ինֆլամմաձիօնէ տէկլի օֆքի կըսեն, բայց հռոմըներէն առնըված օֆթալմիա կամ

օֆթալմիթի՛տէ բառը բժշկաց մէջը ատէթ եղած է ։

Եւ այս հիւանդութիւն աչքին կամ աչքին կոպերուն վրայ մէկ իւֆիւնէթ մընէ • որով աչքին նազիքութիւնը կեվէնայ, կը ցաւի, լուսի չի կրնար դիմանալ, և շատ կամ քիչ ջուր կը վազէ աչքէն ։

Թէ որ դըրսէն է նէ՝ աչքերը կարմրութիւն և ուռեցք կունենայ՝ որ աչքով ալ կերևի • Թէ որ իւֆիւնէթի տեղը ներսէն է նէ՝ հէմ ուռեցք կայ՝ հէմ կարմրութիւն, լաքին դըրսէն չերևիր ։

Այս իւֆիւնէթիս հետ պաղի հեղ հիւմմայ կըլլայ • և պաղի ալ առանց հիւմմայի կըլլայ ։

Ասոր աշէռէ-վէյէ նշանները ։

* • 111 • Իւֆիւնէթին այլ և այլ տեղերուն կեօրէ զատ զատ ալ նշաններ ունի այս հիւանդութիւն ։

Շատ անգամ աչքի իւֆիւնէթ ունեցողին աչքին բէնկը ճօրով Թէ փոխուած կըլլայ • լաքին օրթա տեղը մէկ շատ և քէսկին ցաւ մը կունենայ քի՝ աչքին տըլը քեօքէն կը պաշլայէ՝ ինչվան էնսէն եայըլմիշ կըլլայ • աչքը կը ջոտի, և լուսի նայելը խապիլուիղ կըլլայ ։ Պաղի հեղ քօնձիւնթի՛վա ըսված տեղերը շատ կարմիր կըլլան, և տամարները տեղ տեղ ուռեցվորածի պէս արիւնով լեցված կըլլան • կամ արիւնը աչքին իւֆիւնէթլընմիշ եղած տեղին քովը եղած մաշկին խօվուխ տեղերը մըտած կըլլայ, որով աչքին մէջը արիւնը մեռածի պէս կերևայ, և սար էքիմօզի կըսուի ։ Այն ատենը՝ հիւանդութիւնը նոր պաշլայած ժամանակները՝ հիւանդը հիչ մէկ ցաւ մը չի մանար իրեն աչքին մէջը • լաքին պաղի ալ աչքին կարմրութիւնը կեօրէ քէսկին ցաւ կունենայ ։ Շատ անգամ այս հիւանդութեանս մէկ մեծ ուռեցք մը կելլայ, որ կը պատճառի արիւնէն և մանկարդաւիշկ (լի՛նֆա քօակուլապի՛լէ) ըսված հիւթէն, որ աչքին քեօշէլէ մաշկին չունուր տեղերը սըղմիշ կըլլան, և այս օտար կամ եապանճի հիւթը աչքին տըլը խուվա եղած չունուրը լեցընելով՝ չի

կըրնար աչքըը այն տեղին մէջ չորնալ և կենալ . հէլ
հէլլըցէթ իր տեղէն դուրս կելլայ , և տար կըսեն
իս՞ էքսոֆթալմիա . և այնքան ուռեցած կըլլայ քի՝
հիւանդը չի կըրնար աչքին թարթիչները մէկ տեղ
բերել՝ և աչքը գոցել . Այս պատճառէն տըլէ տե-
գը՝ աչքին թունիքա քօնժիւնքթիվա ըսուած մաշկն
է . որ պատճառ հեղ եղջերեւոյ թաղանթին (քօռնէային)
վըրայէն ալ վեր կելլայ . և տանկ բան տեսնալու
տըլըշմիշ չէզող մարդը՝ աչքին մէջը հաւմ՞իլիս բու-
սած զանն կըլնէ . Թէ որ այս հիւանդութենս հետ
հիւանդայ ալ կայ նէ՝ հիւանդին տաէթ խուզրէ խուֆիւ-
նէթէն առաջ չըլլար , խուֆիւնէթէն ետքը կըլլայ .
պատճառ հեղ ալ ֆարագը աչքին խուֆիւնէթը քետքին
կըլլայ , լոքին հետը հին հիւանդայ չըլլար .

Պատճառ տաէն խուֆիւնէթը եղջերեւոյ թաղանթը
կըբըռնէ . պատճառ ալ անոր հին չի գըլաչիր .

Խուֆիւնէթը նեբռէն ըլլայ նէ՝ աչքին պէպէքը
տակըն քէռէր կըքաշէ , քան թէ գըլըոի խուֆիւ-
նէթէն . և առաջ կըծեկրած և պըղտոր բան մը կե-
րեւի , ետքը կըլմնայ և կըմեծնայ .

Առոջ Բուժառանց .

* . 112 . Երբին աչքին խուֆիւնէթին թաղէլէ-
թը ու քէտկինութը ամէն տաէն մէկ խալրէր չէ , պատճ
հեղ իլլէթը տալէ աչքին է . և տար կըսենք բռխ-
մառ իա . Պատճ ալ ուրիշ հիւանդութե մը պատճա-
ռած ըլլալով՝ սէքօնտաէիա կըսակ .

Պատճճներուն կըլլայ տաէ . ուրիշներուն խա-
ռըն , և այս ձինսիս հետը հիւանդայ գըլանըվէլուն
հանմար խաան կըսակ . և այս հիւանդանալ տաէթ խուզ-
րէ թայլ հիւանդայ չըլլար . Նու տաէ օթթալմիթի-
աէն եւրկան կըքըշէ . և պատճ հեղ մարդուն տալէ
թաղէլէթ եղածի պէս բան մը կըլլայ . պատճ տեղ
ոէյրէկ կըգըլանըվի աչքի յաւ՝ որ կըսակ սրօռա-
տիքա . Պատճ տեղ տաէն տաէն խավէթընկերչ
կըլլայ . և շատին մէկէն կըպըրտռնէ , և կըլլայ կոյ-

տեմիքս. և պտղի երկիր ալ տեղին և հովային խու-
թիզային հին՝ աչքի ցաւը պակաս չըլլար. և տառա-
կոն ալ ենտեմիքս կըսեն. Այս անուններս չէ թէ
տալթ աչքի ցաւի, այլ և պաշխա ամեն խլէթներու
մէջ գործածուած անուն ըլլալով՝ պէտք է քի՝ բժշ-
կութե հավեսլի եղողը ասոնք աղէկ միտք առնէ
առաջկուց. Պտղի մարդուն աչքի ցաւ բռնակելը
տաեն տաեն կուգայ, աչքին գալու տաենը մէկ օրըս
մի չուտիր, պտղի ալ օրըալը տաենով կուգայ. և այս
ձինախս բեռնխամիքս կըսվի. Աչքի ցաւերուն նշան
ներուն և քեռկլմութենը կէօրէ զատ զատ անուն-
ներ ունի աչքի ցաւը, որ խառլըկան անուններէն
հավմերենէն առնըված. և պաղքները տաճկերէն ալ
զատ անուն ունին, որ այս տեղըս կը յիշենք.

Աչքի ցաւի շատ շատ անունները.

*. 113. Հիւանդութե էն թեթև տեսակն, և ռեմդէ քի՝ պաշտանկըճը, որ գըլխի պատճառներէն առաջ կուգայ, և հեռալը ոչ ցաւ կունենայ՝ և ոչ ուռեցք. առար կըսեն թառամքափ. Աչքին երեսին կարմրութիւնը և խուֆիւնէթլէնմիշ ըլլալը, որ կը ցաւի՝ և կերի, և լուսի չի կըրնար դիմանալ, և աչքն ալ կը ջրոտի, կըսվի օթթալմիա. Էն առաջ աչքին մէջ մէկ կեռալ մը կը պաշըայէ, և մէկ առէթէ գուըս ապքութիւն մը կխմանայ հիւանդը. և աչքին թարթիչները և խափխը թանձր և ծանրացածի պէս ըլլալով՝ չի կըրնար իր ուզածին պէս շարժել, և իրեն անանկ կուգայ քի՝ աչքին ու աչքին խափխին մէջ տեղը խում՝ կամ՝ ուրիշ աստնկ բան մը մըտած է.

Վըանի երթայ նէ՝ աչքին երոցքը և կարմրութիւը և լուսի դէմ՝ չի կըրնալ դիմանալը կեվընայ. ցաւը առաջ աւելի կը քեռկլնայ. և գիշեր տաեն որ գալու ըլլայ նէ՝ գիտես քի՝ հիւանդին աչքին մէջը առեղով կը ծակատեն. Լուսի նայելու ըլլայ նէ՝ աչուընքնին կը գոցայ, և գլուխնին կը օրխմըլի. և ցաւելու պէս կըլլայ. աչքերը արցունքով կը լեց-

վին , և շատ հեղալ իրենք իրենց կը գոցվին ։

Գիշերը թարախի պէս մէկ հիւթմը դուրս սըզ-միշ կըլլայ , և աչքին ներսի թարաֆի քէօշէն եր-ղըլմիշ ըլլալով կը թանձրանայ՝ և կը չորնայ , և ա-տով աչքին թարթիչները և խափախները մէկըզմէ-կու կը փակչին ։ Այս նիւթս ալ ֆիթնէութի կու-տայ ։ և հիւանդները ասկէց պատճառված ֆիթնէ-ութեը համար ձեռվընին աչքերնին տանելով կը շփեն ։ և չիւնքի այս ալ ֆիթնէութի կուտայ աւե-ցընելով , ցաւը տահա կը շատնայ , և աչքին խափա-խին վըրայ ալ տեղ տեղ վըրայի բարակ կաշին ա-սանկ քերելով սըյըրըմիշ կըլլեն ։ Ասանկ աչքի ցաւ-ունեցողներուն նամըը նայելու ըլլաս նէ՝ շատ ան-գամ սէպէ՛ թէ՝ հի՛չ մէկ հիւանդայ մը ըլլալ չերեւիր ։

Աչքէն շատ արցունք թափելուն կըսեն խո՛՛ էրի-ֆօռա , սոր հետ ալ աչքի կարմըրութի և ուռեցք կըլլայ , և աչքին կուանչի՛ա ըսված թարաֆը՝ կամ աչքին ու երեսին մէջօցը քըթին թարաֆէն կու-ռենայ , և պա՛ղի ալ կաշին սըյըրըմիշ կըլլայ ։

Եւ թէ որ արցունքին տեղը թարախի պէս բան մը ելլայ՝ և աչքին քէօշէն դիզվի մնայ , կըսեն ա-նոր լիբբիթութիւնէ ։ Երբ որ աչքը իւֆիւնէթ ունենայ՝ և հիչ մէկ նիւթ մը դուրս չիտայ , և քօն-ձիւնթի՛վա ըսված տեղերը չոփ չոր ըլլան , խալ″ լիբբիթութխի՛նէ սէ՛քքա կըսեն՝ մէկ ալ լիբբիթու-թի՛նէէն զատելու համար , և հոռումները քսէռօթ-թալմի՛ա կըսեն ։ Թէ որ իւֆիւնէթը շատ քէսկին ըլլայ նէ՝ աչքէն ելած արցունքը՝ կամ կըկըտրի պիւթիւն պիւթիւնէ , կամ շատ կը քիչնայ ։

Աչքին օրթա տեղը դըրսէն մէկ ծանր իւֆիւ-նէթ մը ունենայ , և շատ կարմիր ըլլայ , և քօղի սա-նամթա ըսված մաշկը ուռենայ , և պիւթիւն աչքին ձերմըկուցը ուռենալով եղջերեայ (քօռնէ՛ա) ըս-ված թաղանդէն վեր ելլայ ; սոր կըսվի քէմօսի ։

Այս ձինսիս հետ քիչ մը ուժովկէկ նշաններ ղուհր կընեն , աչքին քէօզքին վըրայ մէկ ծանր բեռ

մը նստածի պէս կըլլայ․ աչքը և գլուխը քէօսկին կը ցաւի, հիւանդութիւնը տիրած տեղին շահ տամարները ուժով կը զարնեն, և շատ կը ցաւին․ շատ անգամ պէլլի հիւմմայ կունենայ, և այս ցաւէս աչքին քօռնէ'ա ըսված մաշկին ակըրլիլը, և սըկլըդիլը, և եարա ըլլալը խօլայ է․ Այս քօռնէ'ա ըսված մաշկիս վըրայ պզտի լէքէներ՝ կամ մանրիկ տամանի պէս բաներ կըլլան․ որ լէւքօմա կըսվի խո"։

Եւ ասոնք՝ աչքին պէպէքին վըրան ծածկող խաթ-խաթ տէրիներուն կամ զարերուն արա տեղէն անցած մանր աւիշկեան տամարներուն մէջի հիւթերը թաշմիշ ըլլալ և թանձրանալէն կըլլան․ և ասոնք աչքին տեսութիւնը կամ կը զայիֆցընեն, կամ ալիւթիւն ալիւթիւնէ կը կորսընցընեն։

Պզտի հեղալ մինչքան վէր կելլան աչքին ձերմըկուցին վըրան․ և այն եղջերեայ կամ քօռնէ'ա ըսված թաղանդէին վըրան, որ մանրիկ խապարձըխներու նման բաներ կըլլան․ և ասոնք կամ կը չորնան՝ կամ իրենք իրենց կը պատռին, և քօռնէ'ային վըրան մանր եարայի պէս բաներ փէյտահ կըլլան, որ ձևոյն համար օնի'չէ կըսվին, որ եղունգն ըսել է։

Եւ թէ որ չըպանի թասլյէթ ունենան նէ ասոնք՝ էլքօմա կըսեն հոռոմները։

Իւֆիւնէթը աչքին ներսի թարաֆի կտորներուն վըրան ըլլայ նէ՝ ֆլէմմօնէ ըսված իլլէթը կը պատճառի, որ ծանր և թէհլիքէլի հիւանդութիւն մը նէ․ և պաշլանկըճէն կամ ինքնիրեն մինակ կըլլայ, կամ քէմօսի ըսված աչքի ցաւին աղմիշ ըլլալէն կըլլայ։ Այս զուհուրաթիս՝ հիւանդը քէօսկին աչքի ցաւէ մը շատ նեղութի կը քաշէ․ լուսի չի կըրնար դիմանալ, աչքէն արցունք կը վազէ շատ․ և ցաւը ինչվան ականջին վէրի թարաֆները ճակատին ծայրը կը հասնի, և ալիւթիւն գլուխը զայթ կընէ․ հիւանդը չի կըրնար քնանալ, խելքին ալ քէսէր կուտայ, և քէօսկին ալ հիւմմայ կըլլայ։

Թէ որ խուվէթլի մէկ վէլվէլէ տեսօղ բանէ մը

պատճառ ինէ խաֆիւնէթ մը , աչքին ուռեցքը այն-քան կը մեծնայ քի՝ աչքին թարթիչները չեն կըրնար բանիլ անիկայ գոցելու , և աչքն ալ իր տեղը չի սըզմելով դուրս կելլայ . և ասոր բռօբթօզի կըսեն ,

Պազի հեղ աչքին ծիածանը՝ կամ էկէյիմ ունման՝ կամ խրխաէն կարմիր պղպանիչ կըլլան , և աչքին պէպէքը կամ կը ըլխմըսի կը պըզտիկնայ , կամ սրնզի աաէն կըլլայնայ՝ և կը մեծնայ . Ե՛րբոր աչքին թարթիչին քենարները հոն գըլանըլած մազըն-ակներուն հետ պարապար խաֆիւնէթլէնմիշ կըլ-լան՝ և կուռենան՝ և կը կարմրին՝ և վըրանին եարա փէկյան կըլլայ , կըսի այս հալէթիս բռօսօֆթալ-միա . և ասոր կամ առաջը կամ ետքը աչքին քըն-ձիւնթի՛վա ըրած տեղին խաֆիւնէթը կըլլայ .

Պազի անգամ ալ աչքին թարթիչը կը դառնայ աչքին մէջը կը մտնէ . և ասոր կըսվի էնթռօբի՛օ ,

Եւ այս դուհուլաթիս յօնքերին (ճիքվէներին) ալ թէ որ կանանէ՝ դէպ ՚ի աչքը կը դառնան , և խաֆի-նէթ կըպատճառեն , Յօնքերուն դէպ ՚ի աչքը դառ-նալը ասանց էնթռօբիօի ալ կըլլայ .

Թարթիչն ույօնքը դէպ ՚ի աչքին դըրսի թա-րաֆը դառնանինէ՝ էքթռօբիօ կըսվի .

Աչքին խափախը դէպ ՚ի աչքին օրթա տեղը եր-կըննալուն՝ թռիքիասի կըսեն . և թարթիչին մազե-րուն երկու սրրան մէկէն , կամ ալթ մէկ սըրան աչքին թարաֆը դառնալուն տիսթիքիասի կըսեն .

Աչքին թարթիչներուն խաֆիւնէթին կըսվի պլէ-ֆառօֆթալմիա . աչքին թարթիչին քենարը մէկ պըզտիկ ուռ մը ելլալուն կըսեն օռծոյառօլօ , որ տաճկերէն միսաֆիր կըսվի . Եւ այս ուռը երբոր չափէն աւելի սերթնալով եղած տեղը տեղաւորի եերլէշմիշ ըլլայ հօյնէ՝ քալազի՛օն կըսեն .

Պազի հեղ ալթ աչքին և անոր պարերուն դուհր չմնէր խաֆիւնէթը . որցանք փէկյան ըլլօղ կլան-տուլյաին ալ բասա կուգայ քի՝ քառանքուլօ ըռք-ոխմակ կըսվի . Այս ձինս խաֆիւնէթիս մախսուս

անուն կուտան խաւլուցիք · օթթալմիա անհօլանէ ըսելով, որ անկլիացոյն աչքի ցաւ ըսել է · զէրէ աչքին քըթին թարաֆը եղած քէօշէն եաւ մը և ցաւ մը և ուռեցք մը փէյտահ կըլլան, և տամարներուն վրան վառ'չէ ըսած ուռեցքները փէյտահ կըլլան ։ Այս խուֆինէթես և պաշշըճօղ և մութաքիլճէ քառանքնուլմն խուֆինէթ առաջ կուգայ (ըսին) ըթէօխճի'օ ըսած աչքի ցաւը · որ մէկ մաշկ մը նէ կարմիր մոխրագոյն, ձեւով եռանկիւնի (խուշքէօշէ), որ շատ անգամ՝ աչքին ներսի թարաֆի քէօշկյէն ելլալով քառանքնուլմն մօտ սեղէ մը, կամաց կամաց քօրնէ'ա ըսած թաղանդին վրան կերկըննայ կուգայ ։ Ուրիշ մէկ բարակ մաշկ մը նալ կայ քի՝ թափանցիկ և կէս լուսինի ձեւով կըլլայ, աչքին օրթա սեղը կուգայ քէնարներէն պաշլայելով · և տար ունկի'ա կըսեն, որ թըրնախ ըսել է · Եւ երբոր պիւթիւն աչքին վրան պատէ այս մաշկը՝ և տեսութիւնը խափանէ նէ՝ բոնէօ կըսմի, որ տաճկ՛՛ բէրտէ կըսեն ։

Աչքի ցաւը պտղներուն վրայ երկան տսեն կը քըշէ · լղքին ոյնքան շատ ցաւ չունենար, և պէլլի հիւմմայ ալ չըլլար հետը · տար օթթալմիա ազիթուալէ՝ կամ քրօնի'քա կըսեն, որ երկարատեւ մէկ սիւղիէ շատ ժամանակ քըշօղ աչքի ցաւ ըսել է ·

Աւելցայ շատ անգամ պաշխայ մէկ հիւանդութէ մը առաջ կուգայ · և աչքին տամարներուն և քէօշէի մաշկին (չէլլուլօնէին) պալիֆութինէն կըլլայ ·

Թարթիչին քէնարը մէկ ծիրանի ըէնկի պէս գէղին ըէնկ մը կը կապէ · և անկէց թարախի պէս բան մը կելլայ, որ գիշերը աչքին խափախները մէկ ըզմ կու կը փակցընէ · Այս նշանները կամ մէկ սիւղիէ կը մնան, կամ խայլ կըլլան, և տսեն տսեն երեւան կուգեն · և տանց պատճառ կըրնայինք գըննել մէկ միւռօթաքիլ և մախսուս կըծու հիւթ մը՝ որ վերէն վար կիջնայ · և այս հիւթէն է քի՝ աչքին վրան պղզի ճերմակ լէքէներ փէյտահ կըլլան և աչքին

անասունը կը խափանեն ։ Ասոր ամէն չի փոխցուիր՝ եկեր որ ճիճուը չի փախվի՝ և ծանր աչքի ցաւ (օթ= թալմիա ազիոսա) չի գտանուի ։

Ասոր դարմանները ։

* ։ 114 ։ Աչքի ցաւին թարգ թարգ ճինելը մեկնած ատենները՝ անոնց շատին պատճառներուն խմացվեցաւ ։ Ինչպէս որ խօսքին սկսած կը խնդրենք ։

Իւ ամէն պատճառները ինչ որ աչքին գօրօր կը գրգռեն , երկու տեսակներէ որոշի կամ անբա= ձեր թախծիմ՝ կընենք ։ մէկ թախծիւն անոնք են՝ որ չիփչիտակ աչքին վրայ թէյախր կընեն ։ և մէկ թա= խրմեայ՝ որ ալրիշ անդերու թէյախր կընեն ։ լայն անդամներուն մէկ ըզմէկու իշխանութիւն ունե= նալնուն համար վնասը աչքը կըքաշէ ։

Ասոր համար այս պատճառներս երկու ճինս են ։ ներսին և դրսին ։ դրսի պատճառներուն սկսան կը մտանեն եղած , պաղելու , չափազանցիչ ըլլալու մէկ բանի մը ։ աչքին եղելեն ըլլալու ։ աչքին բերան հանելու փորձառութիւն , սինը սինը կապելու , և այն կապերը աչքին վրայ երկան ատեն կենալ և աչքը աղք բռնելու ։ աչքին մէջ թոզ՝ կամ խուն՝ կամ մուխ՝ կամ փոշիք մտանելու ։ աչքին մէջ մեղ մտնելու թէ դուրսէն՝ և թէ աչքին թարթիչներէն ։ ու աչքին արտ անդը ատր նիւթ մտանելու ։ աչքը բացած բռնելով՝ երկան ատեն բարակ հալին դէմ կցելու ։ փայլուն բանի վրայ շատ նայելու ։ շատ կարդալու ։ գիշեր ատեն շատ նստիլ գիր գրե= լու ։ գլխիֆոլոնց դեղեր և բուհլու բաներէ ։ երբոր քիչ մի խափիւնեթ ունեցող աչքին վրայ մըս= հալու ախտնմիչ ըլլալով կըգլորեն ։

Ներքին պատճառները՝ ամենայն խփիւնեթ= ներուն պատճառներն դառ՝ որ առաջ գրեցինք ։ սանոնք են ։ քրթին մինչև աչքը եկածներն եղած գիւքեանը ։ խոյլ՝ ծաղիկին ։ և խորդանալին ։ և եր= բանջիխին , և թէկմէթիվին , և բուջթարին , և քէլուեթ ։

և բորբոքութեան զեհիրլի հիւթերը ․ և սրտածան ․ փուշնկոն ․ ուշամաթիկման ․ սկրիձադատութիւնը՝ կամ՝ պլեհոուհան ․ պարարը հիւթերուն՝ կամ՝ հիւանդութիւններուն տեղէ տեղ փոխվելը ․ միակլին և պզզրտախներուն մէջը ամփոփած հիւթեր զըրտ-նըվելը ․ էքրիտէմման ․ առջա ճանելը ․ առջըներուն փըտտելը ․ գլուխը շատ արիւն երթալը ․ միւսնթալիւ և մախտուտէն մէկ լեցունութիւն մը ․ և էնֆիեէի ապըմիշ երկոց մարդ մը՝ երբոր էնֆիէն վար դառ-նայ ․

Ասոնց դարմանը ․

* ․ 115 ․ Երբ աչքին ցաւին հետը թէ որ խու-ֆիւնէթլի հիւմիւ ալ կայ նէ՝ պաշխա խուֆիւնէթ-ներուն պէս կըլլայ գեղը ․ և ծըքան որ ծանր է՝ այնքան շուտով պէտք է աճէլէ ընել արիւն առ-նելու ․ և թէ որ մէկով չըլլար նէ՝ կրկնելու է ․ զէրէ քիչ մի ուշացածին պէս՝ աչքը կավրըվի ․ որ մարդս գործարաններուն էն ազնիւներուն մէկն է ․

Աչքը կարմրութիւն չունենայ ալ նէ՝ կէնէ արիւն առնելու է ․ զէրէ աչքին գաղտուկ և ներքին խուֆիւնէթին արիւն առնելը՝ դէմի խուֆիւնէթէն աւելի ֆայտալը և խնթիզալը է ․ Թէ որ հիւմիւր չըկայ՝ և հիւանդը լեցուն կազմութիւն չունի ․ շատ արիւն առնել պէտքը չէ ․ մէկ անգամ մը թևէն արիւն առնելէն ետքը՝ աչքին էթրաֆը սիւլիւկ փակցընելով ․ կամ՝ թէմիրիէ ըրած տեղերը չիչէ քաշելով՝ կըլլայ ֆայտայ ընել ․ Միւլիւկը թէ որ քիչ ըլլայ նէ՝ աչքին խուֆիւնէթը կէմէյմիշ ․ և թէ՝ վարի թարթիչին վրայ փակցընես նէ սիւ-լիւկը՝ չիւնքի այն տեղի միսը փափուկ և նուրբ է ․ արիւն կը ժողվէ հոն ․ և աչքին ձերմըկուցին վարի թարաֆները մօռ և կապոյտ լէքէներ փէյտահ կըլ-լան ․ Անոր համար տաշ և վէնդ կամ՝ քաշ սիւ-լիւկ մը դընելու է աչքին էթրաֆը՝ և թէմիրիէ ըրած տեղերը ․ որ է աչքին և ականջին վերի

ծայրին որոյի մէջայը · աչքին էթրաֆը դըրած առեններդ՝ աչքին վարի թարաֆները մի՛ դընեք, և արիւնը թող առը որ սերպէսթ վազէ երթայ.

Քօնճիւնթիվա ըսված տեղը քէօկին խուֆիւնէթ որ ըլլայ նէ՝ համամաթ ընելու է՝ կամ աչքին խափախներուն ներսի թարաֆները, կամ ալըլ քօնճիւնթիվա տեղը. լաքին օֆթալմիքալ ըսված գործողութիւնը ընել ալա չուզեր. որ պաղները կընեն՝ ցորենի կամ գարիի՝ կամ չավդարի քիւառ՝ կամ խըլճըխալ աչքը արիւնելով.

Թէ որ քօնճիւնթիվան եղած տեղէն թուլցեր է՝ և վար կը կախվի նէ՝ կըտրել պէտք է ուսթուրայով. և այս գործողութիւնս ֆարագը շատ ճէռահներումախսուս չէ՛ սեպված. լաքին շատն ալ գործ ածեր և ֆայտայ տեսեր են. և այս ֆայտայ տեսնողներն ալ պաշըլըմա հէքիմներն են. Թէմբօրալէ ըսված շահառամարը կըտրելը պաղները կը գալեն. լաքին ասիկա մեծամեծ վարպետներ չեն ընդունիր, որոնց որոյէն է մեծն ֆռանք. և կըսեն թէ՝ հէմ զարարը և զետնքեար կըրնայ ըլլալ հիւանդին, հէմ շատ ալ բաղաթսըզութեան պատճառ կըլլայ. Ո՛վ որ աչքի ցաւ ունի՝ պէտք է քի՝ մութ մէկ տեղ մը նըստի, լոյսէն փախչի, և աչքը չի հոգնեցընէ.

Աչքին առաջը մէկ բարակ սև ըէնկ լաթ մը թող կախէ, որ աչքը գոցվի. և կապը աչքին վըրան պինդ չըլլայ. ճակատին վըրայէն պինդ ըլլայ. զէրէ աչքին վըրան կապը զարարլը է. և չէ՛ թէ ալթ կապը, այլ և աչքին ուրիշ ինչ ճինս ըլխըլթը որ ըլլայ՝ զարար կըբերէ. Ողջ աչքն ալ պէտքէ գոց բռնել. և մէկ ալ աչքին հետ հիչ մէկ թիւրլիւ մը խըճալութի ընել չէտալ. և աչքին քովերէն դուրս ըզմիշ եղած կըծու ախչկեան հիւթը սըրել մէկ կախուզցընօղ մըթարախի կամ տաքուկ կաթի մէջ թաթխած լաթով մը. Ուրիշ խուֆիւնէթներուն համար գործ ածված դեղերուն հիչ մէկը միւասէ մի՛ ընեք, մէկ ծանր աչքի խուֆիւնէթի մը՝ վըրը

գրված թարգալ արիւն առնըլնելէն ետքը՝ հիւան-
դութիւնը թէ որ կակուղցած է նէ՝ կըրնաս այն
ատենը էնսէն ըէհլիվան եախըսի դըրնել·

Եւ թէ որ հիւանդութեան պատճառը զիւքեամն առաջ եկած է նէ՝ ըէհլիվան եախըսին պաշխաճայ թարգալ եարալըմ ունի· Թէ որ շատ ատեններ պէրի կը քաշէ նէ այս ճինս աչքի ցաւը՝ էնսէնին խայթան եախըսին բանեցընելը ըէհլիվան եախըսիէն աւելի աղէկ է· Թէ որ աչքերուն ցաւին հետ շատ խօլայ պըղըըւօղութիւն ըլլայ քի՝ քիչ մի լոյս տեսածին պէս՝ խըտախըտաելըն իղար ցաւ ալ ունենայ, և կէրկկութիւն և տաքութիւն ունենայ· կամ այս ըսածներըս աչքին խափախին կողին վըրայ և թարթիչին վըրայ ըլլան, պահարեղէն ծաղիկներ և խոտեր եփէ հասարակ ջուրին մէջ, և անոր պուղուշին վըրայ բըռնել տուր աչքը·

Ասոր ընելու խերը կընեն նաև խաթմի չիչէկեյով և էպէկկիւմէճիով եփած ջուրերը, ըըճախ կաթը, առմըտապայի ջուրը, և մէկ բուհաթցընող լորամը՝ որ աչքը սըխմելու չափ ծանրութիւն չունենայ·

Ասոնց ետը աղէկ գալը տէքքրաթով գործ ածելով և թէճրիւպէ ընելով՝ կըրնաս հասկընալ·

Թէճրիւպէ եղած է քի՝ թէ՛ երկան բարակ և թէ՛ սուր աչքի ցաւին՝ գինիի մէջ հալեցուցած աֆիօնը շատ աղէկ է· Եւ աֆիօնին ֆայտալը ըլլալուն համար՝ կըրնաս երկու կամ երեք տամլա թինթուրա թէպայիքա կաթեցընել աչքին մէջը (Թ· 18) կամ լաւտանօ լիգուիտօ· Ասով թէպէտ քիչ մի ատեն աչքին ցաւը կըվերնայ, բայց այս դեղերուն տիւրթիւճիւ և խարըշեցընող ուժը պաշխա դեղերէն աղէկ բուհաթլանդըրմիշ կընէ·

Պէտք է քի՝ այս զուհուրաթիս ալ առաջևանց արիւն առնըլլի, և այս աֆիօնատ դեղը ետքէն տըրվի·

Աչքը շատ արիւն որ եռթայնէ՝ տայիմա աղէկ է աչքերը ըըճախ ջուրի մէջ դընել· և դըլուան բերչէմը ամէն ալ աղէկ մը թըաշ ընելէն ետքը՝ գըլուխը

պաղ ջրով լուալ։ Վ․ճեռլին և ծանր աչքի ցաւին՝ ոլոխող դեղեր գործածելը շատ գէշ է․ և երբոր աչքը կարմրութի և ցաւ և կերկլութի ըլլայ՝ այս թարզ դեղեր աչքին մօտեցընել ասլա չըլլար։

Թէ որ աչքը շատ զայիֆ է, կամ առաջկուց մէկ զօռ մը տեսած է դըրսէն, և էզիկութիւն մը ունի, կամ Նեվազիլէ զուհր ըրած բէք թեթև մէկ խուֆինէթ մը կայ, կամ ետքը ետքը մէկ երկան բարակ խուֆինէթ մը կունենայ աչքը, շատ անգամ դըրսէն խուվէթ տըվող դեղեր տալը շատ ֆայտայ կընէ։ Ամէն դեղէն աղէկ է սալթ սատէ ջուրը պաղուկ․ խմպիկէ քաշած ըլլալը տահա աղէկ է։

Կըլնաս պա́ղի անգամ ջուրին հետ լիմօնի ջուր՝ կամ սա́լ տի սաթուռնօ, կամ վիթռիօ́լօ պիա́նքօ խառնել․ ասոնց ամէնէն աղէկ է քանի մի ցորեն ալլումինէ խառնել․ և ասոր համար տես (Թ․ 19)։ կամ Նոյն աղէն քիչ մի՝ հաւկըթի ճերմըկուցի հետ խառնել․ և ասիկայ կըլնաս գիշերվըները բամբակով մը աչքին վրան դընել։ Քօլլիռիօ ըսված աչքին դեղերը անանկ շատ են՝ և անանկ մէկ ըղմէկէ ֆարխըլը են քի՝ անոնց վըրայ խօսք ընելը այս տեղըս խապիլըմիզ է․ և ասոնք թէ և պա́ղի հիւանդներուն աղէկ եկած են, լաքին շատին ալ գէշ են․ աչքին լէքէները կէվէրցընեն․ և քօռնէա թաղանդին վըրայ եարաներ կը հանեն, որով շատը իր աչքին լոյսը կը կորսընցընէ։ Բսօռօֆթալմիա ըսվածը մէկ եէրլի հիւանդութի մը նէ․ որ շատ անգամ Ներսէն պատճառ չունենար, ասոր դեղն է ունկուէնթօ ջիթռինօ ըսվածը (Թ․ 20․) կամ մէկ ուրիշ մէհլէմ մը, որ ասանկ կը շինվի։ Ա՛ռ թաղէ կարագ խուղ (պու́ռռօֆռէսքօ) 12 տրէմ, որ և մէկ տրէմ սուրուր (բռէչիբիթա́թօ ռօ́սսօ)․ աղէկ մը մէկ ըղմէկ խառնէ․ և քիչ մի ասկէց առնելով ամէն օր աչքին թա́րսի ըսված տեղերը քըսէ։ Եւ թա́րսի ըսված տեղը՝ աչքին խափախներուն այն ծայրն է՝ որ անմիջապէս և մայէյինիզ թարթիչին մազերը անոր վրա

խայ կը բուսնին: Արտորվըները տաքուկ կաթով ուսուլով մը լըվալու է աչքին խափախները:

Նոր ծընած տըղոց թալախ դուրս տըվող աչքի ցաւին՝ հիւանդութեն սէպէպը պէտք է տէֆ ընել ամէնէն առաջ. եղքը աչքին մէջ նոր կաթ կաթեցընել՝ որ առողջ ըլլայ. և կաթը կամ իր մօրը ծըծէն ըլլալու է, կամ ծըծմօրը ծըծէն:

Կըրնաս ասոնց տեղը էպէկիւմէճի խաշել, որ քիչ մը շատկէկ եփի՝ մինչև իր եօղը ջրին տայ. և այն ջուրը ըլըճալս կաթեցընել աչքին մէջը:

Կամ կօմիս էլասթիքաէն շինված մէկ բարակ հիլալով մը աչքը քաշել: Թէ որ աչքին ցաւը քիչ մը ծանրկէկ է նէ՝ վիթրիօլօ պիանքօ հալեցուր ջուրի մէջ. և անիկայ քաշէ աչքը: Ըսնթօմաթիքա ըրված աչքի ցաւերուն դեղը՝ ի՛նչ իլլէթէ պատճառած են նէ՝ այն իլլէթը տէֆ ընելով, կամ իլլէթի հիւթը առաջ ուր էր նէ՝ նորէն հոն քաշելով կըլլայ: Անոր համար պաղըսախներուն կամ միւտէյին մէջ ճնացած և ալըած հիւթերէն պատճառած աչքի ցաւին դեղն են՝ փըսխեցընօղ և լուծմունք տըվօղ դեղերը, ֆռէնկիէն եկած աչքի ցաւը՝ ներսէն և դուրսէն ժիվայով շինված դեղեր գործածելով կըբըժըշկըվի: Սըռաճայէն եղածը բժշկելը բէք դըժուար է, լաքին կըրնաս գործածել անթիմօնիօ դեղեր. քընա քընա, և ասոր հետ խառնէ թաթլը սիւլիւմէն (մերքուռիօ տօլչէ), ամլի մէտիլի, և ծովու ջուր մըտնելը:

Ռուէւմաթիզմօյին հետ թէ որ հիւմմայալ գըտնըվի, և ասկէց աչքի ցաւ պատճառի, պէտք է պաղըշկեցընօղ դեղեր տալ նալս. և եղքը անթիմօնիօ դեղեր քըչիկ քըչիկ, և սիւռուեթկյ, և տօլքամառայի մըթալուս, և ուրիշ դեղեր որ ռէւմաթիզմօի վըրայ խօսած ատեններս ըսեցերենք:

Եւ տաճմ ալէկ են ամէնէն վերջը բէհլիվան եախըսի և խայթան եախըսի և նօհուտ եախըսի բանալ և բանեցընելը: Պէլ սօղուխլուղին կըտըրըլիւ

և ներս թէփմիշ ըլլալէն պատճառուած աչքի ցաւը կը բըշկըւի՝ նոյն պէս օղուխլուղին՝ դարձեալ ամօթ բանին մէջ բարակ ֆիթիլներ խօթելով՝ և տեմուր-չէ՛նթէ դեղեր տալով նորէն՝ որ իրեն ասըլ թա-պլյէթճէ տեղէն վազէ։ Նաքլին տէմուրչէ՛նթէ ըս-ւած դեղերը՝ խուֆիւնէթը անցնելէն ետքը կըրնաս տալ․ և թէ որ պէլսօղուխլուղին հետը ֆաէնկի խառնըւած չէ՛ նէ՝ ճիվայով շինւած դեղերու հա-ճաթ չէ։ Թէ որ աչքին ցաւը նէօպէթլի է նէ՝ քընա քընայով կըրնաս բժշկել, պայազի ըրթմայի պէս։

Բորոտութիւնը և ուրիշ մորթային խլէթները ներս զարնելէն՝ աչքին խուֆիւնէթ պատճառած է նէ, կըրնաս նորէն այն ներս զարկած խլէթը դուրս քաշել ուրիշ բորոտի մը բորբէն նիւթ առնելով և այն աչքը ցաւողին պըրըշկեցընելով․ կամ հի-ւանդը բորոտներու քով նըստեցընելով և անոնց խըմած ամանէն ջուր խըմցընելով․ կամ արտաշն-չութիւնը եվեցընող դեղեր տալով․ ինչպէս են՝ ան-թիմօնոտ և ուրիշ կերպ քըրտընցընող դեղերը․ և ամէնէն աւելի՝ տաք ջուրի մէջ՝ կամ բաղնիք խօ-թելով։ Թէ որ աչքին մէջը օտար նիւթ մը մտած ըլլալով ֆիթնէութիւն կուտայ՝ և աչքի ցաւ կը պատճառէ, թէ որ առէթճէ թարզով չես կըրնար այն բանը աչքին մէջէն հանել նէ՝ պէտք է ճէռա-հի մը հանել տալ․ որ կամ չիֆտով կը հանէ, կամ աչքին վըրան կըպչուն մէկ լաթա մը՝ կամ եախը մը կը զարնէ․ կամ թէ որ աչքին խափախը թուրքիազի ունի նէ՝ այն խափախին քէնարներուն մօտերէն՝ որ թմըրսի կըսվին, քիչ մի տեղը կը կըտրէ։

Աչքի խուֆիւնէթէն հետեւած աչքի ցաւերուն բժշկելուն հագը քէհալներուն կմնայ։

Նաքլին թէ որ խուֆիւնէթին սէպէպը ներսէն է նէ՝ այս քեահալներն ալ պէտք է քի՝ բժշկութիւն գիտնան։ Իւօքի՛օ ըսւածը կը բժշկըվի միայն էմօլ-լիէնթէ՝ կամ կակուղցընող լաբաներուն ուժովը, կամ քօունէա թաղանդը ծակելով կամ ճըղքելով․

ըսքին այս եղջի ըսած Թարղըս շատ վարպետներ մախալու չեն սեպեր: Եւ շատ եղած է քի՝ Թարախ դուրս ելլող աչքը հի՛չ մէկ ումուամը չունեցած իքէն՝ սալթ էմօլլիէ՛նթէ դեղերով՝ կամ շարժմունքով աղէկցեր են: Նաքին թէ որ մէկ եարամը ըլլալով աչքին քամէ՛ռա ըսված չուխուրները այն եարային Թարախը կուգայ կը լեցվի նէ՝ ատանկ ինքնիրեն աղէկնալ չի կրնար ըլլալ: Սալթ երբոր Թարախի պէս մէկ հիւթ մը՝ կամ հիւանդութիւն պատճառող զարարլը զէհիր մը աչքին ջուրերուն խառնըվելով՝ նոյն ջուրերը պուլանըըմիշ կընէ նէ՝ վերը գրված Թարղերուս մէկովը այն ջուրը պուլանըըմիշ ընող հիւթերը իրենք իրենց ներս կը քաշվին. ինչպէս որ մարմնոյն ամէն տեղերը զուհր ըրած և թափ եղված հիւթերը կրնան ասանկ ըլլալ:

Անոր համար թէ որ աչքին մէջ Թարախը անանկ մէկ տաեն փէյտահ կըլլայ որ՝ բէք ծանր և քէսկին իւֆիւնէթ մը պիտէ չի կըրնայ այնքան քիչ տաենի մէջ եարայ ընել, կամ իւֆիւնէթ չունեցած իքէն բէք շատ հեռու տեղաց մէկ հիւթ մը գայ՝ և այն պուլանըխութիը պատճառէ, աչքին երկաթ մօտեցընելէն առաջ պէտք է այն հիւթը տաղըթմիշ ընելու նայիլ՝ կակըղցընող դեղերով:

Ի՛նչպէս են՝ էպէկիւմէճիէ լափա եփել, և անոր ջրովը աչքը թըրջել, կամ նոյն ջուրին մէջ թիւյ մը թաթխել՝ և աչքը քաշել: Պէտք է նաև լուծող դեղեր տալ, որ այն դուրս թաշմիշ եղած հիւթը նորէն իր տեղը քաշվելու ֆայտա ընէ:

Թէ որ աչքին մէջը մէկ ծածուկ եարա մը կենալը աղէկ մը հասկընաս նէ՝ քօռնէա Թաղանդը այն տաենը ճըղքէ. կըլլայ որ եարան ուռենալով աչքը փաթլաթմիշ ընէ և քէօրցընէ: Քօռնէային վըրայ զուհր ըրած լէքէները բէք դըժուար կըլլայ բժշկել, և երբեմն պիւթիւն պիւթիւնէ խափըլըմիշ կըլլայ. իսկէ թէ որ լէքէները աչքին մէջ բանած են. կամ մաշկին վըրան սախաութիւն մը ընելով ջու-

խուրցուցած են ։ Ծաղիկէն շատ դուհր կըլնէ աչքի ձերմըկիլ, որ լէքէօմա կըսուի ․ և այս ալ ուրիշ լէքէօմաներուն պէս կըբըժըշկըվի, ուրիշ ձինս վարպետութի չուզեր ․ սալթ թէ՝ քօռնէայէն ներս բանած չըլլայ ։ Եւ աստր դեղն է ռեվէլլէնթի ըսված՝ կամ ուրիշ դեղերը, ընկուզի եղ՝ որ ծըթռած չըլլայ ․ լաքքուսթռէ մուսթէլա ըսված ջրային կենդանիին՝ կամ լուչչիօ ձուկին լեղին, կամ ուրիշ դեղեր ․ և խլէ քօռռօզիվօ ըսված եռօղ դեղերը ։

Այս լէքէներուն համար, և բանուօ ըսված բեռէլին, և եղունգի ձևով ըլլալուն համար՝ ունկիա ըսված լէքէին համար շաքարալ գործ կածեն քի՝ աղէկ ծեծած պիտի ըլլայ, և բարակ մաղէ պիտի անցնի ․ և ասիկայ կամ մինակ կուտան՝ կամ ուրիշ դեղերու հետ խառնելով, ինչպէս են՝ քըրըմ թարթարը, կամ պօլօ պիանքօ ըսված կաւը, որ ասիկայ ամէն օր ցանելու է աչքին լէքէին վըրան խիստ քիչ ։

Աթաֆիլօմային համար, որ է աչքին մէջ միս բուսնիլը, ձիհեննէմ թաշին՝ կամ պութիռռօ տիանթիմօնիօն հալեցուր, կակուղ փըրչայով մը ամէն օր մէկ մէկ քիչ վըրան դըպցուր ։ Այս թարզըս նոր դըտան բըժիշկները ․ 32 տրէմ խմպիկէ քաշած ջուրի մէջ մէկ ցորեն մը աք սուլիւմէն հալեցընելով՝ այս ջուրն ալ փայտայ կընէ ․ և բուսած միսերը անկէց ետքը քեաշալը ուստուռայով կըկտրէ ․ լաքին տայիմա քօռնէա թաղանթը իրեն թափանցիկութիւնը կըկորսընցընէ՝ և տեսութիւնը կըզայիֆնայ ․ ասոր ճար չըլլար ։

ԳԼՈՒԽ ԻՆՔԻՆԵՐՈՐԴ ․ ՎՃ ։ ՕԹԻԹԻՍ ․ Լա ։ ԲՈՐԲՈՔՈՒՄՆ ԱԿԱՆՋԱՑ ․ Հայ ։

Ասոր ինչ ըլլալը ։

*․ 116 ․ Ականջին դուհր ըրած հիւանդութիւնները բուն սըրան են օթալճիա և օթիթիթիս ըսվածժէ

նէրը։ Օթալճի՛ա ըսածնիս բէք քէօկլին ցաւով մը երևան կելլայ․ և օթթլիթլի՛աէն ականջին խուֆիւնէթն է։ Սալթ դըրսի դիի մասունքները կըրնան խուֆիւնէթ ունենալ, որ մէմթօ ըսված անցքէն ներս կը մըտնէ՝ և շատ եպըրմիշ չըլլար ներսերը․ և ասոր կըրնանք էսխիբէլաշէ՛ա ըսել, սալթ երևակունք ըլլալուն համար։ Ասոր երեցած նշանները այնքան ծանր չեն ըլլար, լաքին թէ որ խուֆիւնէթը ականջին ներսի դին զուհըր ընէ, կամ դըրսէն զուհըր ըրած իքէն՝ հէ՛մ մէմթօէն հէ՛մ Թուպա ըսված անցքէն ներս բանի, խլէթը շատ ծանր և դէշ խըլէթներուն մէկը կըլլայ։ Եւ այս է ասըլ օթթի-թլի՛աէ ըսված խլէթը․ որ հիչ դըրսէն մէկ ուռեցք մը չերևցած իքէն՝ շատ հեղ սալթ ներսէն մէկ երող ցաւ մը կըլլայ քի՝ կէրմիշ կընէ և կը կօթթէ և շահ տամարի պէս կը զարնէ։ Հետը եղած հիւմմին շատ անգամ քէօկլին կըլլայ՝ և գլուխի ցաւ և կէրկինութի կուտայ, և քունը կը կըտրի և ռահաթսըզ կըլլայ, տայիմա կը ճըչէ․ ականջը կամ առաջկուներն աւելի լօսուկ կըլլայ՝ կամ կը խուընայ։

Չափահաս որ ըլլայ այս ցաւէն բըռնըվօղը նէ՝ պա՛զի չըլօըրմիշ կընէ, և սըճըղմօ և պայղընութիւն կունենայ։

Ասոր նշանները։

*․ 117․ Այս ըսած նշաններըս պա՛զի հեղ՜անանկ մը շուտով մէկ ըզմէկու ետևէ կը հասնին որ՝ սալթ անոնք տեսնելով՝ շատ չես հօգնիր խլէթը ինչ ըլլալը հասկընալու։ Այս խլէթիս ականջի քէօկլին ցաւէն զատ՝ ուղեղի խուֆիւնէթի նշաններ ալ կըլլան, և ասըլ էնչէֆալիթի՛աէ խլէթն ալ ականջի խուֆիւնէթի հետ կը խառնըվի շատ անեն, անանկ որ՝ թէ որ առջի օրերը խլէթը չի կըրնասնէ զայթ ընել՝ քանի մի օրէն ետքը նամզը բէք կը պըզըլիկնայ՝ և չափուխ կը զարնէ։ Գլուխը և աչքը և եանախին մուսքուլները կը ցաւին քէօկլին, և շատ

կը խենթենայ· մուսքուլները կը պաշլայեն թօթվը-վիլ, կը թմրի, չի կրնար խօսիլ· ձեռքերը և ոտքե-րը կը պաղին, ոլնքօրէ ըսված մարմնքը կուգայ· և ետքը ետքը կը մեռնի։ Լաքին շատ անգամ հիւան-դութնէ ետքը սաանկ գէշի չերթար· և ցաւը քիչէն պաշլայելով կամաց կամաց կըշատնայ, և հումման պազի կըլլայ քի՝ հիւանդութիւնէն առաջ կուգայ, պազի կըլլայ քի՝ ետքը կուգայ։

Առտըվանները հիւանդին ցաւը քիչ մը թեթևալու պէս կըլլայ, լաքին նապզը այն միջոցին լեցուն կըլ-լայ· և ֆարաղայ ամէն հեղ ալըս չիդալներ, լաքին սալընթըլը կը զարնէ և ամուր կըլլայ· պազի հեղ ալ կըծկըռուած կըլլայ· և չէօը հում և շատ կըլլայ։

Պազի հեղ երեսը կարմիր կըլլայ· գլուխը քէօսկին կը ցաւի քի՝ ամէն ատեն մէկ տխուրլայէ չի քըշէր· խուֆինէթ եղած թարաֆի ականջը կըգռայ, և ետքը դըրսէն ալ մէկ կարմրութիւն մը փէյտահ կըլնէ· և մէկ տխուրլայէ հիւմմայի մի նշաններ երևիլ կը պաշլայեն։ Ասանկով ինչվան վեցերորդ կամ ութ-երորդ օրը, և երբեմն տաշնը առաջ, ամէն նշանները կը քէօսկիննան, ետքը կամ շիձուկի պէս մէկ սուլու-հիւթ մը, կամ արիւնախառն թարախ փէյտահ կըլ-լայ, և պազիին ականջին մէմթօ ըսված անցքէն դուրս կելլայ· պազիին թիւպօ ըսված անցքէն բե-րանը կանցնի, և պօղազը ինջնալու կըլլայ։

Այս պաշլայածին պէս՝ վերը գրված նշանները ամէնն ալ կըդադրին՝ կամ շատ կը թեթևնան· և պիւթիւն մարմնոյն վըրան պուղուլու մէկ քրտինք մը դուրս կուտայ։

Ասոր պատճառները։

* · 118 · Ներ օթալճիա և թէ օթիթիթիոէ ըսված ականջի ցաւերուն երկուքին ալ սէպէպը և պաշ-լանկըճը մէկ է · սալթ քէօսկինութեանը թարաֆէն ֆարխըլը են · և պատճառնին պազի դուրսէն և պազի ներսէն կըլլայ։ Երբեմն կամ ըռւհուրաթով կամ

մախտուսէն՝ օտար բաներ մտած կըլլան ականջին մէջ, բօխըլայի կամ բիղէլէայի կամ քիլրաղի կուտի կամ խուրչինի պէս, ևայլն. երբեմն ճինս ճինս ճըճի-ներ գաղտուկ ներս կըմըտնեն, ինչպէս են՝ փիրէ, փառաջիկ, և ամենէն աւելի՝ մուքաս պէօճէկի ըսած-նին, ասկէց զատ՝ պզտի անգամ ականջին դէմ պաղ հով մը կըփըչէ՝ և մարդ միւսաատէ կընէ ա-կանջը այն հովէն պահպանելու. պզտի ականջին աղբը կըչորնայ՝ և կամուրնայ, կամ ականջը բանի մը չարբմիշ կընէ. կամ ականջին վըրայէք սիլէ կու-տէ. կամ գլխուն մէջ ճինս ճինս սախատութիւններ կուննայ, ինչպէս են՝ ոսկորներուն սըխմըվիլը, կամ փըտտիլը: Այս խլեթս ուրիշ բաներէ ալ կը պատճառի. ինչպէս են՝ զիւքեամը, և նէզլէլը, երբոր ականջին թմբուկը՝ կամ ուրիշ տեղերը լինջ-նան: Նիքրիզ պատճառող հիւթին՝ կամ ծաղիկին, կամ խըզամուխին, բորոտութեան, ֆրէնկիին, երլանճըխին, սըռաճային, թէմրէիին, ևայլն, ներս թէփմիշ ընելն ալ այս ցաւըս կըբերեն:

Նոյնպէս տղայոց ակռան դժուար բուսնիլը, չափահասներուն ակռային փըտտիլը, և ասոնցմէ զատ՝ ուրիշ ամէն խուֆիւնէթներուն ալէսէվիյէ եղող պատճառները:

Ասոր Գուշակութիւնը:

*. 119. Ըսածներէս պէլլի կըլլայ ականջի խու-ֆիւնէթի թէհլիքէն. և ինչպէս որ աչքին թարզ թարզ խուֆիւնէթները աչքին ասըլ կազմութեանը զեան կըբերեն, նմանապէս ականջին խուֆիւնէթը ու ցաւն ալ հիւանդը սէրսէմլէթմիշ կընեն, և կը մեռցընեն ալ: Լաքին այս հիւանդութիւն տղայոց զուհր ընէ նէ՝ մեծերուն ըրածէն աւելի զեան կը նէ. երբեմն թէ մեծ ըլլայ թէ պզտիկ, չիւնքի մարմնոյն շատ և ազնիւ թարաֆներէն սինիր կայ ականջը, կամ սալթ անոնց խըհախ ըլլալնուն համար, կամ շուտով ուղեղին հասնելնուն համար՝ երկու

ժամու մէջ կըրնան հիւանդը մեռցընել ։

Ականջին մէջի թօփլանմիշ եղող և ցաւ և ուֆ-ունէթ պատճառող նիւթը դուրս վազելով դուրս կելլայ , և շատ հիւանդութիւնը անց կըլլայ՝ և հիւանդը կազատի ։ և այս դուրս ելած հիւթը թա-րախի պէս ըլլալուն համար՝ բժիշկները տաք սու-րուտաձիճնէ կըսեն , որ եարայնի բանալուն և թարախ դուրս հանելուն մախսուս անուն մը նէ ։

Լօքին շատ հեղ խըլէթը պաշըլըմլէն քամն և չոր կամ քառասուն սահաթ անցնելով կը պաշլայէ այս հիւթըս վազել ։ և այդքան ժամանակ մէկ եար-ալըմ մը փէշտամաշ ըլլալու՝ և հասունանալու՝ և բացվե-լու ։ և անոր թարախը դուրս վազելու քիչ կուզայ ։

Ուրիշ ուֆունէթներէն ալելի այս խըլէթիս դուհր կընէ շիտակ ուֆունէթ , և թարախոտիլ ։ և տանէկ եղած տաենը ականջին մէջ միշտ մէկ եարա մը կը մնայ ։ և քանի որ մարդը ողջ է՝ հիշ մէկ դե-ղով մը ճարը չըլլար ամխայ բժշկելու ։ և մէկ ախ-ղըմէ խմըլըտաք մը կըլլայ ականջին մէջէն ։ տան տան ականջը նորէ նոր ուֆունէթլընմիշ կըլլայ ։ կըխուռնայ ։ և ականջը փըտտելու և անտեղայի քըթըրտակ ոսկորները դէյ ըլլալու թէհլիքէի մէջ կըլլայ ։ Անկից պաղի հեղ շատ ծանր բահաթսըզ-ութիններ և քէօկին ցաւ կըլլայ բողլկան օճնըրին (նէռվօ աւտիթօռիօնին) պիւթիւն սէրթ կըտորին վըրայ ։ և խուլախ թօզու բռնած անկին ոսկորը և եանափիները և քըթին ծակին մէջի քըթըրտակները և աչքը և վրին գիլի պըռկունքը և լէզուն քէօկին կը ցաւին ։ և անդամալուծութիւն ալ դուհր կընէ երբեմն ։ Պաղի հեղ փըտտութիւն խնչման գլխուն մէջի ջուխուրները կը բանի , և ուղեղին ալ թարախ կը կայնէ ։ որ մահաբեր հիւանդութիւն է ։

Պաղի ալ ականջին ներսի դին եարա ըլլալ բա-նելէն՝ ականջին թմբուկը (թիմփանօն) կափըրվի ։ և լսողութենէ ըէք բաղդակ գործարանքները կը սախտին ։ և տակէց անբժշկելի մէկ խըլութի մը կը պատճառի ։

Պզտի ալ Թարախը՝ կամ Թարախի նման հիւթը ականջին մէջէն և բամբակով բռնած խողովակէն դուրս կելլէ․ և ասոր սօնը աղէկ է․

Ասոր դարմանը․

*․120․ Ականջի ցաւին դեղը ուրիշ ինֆլիւնէթ ներսէն ալ է, և իրեն աչքի ինֆլիւնէթի պէս կըլլայ։ Անոր համար թէ որ ականջին խոր ինֆլիւնէթ լուծր բռնած է նէ՝ շուտով արիւն առնելու է, և այս իլլէթիս ուրիշ իլլէթներէն աւելի ֆայտա կընէ սիւլիւկը, և համամաթ ընելը և չիչէ քաշելը ցաւցած տեղին մօտիկ։ Լաւին աղէկ ակըքամթ ընելու է ինֆլիւնէթին պատճառին, որ կըրնայ պզտի հեղ դաղաւուկ և պէլլիւզ ՚մալ․ և թէ որ ներս բան մը մտած ըլլալով ֆիթնէութի կուտայ, և ինֆլիւնէթին պատճառը այն է, պէտք է իհմալ չըրած՝ այն բանը անկէց հանել․ լաւին այն ալ նայելու է քի՝ անիկայ հանելու գործիքըդ ականջին մէջը առաջ ծանր ֆիթնէութիւն մը չի տայ։ Թէ որ մէկ պէօճէկ մը ներս մտած ըլլայ և չիկըրնաս հանել նէ՝ նայէ քի՝ այն պէօճէկը բռնելու, այն տեղին վրան զէյթին եաղի՝ կամ փէլլինի՝ կամ ակօս բալճուրուն բռնած խառի քամած ջուրը՝ կամ մեղրը կաթեց-ընելով, կամ այս բանած բանեխս մէկին մէջը բամ-բակէ ֆիթիլ մը թաթխելով և ականջին մէջը խօ-թելով։ Աղէկ կակըղցընօղ դեղեր ալ մըտցնելու է ցաւցած ականջին մէջը․ և դըրսի դիէն ալ կաթի կամ խաշած էպէկիւմէճին ջուրի մէջ թաթ-խած սիւնկեր մը կապէ․ կամ անոտինօ բռնած եաղըներէն եաղը մը դըրէ։ Թէ որ այս ինֆլի-նէթը խորունկէն է ակայի նշաններ ասոնք նէ՝ բռնած դեղերըս երկան ատեն թող բերնին մէջ պա-հէ հիւանդը․ պէտք է հիւանդին ականջին մէջը բըրնի կաթ՝ կամ շատէկէկ ջրով խառնած մուչիլա-ճինէ կաթեցընել՝ նոյնպէս ըլլաձախ․ մուչիլաճինէն չինըլած ալխի ըլլայ՝ կամ քըթանի կուտով կամ

զամի արտաքինով․ և թէ որ ցաւը բէք քէօկլին է նէ՝ կըրնաս քիչ մի ալ աֆիօն խառնել հետը․

Լաքին չիրինկա գործածելը՝ ականջին մէջ դեղ խօթելու համար, չիւնքի շատ ֆիթնէութիւն կուտայ, աղէկ չէնք սեպեր․ Կիւհէրչիլէ, և թթուըրշաղ խըմելիք շատ աղէկ խըմցընելն ալ աղէկ է , և թէ որ պաղըստախներուն կամ միսերին մէջը քիչ մը աւելի ճմրած և փտտած բաներու նշաններ բատ բերէնք նէ՝ թամի հիմախի եօղով և քըրըր՝ թարթարով չինված թեթև լուծող մը կուտանք․ որուն համար տես (Թ․ 21․) որխ որխ իհթիքան ընելու է․

Թէ որ չի կըրցար եարան բացվելէն առաջ ճար ընել՝ որ չի բացվի, պարէ բացվելէն ետքը տես որ թարախը խօլայ դուրս ելլայ․ չըլլայ քի՝ խըլութի և դէշ եարա պատճառէ , և գործարանքին պէտքի ոսկորներէն ոսկր փտտեցընէ․ Եարան թարախառելը և հատուննալը՝ ճանչցընող նշաններն են ցաւուն շատնալը՝ և զարնելը, և աւելի տաքութիւն և կերկիւթի ունենալը․ ասանք զուհր ըրածին պէս՝ ականջը տաք ջըրի պուղուլի վըրայ բռնէ․ կամ ականջին վըրան կակղըցընող լափա մը դրէ․

Ու եարան բացվելէն ետքը՝ մէջի դէշ հիւթերը խօլայ բանելու համար հիւանդը ցաւցած ականջին վըրան պառկեցընելու է․ և մեղրին քէօրիւկը առնելէն ետքը՝ գարին խաշէ , և այն խաշած ջուըրը մեղրով խառնէ, անով ականջը որխ որխ լըվա․ կուղեռ նէ՝ չիրինկայով այս ջուրը ականջին մէջն ալ մըտցուր․ լաքին բէք կամացուկ և ուսուլով ըլլայ քի՝ ականջը ինճիմիշ չըլլայ․

Հիւննաք․ ար․ Ձինանչէ․ իտ․ Փողայաս․ հայ․
Պօղազ իլթիհապի․ թճ․

Աւար ծանօթութիւնը և առհմանը․

*․ 121 ․ Մարդուս շէնէէն և էնքսէն խնչվան եախայէն ոսկորը և օմուզը եղած նեղ ու երկան

մարդկանը՝ որ ինչպէս որ ամենուն աչքերար է, շըլ-
լինք կըսալի. ինչ ալեւաթներ որ կան նէ՝ ամենն ալ
մէկ ըղմէկու հետ ոլոր իւղճամտութիւն ունին.

Այն մարդկանը երկու ճամբայ կայ պատուի նը-
ման. որ բերնէն մէկը կմնջնայ չխաւկ միտքին
մէջը, և մէկալը ճերմակ ճիչերին մէջ. ասոնց մէկը
կերակուրի ճամբայ է, և մէկալը հալայի ճամբայ է
քի՝ նեֆեսառութիւնը առնել կըսայ.

Ասկէց կը տեսնես քի՝ գործքերինին մէկ ըղմէկ է
շատ փարխըթեն. ըսքին ինչ հիւանդութիւն և ինչ
սախատութիւն որ գուհը ընէ այս ալեւաթներուս
մէկին, երկու ճինս գործողութեն ալ քեաեր կըսայ.

Անոր համար ասոնց վրայ խօսին ալ գառ ախէ
ընենք նէ՝ հեշտեթամ մէկ ըղմէկ խառնըվել իւ-
թիզայ ընելուն համար՝ մենք հօս խառն կը խօսինք.

Այս անդամքներուս գուհը եղած իլլեթները
երկու ճինս կըլլան. մէկ ճինսը՝ ասոնց իրենց գործ-
քերը կատարելուն էնկելութիւն կուտայ՝ կամ ըս-
բռզրծ մըանենալով, կամ ալատքին մէկ բանմը
պօղազը թըխըրմիշ ըսալով, և այս իլլեթին կըսալի
տիֆաճիա, որ բան չի կըրնար տանել ըսել է.

Երկրորդ ճինսը այն է քի՝ պօղազին վերի ծայրը՝
կամ պօղազը՝ կամ խըրթըլախը մէկ իւֆիւնեթ մը
գուհը կընէ, և կամ բանմը չի կըրնար կըլլել կամ
սօլուխ չի կըրնար առնել, կամ ասոնց երկուքը
մէկէն չի կըրնար ընել. Եւ մենք այս գլուխիս մէջը
այս երկրորդ ճինս իլլեթներուն վրայ կը խօսինք
ասլթ, որ խապլըցիք չինանքէ կըսեն.

Այս չինանքէ ըսածնիս՝ պօղազին և անոր մօտ
եղած անդամքներուն մէկ իւֆիւնեթով և հիւա-
նալով խառն հիւանդութեն է. Ասոր գուհը եղած
ատենը բանմը չի կըրնար կըլլել. գօռ ալ ընէ կըլ-
լեմ ակլի նէ՝ պօղազը կը ցաւի, կամ շունչ չի կըր-
նար առնել. կամ ոչ կըրնայ կըլլէ՝ և ոչ րահաթ
նեֆէս կըրնայ առնել.

Աօրթ ուէօսէվէյէ նշանները։

* . 122 . Չինանքէլին ալէօսէվլյէ նշաններուն մէջ կան քի՝ ուրիշ ինֆիլնէթներուն ամէնուն ալ կըլյան, կան ալ քի՝ սալթ այս ինֆիլնէթին մախսուս էն. պօղազէն հավայ՝ կամ սուէլիք՝ կամ խըմէլիք չիկըրնալ անցնելէն, կամ տամարներուն ձամբաները գոցվելէն, որով արիւնը չի կըրնար վէրէն վար ինջնալ եուկուլյառէ տամարներուն մէջէն. և աւիշկը իրէն տամարներուն մէջ սէրպէսթ ձեվլան չի կըրնալ առնելուն համար՝ Թըխըլմիշ կըլայ կը մնայ, և կալըըվլի ալ։ Ինֆիլնէթէն առաջ զուհր ըլած նշաններն են՝ կամ գըրտէն ուռեցք մը և կարմիրութիւն մը և ցաւ մը, որ բան մը կըլլէլ և խօլայ նէֆէս առնել չի թողուր, կամ Թօնսիլլէ ըսված կըլանտուլաներուն, և ֆառւշէ ըսված պօղազին վէրի ծայրին՝ և տըմախին վըրան պատօղ վէլօ բէնտուլօ ըսված զարին, և լէզուին քէօքին վըրան կարմիրութի և ուռեցք և ցաւ կըլլայ. կամ բուն լառինձէին մէջ առէթձէ ինֆիլնէթ կըլլայ։ Հավան ձերմակ ձիյէրին մէջ և կէրաակուրը և խըմէլիքը էզօֆակօին մէջ հափս եղածի պէս մնալէն զուհր ըլած նշաններն են՝ գլխուն տամարներուն և անօթներուն ուռենալը, այն տամարներուն մէջը հիւթ և՛ արիւն պիրիքմիշ ըլլալը, թմրութիւն, խենթութիւն, թաշխըրնութիւն, ուռեցք, մօռարմիշ ըլլալը և քիչ առէնի մէջ խեղդըլվիլը։ Կամ պիւթիւն վիձուտին վըրայ մէկ ծանրկէկ զայիֆութի մը տիրելը, արիւնին գէշի փոխվիլը, կամ աւիշկին եուլէ եու չի կըրնալ փոխվելուն և թալէլէնմիշ ըլլալուն համար ամըլվիլը։

Աօրք բօժանըսը։

* . 123 . Չինանքէլին զուհր ըլած տեղին նայինքնէ՝ մէկ մը ներսէն կըլլայ, մէկ մը դուրսէն. ներսի չինանքէլին առէնը ինֆիլնէթլէնմիշ եղած տեղերն են՝ Թօնսիլլէ ըսված կըլանտուլաները, վէլօ բէն-

ուռծ ըլլած մաշկը , պզտիկ լեզուն , լեզուին քէօքը , տամախը , կամ ասոր պօղազին խամիշը ։

Ասոնց ամենուն մէկէն ալէսէվիյէ անուանով Եւրոպայի բժիշկները ֆասէլ կըսեն ։ Պազի ալ շնչափողը՝ կամ խըռթլախը ուռեր կըլլայ իւֆիւնէթ , այս իւֆիւնէթը դըրսէն որ ըլլայ նէ՝ մէկ ուրիշ ձինս մը չինանքէ կըլլայ քի՝ բառօթիտէս կըսեն , որ պօղազին մօտերը մէկ անդամք մը նէ , ինչպէս որ մեր բժշկական բառարանին մէջէն կըրնաս սորվիլ ։

Չինանքէին հետ գըտնըւած հիւմմային ձինսը քըննելու ըլլանք նէ՝ խօլայ կըրնանք հասկընալ քի՝ պազի անդամ իւֆիւնէթլի կըլլայ · պազի սաֆրավի կըլլայ , և պազի ալ սինիրի և չարանշան կըլլայ ։

Այս հիւմմաներուս հետ գըտնըւած չինանքէն պազի անդամ հիւմմայէն պատճառած մէկ զուհուրաթ մը նէ · ամէն ատեն ինքը պաշըլըճա և հիւմմայ պատճառող իլլէթ չի սեպուիր ։ Իւֆիւնէթլի պատճառը պազի հեղ ասոր իւֆիւնէթլէնմիշ եղած տեղերուն վըրայ կըլլայ · պազի հեղ ուրիշ հեռու տեղ մը կըլլայ , և հեռուէն թէյսիր կընէ պօղազին վըրայ · որով բռիմառիա , և սէքօնտարիա չինանքէ կըլլայ ։ Այս իլլէթիս պատճառը պազի ալէսէվիյէ ըլլալով՝ իլլէթն ալ շատի վըրայ մէկէն զուհուր կընէ · և կըլլայ էբիտէմիքա · պազիին ատէթ կամ թապիյէթ եղած կըլլայ , և ո՛ր տեղն որ իլլէթ մը զուհուր ընէ նէ՝ պօղազն ալ հետը կը ցաւի ։ Պազի պաշխա իլլէթներու նշան կըլլայ , ինչպէս են՝ պօղազի կլանտուլաներուն վըրայ չի՛ռռօ և քառչինօմա ըլլած ուռեցքները , սինիր թօթվէլութիւը , թի՛զի բօլմօնալէ , պօղազին անդամալուծութիւնը , ֆուէնկին , և տաճա ասոնց պէս ուրիշ իլլէթներ ։

Պօղազի Իւֆիւնէթը ։

*. 124 . Ֆասէլէ ըլլած տեղին իւֆիւնէթին Եւրոպացիք հռոմի լեզուէն առնելով պաշխաճայ՝ սինանքէ կըսեն , պազիները թօնսիլլաւէ ալ կըսեն ։

Եւ մէկալ ձեւերուն ամենէն սըխ ղուհր կընէ , և լեզուն վար կախելով՝ պօղազին ծակին դին նայիս նէ՝ խօլայ կը ճանչցըուի ։ Պօղազին թօնսիլլա ըսւած կլանտուլաներուն և ներսի դին մաշկին խուֆիւնէթը պաղի սաղ թարաֆէն կըլլայ ․ լայքին աւելի շատ անգամ սօլ թարաֆէն ղուհր կընէ ։

Լայքին մէկ մը պաշլայելէն ետքը՝ քիչ ատենին մէջ տաղըլմիշ կըլլայ , և այն տեղերը պիւթիւն սաղոմ սօլոմ խափըլամիշ կընէ ։ Այն տեղերը պիւթիւննալ կըկարմըրին , կուռենան , կայրին , կը չորնան , և վըրանին թարախի պէս ձերմակ կըպչուն մէկ հիւթ մը փէյտահ կըլլայ ։ Այս տեղները՝ ինչ թարզով որ հարաքէթ ընէ հիւանդը , իլլէ բան մը կըլլէլու ատենը՝ քէսկին կը ցաւին ․ և կերակուրը և խըմելիքը պօղազէն վար չի կըրնալով իջնալ՝ ետ կը դառնան քըթէն դուրս կելլեն ։ Զայնը խեղդըլած՝ կամ բէք քէսկին և սուր կըլլայ , կամ քըթէն կելլէ՝ և խըմ խըմ կը խօսի ։ Շատ կըլլայ քի՝ ջուր և ուրիշ խըմելիք կըլլէլը՝ չոր ուտելիք կըլլէլէն դժուար կըլլայ ․ ամենէն աւելի դժուարութիւնը այն է քի՝ բերանը ջըրոտի՝ կամ քիչմի որ պալղամ գալու ըլլայ՝ կամ մէկ թանձրկէկ հիւթ մը իջնայ՝ և կըլլէլ իսթիզայ ըլլայ՝ շատ ցաւ կը քաշէ ։

Եւ կըլլէլ չուզելուն համար՝ բերանը բաց ձըգելով՝ բերնին ջուրը մէկ խարէր դուրս կը վազէ , և հիւանդը՝ կամ կը խըլխտըլիմ տէյի վախնալով կամ հազալուն պատճառովը՝ ասլա չի կըրնար րահաթ գըռնել ․ տայմա տուրմայըպ կը հոգնի ։

Պօղազի խուֆիւնէթի չէօգին ձեւը ։

* ․ 125 ․ Բանի՛ որ հիւանման շատնայ նէ՝ ցաւը կը շատնայ , և քէսկին տաքութիւն կիմանայ հիւանդը ․ երեսը կը կարմըրի՝ կամ մօռարմիշ կըլլայ , և կուռենայ ․ աչվըները իրենց տեղէն դուրս կէլնան՝ և կը փայլին ․ գըլուխը կը ցաւի , հիւանդը չալխանթըլլի մէջ կիյնայ , քունը չի տանիր , սայըխ-

լամիշ կըլնէ, չըլտըրըմիշ կըլնէ. և խենթութիւնը պանղի գաղտուկ՝ և շատ անգամ ալ պէլլի կըլլայ.

Փորը խառըղ, ծարաւութիւնը շատ. և թէ որ պօղազին ուռեցքը խըռթլախին ալ անցնի, սըրտ սըրտ պայըղընութիւն կու գայ, և շունչ առնելու շատ դժուարութեն կը քաշէ: Պանղի անգամ ուռեցքը դըրսէն ալ կերևի քի՝ թէ որ ներսէն դուրս զարկած առենը՝ իլլէթը թեթևնայ նէ՝ աղէկ նշան է. զէրէ իլլէթին նիւթը այն աղնիւ տեղերէն տէֆ ըլլալով զարարսըզ տեղ եկած կըլլայ.

Ամմա թէ որ դըրսէն ուռեցքը շատնալով՝ իլլէթը առջա ծանըրնայ նէ՝ իլլէթը նոյն տեղերը պիւթիւն պիւթիւնէ զապթ ընել կը ցըցընէ, և թէհլիքէլի նշան է.

Հիւմմաններուն Փարխը:

*. 126. Այս ամէն վէրը գրուած ծինս չինանքէներուն հետը՝ ամէն թիւրլիւ հիւմմայ ալ կըլնայ ըլլալ. իւֆիւնէթլի, սաֆրալի, սինիրլի, և չարանշանի. Թէ որ չինանքէին հետ եղող հիւմման սինիրլի հիւմմայ է նէ՝ չինանքէին կըսուի չարանշան, ուլչէռօղա, եէնռծէլի. և շատ թէհլիքէլի է:

Ամմա չիւնքի այս ծինս չինանքէին հետ սէպէ թէ՝ տայիմա պաշխա իլլէթ մը կըլլայ. և էքսէրի պքառլաթթինա ըսուածը, անոր համար այս չինանքէն միշտ լիքինձի և սինթօմաթիքօ հիւանդութիւն կը սէպէնք. և ասոր վրայ պքառլաթթինա հիւանդութեան համար խօսած տեղերնիս երկանկէկ կը խօսինք: Այս տեղըս սալթ այսքանը իշարէթ ընենք քի՝ չէ թէ սալթ չինանքէ տէլլէ ֆանւչի՝ կամ սինանքէ ըսուածը, այլ և թռաքէխթիմէ ըսուածն ալ հետերնին եէնռծէյի պէս եարա մը կունենան. և ասոնց ամէնուն սէպէպը մէկ ըլլալուն համար՝ դեղերնին ալ փարղէ քի՝ մէկ թարզ ըլլայ:

Անոր պատճառները։

*․ 127․ Զինանքէին իրեն Թարգին կեօրէ՝ և պաշլըճա կամ իքինճի հիւանդութիւն ըլլալուն կեօրէ՝ պատճառները ալ Թարգ Թարգ կըլլան․ և անկէց կըլլայ հետը զուհր ըրած հիւմմային ինչ ճինս ըլլալն ալ։ Պաշխա ամէն անդամքներուն իւֆիւնէթին պատճառը ինչ է նէ՝ պօղազին իւֆիւնէթին պատճառն ալ կերևի թէ անկէց ֆարխը չէ։

Շատ անգամ պզտի երկրին հալան մէկ չի ճանչցըվելու Թարգով մը աւըրուած ըլլալով հիւանդութիւնն ալ էբիտէմիքօ է․ լաքին շատ անգամ ալ սրօռատիքօ է։ Այս իւֆիւնէթին առէթ եղած պատճառներուն մէջ պաշլըճայ տէյի կը դըրվի պաղանելը․ անոր համար է քի՝ այս հիւանդուէ շատ գըտնըվելը մէկ մը գարնան՝ և մէկ մը նալ աշնան ամիսնե-րը կըլլայ։ Ձմեռը զուհր ըրած և ռէւմաթիզմօի Թապիյէթ ունեցող բէռխընեւմօնիայէն ալ այս հիւանդութիւն պատճառելը տեսնըված է․ որ կուրծքին զարին իւֆիւնէթին ուժը կոտրելով իւֆիւնէթը վեր տեղերը ելաւ բըռնեց․ և անկէց չինանքէ զուհր ըրաւ։ Իւ ֆարաղա գարնան և աշնան ամիսները շատ կըլլայ ըսինք․ լաքին տարիին պաշխա էյամներուն և պաշխա ամիսներուն մէջն ալ այս հիւանդութենս զուհուրաթը պակաս չէ։

Անոնց դեղերը։

*․ 128․ Զինանքէն ըժշկելուն Թարզն ալ մէկ ալ իւֆիւնէթներուն պէս է․ և ալքաթ ընել պէտք է հիւանդութեանը պատճառին, հիւանդին խառնըվածքին, այն տարվան և այն տեղին հավային բերմունքին, հետը գըտնըված հիւմմային որ ճինս ըլլալուն․ և հիւանդութեն երկան կամ կարճ առեն քըշվելուն։ Ո՛րքան որ ձեռքերնուս կու գայ նէ՝ պէտք է տաղըթմիշ ընելուն հոգնիլ․ լաքին Թօնսիլլէ ըսված կլանտուլաներն են իւֆիւնէթլէնմիշ

եղածները նէ՝ չորս հինգ օր անցնելէն ետքը՝ տաղըլմիշ չէն ըլլար · իլլէ թէ որ հիւանդը քանի մը անգամ այս իլլէ ս քաշեր՝ և ետրա բացվեր՝ և բաներ է նէ : Պաշխա իւֆիւնէթներու պէս ակեց ալ տէֆա տէֆա և շատ արիւն առնել խիթիզայ չէ · Փախամթ քանի մը մասամէներ կան քի՝ անոնց պէտք կըլլայ · և թևէն արիւն առնելէն ետքը՝ պէտք է ուռեցած և ցաւցած տեղը սիւլիւկ փակցընել :

Հիները այս իլլէթիս առենը ռանինա ըռլած տամարները կըտրել կապըռապըրեն · լաքին առնք գըտնելը՝ և կըտրելը շատ սըխընթըլը բան են · վախթին կէօրէ թէհլիքէ ալ կունենան :

Ուրիշները ձիւկուլմաէ տամարէն արիւն առնել կապըռապըրեն · և ասիկայ սպաղի ծանր իլլէթներուն շուտով ֆայտա կընէ , լաքին արիւնը կայնեցընելու համար պօղազը փաթթել չըլլար · վըրան սալթ քիչ մի բամբակ , և անոր վըրայէն ղարըալըղ եախը մը զարնելու է քի՝ բամբակը նէշտէրին ծակին վըրան մնայ : Շըլլմիքին վըրան տասն և երկու սիւլիւկ ալ փակցունես նէ՝ ձիւկուլմաէ տամարէն արիւն առածի չափ ֆայտա կը տեսնես : Թէ որ իւֆիւնէթին և ցաւին պատճառը միտէյին և պաղըտախներուն մէջը ավլած և փըտտած նիւթեր ըլլալ երևի , թէհճիւալէ եղլած է քի՝ շատ ֆայտա կընեն փըսխեցընօղ դեղերը · և այն դեղերն ալ որ հեմ կը փըսխեցընեն հեմ լուծմունք կուտան :

Այն առենը թէ որ նապզը և պաշխա էթրաֆները արիւն առնելու խիթիզայ չի տան նէ՝ արիւն առնելը պարապ և ֆայտասըզ բան է : Թէ որ հիւանդին արիւնը աըլ թայֆաթէն կիւմրահ ըլլայ , էն առաջ արիւն առ , և ետքը՝ թէ որ աղէկ կը հակընաս քի՝ փըսխելնէն ետքն ալ արիւն չի գար դէպ ՚ի շըլլմիքին տամարները , առէն չանցուցած լքէն՝ փըսխեցընօղ դեղ մը տուր : Երբոր պօղազին իւֆիւնէթը նէվաղիլի պէս բան մը նէ , և հետը գըանկըռած հիւմման քէօսլին չէ , հիւանդէն արիւն

առնելը փայտածուխ բան է․ անոր ընելու փայտայէն աւելի փայտ կընէ ենքսէն բեհլիվան եախըսի փակցընելը, և (Թ․ 22․) Թարիֆ ըրած դեղըմէնիս կարկարա ընել․ և սառնցմէ զատ՝ կիւհերչիլէով շինված պէվմնտա սալին'նա, որուն մէջը սալթ մէկ ցորեն մը նալ Թառթառօ էմէթիքօ խառնէ, և քիչ քիչ կըտայով առ․ Միւրվերը և մեղրը եփ ջուրի մէջ ձըգէ, կենայ մինչվան որ ըլլաձախ ըլլայ․ այս ալ Թող խըմէ հիւանդը։ Պօղազին իւֆիւնէթին քէսկինութիւնը աւելի ըլլայ նէ՝ տէմ քի՝ աղի և ֆիթնէլէթմիշ ընօղ դեղերով դուն ալ խաթ մը տահա պօղազը մնձիթմիշ չընես․ պաղ ջուր ալ մի խըմցըներ։ Աղի և ֆիմնէլէթմիշ ընօղ և վէլվէլէ ըլվօղ դեղ գործ ածելը փէք միւթիղայ որ ըլլայ նէ՝ իհթիքանով գործ ածելը տահա մինասիպ է։

Թէեթև լուծմունք տըվօղ դեղերը այս հիւանդութեաս շատ փայտալը են։ Պօղազը չոր և կերկի ըլլայ նէ՝ փօմէ'նթի ընել պէտք է, էպէկիւմէձիի մըթպուխը և մեղրը մէկ ըզմէկ խառնելով, և՝մէջը բէք քիչ ալ կիւհերչիլէ ձըգելով։ Կամ կաթի մէջ ինձիր եփելով, և մէջի ինձիրները հանելէն ետքը՝ նոյն կաթը ըլլաձախ փօմէնթիի գործ ածելով։

Ջուրի մէջ քիչ մի քացախ խառնելով՝ եփած ատենը հիւանդը իր բերանը այն պուղուին վըրայ բռնէ նէ՝ պօղազին կերկիութիւնը կերթայ։

Լիզելու դեղ մի ալ կը շինենք (Թ․ 23․) Թերքիպով, և կուտանք հիւանդին որ լիզէ․ այս ալ պօղազին ցաւը կը քիչցընէ։ Այս լիզելու դեղիս նիւթն են զամի արապիի հալեցուցած ջուր, կամ մեղրի մէջ եփած այվայի կուտ, պօղազին մէջ չիրմնկայով դեղ Թափելը տայիմա Թէհլիքէլի է․ սալթ կընծա գործ ածել՝ երբ որ պօղազը փակըւտուկ և Թանձր պալղամով մը լեցվեր և ծեփվեր է և դուրս չելլեր․ այն ատեննու ալ շատ մեծ սախընմիշ ըլլալով ընել խիթիղայ է։ Հիւանդներուն առէթ ըրած Թարղըմը կարկարա ընելը ֆիթնէութիւնը կեվէլցընէ։

Լինիմէնթօ վօլաթիլէ ըսուած դեղը (Թ. 24.) մէկ չուխայի մը վրայ դնելով՝ չէնեէյին տակը դնես. կամ հացով և կաթով կակուղցընօղ լաբա մը եփես և վրան դնես՝ այն ալ փայտայ կընէ։

Թէ որ վերը գրուած պատճառներուն համար չի կրնաս չինանքէին ուռեցքը տաղըթմիշ ընելու, պէտք է ուռեցքը հասցընելու հոգնիլ, անկէց ետքը՝ որ թէզով բացուի, և թարախն ալ ալէկ թարզով մը բանեցընելով՝ եարան եալըմիշ չեղած՝ և շատկէկ անդ չի փըտտած լիքէն՝ անձն որ դուրս ելլայ.

Թարախը եփելուն և եարան հասունընալուն նը-շանն են ցաւոյն քիչնալը և նամզ զարկածի պէս զարնելը. և հիւանդին ուժը չի կոտրած լիքէն՝ հի-ւանդին մըսիլը. Պէտք անդամ կըրնանք եարան դէպ 'ի դըրսի թարաֆը բանալով՝ անանկ բանեցը-նել. լաքին ամէկայ բէք քիչ զուհը կընէ.

Պէտք անդամ եարան պիւթիւն պօղազին մէջը կըպատէ, և հիւանդին շատ նեղութիւն կուտայ, և խըղդըվելու թէհլիքէի մէջ կըձգէ. Այն ատենը պէտք է քի՝ վերը գրված քացախօտ ջուրին պուղուն շատկէկ գործ ածես. և դըրսէն կակըղցընօղ լաբա մի զարնես. Լաքին թէ որ խուֆիւնէթը քեսկին չէ, և շնչառութիւնը դժուար չէ նէ՝ արիւն առնելէն սախընմիշ ըլլալ պէտք է. Թէ որ կը նայիս քի՝ եա-րան հասունցած է՝ լաքին ուշ պիտի բացուի, պէտք է նէշդէրով բանալ. Եւ թէ որ հիւանդը խեղդըվե-լու թէհլիքէի մէջ է նէ՝ պրոնքօթօմիա ըսուած գոր-ծողութիւնը ընել պէտք է. Լարինճէա ըսուած չի-նանքէին՝ և խռչափողին խուֆիւնէթին դեղ ընելու բէք քիչ ատեն կունենայ հիւանդը՝ մեծ թէհլիքէի մէջ ըլլալուն համար. Այն ատենը թէ որ այս խը-ւէթիս հետը գըտնըված հիւանդին խուֆիւնէթլը ըլլալը իմանաս՝ շուտ մը արիւն առնել պէտք է՝ կամ ճիւկուլարէ ըսուած տամարէն, կամ ուրիշ տամար-ներուն մէկէն, մինչեւ կըլլայ նէ թող ըլլայ. կամ նոյն լարինճէ'ին վըրայէն համամաթ ընելով՝ շիշէ

փակցուր · կամ Թուղթէյին վըրան հաճամաթ ըրէ · կամ շատ առէն չանցընելով այս ըսած տեղերուս վըրայ տասն և երկու հատ սիւլիւկ փակցուր ։

Տղայոցմէն այնքան շատ արիւն առնըլլի նէ՝ խըրա-ելի որ չէն կրնար տըղայքը դիմանալ · առանցմէ արիւն առնելը և սիւլիւկ փակցընելը իրենց տարիքին նայտուըմիշ ընելով որ ըլլան՝ շատ ֆայտայ կըտեսնես ։ Պէ՛տք է նաև ոտքերը տաք ջուրը դընել · և հօգնա ընել · և արիւն առնելէն ետքը՝ լախնճէ՛ին և Թուղթէ՛ին վըրայ բէհլիւան եախըսի փակցընել ։

Հիւանդին պէ՛տք է նաև բերանը եփ ջուրի պուղույի վրան բռնել ։ Պա՛զլըներուն ալ տար տեղը ծիվա մեհլեմով լախնճէին վրաները կը շփեին, որ ներս չի կըրնար բանիլ ։

Պ—ՕՃՕԼԻ՛— ԸՆԵԼԸ ։

*․ 129 ․ Ե՛րբոր լախնճէ՛ին վըրայ, կամ Թուղթէ՛ին առջևի դիերը քեսկին իւֆիւնէթ ըլլալուն համար հիւանդը խեղդըլվելու պէս ըլլայ, պէ՛տք է այն առէնը պռանքօթօմի՛ա ըսած գործողութիւը ընել, որ Փարազը չիւփհէլի դեղ մը նէ · լաքին այս մասլահաթիս առկեցալ մինասիպ դեղ չէս կըրնար գըտնել ։ Ըսկզբին և չէնեէյին կլանտուլաներուն ուռենալէն պատճառած չինանքէ՛ին՝ որ արտաքին չինանքէ ըսինք, և շատ անգամ զարարըղ մէկ հիւանդութիւն մը նէ, հիւմմայեին ուժին և նամըին քեսկինութեանը և սերթութէը՛ նայելով՝ մէկ երկու անգամ մը պէտք է արիւն առնել · և պա՛զի հեղ ալ հի՛չ պէտք չըլլար ։ Պէ՛տք ըլլալիքը չըլլալիքը համըը կըցըցընէ · ուռեցքին վըրան ալ լինիմէ՛նթօ վօլաթիլէով շփէ, և թէ որ ուռեցքը շատ կերկիութիւն ունի նէ՝ վըրան մէկ կակղըցընօղ լաբա մի ղա՛րկ ։ Ասլի՛նօ ըսած ծինաէն ալ լուծող դեղ մը տուր · և այս ծինաերուս մէջէն է քրըրըմ Թարթարը, առկէց ետքը տուր պէվե՛նտա սալի՛նա ըսածը, վինօ անթիմօնիա՛թօ՝ կամ Թառթառօ էմեթիքօ խառ-

նելով բէք քիչ. և կիւհէրչիլէով շինված ինֆուզի-օնէ մը սամպուքօ, և օսսիմիէլէ տուր,

Տեղին կեօրէ մինասիպ դեղեր գործածելով անիկայ տէֆ ընելու է, Եւ ասոր Թարզը. ամէն մէկ անդամքին և գործարանքին հիւանդութիւններուն վըրայ գրուած և գրուցուած խօսքերէս կըրնաս սորվիլ. Լեզուին տակի խօլաէ բուսած չաթալ ոսկորին տակէն խախտելէն պատճառուած ցինանքէն դեղ ընելը՝ այն ոսկորը իրեն տեղը դընելէն կըլլայ. և ասիկայ ճէրահի և խըրըխճիի միւսթաքիլ գործ է.

Երբոր այս ցինանքներուն ձինսին մէկուն հետը դարա հիւմմայ գըտնըվի, այս հիւմմային դէմ դընելու ույղուն դեղերուն մէջէն, և չարանշան իւ-ֆիւնէթի վըրայ գրածներէս պէտք է սորվիլ ասոր դեղը. ինչէ՝ սքառլաթթինայի վըրայ խօսած տեղեր-նիս սքառլաթթինա մալինեային համար ինչ դեղ թարիֆ ըրեր ենքնէ՝ այն դեղը ըրէ.

Զաթըլճէնպ, կամ զաթըրրիէ. տր. Բէրիբնէւմօնիա, կամ Բլէւրօբնէւմօնիա, յն. Բնէւմօնիա նօթհի, կամ կրծա-ցաւ, կամ կողացաւ. հայ.

Զաթըլճէնպին պատճառը և բժշկութիւնը.

*. 130. Կուրծքին մէջ գըտնըված ալէաթներուն իւֆիւնէթ շատ զուհր կընէ. և ասոնց մէջալ աւելի իւֆիւնէթ կըողը աքճիյէրն է,

Այս իւֆիւնէթներուն հետ շատ անգամ կողերուն ծայրը՝ կամ կուրծքին ուրիշ կողմերը քէսկին և զօրնօզ ցաւ կըլլայ. ասոր համար այս հիւանդութեանս խալայըք ասէն մը ատէթ իւզրէ բլէւրի-թիսէ կըսէին. լաքին այս հիւանդութիւններէս մեռնօղ հարիւրաւոր մարդոց փորը բացված ըլլալով՝ թէֆթիշ ընելու համար, հիչ մէկուն ալ թ բլէւրա ըսված կողերուն ոսկորներուն վըրայի մաշկը իւֆիւնէթ եղած չէ տեսնըված:

Ատոր նշանները։

*. 131. Իրաւ բեռլիրնեւմօնիա հիւանդութեն պաշլանկըճ ըրած ատենը զուհը ընող նշանները մէկ թիւրլիւ չեն ըլլար . և այս իլլէթս աւելի ձըմեռ ատենները և շատ տաք ամառուան սօն օրերը երեւան կելլէն։ Պա՛զի կըլլայ քի՝ մէկ քեսկին ցաւ մը փէյտահ կըլլայ կուրծքին վրայ . և հիւանդը հոգնածի պէս կըլլայ , և միտը կըխառնըվի , և փըռխելիքը կուգայ։ Պա՛զի քեսկին կամ թըյը մըսիլ մը կըմնայ . պա՛զի ալթ տաքութիւն մը կըլլայ . և ատկէց ետքը կուրծքը մէկ ծանրութիւն մը և ցաւ մը կը պաշլայէ . և ատկից պա՛զի կանուխ և պա՛զի ալ ուշ զուհը կընէ։

Լաքին շատ հէզ մըսելը անցնելէն ետքը՝ մէկ տիւզէյէ քեսկին տաքութիւն մը կըկոխէ հիւանդին վրան . և ատկէց մէկ սուր և զարնօղ ցաւ մը կը-պատահի կուրծքին մէկ կողմը՝ ոը տեղն որ ըլլայ նէ . լաքին շատ անգամ կուշտերը կըլլայ՝ ոչ շատ վեր , և ոչ այնքան ալ վար և այս ցաւըս պա՛զի ինչ-վան եախային ոսկորը և ինչվան քիւրէկները եայըլ-միշ կըլլայ։ Ատոնց հետ՝ կողերը բըռնող սթեռնօ ըսուած ոսկորներուն դիերնալ մէկ ծանրութիւն մը՝ և սըխմըլմիլ մը՝ և մէկ ցաւ մը կըմնայ։

Պա՛զի անգամ հիւանդին շունչը շատկէկ ներս քաշելը դժուար կուգայ . կըշտի վրայ չի կըրնար պառկիլ , հէլպէթ կըռնըքի վրայ պառկելու է , և կեօվտէն վեր և բարձր ըլլալու է։ Սօլուխը սըխ սըխ և չափուխ կառնէ , շատ կը հազայ , և քանի հազայ նէ՝ խահաթսըզ կըլլայ , պալղամը փակչոտուք և փրփրուոտ կըլլայ . շատին քիչ ատեն չանցնիր րէնկը կը փոխէ . կամ արիւնախառն կարմիր կելլէ , կամ դեղինի կամ կանաչի մէյլլի . և հիւանդութիւնը ծանր եղած ատենը հիչ պալղամ չի քակվիր , և հազցած ատենը հիւանդութեն նշանները կը քեսկին-նան։ Այս միջոցիս շատին նամըզը ամուր սերթ և ուժով և լեցուն կըլլայ , և սըխ սըխ կը զարնէ։

Պտղիներունը կակուղ և մէկ տուղէյէ կըլլայ· պտղիներունը մանր և կըծկըտած կը զարնէ· և ուրիշներունը աւըլ Թապլյէթձէ խարերէն չափուխ չըլլար, իլլէ՝ անկէց ծանր պինէ կըլլայ:

Ամէն դիւռ չափ տամարնէրը շատ ուժով կը զարնէն· և հիւանդը սրտաուաջք (բռնէքօնտիօ) բոլոծ տեղը երոցք մը կիմանայ տայխմա մէկ տուղէյէ:

Հիւանդութենէ նոր պաշլայած տանըներըը արիւն առնես նէ՝ ելած արիւնը առողջ մարդու արիւնի պէս կըլլայ· անկէց ետքը՝ մէկ մը տահա արիւն առածիդ պէս՝ քիչ ատենի մէջ արիւնին վըրայ Թանձր և գեղնագոյն և կըպչուն և եօղլու մէկ մար մը կըկապէ· որուն բժիշկները խաչերէն քօԹիքա բլէւռիԹիքա կըսեն: Շատին երեսը կարմիր և ուռեցվորած կըլլայ· պտղիները մօռարմիշ եղած կըլլայ· լաքին աւելի շատին երեսը դեղնած է և ղապունցած: Էքսերի այս հիւանդներուն երեսէն և չըլլինքէն և կուրծքէն փոկչըտուք քըրտինք մը կելլայ, որ հիւանդին հիչ մէկ ֆայտա մը չունի· մարմինին ուրիշ Թարաֆները լուած տեղերես ղատ՝ բէք տաք և չոր կըլլան· լեզուն շատ չոր կըլլայ, հիւանդը ծարաւութենէ կը լափի, և քեսկին հերարեԹով կայրի, և բան մը կըլլելու ատենը ռահաԹըլըղ կըլլայ:

Կըշտի պառկելու ըլլանէ՝ ցաւած տեղերնուն վըրայ կը պառկին· լաքին պտղինէրը մէկալ դին կը պառկին, այն դին չեն կըրնար պառկիլ· և ասոր պատճառը ինչվան հիմա տահա դիտցըված չէ:

Փորէն ելած միտաուԹիը կամ աղբը պտղինը շատ և ջուրի պէս կըլլայ· լաքին շատը պիւԹիւն պիւԹիւնէ խապղ կըլլան: Շէշը շատինը սապոնոտ ջուրի պէս կըլլայ· գիշերը քունէրնին չիտանիր, այրխըլամիշ կընեն· և խըլէԹնին շատ կը ծանրանայ: Հիւանդը պտղի սաֆրա կը փըրսխէ· և ասոր պատճառը ամէն հեղ հիւանդը ռահաԹըլըղ ընօղ սըխ սըխ հազալը չէ մինակ, շատ անգամ միտէին մէջ աւլած հիւԹ կենալու նշաննեըն ալ կերևին հի-

ւանդին վրայ. իւլէ՝ ծանր սաթլիճան որ ըլլայ.

Շատ անգամ այս միտէին նշանները փարաղը կերևին, լեզին միտէն հին մէկ քեռեր մը ունեցած չըլլար. որով սուտ կելլան այս նշանները. և պատճառը սալթ այնէ քի՝ միտէն աքծիյէրին հետ շատ ըլս ինհախութիւն ունի. Զանզի բժիշկներ աոկեց խաբըւելով՝ իրենց հիւանդին փըլխեցընօղ դեղ տըվեր, և վընաս հասցուցեր են. որոնք թէ որ արիւն առնէին նէ՝ հէմ այս միտէին նշանները անէֆ կըլլային, հէմ խաստը կը կըտըրըլէր, որ զանզի այս ձինս հիւանդներուն զուհր կըլնէ. շատ մանհաբեր բերիբընեւմօնիաներուն առենը տեսնըված է քի՝ փորուն մէջի գըտնըված տամարները, և իլլէ սև ձիյէրին տամարները արիւնով լեցած էին. անանկ քի՝ հիւանդը մեռնելէն ետքը սև ձիյէրին մը տեղին որ դանակ դըրպէր նէ՝ այն տեղէն շատ արիւն կելլէր.

Զանզի հեղ հիւանդին փորը շատ ուռեցած կըլլայ, և կը ցաւի. և հիւանդները սօլուխնին շատկէկ ներս քաշելու ըլլան նէ՝ քեսկին ցաւ մը կիմանան. որ սօլուխնին դուրս հանած առեննին կը թուլնայ. և այս ցաւըս կը ցըցընէ քի՝ փորուն տամարները լեցուն են. և աքձիյէրը տիաֆրամմային կըպած է.

Անանկ կըպած ըլլալով տիաֆրամման չի կընար ազատ փոքրափորին մէջը լինջնալ.

Այս ալ գիտնալ պէտք է քի՝ ամէն առեն իւֆիւնէթ եղած աքձիյէրին դին չի ցաւիր. զանզի հեղ իւֆիւնէթը սաղդին՝ և ցաւը սօլդին կըլլայ.

Ասոր չէաքին նշանները.

* . 132 . Այս ամէն ըսածներէս՝ այս հիւանդութեան առենը հիւանդներուն կուրծքին դալաֆները փէյդահ եղած սըխընթըներուն պատճառը աչիքեար կիմացվի. ասոր համար է նաև այն պաշխաճայ պայղընութիւնը, և սըրտին շարժմունքին էվէլնալը, որ այս հիւանդութեանս կըլլայ. Այս ծանր հիւանդութեանս մէջ ուրիշ դէշ նշաններ ալ կերևին, որ

կը պատճառին արեան ճէվլանին խափանուելէն, և ուղեղին մէջ շատ արիւն երթալէն, և ոսկրներուն ախտաւութիւնէն՝ որ ուղեղին մէջի արեան շատութիւնէն առաջ կու գայ: Այս նշաններս են գլխու ծանր ցաւ մը, աչքին փառլախ կարմիր և ուռեցածի պէս ըլլալը, լեզուին թանձրանալը, հիւանդին ապրխլամիշ ընելը՝ կամ անանկ քընացածի պէս թմրած մնալը: Եւ այս ըսած նշաններըս քանի որ հիւանդութիւնը ծանրանայ նէ՝ օրէ օր մէյտան կելլան. կամ երբ որ կուրծքին մէկ տեղէն կըլլայ հիւանդութ̅ե հիւթը ուրիշ մէկ տեղ մը կերթայ նոյն կուրծքին մէջը. Ինչվան որ հիւանդութ̅ե եօթներորդ՝ կամ իններորդ՝ կամ տասն և մէկ երորդ օրը՝ որ հիւանդին բէք գէշ օրերն են: Եւ պճղի տաշա ուշալ, կուրծքէն մէկ խըռկալ մը կը փըրթի, պօղազը իւֆիւնէթլէնմիշ կըլլայ, ձայնը կը մարի. ձեռքերուն և ոտքերուն ծայրերը կը պաղին. Նամզը եախըշըխսըզ և սըրասըզ կըլլայ և արա տըվօզ և բէք մանր կը զարնէ, կը քըրտընի, և քանի որ քըրտընի նէ՝ ուժէ կիյնայ, և քըրտինքը փակչըտուք կըլլայ, և պաղ. և ասոնք ամէնը մէկէն՝ հիւանդին մեռնելու ատենը մօտենալուն նշաններն են: Այս ամէն ըսածները՝ բէք թէհլիքէլի բէրիփնէւմօնիաի նշաններ են: Լաքին պճղի հեղ թասլըքէթճէ քըթէն արիւն պօշանմիշ կըլլայ. կամ բժիշկը աղէկ վարպետութ̅ե գիտար ընելով՝ պալղամին հետը թարախի պէս հիւթերը դուրս կելլան. մէջերնին տամար տամար արիւն կը գըտնըվի, և հիւանդը խօլայ կը հանէ պալղամը. և ասոնցմով շնչարգելութիւնը և ցաւին քէսկինութիւնը տէֆ կըլլան. և հիւմմային ալ ուժը կը կըտրի: Շատ ալ բաստ կու գայ քի՝ հիւանդութ̅ե նիւթը պալղամ քակվելու հաճէթ չի մնացած իքէն՝ ուրիշ ճամբով մը կը քակվի. և այս ձինս հիւանդութեանս եօթներորդ օրէն ինչվան տասն և չորս երորդ օրերուն մէկը կը պաշլայէ հիւանդը պօլ և տաք և շօգխաւոր քըրտինք թափել. որ պիւթիւն

մարմնոյն վրան հաստատ կըլլայ · և այս միջոցին եղած չէռին փօձան թեթև և թարախի պէս բան մը կըլլայ։ Պաղի անգամ բէռիբնէւմօնիան՝ հիչ պալ- ղամ չի քակվելով սալթ չէռով կը քակվի · իլլէ՝ ռէւմաթիզմօէ պատճառվածը, և այս չէռը հիչ մէկ փօձայ մը չունենար, թէմիզ տուրղուն կըլլայ, լաքին շատ կըլլայ · ինչվան մէկ օրը տասն և երկու- լիպրէ, և տաւձ աւելի չէռ կեւլլայ։

Փարագա ինչվան հիմա ըսածներուս ամէնը՝ կամ շատը ամէն բէռիբնէւմօնիայի պիտի ըսաս գան, լաքին պաղիներուն ներսէն գաղտուկ մէկ իւֆի- նէթ մը տիրելով փորտուքներուն մէկուն վրայ՝ հիւանդը իր ողջութեան ատենը հիչ մէկ նշան մը սէզմիշ չըներ վրան · մեռնելէն ետքը երբոր թէֆ- թիշ ընելու համար մարմինը ճըղքէնք նէ՝ այն ատենը կը տեսնենք քի՝ իւֆինէթ եղած և թարախ կապած է։

Պաղի ալ կըլլայ քի՝ բէռիբնէւմօնիայի նշան- ները չէ թէ հիչ զուհր ըրած չեն ըլլար, իլլէ՝ բժիշկին տիքքաթ չընելուն համար՝ չի կրնար ֆար- խին երթալ · և անանկ անխնամ ձգելովը՝ մէկ իւ- ֆինէթ մը աքճիյէրին վրայ ղարարը թարախոտ եարա փէյտահ կըլլայ։

ԲԷՌԻԲՆԷՒՄՕՆԻԱ ՆՕԹԱ, ԷԱ"։ ԱՔ ՃԻՅԷՐ ՇԱՐԸՆ ԳԷԼԼԷ ԻՒՔԻՒՆԷԼԻ ՃԱ՛"։

*·133· Այս հիւանդութիւնս զուհր կընէ պալ- ղամոտ և գէր և ծեր և զայիֆ միզաջ և կակուղ և թոյլ մանրաթել ունեցող մարդոց։

Եւէքսէրի՝ ցուրտ և թաց հավա ունեցած տե- ղերը, և աշնան անձրևային օրերը կըլլայ։

Ասոր պատճառը մէկ վէլվէլէ տըվօղ բան մը, որ պռօնքները սարմիշ կընէ ու վէլվէլէ կուտայ և ֆիթնէլէթմիշ կընէ, և այս ֆիթնէութեանս պատ- ճառով քիչ ատենի մէջ շատկէկ պալղամ մը փէյտահ ըլլալով՝ պռօնքները կը լեցընէ, և թանձր և փակ- չուտ ըլլալուն համար՝ խօլայճա չի կրնալով դուրս

ելալ՝ հիւանդը խեղդըվելու թէհլիքէի մէջ կը ձըգէ։ Ասոր նշանները են, գլխուն քեսկին ցաւը՝ որ հազացած ատենը տաքն աւելի կը քեսկիննայ՝ գլուխը պըտըտիլը, հօգնիլը, շէալին պուլանըխութիւնը, և քիչ ատենվան մէջ հիւանդին դէշնալը։

Այն ատենը հիւանդին շատ տամարները ատէթձէէն չափուս և թէզ թէզ կը զարնեն. պաղի թապիյէթձէ նապզին զարնելուն պէս կըլլան՝ փէք քիչ ֆարգ ունենալով, պաղի սըրտասըղ և ույզունսուզ և զայիֆ կըլլան, սրտառաջքը (բալէքօռտիօն) ալ նեղութիւն մը կիմանայ, և կուրծքը կըսըխմըվի։

Ծարաւ փէք քիչ կունենայ հիւանդը, և քիչ մը բան խըմէ նէ՝ այն ալ կըփըսխէ. հազը պաղի քեսկին՝ և պաղի ալ քիչ և թոյլ կըլլայ. և ագձիյերին մէջը փակչըտուք պալղամ լեցված ըլլալով՝ հազէն ետքը խըժում և խըռալ մը կը պատճառէ։

Այս խաբէբայ հիւանդութիւնս ըռնըվօղներուն քօվը կեցող մարդիկը՝ հիւանդութեան թէհլիքէն չեն կը ընար ճանչնալ, և կամայ կամայ առաջ երթալուն համար՝ մարդ հօգ չընէր, լաքին մէկ մը քէսկինցածին պէս՝ առաջը չառնըվիր. զաթըլձէմայի նշանները ցըցընելով՝ հիւանդը կը մեռցընէ։ Լաքին աստանկ նշաններս ալ ամէն ատեն չերևնալով՝ հիչ մէկ մարդ մը մըմիւլ չըրած լքէն՝ հիւանդը կըմեռնի։ Առաջկուց ըսած ենք քի՝ միտէին մէջը մնացած և ավըրված հիւթերը շատ ատեն հիւննագ և ուրիշ ձինս խաֆիւնէթներ կը պատճառեն։ Ասոնք կուրծքի հիւանդութիններ ալ կըրնան պատճառել. բէռիբնէւմօնիայի ամէն նշաններէն զատ, քեսկին ցաւ ալ փէյտահ կընեն հիւանդին կուշտը, կամ կուրծքին մէկ ուրիշ սէմթը. և ասինկայ պաղի ատեն մէկ երկըրին հավային մախսուս և միւսթաքիլ իրեն թապիյէթ եղած բերմանքէն էբիտէմի քաալ կըլլայ. Լաքին այս բանիս թահմինին շատ կը սխալին բժիշկները. ղէրէ ինչ պէս որ առաջկուց ալ ըսինք, բէռիբնէւմօնիային հետ շատ անգամ սաֆրավի հիւմմայի նշաններ ալ կը դըտնըվին՝ որ միտէին մէջը

ալրած նիւթը շատնալէն չեն պատճառիր։

Լյարդին չիւնքի հաղին՝ և դժուարնէֆէս անե-լութին՝ և պսպղընութին՝ և կուշտի ցաւին պատճառը և հիւմմային՝ շատ ատեն փըտտած և ալրած նիւթերը կըրնան ըլլալ․ ուստի այս պատճառներս կուրծքի ուֆիւնէթ ալ կըրնան պատճառել։

Շատ երկիրներու մէջ ռուհը եղած է քի՝ մէկ ատեն մը շատի վրայ մէկէն ղաթըլճըմա ըլլալով՝ ամնուն վրայ ալ սաֆրայի հիւմմայի նշաններ կը տեսնըլին որոյայ , և ասոնցմէներէն քանի մը անգամ արիւն առնըլելով՝ սաֆրայի հիւմմայի ղուհուրաթները ծանրացած է․ և շատ զեան քաշած են , և մահուան թէհլիքէյի մէջ ինկած են․ և ասոնցմէներէն մէկ կամ երկու հեղ արիւն առնըլելէն ետքը՝ փըրխեցընող և քըշող դեղ տըլեր էնէ՝ անոնք ֆայտա տեսած են․ Պա՛զը ղաթըլճըմաներ անանկ հալերի մը ատեն կըլլան քի՝ մարդոց սաֆրան աղըըրմիշ կընեն , և շատին վրայ սաֆրայի հիւմմայի մախսուս եղած նշաններ կերեւին , և այն միջոցին շատ հիւանդներուն իրենք իրենցմէ սաֆրա փըրխելով կամ փորերնին քըշելով՝ թեթեւնալնին և հիւանդութենէ ա-զատիլընին ալ տեսնըլած է․ Կըրնանք չիւփհէսիզ իմ ըսել թէ՝ պա՛զը անգամ ղաթըլճըմը սաֆրա-յի հիւմմայի նշան և անկէց ռուհը ըլլալով՝ երկրոր-դական հիւանդութիւն է , և այս դասմանքս չնաղ ըլլալուն մեծ խապաթին մէկն ալ այն է քի՝ շատ հեղ ասանկ հիւանդներէն արիւն առնելով՝ շատ ծան-րացած է հիւանդը , և մեռած ալ կան ․

Պա՛զը անգամ ղաթըլճըմայի հետ դարա հիւմմա ալ կը խառնըլի , որով հիւանդութիւնը դէշի կերթայ , և ասոր պատճառը հէմ հիւանդին ինքը զինքը չի կըրնալ նայելէն կրնայ ըլլալ , հէմ պաշըըճայ պատ-ճառ մը հիւանդութեան վրայ թէյսիր ընելը կըլլայ , իլլէ՝ էրիւսիփէան և պուլաշըխութիւնը հիւանդութեան խըյաֆէթը շատ կը քէսկինցընէ և կը դէշցընէ ։

Եւ պա՛զը հեղ այնքան կը դեղնայ այս իլլէթս ,

և այնքան մահաբեր կըլլայ քի՝ ժամանակին դե-ղութեանը՝ մըթալըս և պատ պատրաստ կուգայ, և պօլի հեղ ալ ֆարաղը հալըլին բերմունքը և էրի-տեմիան այնքան քէսկին ըլլալու նշանները չունի • լաքին մէկզմէկէ պըլըշկելով, շատ մարդ կը մեռնին այս հիւանդութիւնէս ։ Այս գարա հիւմմայոտ զա-թիլճէմպը պաշլայածին պէս՝ մէկէն ՚ի մէկ հիւանդը ուժէ կիյնայ, երեսին գոյնը կը նետէ, և տրտում կըլլայ, կը թիթիզնայ, վախկոտ կըլլայ, գարա հիւմ-մային սթուփմտա և վէռասաթիլէ ըսված ձինսերուն նշանները կը պաշլայէն վըրան կերևան ։

Է՛ն առաջ տաքութիւնով խառն մէկ քէսկին պա-ղութիւն մը կը կուխէ վըրան, անկէց ետքը կը պաշ-լայէ շնչառութիւնը շատ զօռ քաշելով ընել, կուրծքը սըխմըվելու և նեղնալու պէս կուգայ իրեն, հազը սըխ սըխ և դժուար և չոր կըլլայ, և հիւանդը քանի որ հազանէ՝ քիչ մի պալղամ կը թըքնէ • այն ալ չիմուկի պէս սուլու, արիւնոտ կամ թարախով խառնըված ։ Նաբզը թայիլէթճէէն չափուխ կը զարնէ, կամ աւէթա չափուխ և մանր և եախըշըխ-սըզ և սըրասըզ կըլլայ, և շատ խօլայ կը փոխվի ։

Շունչ առնելը շատ դժուար ըլլալուն համար խիթիզայ կըլլայ տէօշէկին մէջ նստիլ • լաքին ուժ-չունենալուն համար՝ անանկ նստած իքէն՝ լիբօթօ-միա զուհր ընելով՝ քնացածի պէս թմրած և մէհման կը մընայ ։

Ասոր գէշ նշանները ։

*. 134. Հիւանդը քէսկին գլխու ցաւ կը քա-շէ • իւլէ էնքսէին դին, և գլուխը պըտըտելն իքէն՝ խելքը կը կորսընցընէ • և պօլի հեղ աշէքեար կը խենթենայ կը կատղի ։ Շատ անգամ հիւմման չի կատղած իքէն, և պօլի ալ աժանսըզտան կուրծքին մէկ դին մէկ մըղըրախով զարկածի պէս ցաւ մը երևան կելլայ • որուն վըրայ ձեռք դըպցընելու ըլլաս նէ՝ ասլա չի կընար դիմանալ հիւանդը • և սէպէպ քի՝

հի՛չ տալը սօլուխ չի կրնար առնել․ այս նշաններուն հետը սաֆրայի պէս կամ չիքնի գունով հիւթ մը նալ կը փսխէ։ Այս միջոցիս հիւանդին քունը հի՛չ չի տանիր, կամ քնացածի պէս կը թմրի, լաքին չի քնանար․ լեզուն բէք չոր կըլլայ, և կը դողդողայ․ մուսքուլներուն ծայրի եղած մանրաթելերը կը թըրթըռան, կը հեծկըլտայ, չէռը կըլլայ՝ կամ պուլանըխ, կամ ջրային, կամ սեւագոյն՝ կամ արիւնով խառնած, կամ սապոն ջուրի պէս, և թէփոտ։

Քըրտինքը կըլլայ շատ և կըպչըտուք, մօռ մօռ և սեւի մօտ խարամուխներ կամ հասպաներ կը թափէ․ կամ կօրեկըտիկ (միլիարէ) դուրս կուտայ․ վերջապէս քըթէն արիւն կուգայ՝ և պաղըրսախներէն և ուրիշ տեղերէն ալ արիւն կուգայ, և ասոնք հիւանդին շատ թեհլիքէլի են։ Պաղի հեղ ցաւը անխախտ թէմելլի չըլլար․ կերևի թէ՝ հիւանդին հանգչելու ժամանակ կուտայ․ շնչառութիւնն ալ շատ դժուար չըլլար․ լաքին քեսկին ծարաւէ կը լափի և կոյրի ու կը տոչորի, և կը պապակի, և լիբօթիմիա կունենայ, եանիա՝ տալղըն կը մնայ թմրածի կամ քնացածի պէս․ բերնին մէջն ալ աֆթէ ըսված եարան ելլալով բերանը եարաներով կըլեցվի։

Ասանկ հիւանդներէն ելած արիւնը նօսր է, եանիա՝ սուլու և բէք ջրոտ, և հի՛չ փըխտիլէնմիշ չըլլար։ Լաքին պաղի հեղ ասոնց արիւնին վըրայ ալ մէկ թանձր և էօղլիւ և արիւնագոյն մար մը կը կապէ․ մեռնելը մօտենալուն նշաններն են խըռալը, ոտքերուն և ձեռքերուն պաղիլը, մուսքուլներուն և սինիրներուն թօթվըվիլը, և բէք մանր նամղ ունենալը։ Պաղիներուն ալ՝ թէ որ միտէին մէջը ակրած և փըտտած հիւթեր կան նէ, ասէթձէ մէկ փորքըըշուք մը հիւանդութիւնը կը թուլցընէ, կամ մարմինին վըրայ ֆայտալը եարաներ դուրս կուտան, կամ պըռկունքին էթրաֆը շատ եարաներ կելլան․ կամ կօրեկըտիկ դուրս կուտայ մարմինին վըրայ, և հիւանդը շատ և հոտած քըրտինք մը դուրս կը

թափէ, աստնք աղէկ նշան են։ Այս հիւանդութեան մեռնող մէկի մը մարմինը բանալով՝ վարպետ բժիշկ մը տեսաւ քի՝ աքճիյէրին ետևի դին ուռեցած և արիւնով լեցված էր․ լաքին աքճիյէրը ոչ ծանր էր և ոչ սէրթ․ ոչ ալ էթրաֆը շիճուկ կամ թանձրանալու աւիշ մը կար, ինչպէս որ սահիհ բէռիբընէւմօնիային ղուհր կըլնէ։

Այս բաժիններուս նայելով՝ աճայիպ բան մը նաւ այն է քի՝ բէռիբընէւմօնիանալ ըսըթմայի պէս սպաղի մարդոց նէօպէթով կուգայ․ և թէ որ արժանահաւատ և ճշմարտախօս մարդիկ ասիկայ տեսած չըլլային և չի հաստատէին նէ՝ հաւատալու բան չէր։

Եւ իրաւի որ ըսըթման ամէն հիւանդութեան մէջ կը խառնըվի․ և ասոր հետն ալ կըլնայ ըլլալ եղեր։ Լաքին շիւփհէ ընելու չէ քի՝ աստնկ նէօպէթլի սաթլըճանը շատ րասատ գալու՝ կամ ղուհր ընելու բան է․ անոր համար ով որ բէռիբընէւմօնիային բըռնած ատենը՝ տեսնալով քի՝ իրիկվըները կը քէսկիննայ և ցերեկին կը թեթևնայ, ասիկայ նէօպէթ ղանն ընէ, և նէօպէթը խափանելու համար քընա քընա տայի նէ՝ եանղըլըշ գործ կընէ։ Զէրէ երբոր մինասպէթսիզ տեղը այս դեղըս տըրվի նէ՝ հիւանդը գէշի րասդ կուգայ։ Լաքին վարպետ բժիշկները պաղի ծանր բէռիբընէւմօնիաներուն աղէկ տիքքաթ ընելով՝ տեսան քի՝ երկու օրը անգամ մը ըլլնօղ ըսըթմայի միւսաթաքիլութիւններ կերևի վըրան․ անոր համար քանի մի անգամ մէկալ ճինս բէռիբընէւմօնիաներէն ատէթ եղած չափէն քիչ արիւն առնելէն ետքը՝ քընա քընա տըվին, և աղէկ ֆայտա ըրին հիւանդներուն․ որ բժշկական պատմութիւններուն մէջ կը կարդանք․

Այս ճինսիս նոր պաշլայած ատենը դժուարաշնչութիւն և հազ մը կուգայ հիւանդին, և կուշտը կը ցաւի, և արիւնախառն պալղամ կը թըքնէ․ և նապզը լեցուն և սէրթ սուր հիւմմայ կունենայ․ Լաքին քիչ մի ատեն անցնելէն ետքը՝ կըլլայ։

կուրծքին և կռնակին նեղութիւն տալով նշանները քրքրտինքով մը տէֆ կըլլան. նամզին մըխ մըխ զարնելը կանցնի, լեզին նամզը լեցուն կը մնայ. և կաշխին կրակի պէս տաքութիւնը կը մարի.

Շատ անգամ չէռլին տակը խօրասանի պէս փօճայ մը կինջնայ. հիւանդը աշիքեար էֆ աղէկ րահաթութիւն կունենայ. լեզին առջի անգամ բըռնած տենը համածին պէս՝ սէպէ քի՝ նոյն սահաթին ափանըը ազմիշ կըլլայ հիւանդութիւնը, և այսալ թարիֆ ըրածիս պէս քրքրտինքով կը վերջանայ.

Պմալի անգամ ըշըթման թէռձանա տօբբիա ըսղած թարզով ըլլալովը՝ նէօպէթով գալըխայպ կըլլայ. տար ազմիշ եղած ժամանակները նշանները մէկըզմէկու հետ բուպար ընելով խօլայ կըրնաս ֆարխ ընել, որ թոյլ իքէն քէսկինցած կըլլայ, և թէ թուլութեան և թէ քէսկինութեան տերեձէները տըըլ բէռիբնէւմօնիային տռէթ եղած կանոնէն աւելի կըլլան. Եւ ասանկ մէկ բան մը զանն ըրած տանէնըդ բէռիբնէւմօնիային վըլայ՝ թէ որ այն օրերը ըշըթմա շատ կը գըտնըվի նէ, այն երկրին մէջը՝ բէռիբնէւմօնիային պարբերական ըլլալուն մէկ նշանն ալ այն է.

Առջի դարմանները.

*. 135. Բէռիբնէւմօնիայի պատճառ կըրնան ըլլալ ուրիշ իւֆլինէթներուն ալէսէվիյէ պատճառներէն զատ՝ շնչառութեան աւեաթներուն դըպչօղ բաներն ալ. Ասոնց մէջ ամէնէն պաշըլըճան այն է քի՝ մէկ մարդուն մարմինը շատ տաքցած իքէն՝ պաղ հավայի դէմ կայնի, կամ երկան և հէրարէթլի խօսվածքներէն ետքը, կամ խաղ կանչելէն՝ կամ բերնով չալըվելու աւեաթներ կամ չալգըներ չալելէն՝ կամ աշխատելէն՝ կամ վազելէն ետքը, կամ ասանկ հոգնած իքէն՝ տօնտուրմա, կամ պուզլու շէրպէթ, կամ ջուր խըմելէն ետքը կըլլայ.

Ուստի բէռիբնէւմօնիային շատ գըտնըված տ-

տեններըը ըսէք ցուրտ էլամներինէն , և խարտաւել՝ և փօրեաղ փըշած օրերը · լօքին վերը գրված պատ-ճառներուն համար ամառվան տաք օրերն ալ կըրնայ ըլլալ: Մարմնոյն արտաշնչութիւնը կըտրըվելէն ալ ներսը խուֆլունէթ զուհր կընէ · և այս խուֆլու-նէթս ուրիշ գործարանքներէն աւելի աքճիյերին կըլլայ:

Առջը Գուշուհուրէնը:

*·136· Բնէւլընէւմօնիային թէհլիքէլին ծանր-ութիւնը ինչվան հիմա գրածներէս զատ , հիւան-դութեան առըլ տեղին նազիքութիւնէն ալ կըրնաս հասկընալ: Բըլէւրիթիսէ իլլէթը թէ որ սալթ կուրծքին մէջ գտնըված զարը կամ մուսքուլին խու-ֆլունէթլէնմիշ ըլլայ նէ՝ այնքան թէհլիքէլի չըլլար:

Աքճիյէրին երկու փերթը մէկէն քեակին խուֆլու-նէթլի բըռնըվելու որ ըլլայ՝ հիւանդը չի կըրնար մեռնելէն ազատիլ: Սահիհ բնէւլընէւմօնիային ա-տենը զուհր ըրած փոփոխութիւններուն թէ սըրան և թէ ատենը՝ սըրտը և չըրփըլը և ատէթօլէ · հիչ մէկ բան մը ափանըղ չըլլար · և այս միւսթաքիլու-թիւնս ուրիշ խուֆլունէթներուն հիչ մէկը չունի:

Հիւանդութեան վերջը աղէկ կամ գէշ գալուն շատ կըխառնըվի հետը եղած հիւմմային թապիյ-էթը · որքան որ շնչառութիւնը դժուար ըլլայ՝ և չափուեա՝ և կարճ կարճ շունչ առայ , և շունչ առնէն կքէն ալ ցաւ իմանայ , և երեսը ուռեցած և մօռար-միշ եղած՝ կամ դեղնած ըլլայ , և հազը չոր ըլլայ , և ելած պալղամը կանաչ ըլլայ , և շատ տաղըղն ըլ-լայ՝ կամ չըղըընութիւն ունենայ · և ճակատէն և շըլլինքէն և կուրծքէն ելած քըրտինքը շատ և փակ-չըտուք ըլլայ , և հիւանդը տեօշէկին մէջ րահաթ չի կըրնայ կենալ , սըխ սըխ մէկ դին մէկ ալ դին դառնալ ուզէ · և սըրտին շահ տամարները և աւըէ խիեն շարժմունքը սալընթը ունենայ , և հիւանդը ուժէ շատ ինկած ըլլայ · այնքան աւելի մեռնելու-

Թէհլիքէն կը շատնայ հիւանդին վրայ ։

Կուրծքէն մէյտան եղած խըժումը և խուպը մահուան մօտենալուն նշան է ։ Հիւանդին քէակին չեղած լիքէն՝ հիւանդին դժուար շունչ առնել տալը , և թևերին թմիլը և ուռենալը կը ցըցընէ քի՝ կուրծքին մէջ հիւթ կայ թաշմիշ եղած ։ և այս ալ մահաբեր է ։ Նամըն ալ՝ կամ շատ լեցուն և կակուղ կըլլայ , կամ սըխ սըխ և բարակ կը զարնէ , և ձեռքերը պաղած կըլլան ։ այս ղուհուրաթիս մէջը շատ անէմի բժիշկներ շատ հիւանդ մեռած չըլլալնուն համար՝ հիւանդին տէրոջը աչքի լոյս կուտան ։ լաքին քանի մի սահաթ անցնելէն ետքը՝ հիւանդը կը մեռնի ։

Շատ բէռիբնէւմօնիաներ պալղամ քակելով տէֆ կըլլան ։ լաքին շատ ալ տեսնըված են քի՝ շատ պալղամ չի քակած իքէն՝ կաղատին սալթ քրտինքով և փօլ շռռելով ։ և սանից չէռին տակը ձէրմակ և թարախի պէս փօձայ մը կինջնայ ։ շատին ալ սքձլյէրին կէրկինութիւնը անցնելէն ետքը՝ պալղամ գալ կը պաշլայէ ։ և այս պալղամները հիւանդին առողջանալուն փայտա մը չեն ըներ ։

Գէշ բէռիբնէւմօնիային վերջանալու օրերուն մօտիկ՝ պաղի հեղ եղանաթէմաներ և ուրիշ երուցք ամենցող եարաներ և էրլանձըլը դուրս կուտայ ։ և ասոնք պաղի հեղ հիւանդին աղատվելուն նշան են ։ Բէռիբնէւմօնիան քակօղ եարայ քիչ տեսնըված է ։ և պաղի հեղ ականջը կէլլայ ասանկ եարայ ։ պաղի ալ ականջը կը խուլնայ , որ գէշ նշան չէ ։

Այս հիւանդութիւնըս ըսըթմային փոխվիլն ալ քիչ ղուհր ըրած բան է ։ Կուրծքին շիշ խօթածի պէս ցաւը տեղը փոխէ՝ կըռնակը երթայ , կամ եարայլին ոսկորին թարաֆները ցաւին նէ՝ ։ փեք աղէկ նշան չէ ։ լաքին թէ որ ցաւը տեղը փոխելով ուժը կոտրի , և շընչառութիւնը սէրպէստ ըլլալ պաշլայէ նէ՝ աղէկ է ։ Իլլէթը թեթևնալէն ետքը՝ խուղխուլմիշ ըլլալով նորէն քէսկիննայ նէ՝ առաջին անգամէն աւելի թէհլիքէլի է , լաքին առջի

անգամինը բժշկելու ըրուած ճամբովը այսպէս կը բըժըշկըվի :

Աքձիյէրէն և կուրծքէն մէջ եղած փեյտահ ըլլալուն նշանները :

* • 137 • Աքձիյերին և կուրծքին մէջ եղած փեյ-տահ ըլլալուն և բացվելուն պէտք եղածին չափ պէլլի նշանները ասոնք են : Վերը գրված նշաննե-րուն մէկ ունեցէ երթալը , խիփկվան դէմ հիւան-դին աղմիշ ըլլալը , նամզին առջինէն աւելի սըխ սըխ զարնելը , մռլիկը , երեսին կարմրութիւնը , ալուձին մէջ կրակի պէս տաք ըլլալը , սըխ սըխ և դժուար տօլուխ առնելը , աղքերուն վըրայ փեյտահ եղած պաղ ուռեցքը : Առաջվընները հիւանդը քըրտընածին պէս այս նշանները ամէնն ալ կը թուլնան , հիւանդին ալ փարաղը խշտահը տեղը կըլլայ , լաքին օր աւուր վըրայ կը զայտըննայ • տայխմա ծարաւութիւն կուննենայ , և առաջկուց ցաւցած տեղը մէկ ծանրութիւն մը կիմանայ , և կըշտի վըրայ պառկելու դժուարութիւն կը քաշէ , ոչ ցաւցած դիհուն վըրան կըրնայ պառկիլ՝ և ոչ մէկ ալ դիհուն վըրան : Այս ըսած նշաններուս ամէնը մէկ տեղ եղած ատենը՝ կըլնաս խըմա վըճռել քի՝ աքձիյերին ասըլ իրեն մէջը մածչի՛ա կամ սանիէ ըսված թա-րախին ձինաներուն մէկը ժողվըված է • կամ զարշա-հոտ լեքօռէ ըսված ջուրը փեյտահ եղած է • կամ մէկ խոց մը եղած է քի՝ խտալէրէն վօմիքա կըսվի :

Որ մեծ կամ , պըղտիկ կըլլայ • պօղի մէկ տեղ մը կըլլայ՝ պօղի մէկ ուրիշ տեղ մը • և պօղի աք-ձիյերին ներսերը կըլլայ , և պօղի ալ դուրսը , պօղի ըլէւրային մօտիկ : Այս վօմիքա ըսածնիս կանուխ կամ ուշ կը հասուննայ , իրեն լայնութեանը և մե-ծութենը կեօրէ , և զուհը ըրած ատենը գըտնըված հիւմմային քէօվկին կամ թոյլ տէրէձէին կեօրէ • և այս վօմիքային գըտնըված տեղին նայելով՝ ձինս ձինս նշաններ ալ երևան կելլեն , ասոր տակը ձնայած

տեղերուն ըխմըրլելէնն ալ հիւանդին ձինս ձինս նե-ղութիւններ կը պատճառին ։ Ու երբոր վօմիքան հատուննայ, կամ ինքնիրեն կըպատռի պուծնքիներուն թարաֆէն ․ և պուծնքիներուն ձեղերը առաջկուց գոցված , և եոքը եախըշըխսըղ պիչիմի մը մաած՝ կամ մաշելով պատռած ըլլալով այս թարախի պէս հիւթս թափ եղած տօպրակի պէս տեղին հեա ի-հախութիւն կունենայ ․ կամ սպճկէրին ծակոտ տեղերուն մէջ կը թափի , որ իւֆիւնէթը այն տեղ-ներուն այնքան գըրպած և ղեան տըլած չէր ․ կամ կուրծքին մէջի փոսը կուգայ , որ պօղի հեղ պի-թիւն պիւթիւնէ պարատ կըլլայ ․ և պօղի հեղ ծակոտնոր հոսըլ եղած մխոզ մը կըլէցնի , որ հիւանդութեան ատենը փէյտահ կըլլայ ։

Կամ իւֆիւնէթին ատենը սպճկէրին հեա կըպ-չօղ տեղերը կերթայ այս թարախըս ․ կամ ասըլ պուծնքիներուն մէջ մըտնելով ըսած տեղերուս ամէնուն մէջնալ ճամբայ կը գըտնէ կը քալէ ։

Թէ որ թարախը պուծնքիին մէջ մըտնէ նէ՝ քիչ եղած ատենը՝ հազալով խօլայճա դուրս կելլէ ։

Լաքին պօղի ալ շատ կըլլայ՝ թռնքեային մէջ չի սըղմիր ․ և այն վախտը երևան կելլան պայղընութի , գլխու պտոյտ , տաղըընութիւն , և խեղդըվելու թէհլիքէ , խեղդող նէվպաղի , և եոքը եոքը հիւան-դը կը խեղդըվի կը մեռնի ։

Թարախին բօշ ըլլալը ։

* ․ 138 ․ Սպճկէրին և բըլէւրային մէջ տեղը եղած փոսին մէջը պօղի հեղ թարախ կը ժողվըվի , և պօղի հեղ այն տեղը չալխանթը մը փէյտահ կընէ ․ պօղի ալ այս չալխանթըն սպճկէրին ու բըլէւրային նեըքին մասած կերիլմիշ եղած մըսին վըրան կըլլայ ․ և այս չալխանթըյով պէլլի եղած թարախ ժողվը-վելուն՝ հոսմի բառով խուլացիք ալ էմբիէմա կըսեն ․ որ բիօն բառէն ելած ըլլալով մէջը թարախ կե-նալ ըսել է ։ Ի՛ն առաջ՝ սէպէ թէ՝ նորէն մէկ

ուֆիւնէթ մը կըլլայ․ հիւանդը մէկ բանի մը պատ-
ռիլը կիմանայ կուրծքը, որ է վօմիքային պատռիլը․
այս պատռելուն պէս՝ շնչառութիւն ալ կը խօլայնայ։

Հազը քիչ մի ատեն րահաթլանմիշ ըլլալէն ետքը՝
նորէն աւելիշ կըլլայ․ առողջ դիուն վըրայ պառկե-
լով դժուար կըլլայ շնչառութիւնը․ և մէկ դիէն
մէկալ դին դառնալու ատենը՝ կուրծքին մէջի չալ-
խանմըն կիմանայ։ Ձեռքով կուրծքին զարնելու
ատենը՝ կուրծքէն ելած ձայնը փոխված կըլլայ․
կըռնակին մուսքօլներուն, կամ քուստումթօ ալէլ
լօմպօ ըլլած մուսքօլին վըրայ եաւէմա ըլլած ձինսէ-
էն ուռեցք մը փէյտահ կըլլայ․ և բարակ հիւմմայի
նշաններ կը պաշլայեն երևիլ վէրէմլիներուն վըրայ
երևցածներուն պէս։ Աքճիյէրին վըրայ փէյտահ ե-
ղած վօմիքան պառղի հէլ բըլէուային հետ կը փակչի․
լաքին ասանկ ըլքէն ալ կենէ վօմիքայէն ելած թա-
րախը աքճիյէրին մէջ չերթար, կուրծքին մէջը
կուգայ։

Թօրաքս Բօտ ըլլալուն գուշակութիւնը։

*․139․ Այս ամէն բանծներըս՝ որ եարա կը-
բացվի, և թարախ փէյտահ կըլլայ ըսինք, հիւան-
դութեան խըյաֆէթը կը փոխեն, վէրէմին թիզէ
բօլմօնաւէ ըլլած ձինսին կը դարձընեն, որ խաս-
պիւփիղ է։ Աքճիյէրին վօմիքան պառծնքներուն դին
բացված ըլլայ նէ՝ ույղուն մէկ թարզով մը դիմար
ընելով կըրնայ բժշկըվիլ․ կամ հիչ որ չէ նէ՝ շատին
աքճիյէրը երկան ատեն վընասէ ազատ կը պահէ․
զէրէ եարային ներսի դին նասըրը կապած կըլլայ։

Լաքին շատ անգամ ալ վօմիքան փիս եարայի կը
փոխվի, և անկեց զուհր կընէ վէրը գըված վէրէմը․
ինչպէս որ աքճիյէրին թուպէռքօլօններուն թարա-
խոտելէն և բանելէն ալ վէրէմ կըլլայ։

Անոր ճէմարը։

*․140․ Ուֆիւնէթները բժշկելու համար որ-
ված ալէտէվիյէ խըրաններէս՝ նիզամ, որ այս հիւան-

ի 20

դութեանս ատենը պէտք է շուտով գործի դնել, զէրէ թէհլիքէլի է · ասոնցմէ ՚ի զատ աքճիյէրին վերայ պաշխամայ թէյսիր ունեցող դեղերն ալ գործ ածել պէտք է ։ Ասոր համար երբոր աքճիյէրը սահիհ իւֆիւնէթ ունին նէ՝ պէտք է նէշտէրով լայնկէկ ծակ մը բանալ, և շատ արիւն վազցընել անկէց · և քիչ մի ատեն անցնելէն ետքը՝ նորէն թէքրարլամիշ ընելու է այս գործողութիւնս՝ շատ անգամ · քանի որ տեսնաս քի՝ առջի անգամին արիւն առնելուդ ըրած շահին ետքը եկաւ դադարեցաւ, մէկ մը տահա արիւն առ ։ Ո՛ր թևէն արիւն առնես նէ՝ մէկ է · ֆախաթ նայէ՛ քի՝ արիւնը ուժով դուրս ցաթկէ, և շատ վազէ · լաքին պայղընութիւն բերելու չափ չըլլայ ։ Ոտքէն արիւն առնելը՝ ձեռքէն առնելու չափ շահ չըներ · պէտք է քի՝ արիւն առնելը և առած արիւնիդ շատութիւնը հիւանդութենը ուժին ույտուրմիշ ընես · էբիտէմիային թապիյէթին և հալիյին կէլիշաթին ալ նայիս · պաշլայած ատենին ալ տիքքաթ ընես , հիւանդին ալ կազմուածքը և խառնուածքը և տարիքը , և երիկ մարդ՝ և կընիկ մարդ ըլլալը տիքքաթ ընես · ասոնցմէ զատ՝ արիւն առնելէդ ի՞նչ գործ զուհր կընէ և առաջ կուգայ նէ՝ անոր ալ նայիլ պէտք է ։ Իլլէթին նոր պաշլայած ատենը՝ քիչ արիւն առնելով՝ շատ անգամ հիւանդին մեծ շահ կըլլայ · լաքին թէ որ աքճիյէրին իւֆիւնէթը շատ է նէ՝ սերպէսթ եղիր՝ մի՛ վախնար, տամարը լայնկէկ բա՛ց, չէ՛ նէ՝ հիւանդը կը մեռցընես · կամ իւֆիւնէթը շուտով մը ետքը փէյտահ կընէ, որ մեռնելէն քիչ գէշ չէ՛ · զէրէ այս ալ կը մեռցընէ, ինչպէս որ վերը ըսինք ։

Նապզին մի՛ նայիր այս հիւանդութեանս , սալթ հիւանդին շնչառութեանը՝ դժուար ըլլալուն՝ և հեվալուն՝ և նեղութեանը՝ և ցաւին պէ՛տք է որ նայիս · և ասոնք եվելցածին պէս՝ նապզը լեցունութի̄ չունենայ պիլէ նէ՝ արիւն առնես ։ Այս իլլէթիս գընացքին ու վարըշին ատենը թէքրար թէքրար ար-

իւն առնել պէ՛տք է շատ հիւանդներէն ։ Թէ՛ և նամզը մանր և կըծկըտած ըլլայ , և երեսը դեղնած , և ձեռքը և ոտքը պաղածի պէս ըլլայ . և երևի Թէ՝ հիւանդը շատ ինկած է ուժէ ։ Լաքին քանի՛ որ դըժուարաշինչութիւնը կըկենայ , ցաւը կըտրած պիլէ ըլլայ նէ՝ արիւն առնելէն ետ մի՛ կայնիր ։

Ասանկ հասկըցի՛ր նաև արիւն առնելու լէքէն հիւանդին մարելուն համար , որ այս մարելէքըս կը պատահի վախէն , կամ հիւանդին մէկ պաշխաճայ կազմութեանը խըխթիզայէն , և արիւնը կըտրելով Թէհլիքէ կըլլայ . լաքին պայղընութիւնէն հի՛չ մէկ զեան մը չի գար ։ Շատ մարդկան՝ որ նըստած լէքէն արիւն առնես նէ՝ շուտ մը պայըլմիշ կըլլան . պառկեցընես նէ՝ անանկ արիւն առնես նէ՝ շատ արիւն ելլալու կըդիմանան , հի՛չ մէկ պայղընութիւն մը չեն խմանար ։ Ելած արիւնին Թարզը պա՛զի անգամ հիւանդութեան Թապիյէթը աղէկ կը ճանչցընէ . լաքին արիւնին րէնկը՝ և Թանձրութիւնը՝ և վըրայի կապած մարը ի՛նչպէս կըլլան նէ՝ ըլլան , վերը գրված նշանները տեսածի պէս՝ արիւն առնելէն ետ մի՛ կայնիր ։ Շատ անգամ տեսած ենք քի՝ այս ճինս հիւանդներէն առջի անգամին առնըված արիւնը պաղելով՝ չէր Թանձրանար , ի՛նչպէս որ ալէսէվլյէ ամէն ուֆիւնէթներէն առնըված արիւնը կըԹանձրանայ . պա՛զին իքինճի անգամին արիւնն ալ անանկ կերԹայ , միայն իւչիւնճիւ և տէօրտիւնճիւ անգամ առնըված արիւնը կը պաշլայէն Թանձրանալ , և վըրանին Թանձր և մաշկաձև մար կապել ։ Անոր համար արիւնին Թարզին ալ նայելու չէ՛ արիւն առնելու ատենըդ , շատ անգամ կը նայիս քի՝ քանի՛ որ արիւն առնես նէ՝ հիւմման ու ցաւը քինելուն տեղը՝ կը շատնան , Թէ որ քանի՛ շատնան նէ՝ դու ալ արիւն առնելը Թէքրարլամիշ ընելու ըլլաս . եոքը եոքը ուզածըդ կը գըտնես ։ Շատ կըլլայ քի՝ հիւանդին նամզը լեցուն և սէրթ իքէն՝ եախըըշըխըըղ և միջոց տալով կը նեղէ ,

այս լինքն՝ քանի մի հեղ չափուխ , և ետքը կամաց , և տրատտա պմղի անգամ ալ պխութիւն պխութիւնէ կըտրըվելէն ետքը՝ նորէն կըպաշարայ նետել . Երբոր դուն ուրիշ նշաններուն նայելով՝ այս նշանին հոգ չընես՝ և արիւն առնես նէ՝ այս ալ կանցնի ։

Իւֆիւնէթի նշաններուն հետ զուհր ըրած խօսալէն ալ մի՛վախնար . խլէ այս ձինս փորքըշուքը դադրեցընելու համար ալ մէկ հատիկ դեղը արիւն առնելն է ։ Այսպէս հասկըցի՛ր նաև երբոր հիւանդը սաֆրա փըսխէ , և միաէն սըխմըլածի պէս բան մը խմանայ . լաքին այս բաներըս ամէնն ալ խրաւ բէռխընէւմօնի՛ային համար են ։

Կուրծքին իւֆիւնէթն ալ թէ որ ծանր և քէօկին ըլլայ , հիւանդը կին ըլլայ նէ՝ հայիզին ատէնը պէլէ ըլլայ , կամ լօհուսա ալ ըլլայ , և լօքի՛ի լուած հիւթը վազելու ատենին բասադայ , կէնէ արիւն առնելու է . ծոցվոր կընիկներուն շատին ալ առանկ ըրած ենք , և տըղան անցընելու վախ մը նալ չեկայ . զէրէ շատին ալ տըղան մնացած է ։ Այս հիւանդութեան մէջ քռիթի՛քա ըսուած օրերը համրել չուզեր . հիւանդութեան տասն և մէկինճի օրը , և տահա ուշ ալ հիւանդէն արիւն առած ունինք . լաքին նայէ քի՝ քռի՛զիի նշաններ երևան ելած չըլլան . զէրէ այն ատենը չես կըրնար արիւն առնել ։

Ես շատ հիւանդներէն առանկ արիւն առնելով՝ բժշկած ունինք , որ ուրիշ բժիշկներ նայելով՝ և հին կերպին վըրայ երթալով՝ ուշացած ըլլալուն համար՝ զանն ըրած էին քի՝ եարա բացված է աքձիյէրին մէջ , և հիւանդը մեռնելու մօտեցած է . և այս զաննովըս յուսահատած էին ։

Առանկներէն արիւն առնելով՝ շատը աղէկցան , առանց կուրծքին վընաս մը դըպցընելու . լաքին ետքը ետքը այս շատ արիւն առնելէն ալ սախընմիշ ըլլալ մը պէտք է , չըլլայ քի՝ ուժէ շատ իյնայ . զէրէ քռիզիին ատենը հիւանդին ուժ պէտք է ։

Եարաբացվելուն ալ առաջքը չի կըրնալ առնելը-

իմացածնիդ պէս՝ արիւն առնելը փայտասը՛զ է ․ և եարան աղէկ թարղոլ բանալու՝ և բժշկվելու համար հիւանդին ուժ պէտք է ։ Ուժը շատ կորսընցընելէն՝ կըլլայ քի՝ հիւանդը թէհլիքէլի ջոգողութեան մէջ ալ կիյնայ ․ լաքին այս ալ գիտցած ըլլաս քի՝ այս ջոգողութենս պատճառը աւելի՛ արիւն առնելուն քիչութիւնն է՝ քան թէ շատութիւնը ։

Մանր տղայքը չափահաս մարդոց չափ արիւն առնելու չեն կրնար դիմանալ ․ լաքին երբոր հիւանդութիւնը ծանր է նէ՝ ատնցմէ ալ պէտք է արիւն հանել , կամ երակ բանալով , կամ սիւլիւկ փակցընելով ․ փախաթ հանած արիւնըդ իրենց տարիքին կէօրէ մըթապըլս ըլլայ ։ Ծերերուն ալ այս խըլէթս զուհըր ընէ նէ՝ արիւն առնելու է ։

Վկայութիւն ։

*․ 141 ․ Գրուանք բժիշկը կըսէ քի՝ ինն անգամ արիւն առնելով՝ մէկ ծեր մը ազատեցի բեռիբընէ՛ւմօնիային թէհլիքէէն , որ ութսուն տարին անցած էր ։

Սուտ է այն քի՝ պազի բժիշկներ կըսեն թէ՝ արիւն շատ առնըլը այս ճինս հիւանդէն նէ՝ պալղամ քակելուն քէտէր կուտայ , և կըխափանէ ․ իլլէ՝ ինչպէս առաջ ալ ըսինք , այս զուհուրաթիս կամ պարագայիս մէջը՝ արիւն առնելէն աղէկ պալղամ քակօղ դեղ չի կըրնար ըլլալ ։ Կուրծքին անօթներուն մէջ թափ եղած և թանձրացած աւիշը՝ խուֆիւնէթը մարելով՝ աւելի՛ թեզ կը քակվի , քան թէ անթիմօնով կամ ատա սօղանիով թէրքիպ եղած դեղերուն վէլվէլէ տըվօղ ուժովը ։

Բեռիբընէ՛ւմօնիան երբոր սօն կամ եօքի տէրէճէն հասնի՝ և հիւանդը մեռնելու մօտ ըլլայ նէ , իրաւ է՛ որ ոչ արիւն առնելը անոր շահ կընէ՝ և ոչ ուրիշ դեղեր ․ և բըժըշկական զէնահաթը այս պարագայիս մէկ փայտալը և ուժով դեղ չունենալը՝ ամէն պաշըլըճա բժիշկներուն հետ մէնք ալ կըխոստովանինք ։ Լաքին շատ ալ կըլլայ քի՝ ճէսարէթը

բժիշկներուն բաղդը կըսանի՝ թէ որ խնկքով ու տավրանմիշ ըլլան · ինչպէս որ պծղի հիւանդին ոտքերը ձեռքերը պաղած լքէն ու՝ և նաբզը մանր մանր նետելն լքէն ու՝ հիւանդէն արիւն առնըված է · որ թէ այս չըլլար նէ՝ պիտի խըղդըվէր հիւանդը, և այս մարդուն կեանքը՝ սէպէ՛ք ի՝ պիւթիւն պիւթիւնէ նէշտէրին ծայրը կապված էր։ Լաքին այս ըսածներըս տեսնելով և կարդալով մի՛ զանն ըներ թէ այս ձինս հիւանդներուս բժշկութիւնը սալթ արիւն առնելով կը լըմըննայ · ուրիշ դեղեր ալ կան , որ ուրիշ իւֆիւնէթներուն և իւֆիւնէթլի հիւմմաներուն դէմ ֆայտալը ըլլալով՝ գովելի՛ են։

Ասոնց սըրայէն կամ կարգին մէջէն դուրս հանէ պաղ խըմէլիքը, և ցուրտ հավան · որ բէռիբընէւմօնիային հի՛չ չէն ույմիշ ըլլար։ Տէքօ՛թթօ անթիֆլօձիսթի՛քօ ըսվածը (· Թ· · 25 ·) այս զարարը և դէշ հիւանդութեանս հէմ դեղ է , հէմ ծարաւութիւնը անցընելով՝ ջուրի տեղ ալ կանցնի։

Քլիսթէ՛ռէ էմօլլիէ՛նթէ (· Թ· · 26 ·) և քլիսթէ՛ռէ անթիֆլօձիսթի՛քօ (· Թ· · 27 ·) ըսված թէրքիպներն ալ պէտք է հօգնայի տեղ բանեցընել։

Նոյնպէս (Թիւ · 48 ·) որ այս հիւանդութեանս աղէկ ույմիշ կըլլայ։ Ասոնցմէ քիչ խուվէթլի չէն նա՛ և զամխ արապիի մուչիլաձի՛նէն, և սալէպը։

Փորքըշուքը թէ որ սաֆրավի չըլլայ , և արիւն առնելով ալ կը կըտրի նէ , զամխ արապիի սիւպլյէով (Թ· · 15 ·) պծղի անդամ ալ աֆիօնով կըտրել կը նայինք։ Հիւանդութեան նոր պաշլըյած ատենը՝ կակուղցընող ֆօմէ՛նթիները և լինիմէ՛նթօ վօլաթի՛լէն շատ ֆայտա կընեն, կուրծքին ցաւոյն չարէդուրս քէսկինութիւնը զապթ ընելով · և իւֆիւնէթին ուժը կոտրելէն ետքն ալ՝ ցաւցած տեղին վըրայ բէհլիվան եախըսի դընես · լաքին չի բանեցընես , ցաւը կառնէ · իլլէ՝ թէ որ բէռիբընէւմօնիային պատճառը ռէւմաթի՛զմօ իլլէթը եղած ըլլայ։

Ալէսէլյէ պայաղի բէռիբընէւմօնի՛աներուն՝

բէհլիվան եախըսին հիւանդին կուրծքին օրթա տեղն ալ կըրնայ դրուիլ։ Շունչը ներս քաշելու ատենները՝ պաղ պաղ քացախով խառնած ջուրի պուղուին վրայ բերանը բռնէ հիւանդը, և այն պուղուն կըլլէ նէ, խուֆիւնէթ ունեցող աքձիկերին մէջ մըտնելով՝ ատոնք սըմըմօ զուհր ըլլալ չեն թօ-ղուր։ Պռօնքին մէջ գըտնըւած փակչըտուկ պալ-ղամն ալ այս պուղուս կը քակէ, որ հազացած ատենը խօլայ մը դուրս կելլայ։ Թէ որ հիւանդը շատ զայիֆնայ՝ և ուժը կամ խուվէթը պակսի, ան ատենը պէտք է ձեռք զարնել քեաֆիրինին՝ և ալքալի վօ-լաթի՛լէին. և ակքօթթօ ալ՛ բօլիկա՛լա սէնէ՛կային (Թ. 28.) և սօլուձիօնէ կօմմօզային (Թ. 29.) և բէհլիվան եախըսիներուն։ Բէռիբնէւմօնի՛ան խուզիւըմիշ ըլլալով նորէն ետ դարձած ատենը՝ վերը գըրւած դեղերը ամէնն ալ նորէն պաշըլայէ. ուրիշ ճամբայ բըռնել չուզեր։ Քոլ՛ղի զուհր ըրած ատենը՝ աւելորդ և ըլլէթլի հիւթերը՝ թայլէթը մի թարաֆէն դուրս կընետէ նէ, բժիշկն ալ անոր այն թարաֆէն դուրս հանելուն եարտըմ ընելու է։

Էմբիէմայի դէրդը։

*.142. Էմբիէ՛մայի նշաններ տեսնես նէ՝ բա-ռաչէ՛նթէսի՝ ըսւած գործողութիւնը թէձլիւպէ ըրէ. սթէ՛ռնօյին քովերէն ծակ բանալու ըլլաս նէ՝ այն տեղերը գըտնըւած պիւթիւն թարախը այն ծակէն կըրնաս խօլայ դուրս հանել։

Աքձիկերին և ուրիշ ներսի ալէաթներուն կամ պաղըրսախներուն վրայ զուհր ըրած եարաներն ալ աղէկ թարզով մը բանեցընելը կըրնայ ըլլալ. լաքին դժուար է, և վարպետ բժիշկի մուխթաճ է. անոր համար այս տեղըս ասիկայ զանց կընենք։

Եւ չիւնքի ասոր սէպէպը ատէթ խուզրէ մէտէին և պաղըրսախներուն մէջ եղած ֆէսատութիւնն է. անոր համար մէտէի հիւմմային (ֆէպպրէ կասթռի՛-քային) ինչ դեղեր գործածել ատէթ է նէ՝ ասոր

ու այն դեղերը ըլլալու է ։ Պէտք եղածին կէօրէ փոխեցընօղ և լուծմունք տըւօղ դեղերը գործածելը, և որովհետև այս դեղերուն մաղէյնը ուխօլէնթէ դեղեր տալը՝ աքճիյէրը այս հիւանդութիւնէս ազատելուն մէկ հասիկ ճամբան է ։

Զարանչան բէռիբընէւմօնիային թարգին և տէրէճէլին նայելով՝ եէրլի խուֆիւնէթին հետ խառնըված քառա հիւմմային համար թարիֆ ըրած դեղերնիս ընել պէտք է. անոր համար այս թէհլիքէլի բէռիբնէւմօնիային արիւն առնել չըլլար, լաքին էկէր սալթ հիւանդութիւնը նոր պաշլըմած առենը ըլլայ նէ. այն ալ՝ թէ որ հիւանդը երիտասարդ և կըտրիճ է, և արիւնը կիւմրահ է նէ ։ Արիւն առած ատենըդ շատ տիքքաթ ընել պէտք է. և բժիշկը արիւն առնողին քովը պիտի ըլլայ. որ արիւնին թարգին նայելով՝ չափը ցըցընէ ։ Իքինճի անգամ արիւն առնելու խիթիզայ ընելը բէք քիչ զուհր կընէ. այն ալ շատ թէհլիքէլի է. և առջի անգամին արիւն առնելէն եղած ֆայտային, և հալյին կէլիշաթին աղէկ տիքքաթ ընելու է նորէն արիւն առնել խիթիզա ըրած վախիթը ։ Ալ. եվվէլ կըրնանք ըսել քի՝ այս հիւանդութիւնէս արիւն առնել հի՛չ չուզեր. լաքին պէտք է աչքը բաց և քուշկու կենալ և սախընմիշ ըլլալ. զէրէ որովհետ հեղ խուֆիւնէթլի խլէթները բէք ծանր ըլլալով, և հիւանդին վըրայ մէկ զայիֆութե պէս բան մը երևնալով՝ բժիշկը փարխին չերթար, ու զանն կընէ քի քառա հիւմմայ է հիւանդութիւնը. և արիւն չառնելով թէհլիքէի մէջ կը ձըգէ հիւանդը ։ Քառա հիւմմայով եկած բէռիբընէւմօնիային սաէթ խըզրէ աղէկ եկած դեղերն են՝ օսսիմիէլէով շինված ինֆուզիօնէ տի սէռբէնթարիա վիռճինիանան. ասէ՛թօ քանֆօռա՛թօ (թ. 14.) սիէ՛ռօ տի՛ լա՛թթէ վինօզօ (թ. 30.) գինին, և բէհլիվան եախըսի դընելը՝ սալթ դըրված տեղը կարմըրցընելու չափ ։ Քացախով խառնած ջուրի պուղուն ու դուրծ կածիլի այս հիւանդութեանս. և քառա

հիւմմայի համար ըսված ուրիշ դեղերն ալ ասոր աղէկ են․ Նէօպէթով բըռնող և թող տըվող բէ-ռիբնէւմօնիային դեղ ընելուն թերքիյաները՝ ըսըթ-մային դեղերուն պէս ոլինի ըլլան ․ և առաջկուց քանի մի սանգամ կամ թանէն՝ կամ ցաւցած տեղէն՝ իւֆիւնէթին տէրէճէին կեօրէ արիւն առնելէն ետքը, կամ թէ որ միտէյին և պաղըրսախներուն մէջ փըտտած և ավըրված բաներ կենալու նշաններ կան նէ՝ մէկ թեթև լուծող դեղ մը տալէն ետքը՝ շուտ մը քընա քընայի ձեռք զարնելու է, ինչպէս թէհ-լիքէլի հիւմմաներուն կընենք․

Պաղըրսախ զարընըն իւֆիւնէթի․ թճ․ Բէռիթօնիթի-թէ․ իտ․ Իլթիհապը հէճապիւլ էլմ․ ար․ Բորբոքումն աղէմաշկի․ հայ․

Ծանօթութիւն տիպիս․

*․ 143 ․ Բէռիթօնիթի՛տէ կըսեն բժիշկները՝ չէ թէ սալթ փորուն ներսի դին երեսը եղած ամէն իւֆիւնէթին ․ այլև այն իւֆիւնէթներուն ալ՝ որ օմ՛էնթօ և մէսէնթէռի՛օ ըսված մաշկերուն վըրան զուհր կընեն, և պաշըրձա իւֆիւնէթ չըլլար միտէյ-ին՝ կամ պաղըրսախներուն՝ կամ միտրէին՝ կամ գալափուշտին՝ կամ ուրիշ անդամքներուն մէկին․

Ըսածներէս կիմանաս քի՝ բէռիթօ՛նէ ըսված մաշ-կը փորուն մէջ շատ տեղ բըռնած ըլլալով բէռի-թօնիթի՛տէ իլլէթին ալ անանկ մէկ սինօռ մը չափ մը չենք կըրնար տալ․ քի՝ իլլէթը ամէն խուսուսով պէլլի ընէ․ զէրէ ամէն մէկ թարաֆներուն իւֆիւնէթ եղած ատենը զատ զատ նշաններ զուհր կընեն․

Շատ իւֆիւնէթլէնմիշ կըլլան փոքրափորին մէջ գըտնըված մուսքուլինները․ և պաղըրսախներուն վը-րան գոցող կաշիին ներսի դին, լաքին պա՛զի բօ՛ա և իլիաքօ ըսված ներսի մուսքօլիններուն վըրան եկող բէռիթօ՛նին վըրան ալ իւֆիւնէթ կըլլայ․ և փա-

բայց այս իւֆիւնէթս մուսքուլներուն մէջն ալ անցած կ'ըլլայ, և աւելի յայտնի կու գայ այս մուսքուլներուն իւֆիւնէթ ըլլալը, քան թէ ռէօմաթիզմէ մաշկին. լոյսին մենք ինչ իւֆիւնէթներուն ջիղերը չեմբել ցընելու համար՝ ասոնք ամէնն ալ ռէօմաթիզմութեան անունին տակը կը դրենք. ասոր ռէօմաթիզմութեան բռնած իշխէթը ռէօմաթիզմէ մաշկին ուրիշ ալեաթներուն կամ պատրաստխներուն վրայ չեղած և մուայլեխը կեցած տեղերուն իւֆիւնէթն է. ցաւ կունենայ, որ ձեռք դըպչի, կամ հիւանդը շարժի նէ՝ կ'ելլէնայ. զէրէ այս շարժմունքը իւֆիւնէթի եղած տեղը կը սըխմէ, կը բռնէ. շատ անգամ հետը հիւմմայ կունենայ, և փորուն մէջի եղած ալեաթներուն կամ պատրաստխներուն իւֆիւնէթին նշանները շատը չըլլար հետը.

Ասոր բժշկութիւնը.

§. 144. Այս իշխէթիս ջիղերը իրենց տեղը և իրենց հետը գըտնըւած հիւմմային պատճառը և զաթրութիւնը կամ մուաթտիլութիւնը մէկ ըղ մէկէ կը զատին. Այս տեղս թէֆթիշ ընելու պէտք ջիղերը ասոնք են, փորբաւորին մուսքուլներուն, և ինկտօ և բռնօս ըռնած մուսքուլներուն վրայ ցուհը ըրածը, որ ռէօմաթիզմութեան մուսքուլեան կըսուի. Ասոր մէկ պէտքնոյ ջիղը կայ քի՝ հարբուքէթ երիկ մարդուն՝ կընիկ մարդու ալ պայպաղէճէ ալեւէվէյէ կ'ըլլայ ցուհը ընելու լոյսին կըսէրի՝ նոր ազդ ըերող լօհուստներուն շատ կ'ըլլայ, անոր համար ռէօմաթիզմութեան բուէօրէ-ռօմէ կըսուի, որ հին փորդեաները չեն զատեր. ամմա ֆէմպաւէ բուէօրէօմէ ըսելով կ'անցնէին.

Պէյնէտ ըըմիչէը թէ այս ըռած ջիղըս, և թէ մէկ ուրիշ ջիղս մը՝ որ հիմա պիտի ըսենք, ռէօմաթիզմութեան մեմբրանօզա կ'ըսէ. զէրէ ըռած ջիղերս մէջքին վէօթէպաւէ բռնած ոսկորներուն վրայի դոցող մաշկին իւֆիւնէթն է, անոր համար ռէօմաթ

նիթի՛ան տոռսալէ կըսուի մէկը · և մէկալը՝ որ ալէ-սէվիյէ պուէրպէրալէ կըսուի ըսինք · պէտք ըլլալ տեղին նայելով՝ բէռիթօնիթի՛ան լօմպալէ կըսուի ·

Բէռիթօնիթի՛ան պաղի սուր երկարակ կըլլայ · և հիչ մէկ ուռեցքմը պէտք չըլլար , և սուր եռո-փռթեցնէ՛ս կըսուի · Պաղի ալ խորունկը բռնած կըլլայ · և էթրաֆը պառած ուռեցքմը կունենայ · և սաստիկ ուռեցքէն եղած պուհաւռութները ամէնը կերսին վըրան · և սուր կըսուի բէռիթօնիթի՛ան ֆլէկմօնօզա · Առաջինի ըսածըս՝ որ շատ անգամ ուրիշ հիւանդութեան նշան է , քիչ կըլլայքի՝ առջա պատճառէ · թանձրանալու ալքրուն թալմեթ ունեցող ափիչկին եառալը կըլնէ քի՝ քամելով փորփոփորին մէջի փոս տեղերը լիճնայ · և սասնյմէ թարախ կը պատճառէ · անոր համար պաղիները այս եռխորելուչէ՛ս ըսած ձինոսի բուռալէնթս կը-սէն · մէկալ ձինը մուպօլներուն խօլյ կը դըմ-չի , եարա կըբանայ , կը թարախասի , և բժշկելիք շատ դժուար կըլլայ · Բէռիթօնիթի՛անին ուրիշ բաժանմունքները , չունքի այս խաֆիֆութեան մէկ ալ խաֆիֆեթներէն ֆարքը չէ , հիւանդին թայի-քեթէն և թարղէն կաունլի · Պաղի անգամ երի-տամիքօ ալ կըլլայ այս հիւանդութիւնս · լըքին բէք քիչ պէտք կըլնէ ասիկայ ·

Լօհուսա հիւանդին նշանները ·

*· 145 · Յայս տեղս տղայկան կնիկներուն շատ պէտք ըլլալուն համար՝ բժիշկներուն ֆէ՛պրալէ բուէրբերալէ (լօհուսա հիւանդոր) ըսած հիւանդին մախսուս նշանները դընենք · Այս հիւանդս պաղի հեղ տղան աշխարհ գալէն քիչ մը առաջ երեւան կելլայ · պաղի հեղ տղան ծնանելէն՝ կամ անցընելէն քիչ մը ետքը , պաղի ալ՝ տղան ըլլալէն քանի մի օր ետքը · Էքսէրի՝ տղան ըլլալուն երկինքի՝ կամ խուլունճի օրը մէյտան կելլայ , ամէն կաթ գալու հիւանդութեանը մէյտան ելլալու օրերը ·

Տղայկանին վրայ՝ է՛ն առաջ մէկ քեսկին կամ Թոյլ մըսելը կու գայ, անոր ետեւէն տաքութիւն մը կըկոխէ, որ պզտի հեղ չափաւոր՝ և պզտի հեղ շատ քեսկին կըլլայ․ քըրտինք չունենար, գլուխը կը ցաւի, բաղձաթող կըլլայ, նամը կըծկըռած, և ետքը ձօրմլ թէ սըխ սըխ զարնելու նշան մը կը ցը-ցընէ, պզտի հեղ լեցուն կըլլայ։

Լաքին չիւնքի հիւանդը թէ՛ մարմնոյ և թէ՛ հո-գւոյ կողմանէ շատ փափուկ է, և խօլայ խմացող․ Նամքն ալ մէկ խաբերի վրայ չի մնար, շուտ շուտ կը փոխուի․ Եւ ինչպէս որ վերը ըսինք, այս հի-ւանդութիւնս շատ անգամ կաթին հիւանդութիւնը գալու օրերը երեւան կելլայ, անոր համար պէ՛տք է քի՝ այս տեղս այս երկու ձինս հիւմման մէկ ըղ-մէկէ փարխ ընելու նշանները իշարէթ ընենք․

Բուեարեանը հիւմնոյին մախսուսէն փորուն մէկ տիւզլյէ և քեսկին ցաւիլը՝, շատ հոգնած և զայիֆ ըլլալը, և առանց քըրտինքի տաքութիւն մը՝ որ սէպէ՛ թէ՝ հիչ հիւանդին վրայէն չի՛ հեռանար։

Կաթի հիւանդութեանը պաշըղձա նշաններն են կուրծքին կամ ծիծերուն ուռենալը, և կերիլմիշ ըլ-լալը, և ցաւիլը․ որ ինչվան խօլթուխներուն տակը կը հասնի, առանք սէպէ՛ թէ ամէն տըղայկանի զուհը կը-նեն, լաքին այնքան աշիքեար չեն․ և պզտի անգամ կըրնայ կաթի հիւանդութիւն գալ, և այս բաժններուս հի՛չ մէկը չըլլալ։ Անոր համար առանց երկուքը, որ գալու ժամանակնին մէկ է, ալթ քեսկինութիւնով և թուլութիւնով, և շատ կամ քիչ տեղ բռնելով մէկ ըղմէկէ փարխ կըլլան։

Ասոր խտան նշանները։

*․ 148 ․ Թէ որ այն միջոցին խաղայով ինօկաաթ-եայա ըռած տեղերը՝ որ է պորտին մօտիկ, և մի-ջերին ներքինները, քեսկին ցաւ մը ըլլայ նէ, մախ-սուսէն զարնելու նշան մը չունինք որ գիտնանք, թէ լօհուսային հիւմմին է, մի այն ցաւը պատճա-

ուղը՝ եօխսա միտրէի իւֆիւնէթի մը վրայ եկած է, որ մէթռիթիտէ կըլլայ։ Զէրէ էրիկասթիւյին դին եղած բէռիթօնիթն ալ կըլլայ իւֆիւնէթլէն-մէկ ըլլալ, և մէթռիթիտէի նշանները ցըցընէլ։

Միտրէին բերանը ամէն ատեն չի ցաւիր, ոչ բէ-ռիթօնիթիտէ հիւանդութեանը՝ և ոչ մէթռիթի-տէին, լաքին թէ որ հիւմմայ ունենայ հիւանդը՝ և միտրէին բերանը ցաւի՝ և մէթռիթի՛տէին ուրիշ նշանները ունենայ նէ, այն ատենը իլլէթը միտրէի իւֆիւնէթ ըլլալը չիտակ կիմացուի։

Բէռիթօնիթի՛տէին հետ շատ անգամ միտրէի նը-շանները ալ կերևան, կամ տըղան չի ծնած իքէն՝ տեսնըւած կըլլան։ Եւ պանզի այս միտրէի նշանները անանկ ուժով և քէսկին կըլլան քի՝ քօլէռա կամ մաղձահոսութիւն ըսուած իլլէթին նման կըլլան։

Լաքին ամէն կընկան վրայ չեն երևնար այս նը-շաններըս, և շատ տղայկանները առողջ իքէն, և հէչ մէկ իլլէթի նշան մը չի ցըցուցած իքէն վըրանին, ամփանսըզտան այս իլլէթէս կը բըռնըւին. մեռէ-ներնուն և պաղըրսախներնուն մէջը ալռած և փըռա-տած հիւթ՝ հիմալու նշան չի տեսնըւիր վըրանին։

Մեռէլին նշաններն ալ շատ էհմիէթ չըպըլըւըրլու նշան ըլլալուն առաջքուց հասկըցուցած ենք մեռէլի իլլէթին վըրայ խօսած ատեններս. և զարմանք չէ՛ քի՝ մէկուն փոքրաւորը հիւանդութեան նիւթ կամ իւֆիւնէթ ըլլալով, ասանկ հիւանդը գլխու ցաւ-ունեցող հիւանդի մի չափ չի փըրօխէ, և մեռէլին մէջ խառնակութիւններ չիմնայ։ Եւ այս հիւանդու-թեանս աչքի օրերը՝ հիւանդին փորը խառնըւած կըլլայ, լաքին շուտ մը կը թափի, և կը պըշըլայ փօ-րը քըշէլ, և սաֆրա դուրս տալ, որ սևի պէս՝ և խիստ գէշ հոտած կըլլան, փոքրաւորը կերկնութի կունենայ և նէլէ պատճառւած շատ րահաթսըզլըղու-թիւններ կը քաշէ։ Ըէալին հէտը թէ որ տղայ-կանութէն լըքի՛ ըսուած արիւնախառն դեղին ջուրը խառնըւած չէ նէ, շէօը կըլլայ նօսր, հում, և

ձիու՝ կամ կովու չեռի պէս , և պահին ալ դժուար կելլէն ։ Քիչ ատենի մէջ հիւանդին ուժը այնքան շատ կը պակսի , և հիւանդին երեսին ընկը այնքան կավըրվի քի՝ բժիշկը վախնալ կը պաշըլայէ հիւանդին կենացը վըրայ՝ կը մեռնի տեղի ։

Քանի որ հիւանդին փոքրափորը ուռենայ՝ և ցաւը շատնայ նէ՝ այնքան ալ ետևէ ետև հիւանդին վըրայ սօղըրաքի նշաններըս կերևին ։ տըրամութիը , պայղընութիւնը , աչքին փառլախութէը քիչնալը՝ և եաքը նորէն շատնալը , տայխմա ծարաւը , բռէ-քօռտիօ ըսված տեղը սըխմըլիլը , և կարճ և սըխ սըխ սօլուխ առնել և հեվալը ։

Այս հիւմմըյիս ատենը շատ զուհը կընէ քի՝ հիւանդը խորունկէն երկան երկան կը հառչէ , ինքվիները և ճակատը շատ քէսկին կը ցաւին , մէջքերնին՝ և պուտերնին՝ և խալչանին՝ և ջիւըրէկնին ալ կը ցաւին ։ Փորու ցաւ մը նալ կիմանան , իլլէ պորտի դիերը , կարճ կողերուն տրաները , և անոնցմէ վար ։

Իլէօ ըսված ոսկորին վերի ծայրն ալ, գալափուշտին դիերն ալ կը ցաւին ։ և այս ցաւերըս պահի կը կըտրին , և եաքը նորէն պաշըլայելով կամաց կամաց այն տեղերէն կը շատնան քի՝ հիւանդը կարողութի չի կըրնար տանենալ այնքան քէսկին ցաւին դիմանալու՝ վըրան տալս բան դըպցընել չուզեր ։

Ուրիշ հիւանդներուն այս ցաւերըս միտէն կը պաշըլայեն , իբօքօնտռիօնները իջնալով անկէց սըինա ըսված ոսկորներուն վըրան եայըլմիշ կըլլան ։ և մէջքէն ալ միտրէն կերթան տըղայկանութէ ցաւբըռնածի պէս ։ Մարմինին որ կողմէն որ պաշըլայէ նէ՝ քիչ ատենի մէջ պիւթիւն փոքրափորին մէջ եայըլմիշ կըլլան ։ շուտ մը փորուն մէթէօրիզմօ ըսված ուռեցքը կեվենայ ։ և հիւանդին խնթիզայ կըլլայ կըռնակի վըրան պառկիլ , ուրիշ թարզ պառկիլը պիւթիւն պիւթիւնէ խափըլըխ կըլլայ իրեն ։

Պահի հեղ ալ փոքրափորին ուռեցքն ու սէրթութիւնը , և հիւանդին շունչ առնել տալու դժուա-

րութիւն քաշելը սալթ հիւանդութիւնը լմըննալու առենը մօտենայ նէ՝ մէյտան կելլան ։

Ուրիշներուն խաւշայնին մէկը կամ մէկալը կուռենայ , կը ցաւի , կամ թմրած կըլլայ ․ և հիւանդին ամէն թարզ շարժումը՝ սեպէ՛ թէ՝ ասլա խաղլըլըղ եղածի պէս կըլլայ ։ Բէք շատ անգամ նամզը ուրխ ուրխ և կըծկըռած կը նեատէ , պաղլներուն լեցուն կըլլայ , և առըլ թալիյէթճէ չափէն շատ աւելի ուրխութի չունենար , սալթ՝ երբոր հիւանդը մեռնելու թարաֆը դառնայ նէ՝ այն առենը նամզը ուրխ ուրխ նեատել կը պաշլայէ ։ Կաշիին տաքութիւը շատ անգամ չոր է , պաղի հեղալ հետը պօլ քըրտինք կըլլայ ։ Պաղլներուն հիւանդութիւնը անանկ շուտով կը քէսկիննայ քի՝ խուչինճիւ կամ ակօրտունճիւ և կամ պէշինճի օրը հիւանդը կը մեռնի ․

Ուրիշներուն հիւանդութիւնը ինչվան երեք շաբաթէն աւելի կը քըշէ ․ շատն ալ հիւանդութեան տասն և մէկ երորդ օրը կը մեռնին ։

Այս հիւանդութիւնս տղայկան չեղող կընիկ մարդոց ալ կըլլայ , կոյս և չափահաս աղջիկներուն ալ կըլլայ ․

ՓՌԱՆՔ ԲԺԻՇԿԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ՆԵՕՐԷ ․

*․ 147․ Փռանք մեծանուն բժիշկը տեսեր է , և կը վկայէ քի՝ տասնց երկուքին ալ փոքրափորէն ծակ բացվեցաւ ինչըն իրեն պորտին դիհերը ․ և շատ պօլ թարախի պէս բաներ ելաւ այն ծակէն ։

Այս զուհուրաթիս մէջ՝ պաղի տղայկաններուն ալ կըլլայ ․ և ամէն անգամ ալ տասնկ եղած հիւանդութեան սօնը գէշ չըլլար ։ Պաղի կնիկներուն այս հիւանդութիւնէս առաջ կաթերնին եկած ըլլալով՝ ծիծերնին ուռեցած իքէն , հիւանդութիւնէս բռնըվածներնուն պէս՝ կաթերնին կը փախչին , և ծիծերնին սօլմիշ կըլլան , և կը ցամքին , լաքին պաղիներուն ալ կաթին փախչելը՝ հիւանդին մեռնելու օրերը մօտենայ նէ՝ կըլլայ ․ և առոր պատճառը ուրիշ

բան չէ, իլլէ՝ փորքրքշուքն ու հիւմման է։

Ասանկ հասկըցի՛ր նաև լեղի՛ բռնած հիւթերուն վազելուն վըրայ, որ պոռքան և ուրիշ պաշըր և վարպետ բժիշկները ամէն այս թարզ հիւանդութենէս բըռնըլվողներէն հէլ հելպէթ կը կըտրի զանն ընելով՝ ֆէպպրայէ բուէռրէումէլի նշաններուն սըրան դըրլին. լաքին շատին ալ լեղիլին այս հիւանդութիւ հի՛չ զեան մը չըներ։ Խըլէթը շատցած ատենը՝ հիւանդին քաշած քեսկլին նեղութիւնէն և պայըռնութիւններէն զատ՝ սըխ սըխ լիբօթիմիաներ, և չըլըընութիւն, և թմրութի՛, և իշդըրըրզ և սըմզմօ, և քօնվուլսիօնէ՛ներ կերևին. պա՛զլիներուն ալ անձայնութի՛ (աֆօ՛նիա), շատ քըրտինք, սաթլիճանի պէս ցաւեր, և դժուարաշնչութիւն կըլլայ։

Պա՛զլիներին ալ խիչվան մեռնելու մօտեցած ժամանակնին խելքերնին գըլուխնին կըլլան. սալթ այն ատենը կը խենթենան։ Հիւանդութիւնը երկան քըշէ նէ՝ մայէյն մայէյն և վախիթ վախիթ աւելի աղմիշ կըլլայ. լաքին եաքը մէկ ցրտութիւն մը գալով՝ հիւանդը նորէն առաջկու խեղճ վիճակին մէջ կը ձըգէ։ Այն ատենը նորէն կը պաշըլայէ փըլախելու. և հիւանդութեան այն եաքին աէրէճէն հասած ատեններըը՝ ֆէ՛պպրէ նէռվօ՛զա սթուբի՛տայի նշանները ըռման կերևին վըրան։

Պա՛զլի կանանց միարէէն չիճուկի պէս նօսր և կըծու հիւթ մը կը վազէ այս հիւանդութեան ատենըս, որ դըրպած տեղը եարա կընէ։

Պա՛զլիներուն աբօըլէսի՛ա՝ թմրութիւն, և պա՛զլիներուն էմիըլէճի՛ա զուհը կընէ մեռնելէն քիչ մի առաջ. և այս միջոցիս նամզին ալ սըխ կը նետէ։

Պա՛զլի խիչվան մահուան եաքի սահաթը անտանելի փորու ցաւ կը քաշէ հիւանդը. պա՛զլիներուն մեռնելուն սահաթը մօտեցածին պէս՝ մէկէն ՚ի մէկ փորուն ցաւը կը կըտրի. լաքին մէթէօռիզմօն կեվլընայ. եաքը եաքը հիւանդին փորը դուրս կը զարնէ՝ առանց խմանալու, դէշ հոտած աղբ մը կելլայ

դուրս, և կը շըռէ, կամ պանղի հեղ՝ փորուն պաղըրսախները մէկ ըղմէկու փակած ըլլալով՝ հիչ բան չելլար փորէն։ Այն ատենը կը պաշըյէ հիւանդը ինչգըռըրգ ընել՝ և պալըլմիշ ըլլալ. Նապըզը շատ շատ նեղնէ կը պաշըյէ, և բէք բարակ կըլլայ. ձեռքերն ու ոտքերը կը պաղին, և փոքըրափորին մէջ մահարէր եէնիմէձէ փէյզաահ ըլլալու նշանները կերևին. և այն միջոցին հիւմմանը քեսկիննալով, կամ քօնվուլսիօնէ՝ կամ աբօբլէքսիա գալով վըրան՝ հիւանդը կը մեռնի։

Թէ որ հիւանդութիւնը շատ քեսկին չըլլայ նէ՝ հիւանդին փորը ֆըշէլով՝ կամ պօլ ֆըրտինքով՝ և շատ չեռ դուրս տալով՝ թեթևութիւն կը գըտնայ։

Լօհուսա հէվամսայիին պատճառները.

*. 148. Այն պատճառներն՝ որ լօհուսաներուն շատը այս հիւանդութեանս մէջ կը ձըգէն, չէ թէ սալթ բէլլին և փոքըրափորին վըրայ թէյսիրներն են, այլ և ուրիշ պատճառներ ալ ունին քի՝ կընօջը պիւթիւն մարմնոյն և կազմութեանը վըրայ մէկէն թէյսիր կընէ՝ թէ՛ ծոցվոր իքէն, թէ՛ տըղան բերելը իքէն, և թէ՛ տըղան բերելէն ետքը.

Հի՛չ մէկ կենդանի մը չի կայ քի՝ իր զաւակը ծընած ատենը այս հիւմմայիս ույղունութիւն ունենայ, և սաանկ թեհլիքէի մէջ իյնայ. զէրէ անոնց հի՛չ մէկուն ալ ձագը ծընելը մարդույս չափ սըխընթը չի տար, և այնքան դժուար չըլլար. և ծոցվոր մնացած ատենէն ինչվան ծընած ատենը՝ միտէն և պաղըրսախները և փոքըրափորին մէջ գըտնըված ալեաթները և միտրէն ամէնն ալ աւելի ֆիթնէութի ունենալով այս ֆիթնէութիըս անոնց սինիրներուն ալ կանցնի.

Աւըլ նոյն իսկ ծոցվոր կընիկներուն ապրելու թարզը, և ծոցվոր եղած ատեննին իրենք զիրենք էսիրկէմիշ չընելով՝ ինչվան տըղին յաշխալք գալու ժամանակը՝ ասուըլընէ ինչվան իրիկուն թիւրլիպէ թիւրլիւ ծանր խըզմէթներու մէջ հոգնելնին.

Կամ թէ որ հալէրնին աղէկ է՝ և խըզմէթնին

ընող ունին նէ, առտըվընէ ինչվան իրիկուն խաղա
սեղանի վըրայ անշարժ նըստելընին՝ և շարժելու պիտի
խուշէնմիշ ըլլալնին. Հոգւոյն կիրքերը, ինչվան
տըղին յաշխարք գալու առենը մօտենայ նէ՝ զու-
գաւորութիւն ընելնին, սըխը լաթեր հագնելով՝
մէջքերնին և փորերնին սըխմելնին չափէն աւելի,
շատ կերակուր ուտել և չի կըշտանալնին՝ իլէ ծոյ-
լութեան եօթի առենները. Տըղին գլուխը չա-
փէն աւելի մեծ ըլլալով՝ դժուար ծնելը, երկան ցաւ
և աշխատութիւն քաշելը տըղայկանութեան առենը
պարապ տեղը, դայեկին անյըմըղութենով ձեռք՝
կամ ուեալթ դըպցընելը ծնընդական անդամքին
մէջերը, տըղին ընկերը զօռաքի քաշելով՝ փորէն
դուրս հանելը, կամ պիւթիւն պիւթիւնէ՝ կամ
մէկ կըտորը միտրէին մէջը մնալը.

Միտրէին մէջ թանձրացած և բըխտաիլէնմիշ եղած
արիւն մնալը, ըջքիին ըռման և աղէկ թարըղով չի
վազելը՝ կամ պիւթիւն պիւթիւնէ կըտրելը.

Տըղան ըլլալէն ետքը՝ մէջքը փէք սըխը կապելը,
տըղին կաթ չի տալու պաղի հարուստ կընիկներուն
դէշ առէթը, ծընընդական անդամքները տըղան
ծընած առենը պաղեցընելը, և տահա առնց պէս
ուրիշ շատ էթրաֆը մատուէներ՝ կընիկ մարդոյ
վիճակը ամէն կենդանիներուն տիշիներէն աւելի
դէշ կընեն, ճինս ճինս հիւանդութիններու ճամբայ
կըբանան. որոնց պատճառն այս բէռիթօնիթիտէ
ըսածնիս է. Լօքին այս ալ գիտնալ պէտք է քի՝
հոքըքաթ վերը գրված պատճառները ամէն օր՝ և
ամէն կընիկ մարդու զուհր կըլլեն, որով շատին
պէ՛տք էր այս հիւանդութենէս բռնըվիլ, լօքին
կը տեսնենք քի՝ այդքան շատ ալ չեն բէռիթօնիթի-
տէն բռնըված լօհուսաները.

Էքսէրի զուհր կըլնէ հիւանդանոցներուն մէջ,
բիս տեղվանքը, որ դէշ դէշ հոտեր կը հանեն, և
տալիին պաղի պաշխաձայ էյաններուն՝ որ զատը
դժուար է.

Սաֆրային և քարա հիւմմային նշանները անոր հետ մէկ տեղ շարունակելուն պատճառները.

*. 149. Ըսաւ ըսենք քի՝ տղայկաններուն բեռիթծնիթիւէն առաջ խուփինէթլի զաթլութի և միւսթաքիլութիւնը ունենալով՝ քանի մի օրէն ետքը՝ սաֆրալի և քարա հիւմմայի նշաններ գլուխ կը ցըցընեն. անանկ քի՝ բժշկելու անթիֆլօճիսթիքօ ըսված թարզը, որ է արիւն առնել՝ և պաղըշկեցընող դեղեր տալը, որ բեռիթծնիթի՛ տէնին ուրիշ ամէն ձինսերուն աղէկ կուգայ, տղայկաններուն ույմիշ չըլլար. մէյեր հիւանդութիւնը նոր բըռնած ատենը ընես. այն ալ բէք քիչ անգամ զէնահաթին կանոնները բուխառաթ կուտան ընելու:

Եւ ասկէց աշիքեար կերևին քի՝ լօհուսաներուն բեռիթծնիթիւէնին պատճառները ույաղինին պատճառներէն փարխըլը են: Անոր համար շատը տղայկաններուն հիւմմային պատճառը զանն ըրին կաթին ծիծերէն փորին և պաղըսախներուն կամ ալեաթներուն մէջ երթալը տաղըլմիշ ըլլալը. և այն հիւթը՝ որ վերը ըսինք, թէ փոքրափորին մէջ կը գըտնըվի. ավըրըված և կըտրած կաթ զանն ըրին ասոնք. կեօյա քի՝ իրեն կըծուութիւնովը այն տեղերուն ֆիթնէութիւն տալով խուփինէթ պատճառած ըլլայ:

Կաթին այնքան պօլութիւնը՝ որ պա՛զի լօհուսաներ կը խափանեն՝ իրենց տըղոցը կաթ չի տալու համար նէ, հէլպէթ աղէկ բան չէ. ներսը եսիրլմիշ ըլլալով և իրեն մախսուս և խիթիղալը չեղած տեղերը երթալով՝ հէլպէթ ֆէսատ մը պիտի հանէ:

Այս [illegible] փոքրափորին հիւանդերէն ճանչնալ ըլլալը:

*. 150. Տաքին փոքրափորին մէջ գըտնըված կըծու հիւթերը քիչ մը հեռուէն կըտրած կաթի ալէյնղերութիւն ունենալնուն համար՝ չենք կըրնար ասկէց վըճռել թէ՝ կա՛թ է այն հիւթը, և հիւանդութիւնը անկէց պատճառած է:

Այս հիւանդութիւնս ծոցվոր չեղող և կոյս աղջիկներուն ալ զուհր ընէ նէ՝ այս ջուրըս առնցըած տեղը կը գըտնըլի՝ Թըլլոը տղայկաններուն փորը գըտնըլած ջուրին պէս․ Նոյն Թալախսա ջուրը կուրծքին և փոքրափորին փոսերուն մէջն ալ Թաշլիշ եղած կը գըտնըլլին․ և այս պատճառներուս համար մեզի դժուար կերևի ընելը քի՝ բէռիԹօնիԹիտէէն բըռնըլած և մեռած լօհուսաներուն փորուն մէջը գըտնըլած ջուրը ալլած կաթ եղած ըլլայ․ Զերէ փոքրափորին որ կողին քի երեսէն և չափաւոր քէսկինութեամբ խուֆիւնէթ մը ըլլայ նէ՝ այն տեղէն Թարախի պէս հիւթ մը կելլայ հէ՛ըպէթսէ․ և այս հիւթըս քիմիական Թարզով Թէֆթիշ ընելով՝ գտեր են քի՝ կաթի խառնըլածքին կամ բաղադրութե հիչ պէնզէր չէ՛ այս ջուրը, ուրիշ ամէն Թարախի Թապիյէթ ունեցող հիւթերուն պէս է․ Ասոնք մէկ դի Թող տանք․ պօզի կընիկներուն այս լօհուսա հիւմմասին պօլ կաթ գալըլ կը պաշըլայ, Թէ որ սաէԹա վախԹին ծընած են նէ տղանին․ լոքին Թէ որ անցուցած են նէ՝ քիչ մի կաթ կելլայ․ անանկ քի՝ այս հիւանդութեանս պատճառ ասլա չենք կըրնար կաթը դընել․

Ասոր պէս լոքին կըտրըլիլն ալ այս հիւանդութեանս պատճառ չենք կըրնար ընել․ զէրէ կը տեսնենք քի՝ պօզի կընիկներուն այս հիւմմային առէնն ալ լոքին վազելը անդապկաս կայ մէկ տիւզէյէ, պօզիլինն ալ պօզի կը վազէ՝ պօզի կը կըտրի, ոչ կըտրելէն առելի մէկ զէան մը կու գայ հիւանդին, և ոչ վազելէն մէկ Թեթևութիւն մը կիմանայ․ ասով կիմանանք քի՝ ասոնք ալ այս հիւանդութեանս պատճառ չեն․ Ուրիշ վարպետներ կըսեն քի՝ կընիկը ծոցվոր իքէն՝ լեցուն և ծանր միտրէն պաղըրսախներուն կամ ալեաթներուն վըրան կը հեծնայ, և անոնք կը սըխմէ․ և տղան ըլլալէն ետքը՝ այս տեղերուս կերիլմիշ եղած և Թուլցած տամարներուն մէջ մէկէն ՚ի մէկ արիւն կը քալէ ուժով․ և ասոնք

տաանիկ ըլլալով՝ լօհուսաներուն բէռիթօնիթիտէին պատճառ կըլլան ։ Իբր այս հիւանդութիւնս աւելի խօլայ խմացող և նաղիք թապիյէթ ունեցող կընիկ մարդոց շատ զուհր կընէ , որ ատէթէն աւելի նաղիք-ութիւն մը վաստըկած են բէռիթօնին ներքին եկած ամէն տեղերուն վըրայ , և այս տեղերըս մէկ պըզտիկ տխուրթիւն մը ըլլալով՝ կամ շատ մը սէպէպ մէկ տեղ թէյսիր ընելով՝ այս հիւանդութիւնս կը պատճառեն ։ Անոր համար տար հետ եղած հիւմման կըրնայ ըլլալ խուֆինէթլի , որ բէք քիչ զուհր կընէ , և միայն հիւանդութեան պաշլանկըճը տանիկ կըլլայ ։

Ասիկայ շատ հեղ ալ սաֆրալի կըլլայ ։

*. 151. Շատ անգամ սաֆրալի կըլլայ . և թէ պուլաշըխութիւն կամ էրիտէմիա ըլլայ նէ՝ քարա հիւմմայա կըլլայ . և ասիկայ բէք շատ անգամ զուհր կընէ ։ Իբր թէճրիւպէով տեսնըված է քի՝ նատիր զուհր կընէ որ՝ տար հետ գտնըված հիւմման պայաղի և տատէ և մինակ և ուրիշի հետ չի խառնըված ըլլայ ։

Իբր այս հիւանդութեան մէջ սինիրներին ալ խառնըվելուն համար է քի՝ ոչ մինակ անթիֆլօճիսթիքօ ճինսը և թարղը , և ոչ փըսխեցընող և լուծող դեղերը մինակ այս հիւանդութիւնս բժշկելու խեր չեն ըներ ։ Եւրոպայի մէջը մէկը մեռնի նէ , ղանդակ կը զարնեն . այս ղանդակիս ձայնը շատ տղայկանի գլուխ կերած է , փարաղը առողջ կաղմութենի ունեցած ըլլան . զէրէ տղայկաններուն հիւմման և անկէց մեռնելը միջքերնին գալով վախը սըրտերնին կը պատէ . և ասկէց անիտէ բէռիթօնիթիտէ բուէռբէ-ռալէն լօհուսային եախան կը ժողվէ ։

Ասոնց գուշակութիւնը ։

*. 152. Ս՝ուպքուլիներուն վըրայ զուհր ըրած բէռիթօնիթիտէն թէ որ շուտ մը ճանչցըվի , և ներսի անդամքներուն բռնած չըլլայ , և թարախ ժողվել

չունենայ, մինչքան թէհլիքէլի չըլլար։

Լաքին կերևի թէ՝ բէռիթօնիօյին պաղըստախնե-րուն հետ փակչիլը այս խուֆիւնէթիս գործն է։

Թէ որ միւստատէ ըլլալին նէ՝ դըժուար բժշկը-վելու եարա և ֆիսթօլաներ կըլլան, որ փոքրափորին մուսքուլներուն մէջէն եայըլմիշ կըլլան՝ ներսը կը բանին։ Պազի հեղ այս հիւանդութիւնէս անանկ խոշոր և լայն աշէսօներ և եարաներ երևան կելլան քի՝ առաջկուց զուհր ըրած խուֆիւնէթին համար բէռիթօնիօյին կազմութիւնը և հիւսվածքը աւելի թանձր և սըխլաշմիշ եղած ըլլալով՝ աշի՛թէ ըսված սու տէպտէսխութեան պէս բանի մը կը նմանին։

Եւ պաղըստախները պիւթիւննալ մէկ պըզտիկ տեղի մը մէջ սըխըշտըրմիշ ըլլալով՝ փոքրափորին պիւթիւն լայնութիւնը կըլեցընէ. ուրիշ պաղըստախներուն և ուրիշ ալեաթներուն մէյտան չի թողուր։

Գէշ Գուշաֆոռընիաներ։

*. 153. Թէ որ այս եարաները պէպ՝ ի ներս բացվին նէ՝ փորին մէջ կը լեցվի, և աշի՛թէ բուռու-լէնթա ըսված սու տէպտէսխութիւնը կելլայ անկէց։

Ուրիշներուն օմէ՛նթօն և պաղըստախները մէկ ըզ-մէկ ու հետ և բէռիթօնիօյին հետը կը փակչին։

Բսօաս և ներքին իլիաքօ ըսված մուսքուլներուն վըրայ զուհր ըրած խուֆիւնէթը շատ աւելի թէհ-լիքէլի է. և թէ որ նոր պաշըլայած ատենը՝ դիմարին միւստատէ ըլլալին նէ՝ այն տեղը մէկ թարախոտիկ մը փէյտահ կըլլայ, բէք կամաց մէյտան կուգէ. և թարախը՝ բէռիթօնիօյին ու անանուն (ինօմինաթօ) ըսված ոսկորներուն արան մըտնելով՝ կամ այս ոսկորները կը փըտտեցընէ, կամ մէջքին մանր և մէկ ըզ մէկու քինէտըլ ոսկորները կը փըտտեցընէ, կամ օսսօ սաքրօ ըսված ոսկորին եօղին դըպչելով՝ անկից կը սախտէ, որ այս ալ տեանըլած է. կամ մէջքին ոսկորին արանները մըտնելով՝ տեղ կը գըտնէ, և խալչային վըրայ՝ փորուն մուսքուլներուն իլէ՛օ

ոսկորին կապըված և կըցված ծայրին դիները վերէն ՚ի վար չալխանմըլը ուռեցք մը փէյտահ կընէ , կամ խաղրխէն խալչային վըրան կինջնայ :

Այն տանը եարային մէջ չալխանմըլը մէկ հիւլթ մը կըլլայ, որ յետ դառնալ՝ և փորուն մէջ երթալ՝ և մուրքուլներուն դըրաչիլը խաղխուխ կըլլայ :

Թէ որ այս եարան կըտրեսնէ՝ ամէն օր շատ շատ և հատած թարախ մը կելլէ , և մարմինը ոըքան աւելի շարժի նէ՝ ելած թարախը այնքան շատ կըլլայ :

Բէլվինին ոսկորներուն փըտտութեան փէյտահ ըլլալը :

*. 154. Բէլվինին՛ ոսկորներուն մէջ գաղտուկ փըտտութիւն ունենալով՝ կամ թապէ բռուռուլէ՛նթա ըլլած վէրէմը փէյտահ կըլլայ , կամ շուտ մը եէնմէճէյի կը դառնայ : Պա՛ղի հեղ խալչայի ոսկորին պօյովը եայըլմիշ եղած ֆիսթիւլա մը փէյտահ կըլլայ . պա՛ղի թարախ թաշմիշ եղած կըլլայ՝ կամ բէլվի՛ին մէջի պարապ տեղերը , կամ փըքրախտորին մէջ , և մօտի եղած պաղըսախները և աւեանթները կավըրշարկէ : Էւ բէռինէօին վըրան եարա կը հանէ , և էմօռռօի՛տէի պէս բանէր՝ երեւան կը հանէ քի՝ խըստ մաստակը զանն կընէ տեսնողը , լոքին չէ՛ . և տանք ամէնն ալ հիւանդըին մահուանը պատճառ են , ամմա՝ շուտ չէ՛ն մեռցըներ :

Կըռնակը և մէջքը զուհըր ըրած բեռիթօնիթի՛տէն թէ որ թարախ ժողվելու պաշլայէ նէ՝ բօսիթի՛տէ ըլլած բեռիթօնիթի՛տէին պէս թեհլիքէլի կըլլայ . և այն տեղվանքի մուրքուլներուն մէջ շատ շատ եարաներ և մաթեաներ բանալէն ետքը , որ պա՛ղի հեղ տեսնողը պխօշըրէկի հիւանդութը զանն կընէ :

Կըռնակին ոսկորները կը փըտտեցընեն , և մարդը խամպուռայաթիշ կընեն , որ է չիֆօղի ըլլած անբըժըշկելի խէլեթը . Մէսէնթէռի՛օներուն խըֆիւնէթէն խօլայճա կը հեռևի պաղըսախներուն խըֆինեթը . և այս տեղերը զուհըր ըրած թարախտ-

ածլէն խոշոր խոշոր եարաներ փէյտահ կըլլան․ որ կամ իրենց մեծութեամբը պաղըսախին մէկ դին կը գոցեն, կամ պատռելով և մէջի հիւթերնին պաղըսախներուն մէջ կամ փորին պարապ տեղերուն մէջը կը թափին, և ասկէց կը պատճառի փոր քըշուք՝ կամ թարախոտ սու տէպպէսիութիւն, որ սէպէ թէ միշտ մահուան պատճառ է։

Օմէնթօյին իւֆիւնէթէն սախտութեան շատ ըլլալուն ճէրէրը։

*․ 155․ Օմէնթօն իւֆիւնէթլէնմիշ ըլլայ նէ՝ սախտութիւն շատ կըլլայ․ զէրէ իւֆիւնէթը կըրնայ միտէին թէյսիր ընել անցնիլ․ կըրնայ օմէնթօին վըրան խոշոր և լայն լայն եարաներ բացվիլ․ կըրնայ նաև շուտ մը ենէնմէճէ փէյտահ ըլլալ ասկէց։ Լաքին շատ ալ կըլլայ որ եարան թարախոտելով և երկան ատեն բանելով՝ օմէնթօն պիւթիւն պիւթիւնէ կը հատնի․ և խապիլլէ քի՝ ասկէց ամէն հեղ մահ չի պատճառի։

Ասանկ իւֆիւնէթով և թարախոտելով օմէնթօն պանղի հեղ բէռիթօնի'օին հետ և պաղըսախներուն հետն ալ կը կըցվի կը փակչի։ Օմէնթօին եարաներուն սօնը սէպէ թէ՝ այնմա մէսէնթէռի'օին եարաներուն պէս կըլլան․ և այս իւֆիւնէթին սօնը էճքսէրի ենէնմէճէ կըլլայ։ Բուռուլէնթա ըսված բէռիթօնիթի'տէին, իլլէ աղացկաններուն ղուհը ըրածին մէքան գէշ և թէհլիքէլի ըլլալը վէրի ըսածներէս խօլայ' կը հասկըցվի։ Իրաւի' որ շատ մեծ են թէհլիքէները․ և թէ որ նոր բըռնած ատենը բժիշկը չի հասնի նէ՝ սէպէ թէ՝ խապիլ չէ' առաջը առնելը, և նոր բըռնած ատենն ալ ոչով ղաննով աղացկաններուն նոր տըղայ բերած օրերնին ատէթճէ ղուհր եղած սանճիներուն պէս բան մը կը գըտնան, հիւանդն ալ և քօլինները ալ, կամ կաթի հիւանդութիւն ղանն կըսեն՝ և միւսսատէ կըսեն․ որով դէշի կերթայ բանը։ Անոր համար ատեն մը այս

հիւանդութիւնըս աշիքեար և սէրպէստ անբժշկելի հիւանդութիւններուն սըրան մըտած էր, հիմա ալ դժուարաբժշկելիներէն է. Ո՛րքան շատ պաշլայէ հիւանդութիւնը՝ տըղայ բերելէն եաքը, և պաշլայած ատենը ո՛րքան քէսկին ըլլայ, և կինը ո՛րքան զայիֆ և նազիք ըլլայ՝ թէ՛ իրեն ասըլ թապիյէթճէ խառնըւածքին դիւէն, և թէ՛ տըղան բերած ատենը շատ զահմէթ քաշելուն համար.

Եւ ո՛րքան որ ցաւը՝ և ներսի տաքութիւնը՝ և բահաթսըզութիւնը՝ և պայղընութիւնը՝ և դժուարաշնչութիւնը շատ, և փորին ուռեցքը աշիքեար ըլլայ, և հիւանդին փորը քըշէլմալ ուռեցքը չինջնայ, որքան ուժով փըսխէ, կամ փըսխելու ուշ պաշլայէ, և փըսխելէն թեթևութիւն մը չիմանայ. Եւ նամզը չափուխ և մանր նետէ, և իչ-գըռըղը չոր ըլլայ, և հառաչելը ձայնով ընէ, և արթուն իքէն՝ քընացածի պէս տալղըն ըլլայ, և խենթութիւն ունենայ, և թըմրի. ասոնք ամէնն ալ տըղայկաններուն հիւմմային դէշ և մահաբեր նշաններն են. Ալէսէվիյէ այս հիւանդութեան առջի տէրէճէն անցնելէն եաքը՝ քարա հիւմմայտա սաֆրալի հիւմմային համար գրած նշաններնիս պէ՛տք է կէօզէթմիշ ընել. Թէ որ այս հիւանդութեանս հետ շնչառութիւնը շատ դըժուար ըլլայ, և բահաթսըզ հազ մը փէյտահ ըլլայ, և կուրծքին մէկ դին շիշ խօթածի պէս ցաւ մը իմանայ, կըրնանք ասկէց հասկընալ քի՝ կուրծքին մէջը մէկ մահաբեր իւֆունէթ մը՝ և՛ թախըտատ սու տէպպէսխութիւն մը զուհուր ըրած է.

Ե՛րբ որ հիւանդուն պաշլանկըճները հիւանդին փորը վար զարնէ, և ասով հիւանդութեան նշանները թեթևնան, և նամզը սըխ սըխ և մանըր նետելէն իքէն՝ սէյրէկնայ, և ըեցլի, և կակուղնայ, և շնչառութիւնը սէրպէստ ըլլայ, և լօքիլները առաջ կըտրած իքէն՝ նորէն պաշլայեն վազել, և պուղուռով քըրտինք մը պիւթիւն մարմինէն ալէսէվիյէ մէկ թարզ դուրս տալով՝ մարմինը սըրալը և չափա-

ւորս պէս տաք և թաց բռնելն , և չեռին տակը խուղային և թարախի պէս և խօրասանի գունով և կարմիր փոշոյ մը իջեցընեն , և որբալը և չափաւոր աղէկ քընով մը հիւանդին ուժը տեղը գայ , և խիս-թիզայ եղած ատըն և թայխյեթճէ գործերուն՝ և աւելորդ հիւթերը դուրս հանելու եարտըմ ընելու չափ ուժ ունենայ: Այն ատենը բժիշկը և հիւան-դին տէրերը կըրնան ումուտ ունենալ քի՝ հիւան-
դութիւնը աղէկ թարզով վերջանայ:

Ասոնց դեղերը:

*. 156. Ուրիշ իւֆիւնէթներուն դեղերէն շատ ֆարխ չունի բէռիթօնիթի՛տէն բժշկելու թարզ-նալ , և ատոր պաշլըճա թէմէլ պիտի ըլլայ հիւան-դութեան պատճառը , և հետը գըտնըված հիւմմին:

Անոր համար բժիշկը հիւմմային թարզին և հի-ւանդութեան հետ գըտնըված ուրիշ լիքինճի ըրված հիւանդութիւններուն նայելով , և հիւանդը սահիհ և իրաւ բէռիթօնի՛օի իւֆիւնէթ մը ունի՞ , եօխսա ուրիշ հիւանդութի՞մը նէ մի քի՝ այս հիւանդութեա կը նմանի , ասոնք ամէնն ալ թէֆթիշ ընելով խիս-թիզայ է քի՝ պա՛զիին մէկ թարզով դիմար ընէ , պա՛-զիին մէկ ուրիշ թարզով մը: Բէռիթօնի՛օն իրաւ իւֆիւնէթլէնմիշ ըլլալը իմացածին պէս բժիշկը՝ հիւանդութեան պատճառները հիւանդին վըրայէն ժամանակ չանցուցած իքէն՝ տէֆ ընելէն մատէ՝ պէ՛տք է արիւն առնել , որ կըրնայ ալ թէքրարլամիշ ընել: Համամաթ ընել . ոտքերը ինչվան խաւչաները ըլըճախ ջուրի մէջ դնել , կակըղցընօղ և թեթև ֆօմէ՛նթօներ դալնել , որ իրենց ծանրութիւնովը հիւանդին սըխընթը չի տան . խուզային բաներով կամ քեաֆիրիով խառնած լինիմէ՛նթօ վօլաթի՛լէով չը-փել վըրան: Պա՛զի այս լինիմէ՛նթօին հետ լաւտանօ լիգուի՛տօ ալ կըրնաս խառնել . պա՛զի հեղալ բէհ-լիվան եաղըսի դալնել պէ՛տք կըլլայ ցաւցած տե-ղին վըրան , և կակըղցընօղ հօգնաներ և պաղըշկե-

ցընօղ (անթիֆլօճիսթիքօ) խըմելիքներ ալ տալու է։

Երբ որ նշաններէն կը հասկընաս քի՝ տըըլ ուֆունէթին հետ սաֆրավի կամ քարա հումմաներ կան, սանկ հետ խառնըված ուֆունէթլի հումմային ույղուն եղած դեղեր ընելու է․ որ ուրիշ տեղ երկան և ընդարձակ խօսած ենք։

Ասիկայ ուրիշ բէռիթօնիթիսէներուն մինքան զուհր չըներ, տղայկաններուն բէռիթօնիթիսէն շատ կըլլայ․ և բէք քիչ մասս կուգայ քի՝ տղայկաններուն բէռիթօնիթին ուֆունէթին պատճառը անանկ պայմանի սատէ ըլլայ քի՝ բժիշկը սալթ անթիֆլօճիսթիքօ դեղերով կարենայ հիւանդը բըժշկել։ Այս թէհլիքէլի հիւանդութեանս վըրայ առաջկուց պէրի աղէկ տեղեկութիւն մը չիկար բըժիշկներուն մէջ․ և մէծն Ֆռանք իրեն հաստատած գիտութեանց պաշլանկըճներուն և թէմէլներուն նայելով միշտ այս թարզս կապըլալըրէ․ ամըլ հիւանդութեան հետ խառնըված իլլէթներուն թապիյէթին նայիլ, և դեղը անոր կէօրէ ույղուն ըլլալու ընել։ Նոյն բժիշկը ուրիշ բժիշկներուն այս հիւանդութեանս նէպէպ տէյի ցըցուցած բաներուն հիչ մէկ բանը խապուլ չըներ․ և սօն սօնը կըսէ քի՝ զանն կընեմ քի՝ այս հիւանդութիս բէռիթօնիթօին մախսուսըընելը ամէնէն աւելի խէլքի մօտ է։

Այս երևելի և գիտուն վարպետըս՝ իդալիայի մէջ շատ աշակերտներ ունի․ և անոնցմէ պիւթիւն իդալիայի բժիշկներուն ալ մէջը մէյտան դըրած էր այս թարզս․ և տակա աւելի կը ծաղկէր՝ թէ որ այն օրերը յոհաննէս Պռոին երևելի ինկլիզ բժիշկը իր գիրքը տըպած ըլլալով՝ այս բժիշկներուն միտքը ուրիշ թարզի չի դարձունէր։ Ասոնք թահմին ընելով որ իրենց պէլլէմիշ ըրած ճամբանին սխալ և ծուռ է, պաշըլայեցին տիքքաթով Պռոինին գիրքերը կարդալ․ անոր մէջն ալ սխալներ և սուտ և ծուռ դըրութիւններ գըտան․ լաքին իրենք խելացի տավըմանմիշ ըլլալով՝ որ ըսածն որ խելքի մօտ և թէճրիւպէի

և թէֆթիշ ընելու ույղուն և մըթալըի եկա-
իրենց նէ՝ ժողվեցին ատին․ ուրիշները խապուլ
չըրին։ Պառմինին տըէկ խօսածներուն մէկն ալ այս
ֆէպրուէ բուէռբէռալէին վրայ գրածներն է։

Յովհաննէս Ռամսպօթթամ անուն ուրիշ մէկ ին-
կիլիզ մը մօտ օրերս՝ այս իլլէթիս վրայ մէկ ճառ
մը մէյտան հանեց՝ տաղըթմիշ ըրաւ լօնտրա քա-
ղաքը․ որ Թօմազինին կը վկայէ քի՝ շատ խելքով
գրուած և ֆայտալը գործ մը նէ։

Եւ մէջէն քանի մի բան ալ ժողվելով կառնէ․ և
կըսէ թէ՝ այս իմաստուն ինկիլիզը այս հիւանդունի
ինֆիւնէթլի հիւանդութիւններուն սըրան դնելով՝
ալէսէվիյէ ուրիշ ինֆիւնէթներուն ինչ դեղ կըլ-
լայ նէ՝ ասոնց ալ նոյն դեղը ընել պէտք է կըսէ։

Թօմազինի ալ՝ այս ինֆիւնէթս ուրիշ մեծ և
դժուար գործողութիւններէն ետքը՝ զուհուր ըրած
ինֆիւնէթներուն խապար ընելով՝ Ռամսպօթթամին
ըսածները կընէ կը հաստատէ։

Վերաբերեան։

*․ 157․ "Ասոնց երկուքին ալ՝ կըսէ Թօմազինի,
" ամէն երևցած նշանները գործոյն եայըլմիշ ըլլա-
" լէն, և սըխընթը և նեղութիւն քաշող անդամք-
" ներուն մօտի եղած գործարանքները և իլթիհապը
" պաղըրսախները և ալեաթները ինֆիւնէթլէնմիշ
" ըլլալէն, և ասով բիւթիւն կազմութեան նիզամը
" ավըրվելէն կուգայ։ Եւ ասոնց երկուքին ալ, թէ
" որ դեղ խապուլ ընելու տէրէճէնին աշմիշ եղած
" չէ նէ, հիւանդութիւնը զայթ ընելու՝ և յող-
" թելու համար մէկ հատիկ դեղ՝ անթիֆլօճիսթիքօ
" ըսվածն է․ և թէ որ ուշ աչք բացվելուն համար,
" կամ հիւանդութիւնը դեղէն աւելի խուվէթլի
" ըլլալով՝ դեղին թէյսիրը փըճացընելուն համար
" այս ըսած թարզովս հիւանդութիւնը չի կըրնաս
" նէ զայթ ընել, Ուրիշ բըռնելու ճամբաները
" հիչ խեր չէն ընէր, և ինֆինէթը խուվէթլէնմիշ

" ըլլալով՝ իրեն բռնած և կըպած տեղերը կաւրէ,
" և շուտ կամ ուշ հիւանդին մեռնելուն՝ սէպէպ
" կըլլայ։ Ասոնց երկուքին ալ՝ հիւանդը մեռնելէն
" ետքը՝ փորը բանալով՝ երևցած նշանները այս
" ինֆիւնէթիս ըրած զեանը խապաթ կընեն. և ասոր
" ըրած զեաններուն թէմէլն ու չափը՝ ինֆիւնէ-
" թին խորունկ կամ երեսկուն ըլլալը և շատ քիչ
եայըլմիշ ըլլալն է։

Գօմանտօյի բժիշկին վկայութիւնը.

*. 158. Անոր համար՝ վերի ըսածներուս դէմ՝ որ մեծին փռանկըյ ըսածն է, Գօմանտօյի բժիշկը կըսէ թէ՝ այս հիւանդութիւնս բժշկելուն թարզը անթիֆլօճիսթիքա ըսված թարզը պիտի ըլլայ. մինչվան որ ինֆիւնէթին սօն նշանները երևան ելլան։ Հիւանդին երևցած չափէ դուրս զայիֆութիւնը խաբերայ մէկ զայիֆութիւն մը կըրնայ ըլլալ. ուժին և ինֆիւնէթին շատութիւնէն առաջ կուգայ։ Լաքին կըրնայ ալ ըլլալ քի՝ հիւանդութեան տիաթէզին փոխված ըլլալով՝ Սթէնիքա լքէն՝ Ասթէնիքայի դառնայ. Ինկլիզ բժիշկը փռանկքին պէս սալթ հիւանդութեան պաշլանկըճը արիւն առնել կապըսպըրէ, ամմա՝ վախնալ պէտք չէ՝, արիւնը շատկէկ՝ վազցընելու է. և թեթևկէկ ալ լուծող դեղեր տալու է։ Բէհլիվան եախըսին աղէկ չէ կըսէ, և տիձիթմալէ բուռբուռէա տալը շատ կը գովէ. և վերքա հիմակվան բժիշկները ամենն ալ այս դեղիս քօնթռօ սթիմօլանթէ ըլլալը աղէկ գիտեն.

Լաքին ամէն ատեն պէտք է Թօմազինիին ըրված խրատը բռնել, որ կըսէ թէ՝ արիւն առնելուն և լուծող դեղ տալուն այնիմա մինասիպ ժամանակը պէտք է կէօզէթմիշ ընել, և ինֆիւնէթի ատենը աւելորդ հիւթերը մարմինէն դուրս հանելով բըժըշկել չըլլար։ Եւ երբ որ քէսկին և չափէ դուրս խթմունքը անցնի նէ՝ անկէց ետքը ղուէթը զայիթի տակ առնելը բժիշկին ձեռքը չէ. պիտի արմատական

բժշկութեան կողմանէ։ Ամմա՝ ամէն լօշուայի հիւանդին հէլ հէլպէթ թէքրար և թէքրար արիւն առնել պէ՛տք ըլլալը խապաթ ընելու համար՝ քօ-մանտօլի կը սպասէ այս ետքի զուհուրաթ։

Գօմանտօլիին պատմութիւնը։

*․ 159․ Ի 1822 ին, մէկ կընիկ մը յուլիս ամսոյ մէջ առջինէկ տղան բերաւ, որ ուինճ և առողջ տղայ մըն էր։ Եւրոպային մէջ՝ կին մը տղայ բերելէ նէ՝ մայրը անոր կաթ չի տար, անիտէ ծծմայր կը բռնեն․ լաքին այս կընիկս իր տղին ինքը կաթ տալ ուզեց․ ամմա՝ տղին եարտըմ ընելու խըտար կաթ չեմ ունենար տէյի՝ վախնալովն ալ կընիկ մը բռնեց քի՝ իրեն եարտըմ ընէ։

Ասկէց զատ՝ իր իշտահը քաշածէն աւելի կուտէր՝ ուզելով չուզելով, կաթ ըլլայ տէյի․ Ի՛նչպէս որ մեր պզտի տգէտ խաթուններուն մէջն ալ այս զաննըս կայ քի՝ մէկ ըղ մէկ շատկէկ ուտելու թէքլիֆ կընեն՝ տղին կաթ կըլլայ ըսելով։

Եւ փարաղը սաանկ սըրասըղ թարզով կապրէր, և գիշերները շատկէկ ալ կելլէր տղին ծիծ տալու, լաքին աղէկ առողջութեան մէջ վայելեց նեւ մը ատեն՝ մինչւան տղաբերքին եէտինճի օրը․ այս միջոցիս սալթ կաթին հիւանդութիւնը քաշեց, որ տղաբերքին իւչիւնճի օրը պաշլայեց, և երկու օր քշելէն ետքը՝ անցաւ։ Եէտինճի օրը կընկան իշտահը սակմիլ պաշլայեց, փորքրափորին մէջը ցաւ մը ժուռ կու գար, հաստատուն և մէթին մէկ տեղ մը չէր բռնած․ լեզուին վրան դեղին րէնկ մէկ մար մը կապեց, բերնին նէֆէսը շատ գէշ կը հոտէր՝ միտրէէն դուրս վազած հիւթերը ամէնն ալ կըտրեցան, և ծիծերը պարպեցան՝ և թօռմեցան։

Այս նշաններուս երևոյթը կամ կեօրիւնիւշը թեթև մէկբան մըն էր․ լաքին վրան քէսկին մըսիլ մը՝ և անկէց ետքը տաքութիւն մը եկաւ․ ցաւը հաստատեցաւ գլուխը․ ամմա՝ տահա աւելի քէսկին

ցաւն էր փոքրափորին մէջը։ Ասիկայ տեսնելու համար քօմմանտօլի բժիշկը կանչեցին, որ առտըվանց գընաց. վերը գրուած նշաններէն զատ՝ գտաւ որ նամըզը թոյլ և կըծկըտած էր. և հիւանդը ցաւցած տեղին ձեռք դըպցընել չէր թողուր։

Փորը մէթէօրի՛զմօ ալ զուհր ըրած էր, անխտէ բժիշկը հրամայեց քի՝ 16 տըրէմ հինտ եաղը (օլի՛օ տի ռիչի՛նօ.) և 16 տըրէմ մուչիլաժի՛նէ տի՛ կօմմա առապի՛քա առնէ. որ երկու սահաթէն եօքը՝ քանի մի անգամ փորը վար զարնել տըվաւ, և բէք դէշ հոտած աղբ թափեց դուրս։

Ասոր վըրայ հիւանդը շատ թեթևութի՜ իմացաւ իր վըրան, անոր համար ուզեց քի՝ ուրիշ միլայիմցընօղ դեղ մը տահա տըրվի։ Ամմա՝ բժիշկը միլայիմցնօղ դեղին տեղը՝ իբէքաքուանայ ապըպըրեց քաան ցօրեն, որ ամէն կէս սահաթը անգամ մը՝ մէկ ցօրեն սխտի առնէր. անոր համար քաան ցօրէն իբէքաքուանան տասը սահաթվան համար էր։

Այս դեղիս գործը եղաւ փորը սըրալը և չափաւորապէս միլայիմ բըռնել. լօքին անանկ թեթևցուց հիւանդութիւնը քի՝ երթէսի օրվան եկած հիւմմանն շատ թեթև եկաւ, և նշաններուն ամէնն ալ թէնզիլ գըտած էին. ամէնէն աւելի փոքրափորին ցաւը թուլցեր էր։ Երթէսի օրը իբէքաքուանա տըրվեցաւ թէքրար, և հիւանդը նոյն ֆայտան տեսաւ. և իւչիւնճի օրը հիւանդին սիրտը խառնըվիլ և միտէին մէջ խառնակութի՜ զուհր ընելուն համար՝ բժիշկը ուզեց քի՝ ամէն մէկ անգամին սալթ կէս ցօրեն տայ։ Ամմա հիւանդը հիչ առնել չուզեց. բժիշկին և քովի գըտնըվողներուն՝ աղէկ եմ. բժշկեցայ, ըսաւ. ֆախաթ շարժած ատենըս փոքրափորիս մէջէն մանտըրտիկ ցաւեր կիմանամ՝ ըսաւ.

Այս վիճակիս մէջ մնաց ինչվան հիւանդութեան այս տէրէճէն ինջնալէն չորս օր ալ անցաւ. պէշինճի օրը տաքութիւնը նորէն քէսկինցաւ. առջի անգամին նշանները թէքմիլ երևըցան եօքը՝ մէկ մը նոր

դժուարաշնչութիւն մը եկաւ վըրան, որ այս հիւանդութեանս գէշ նշանն է։ Բժիշկը տեսածին պէս՝ առջի բըռնած ճամբան բըռնեց. և հիւանդը սալթ իբէքաքուանա առնելով՝ կատարեալ առողջացաւ. լաքին դեղը առնելը թէրկ ըրաւ՝ մէկ տիւղլյե առաւ քանի մի օր։ Այս պատմութիւնս քօմանտօլէն ինքը կը պատմէ. և մէնք սալթ այս ունինք ասոր վըրայ ըսելիք քի՝ փարադը թօմաղինի՛ին և ինկլիզ ռամապօթամին ըսածներուն շատ կը հաւնի քօմանտօլէ, և եկած ատէնը հիւանդին ցաւը քեսկին գըտաւ, և ղայիֆութիւն գըտնըվի պիլէ նէ՝ կեօրիւնիւշ մէկ բան մը նէ երեսանց. կէնէ արիւն առնելու է կըսէր, ամմա՝ ինքը այս կընիկէս արիւն առնելու ճէսարէթ չըրաւ։

Ջէրէ Նամզը կըծկըտած էր, որ ղայիֆութեան նշան է, և լեզուին վըրայ դեղին փաս կար՝ որ սաֆրավի նշաններուն է՛ն թեթևներէն մէկն է.

Ասոնք տեսածին պէս՝ փորը կակըղցընօղ և միլայիմցնօղ դեղերու ձեռք զարկաւ, և հիւանդութիւնը անով յաղթեց։ Անոր համար խօսքով փարադը մեծին փռանկայ դէմ զըռւցող կայ, լաքին գործի եկածին պէս՝ անոր խըրատներն է քի՝ կը բանի. հիւանդութեն պաշլանկըճին հասնի բժիշկը նէ՝ արիւն առնէ, չէ՛ նէ՝ ուրիշ դեղի ճար կը տեսնէ.

Եւ չիւնքիւ այս հիւանդութիւնս մէկ անգամ մը լօհուսաները բըռնելէն ետքը՝ բժշկելուն թարզը դժուար է, և բժիշկները քիչ խեր տեսած ըլլալնուն համար է քի՝ մէկ ըղմէկու չեն մըթապըլս գալ.

Ծոցվորներուն և տղաբերքներուն զգուշութեան։

*. 160. Բժիշկին ամէն հոգը և վարպետութիւնը այն պիտի ըլլայ քի՝ ասանկ գէշ հիւանդութիւնը մին պամատ լօհուսային վըրայէն հեռացընէ, չիթողու քի՝ լօհուսան այս հիւանդութիւնէս բըռնըվի։

Անոր համար ծոցվորութեն և տղաբերքին ատէնը ինչ բան որ կընկանը զեան է նէ՝ անոնց ամէնէն տը-

սախընտըրմիշ ընել պէ՛տք է կլնի։

Անոր համար տըղայկանին առջի պահպանող դեղը պէտք ըլլայ պաշտըրմա և միւսթաթքիլ՝ թէ՛ մարմնոյ և թէ՛ մտաց կողմանէ ինքը զինքը խարէ ընելը, վերը յիշված պատճառներէն սախընմիշ ըլլալ, հալան թեթև և աղէկ տեղ կենալ, ցըրտութիւնը ու տաքութիւնը խելքով և չափով խուլլանմիշ ըլլալ, կակուղ թէրլիքներով և պուլուշներով առանց զոռ քաշելու տղին յաշխալու գալը խօլայլաթմիշ ընել, տըղին ընկերը միայնէն հանելու զոռլամիշ չընել, լզքին վաղէլ պաշլայածին պէս՝ նայիլ քի՝ չի կըտրի։

Ասոր վրայ երկանկէկ պիտի խօսինք՝ ծոցվոր կնիկներուն և տղոց հիւանդութիւններու համար շինվելու հատորին մէջը։

ՎԵՐՋ ԵՐԵՔՆՃԻ ՀԱՏՈՐԻՆ

ՑԱՆԿ

Երկրորդ Հատորոյ՝ որ ՚ի վերայ պէս պէս հիւանդութեանց։

—

[illegible]

[illegible] — Թուղթահամար

*. 85 Ասոր բնութիւնը 1
*. 86 Սխալ նշանները 1
*. 87 Ասոր բաժանումը 2
*. 88 Ասոր թարգ թարգ նշանները 3
*. 89 Ասոր պատճառները 4
*. 90 Իւփլունքթին գուշակութիւնը 7
*. 91 Ցրուելու բնութիւնը 9
*. 92 Թարախոտելու պատճառը 10
*. 63 Թարախ 11
*. 94 Սերթ ուռեցքներուն ընտոր ըլլալը . 13
*. 95 Կանկրէնա, տճ″ եէնիճէձէ 14
*. 96 Եէնիճէձէի պատճառը 16
*. 97 Գէշ ջրգողութիւն 17
*. 98 Ասոր գուշակութիւնը 18
*. 99 Իւփլունքթներուն դիմարը 19
*. 100 Թարախոտելուն դիմարը 24
*. 101 Դարման սերթ ուռեցքներուն . . . 26
*. 102 Եէնիճէձէին դիմարը 28
*. 103 Վկայութիւն 31

—

[illegible]

*. 104 Ծանօթութիւն յաղագս ախտիս . . . 35
*. 105 Սուլեղին լուփլունքթին նշանները . . 37

*. 106 Մէջքի ոսկորին մէջի ծուծին խուփու-նէթին համար 41
*. 107 Ողնուղին և անոր կտորներուն մէջ դուհր ըրած խուփունէթին պատճառը . 41
*. 108 Անոր գուշակութիւնը 43
*. 109 Անոր դիմարը 44

—

Կեօշ [illegible]

*. 110 Աչքի ցաւին սահմանը 46
*. 111 Անոր ալէաէվիյէ նշանները 47
*. 112 Անոր բաժանումը 48
*. 113 Աչքի ցաւի զատ զատ անունները . . 49
*. 114 Անոր պատճառները 54
*. 115 Անոնց դիմարը 55

—

Գ[illegible]

*. 116 Անոր ինչ ըլլալը 62
*. 117 Անոր նշանները 63
*. 118 Անոր պատճառները 64
*. 119 Անոր գուշակութիւնը 65
*. 120 Անոր դիմարը 67

—

Հ[illegible]

*. 121 Անոր ծանօթութիւնը և սահմանը . . 68
*. 122 Անոր ալէաէվիյէ նշանները 70
*. 123 Անոր բաժանումը 70
*. 124 Պօշաղի լուփունէթը 71

* . 125 Պօղազի խաֆխանէթի քեսկին ձեւը . . . 72
* . 126 Հիւմմաներուն ֆարխը 73
* . 127 Ըսոր պատճառները 74
* . 128 Ասոնց դիմարը 74
* . 129 Պռօնքօթօմիա ընելը 78

—

Ձաթէ ճէնպ , կամ սաթըլըճան . ար : Բէալէբնէաօնէա , կամ բըլէվալէտէրէտէ . էր : Բարբառաանթոսի , կամ ըանըալաշնի , կամ կողմաշնի . հայ :

* . 130 Զաթըլճէմայի սահմանը և բաժանումը . 79
* . 131 Ասոր նշանները 80
* . 132 Ասոր քեսկին նշանները 82

—

* . 133 . Բէալէբնէաօնէա նօթա . էր : Աճճէէր շարըն պէլլէ խաֆխանէթի . տճ 48

* . 134 Ասոր գէշ նշանները 87
* . 135 Ասոր պատճառները 90
* . 136 Ասոր դուշակութիւնը 91
* . 137 Աքճիէրին և կուրծքին մէջ եարա փէյ-տահ ըլլալուն նշանները 93
* . 138 Թարախին թօփ ըլլալը 94
* . 139 Թարախ թօփ ըլլալուն դուշակութիւնը 95
* . 140 Ասոր դիմարը 95
* . 141 Վկայութիւն 99
* . 142 Էմբիեմայի դիմարը 101

—

Պաշրսաւ շարըըն խաֆխանէթի . տճ : Բէալէթօնէթէտէ . էր : Իշթէհապի հէճապէալ էմա . ար : Բարբառաանն աշէմաշնի . հայ :

* . 143 . Ծանօթութիւն ախախս 103

*. 144 Ասոր բաժանումը 104
*. 145 Լօհուսա հիւմմասինին նշանները . . 105
*. 146 Ասոր խառն նշանները 106
*. 147 Փռանք բժիշկին վկայութե՛ կեօրէ . 109
*. 148 Լօհուսա հիւմմասինին պատճառները . 111
*. 149 Սաֆրալի և քարահիւմմայի նշանները ասոր հետ մէկ տեղ զարնըլելուն պատճառները 113
*. 150 Այս իլլէթս փոքրափորին հիւթերէն փէյտահ ըլլալը . . . .
*. 151 Ասիկայ շատ հեղ ալ սաֆրալի կըլլայ 115
*. 152 Ասոնց գուշակութիւնը 115
*. 153 Գէշ գուշակութիւնները 116
*. 154 Բէլվիին ոսկորներուն փտութե՛ փէյտահ ըլլալը 117
*. 155 Օմ՛նթօյին ինֆիլէնէթէն սախտութե՛ շատ ըլլալուն սէպէպը 118
*. 156 Ասոնց դիմարը 120
*. 157 Վկայութիւն 122
*. 158 Գօմանտօլի բժիշկին վկայութիւնը . 123
*. 159 Գօմանտօլիի պատմութիւնը 124
*. 160 Ծոցվորներուն և տղաբերքներուն զգուշութիւն 126

ՎԵՐՋ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐՈՅ

Ի ՑԻՇԱՏԱԿ
ԻՒՂԱԲԵՐ
ՕԵՐՈՒԵԱՆ
23 ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 1929 ԹՈՒԻՆ

Գիրքը ենթարկվել է ախտահանման

19 / I 42թ.